
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00011844 8

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát
Angyal Dávid
Badics Ferencz
Bánóczi József
Bayer József
Beöthy Zsolt
Berzeviczy Albert
Endrődi Sándor
Erdélyi Pál
Erődi Béla
Ferenczi Zoltán
Fraknói Vilmos
Gyulai Pál
Heinrich Gusztáv
Koroda Pál
Kossuth Ferencz
Kozma Andor
Lévay József
Négyesy László
Rákosi Jenő
Riedl Frigyes
Széchy Károly
Széll Kálmán
Váczy János
Vadnay Károly
Voinovich Géza
Zoltvány Irén

44. KÖTET

ARANY JÁNOS MUNKÁI

IV.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

1905

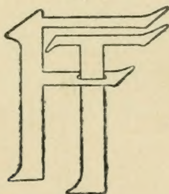
ARANY JÁNOS
MUNKÁI

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

RIEDL FRIGYES

IV. kötet

Buda halála. Csaba királyfi. Az utolsó magyar. Édua. Öldöklő angyal. Daliás idők. Murány ostroma

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1905

Franklin-Társulat nyomdája.

BUDA HALÁLA

Hún rege

1863

(Ethela) Budam fratrem suum manibus propriis interfecit ... eo quod ... metas inter fratres stabilitas transgressus fuerit dominando.

im. de Keza, Chron. Hung.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Jelen költemény, a mennyiben Buda viszonyát Etelével tárgyazza, teljes egész; de a mennyiben későbbi fejlemények alapjául szolgál, csak mintegy előjátékát teszi a nagy tragédiának, mely a szerző gondolatában már megalkotva él. Annálfogva, ha talán a költői nemezis ellen kifogása lenne a birálatnak: kéri a szerző ezt tekintetbe venni. Tudniillik e költeménynek is egy *magasb* egységbe kellvén összefolynia, nem lehetett ennek *special* egységét annyira bezárni, hogy a továbbiakkal minden kapcsolata megszünjék.

Mi az elbeszélés ószerűen naiv formáját illeti, az nem *affectatio*. Szerző annyira s oly kizárólag jelen tárgyához tartozónak véli ezt, hogy részéről képtelen vakmerőségnek gondolna egy oly eposzt, melyben Attila szerepel, így kezdeni: «Férfiat énekelek» . . . stb., míg a krónikák egyszerű nyelvén sok mindent el lehet mondani. Hanem ezt és a hasonlókat olvasói itéletére bizza

a szerző.

ELSŐ ÉNEK.

BUDA KIRÁLY MEGOSZTJA ÖCSCSÉVEL[1] AZ URALKODÁST.

Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegben alája;
Én ez avart jártam; tűnődve megálltam:
Egy régi levélen ezt írva találtam.

Már Keveházába[2] Bendeguz megtére,
Rof[3] is oda szállott, jó Buda testvére;
Most Buda országol (mert ő vala közbül)
Atyja örökségén három fia közzül.

Tisza-Duna síkján, Zagyva folyó mellett,
Sátora egy dombon kék égre szökellett;
Ez vala a város, ez Buda királyi
Lakhelye, faművü sátor-palotái.

Nem szorul e város tetemes falakra,
Nagy henye kövekből nincs együvé rakva;
Az erőnek szolgál kirepítő fészkül,
Nem a pulyaságnak biztos menedékül.

Tündér palotának bizonyára hinnéd
Melyet a fuvó szél tovalehel innét;
Mintha csak a földből kelne egy-egy ága,
Tornyosan áll s czifrán: a puszta virága.

Onnan Buda nyáját őrzi vala békén,
Szeliden országol húnok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek;
Űl lakomát vígan; áldozik Istennek.

Egy nap is udvarhoz rendelte a főket,
Áldozni, tanácsba, összehivá őket;
Gazdag aranyhímmel vont falu sátorban
A nagyok, a böicsek telepedtek sorban.

Ott vala, ím, öcscse Etele királyfi,
Bendeguz atyjoknak éltes daliái:
Régi Szalárd, Bulcsu; — Torda öreg-táltos,
Szömöre a kádár és a gyula Álmos.

Ott sunnyoga hátul az idegen Detre;
Nem üle jobbágyként főfő kerevetre,
Tisztessége vagyon, de magát alázza,
Hódoló mosolynak arczát lepi mázza.

Hogy mind begyülének, ezek és a többi,
Hún ágak apái, hún seregek főbbi:
Fényével a homlok mind szegül Budára,
Ő pedig ily szókat vészen ajakára:

Az öreg Istennek adassék tisztelet,
Ki hadszekerén jár magas felhők felett,
Megűzi a rosszat lángtollu nyilával,
Jókra viszont jót ád két teli markával.

Tanácsot az ember bízva miképp leljen?
Kivált maga ülvén fejedelmi helyen?...
Ide-oda lelkét úgy verdesi baj, gond,
Mint hegy tetején fa szél mentibe' hajlong.

Ki meri mondani: ezt teszem, ez jó lesz;
Községre, magamra, tisztelet-hozó lesz?
Nyilat is ellőjük — mindennapi példa —
Szél veri útjából, nem jut soha czélba.

Gonosz egy ló a tett: fölveszi gazdáját,
Hagyja előbb fékkel igazítni száját;
De neki bogárzik minden kicsiségre:
Viszi tüznek-viznek, lehajítja végre.

Egyet tudok, a mi, emberi dologban,
Hogy sükere légyen, teheti legjobban:
Józan okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.

Mértékre a kalmár javait emelvén,
Ott ül az igazság, rúdja közép nyelvén;
Mértékkel a bíró feleket juháztat,
Küzöli a vágást, engedve hibáztat.

Ott az egyenesség, ott pihen a béke,
Hol lebegő sulynak más suly nehezéke;
Két összefolyó víz háborogva indul
Míg szinbe verődik — ám csöndes azontul.

Emberem az ember, ki, midőn vendégem,
Sem eszik, sem iszik túl rendes elégen;
A mi nem árt, éli; a mi fölös, hagyja:
Tisztes öregségben az lész neme atyja.

Engem is oly szózat — Isten szava — inte,
Nem most, de szünetlen, és már eleinte:
Királyi hatalmam választani ketté;
A régi tanács, ím, most serdüle tetté.

Mért nekem, egy szájjal, dús lakomán laknom,
Azt, ki velem egy-vér, onnan kitagadnom?
Biró ha itélnék, kalmár noha mérnék:
Ilyen igazságot tenni bizony félnék.

Nem csökken az által húnok birodalma,
Hogy kétfelé oszlik tetején hatalma;
Még terepélyesebb a fa, ha két águ,
Noha *egy* sudar tán nagyobb magasságu.

Hatalmom telijét im hát ma kiöntöm,
Etele öcsémet királyul köszöntöm;
Két víz rokon árja így lészen egyenlő,
Így, tartani egymást, két suly elegendő.

Nem gondolom azzal fénynek apadását:
Egy fáklya tüzéről ha gyujtani mását;
Atyafi osztályban láng nem fogy a lánggal,
Sőt ragyog a kettő még telyesb világgal.

Én a sokaságot birni tudom békén,
Te, mint hadi ménló kürtre riad fékén...
Légy te, öcsém, a *kard*; én leszek a *pálcza*;
Isten a jó tettet jóval koronázza! —

Így szólva, felállott, s derekáról Buda
Nyujtá dali kardját Etelének oda.
Helybehagyák ott mind bölcs szavait, tettét,
Mivel öcscsét nála jobban is szerették.

Akkoron áldozni, vér-esküre mentek
Buda, Etel, és a többi tanács-rendek;
Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltűzve a szent kard legtetején volt már.

Onnan imár szókkal ősz Torda levette,
Előbb Buda karján ereit pedzette,
Aztán Etelének szögzé hegye fényét,
Vére ugyan verte a gyula edényét.

Majd tiszta fehér ként, kin nem vala szepló,
Kantár soha nem tört, nem nyűgöze gyepló, —
Ilyen lovat ólból pányván kivezettek,
Onnan, hol az oltár szent állati ettek.

Kardját az öreg pap kés módra fonákul
Markolva döfé, hol rengő szügyi tágul,
Messze kirántotta szablyával a vérét;
Bíbor szalag oztán tarkázta fehérét.

Összerogyott a ló. Most a garabonczok[4]
— Mint keselyü had gyül taglani új konczot —
Bőrét lefeszíték, johait[5] fölmetszék,
Nézni a *nézőknek*[6] oltárra helyezték.

Akkor sem a táltos, sem más jelek-őre
Isten igazságát nem látta előre:
Nem látta, hogy e nap véres napok atyja,
Még a maradék is gyászolva siratja.

Örömmel a máglyát a gyula meggyujtá,
Láng lobogó nyelvét nagy egekre nyujtá:
Körben-karikában zendült magas ének,
Gerjedve hatalmas tülkök felelének.

Színborral edényét Szömöre oszlatta,
Izlelni előbb is Buda hősnek adta;
Csend vált egyszeriben a daliák nyelvén;
Ő pedig így kezdé, poharát emelvén:

Had ura, ím hallj szót, kinek neved ISTEN!
Igaz nekem úgy légy, mint igazán eskem:
Hogy e mai *szertől* soha el nem állok;
Etele öcsémmel visszát nem csinálok.

Serleg telijéből most oltárra önte,
Lendítve kicsínyég, társára köszönte:
S ivott valamicskét. Öcscse azonképen
A nagy örök esküt imádkozta szépen:

Hadak ura, Isten! az enyém is halljad!
Soha te ne segélj, ha cselekszem ollyat,
Hogy e mai szertől valaha eláliok,
Jó Buda bátyámmal visszát ha csinálok.

Erre ivott ő is. Azzal kavarintá,
Mind a maradékot oltárra zuhintá;
Serczegve a zsarát füstöt vete tőle,
Vérharagos lángok csaptak ki belőle.

Megdöbbene Torda. Hanem oztán másra,
Fordultak az elmék vidor áldomásra:
Éjfélig örömmel ittanak és ettek,
Hogy Buda és öcscse ilyen osztályt tettek.

MÁSODIK ÉNEK.

DETRE TANÁCSA.

Másnap az esztendő tavaszi reggele
Jó hún daliákra mámorosan kele;
Künn ragyogott ég föld fénye, vidámsága:
Benn küzd vala köddel az elme világa.

Künn már az arany nap sugarát elönti,
Mint páva ha büszkén toluit berzenti;
Szőke fodor felhők, hattyúi az égnek,
Úsznak vala tükrén a mennyei kéknek.

Tiszta az al-lég is, mintha üveg lenne,
Messzire a látás föl nem akad benne,
Reggeli szellőcske mosdatja hüs árral,
Csillan imitt-amott repeső bogárral.

Am jó Buda mindezt, a sátor eresztül,
Látja, miként felhőn, nagy poron keresztül;
Az arany idő is neki halott-sárga,
Visszás neki Isten gyönyörű világa.

Benn pedig elméjét friss gond veri, hajtja,
Marczona józanság hidegen csúsz rajta,
Vád neki a mit tett, bánja ha mit nem tett:
Úgy rémlik előtte, minden dolga bűntett. —

Immost jöve hozzá Berni vitéz Detre,
Reggeli szokásból, kora üdvözletre;
Látta nehéz kedvét, hamvahodott képét:
Okosan kérdezte ura egészségét.

Azután elkezdi, szót szóra felelvén:
Terem a bölcs ige koros ember nyelvén:
De, ki állandóan be is váltja tettel,
Azt fogom én hívni nagy bölcs nevezettel.

Tegnap a mérséket ételben italban
Bölcs szóval ajánlád, nem volt panasz abban:
De ma fejed bánja, csikorogsz utána,
S ha kinek beszélnéd, mosolyogva szánna.

Megkövetem arról királyi személyed,
Szabadon szólásom' gonoszra ne véljed;
Hű szolgád vagyok én, az voltam atyádnak:
Harmadik öltő már, hogy a húnok látnak.

Mert, hogy Keveházán, Tárnok vize mentén
A nagy csata megvolt, Czezumornál szintén:
Elborított minket tetemes nyíl, kopja;
Bendeguz atyádnak lettem hadi foglya.

Szolgállak azóta. Azelőtt, megvallom,
Gyűlöltem, a húnnak ha nevét is hallom;
Tűz-víz e világon nem oly esküttt ellen,
Mint vala hún és gót egymás faja ellen.

Legelébb Tárnoknál víttuk a fő harczot,
Völgyébe ledöntének sok barna hún arczot,
Jó Keve nem volt már, nem Kádosa, Béla:
Még egyre világolt szász Detre aczéla.

Akkor megütének újfent Czezumornál,
Bendeguz alátört Hunbércz ködös ormán,
Nyíla itt van most is, csontomba temetve:
Azóta nevem lőn: vashomloku Detre.

Birkoztam atyáddal erejim fogytáig,
Vérem apadtáig, inam szakadtáig;
Végre kezét nyujtá, ő az aczél marku;
Tetszett énnekem a becsületes alku.

Nem adott el rabbá hadi szolga képen,
Kótyára húnok közt nem ereszté népem:
Udvara közzé vőn fejedelmi sorral,
Szolgálni tanácscsal engede és karral.

S a honja-veszett nép, régi szabad gótok —
No hisz' az is megvan, no hisz' az is boldog;
Szárnyad alatt békén gyarapodva élnek;
Nem töri a járom; jól vannak szegények.

Én hát ennyi jóért ne fizetnék jóval?
Míg birtam, erővel, — míg lehelek, szóval?
Bendeguz is gyakran, Rof is bekivánta
Vén Detre tanácsát; soha meg se' bánta.

Néked is azt mondom (terhedre ne essék):
Bolond szeren indult amaz új bölcsesség;
Mert valamint józan szavaid el-etted:
Olyan vala tegnap az a másik tetted.

Mértékre imbolygott a beszéded rudja,
De, a mit cselekvél, dőre, hebehurgya;
Nyilad is ellőtted, vaktába', sebessen;
Paripádra ültél: vigyázz, le ne vessen.

Micsoda tanács ez — ember ilyet halljon! —
Az egy birodalom két főt hogy uraljon?
Féked egyik szárát hogy kibocsásd kézből? —
Soha, soha nem költ józan okos észből!

Mert vajon egy lóra két nyerget teszünk-e?
Két lovas egy nyergen tud-e ülni szinte?
Két tőrnek is, úgy-e, nem elég egy hüvely? —
Micsoda ész volt, hogy ilyen dolgot müvelj?

Tagot is embernek párjával az isten,
Ada csupán egy főt, urrá egész testen;
Egy daru, ék csúcsán, a falka vezére,
Méhraj is indul csak egy anya röptére.

Ez a világ sorja. De te, bölcsebb mint az,
Te a dolgok rendén egyet csavarintasz;
Neked irott könyv is hazudik *rovásra,*[1]
Hiú mesemondó az üdők tanácsa.

Nem szegte hatalmát Hunor ősöd ketté:
Utána fia Bor ilyen osztályt tett-é?
Keve, Kajár, Béla, bölcs Keled és Dána
Egy helyet egyenkint megűltek utána.

Így Apos, így Zombor s valamennyi előd
Zengő szavu dalban forog a nép előtt;
Így Bendeguz és Rof, kit te nyomon váltasz;
Egyedűl birá mind húnok országát az.

De te, bölcsebb mint ők (visszafelé véljed)
Megfelezéd tegnap királyi személyed:
Boldogtalan! ebből nagy leszen a kár még:
Hús, vér az öcsédé: te maradsz az árnyék.

Nem vádlom öcsédet: szive hozzád hajló:
De nyugtalan, ádáz, mint harczi szilaj ló:
Az is megural, ha bátran töri féked;
De ha kezed gyönge, nekivadúl s véged.

Örülsz, hogy ez osztály atyafi jóságból —
Ne hidd! mivel esett hülye gyarlóságból;
Mint a hajós (mondják), ha támad a vihar,
Engeszteli önként becses marháival.

Megfogyatád önként hatalmod egészét,
Hogy a fele' árán megváltsd fele-részét:
Boldogtalan! itt nincs feles osztályban mód:
Feljött az erős nap, halványodik a hold.

Ne adja, hogy érjem, Isten, e baj végit:
De vér foly ez alkun, sok foly ezen még itt;
Ne adja tanulnod a temagad kárán:
De ha áldozat kell, te leszesz a bárány.

Engem a nagy vénség tart egyedül búra,
Nyúlik erőtlen, mint nyilak ázott húrja;
Mint tücsöké pusztán, gyenge szavam zümmög:
De, a mi veszendő, nem fordíthatom meg. —

Így zárta beszédét fejedelmi Detre.
Soká Buda nem lelt ép szót feleletre;
Mint sas fészkibe ha idegen sas szállna:
Verte vadul szívét az ijedség szárnya.

Végre süket hangon, mely kétfele vásott:
Mit tegyek? . . . ím késő, mondotta, tanácsod;
Sok is a bánatra, de kevés a tettre.
Most közelébb hajlott Berni okos Detre.

Őrizd magad, ugymond, Etele hirétül:
Azzal Buda romlik, ha Etele épül,
S mely röpülő szárnyát terjeszti nevének,
Lészen neked, ugy tudd, halottas az ének.

Őrizd magad attól, gyenge szived' lássa;
Félelem a gőgnek itató forrása,
Azzal veri szomját, növeli ártalmát;
Míg bátor eszesség letöri a szarvát.

Ketten uralkodtok: ő annyi, miként te:
No hát ne legyen több, vígyázz elejénte;
Színig ugyan tartja folyamot is partja:
De ha nő egy ujjnyit, messze kicsap rajta.

Két férfi birokban egyenlőn vetekszik:
Nehezen kél a ki egyszer alul fekszik;
És hegy tetejéről a kő ha megindul,
Le az aljig oztán nem áll meg azontul.

No hát eleinte szemesen ügyeljed,
Hogy el ne szorítsa közös ülőhelyed,
Mert sanyarú lesz majd ülni kicsiny szélen,
S visszakapaszkodni földre-bukó félen.

Atyafi jóságból, puha békességből,
Oda ne is engedj semmit a tiédből;
Mert mikor az ijjnak enged egyik szarva,
Félrerug a másik, noha nem akarja.

Nem mondom, öcséd is gonosz akarattal —
De bizony rád nő, ha gyengének tapasztal;
Viszi saját kénye, rohanó dagálya:
Mint ha szelet fogván megered a gálya.

Ím eleget mondék. Te fogadd tanácsom.
Tartok, nehogy itten Etele meglásson.
Szeretem én őt is: de Budát meg féltem,
Mert messzire látó öreg időt éltem.

Ily szóval az agg hős elmene dolgára,
Hagyván Buda lelkét hánykódni magára;
S hánykódik vala ez, mint habon a csónak,
Forgatván elejét és végit a szónak.

HARMADIK ÉNEK.

A TANÁCS VISSZÁJA.

Még Budaszálláson Etele is múlat,
Ott tartja vigasság és rokon indúlat;
Buda egyik legszebb palotáját lakja;
Nem is igen készül haza Etellakra.

Veszi hegyes tőrét, az aranyos metszőt,
Puha rózsafába levelet ír, tetszőt,
Szeretetből irja, szeretetből küldi,
Szerető kívánság gondolata szűli.

Irja Ildikónak, Aladár anyjának,
Valamennyi között első asszonyának:
Udvara díszével fejedelmi társa
Vígadni siessen, föl Budaszállásra.

Buda neje, Gyöngyvér [1], is sürgeti jöttét,
Hogy Aladárt lássa, első fi-szülöttét;
Ő maga is sínli, hogy távol a gyermek,
S messzi van egymástól lobogó szerelmek.

Ime az esztendő tavaszi zöld szinben
Újulva köszönt bé, csupa öröm minden;
Etelének is most esztendeje fordul:
Tavasza megnyílott, szíve-teje csordul.

Örömáldomásra, irja, hogy e végett
Fölveri hadastul az egész hún népet,
Veri elébb vadra, aztán lakomára:
Hova édes társát szerelemmel várja.

Sátora nyitjánál most álla meg épen
S örül Detre vitéz, leli jó kedvében;
Görbe szikár testét kardon alig vonja;
Hanem a beszédet ügyes észszel fonja:

Beh jó, kinek (ugymond) szolgál az egészség,
Barna piros szinben a férfiu épség;
Ki érzi, jövendő számos fiak atyja:
Jó kedve az ollyat soha el nem hagyja.

De az öreg ember csak tövis az ágon,
Látja, hogy ő nem kell ezen a világon,
Ide-oda zsémbel, zörög mint a haraszt;
Érzi, hogy oly vendég, kit senkise' maraszt.

Engem is itt únnak — érzem, tova hínak;
Örömest lennék már vendége Odinnak[2]:
Vada húsát enném, méhsört vele innám,
Háza előtt a bajt ifiodva vínám.

De talán engem már itt feled a Norna[3];
Velem egy ívásu senki nem él korra;
Fiaim a harczban, kedves unokáim
Elfogytak előttem, Bendeguz csatáin.

Oda vannak mind, mind; szanaszét hevernek.
Lettem magam ujra másodszori gyermek;
Mint gyerek a bölcsőn néz csak tehetetlen:
Nézem a világot elfolyni felettem.

Karom agg; de látni, azt eleget látok:
Sokat a mi volt már; keveset ujságot;
Mert nem is új nékem e világon semmi,
Kire más példát ne tudjak elővenni.

Láttam, hogy a nap, hold, az örök menny sátra
Ma is az, ki tennap, s ama kéklő Mátra:
De az ember dolga soha nem állandó,
Keze-műve pusztúl, maga is halandó.

Láttam hiu voltát emberi dolognak,
Hamari felhágtát, hamar estét soknak;
Királyok elestét, birodalmak vesztét;
Diadallal kezdték, czudarul végezték.

Láttam arany béke zavaros bomlását,
Mialatt még iszszuk vala áldomását:
Nosza most, kard-ki-kard! haj-előre, kopja!...
Vértől csurog a nép eskü-tevő jobbja.

Igazat én láttam fordulni hamisra,
Drága nemes gyöngyöt éktelen kavicsra;
Méhsört savanyúvá, örömet is búvá,
Bátor bizodalmat riadó gyanúvá.

Atyafivér vízzé, sőt epe méreggé
Hogy változik által, ezt látom örökké;
Ez vagyon áruló, sese-susa szóktól:
Őrizd magadat te a fülbesugóktól.

Mert az ilyen szó bont tömör egyességet,
Vékony repedésbe feszíti az éket,
Feszegeti halkan, míg hasad és szétdül:
No tehát őrizkedj' afféle beszédtül.

Budának is én ezt mondom vala szinte,
Mert nálad idősebb, nem is oly őszinte:
Koros ember gyengül, rebeg az mindentül,
Egy kicsi szellőre talpig összerendül.

Mert fél az erőstől titkosan a gyenge,
Maga gyarlóságát teszi mindég szembe;
Gondja vadul víraszt a derekabb társon;
Ki ártani tudna, nem hiszi, ne ártson.

Dícsérnek előtte: neki már az is seb;
Azt méri titokban, mennyivel ő kissebb;
Csak azon fojtódik, csak azon évődik:
Híred szele füstjét leveri a földig.

Nem sejted-e már is Buda elváltoztát
Mióta királyul fényét vele osztád?
Szeme rézsut pillog; húzza magát vissza,
Még a vidám bort is hallgatagon iszsza.

Neved árnyékát ő azelőtt is félte:
Buda jó bátyádnak bús gondra növél te,
Gyermek korod óta, hogy az első haddal
Szájára vön a nép, szárnyára vön a dal.

Bokros csemetéjét fájlalta nevednek,
Hogy öregе, ifja sürün emlegetnek,
Sokat emlegetnek, szeretve szeretnek;
Szeme-fénye lől már az egész nemzetnek.

Szeme-fénye másnak, az övében szálka,
Lettél, akaratlan, szomorú vaksága:
Szárnyát maga fosztá, erejét megosztá,
Féltiben a félőst tette nagyobb roszszá.

Ki méri egyenlőn, omló vizek árját?
Péczére ki szabja levegő határát?
Fényt hova és meddig a nap is áraszszon? —
Az menjen, uralmot, birodalmat oszszon!

Nem is a szeretet, atyafi szent hűség —
Szülte csupán tettét puha kislelkűség:
Ha nem teszi is fél, ha teszi is bánja:
Ujját lemetélvén, most visszakivánja.

Ha még csak az ujját: azt kicsibe venné,
Lettet azonban már ki tehet létlenné? —
Ezért szíve búval, teli sok gyanúval,
Mint nyárfa rezeg, bár szellőcske se' fúvall.

Tudom, szeretetben hozzá te vagy édes;
Nagy lelked a húnok közt példabeszédes;
Szavad is már eskü: hát még hited oztán!
Nem változik elméd Buda elváltoztán.

De soká dörzsölve asszu fa is gyúlad;
Hamarább ennél az emberi indúlat;
Kivált ha örökké: «Buda így, úgy...» hallod:
Isten maga volnál, mégis megsokallod.

Lám mondom azért, hogy sziszegő kigyótól,
Tarts, mondom, örökké a fülbesugótól;
Buda szavát hordja, maga is megtoldja:
Mit összekötétek, sima kézzel oldja.

Akarsz Buda hőssel meglenni királyul,
Ezt adom a szóhoz, szavaim zártául:
Nem fér soha vele az egész Etele;
A mi valál eddig, légy ezután fele.

A mi dicső és jó, azt közösen oszszad,
Egyedül te inkább elbirod a rosszat;
Igy vele tán megférsz urasága székén,
Bár senyved a nagy szív a türelem fékén. —

Szóla; de bölcs észszel Detre bolondul járt;
Etele arczától megszörnyede mindjárt:
Szeme a villámot kegyetlenül ontja,
Maga fojtott szóval fenyegetve mondja:

Nem tudom, Odinnak asztalához ül-e,
Kit felakasztottak magas ösztörűre,
Sátorom elébe, törvény szava nélkül,
Ronda repesőknek útálatos étkül.

Hanem azt az egyet mondom, öreg, néked:
Úgy verd ezután is közibünk az éket,
Palotám küszöbjén ugy lássalak itten:
Hogy szörnyü halált halsz. Meglesz, bizony Isten.

Össze az agg ember rogya két térdére,
Kegyelmet urától szava miatt kére,
Csókolta ruháját, bő köntöse alját,
Könynyel potyogatta bársonyos aszalját.[4]

Hogy ő nem akarta, nem is úgy gondolta,
Szót nyelvire a szó hebehurgyán tolta;
Öreg ember csácsog, hamar ád tanácsot,
S ha beszédnek indul, nem tudja, mi már sok.

Hogy Bendeguz és Rof élő tanu benne —
Azaz, élve mindjárt bizonyságot tenne:
Volt-e húnok iránt ő valaha roszszal,
Tettben avagy szóban valamely gonoszszal.

Ily mentség ajakán rebegett a vénnek.
Megesett nagy lelke bátor Etelének,
Haragja lohadton meglohada, s fenkölt
Szive nem tűrhette az alan' fetrengőt.

Állj fel, öreg — monda, lábára segélvén —
Megvertelek, ugy-e, fene szókkal élvén?
Nem bántalak immár. Eredj tova bátran:
Nincs tiltva előtted ezután se' sátram.

Buda vérem felől a mit eléhoztál,
Abba' lehet jó is: nyűgös az ily osztály;
De, ha magát győzvén az erősebb enged...
Mondom, öreg, nincs mért úgy félteni minket.

Ezzel ereszté el a szászt nagy Etele.
Eszébe jutott most Ildikó levele,
Köti hún kötéssel[5] czifra selyem tokját,
Maga és az asszony tudja csupán bogját.

Köti óhajtással. — Detre pedig mégyen,
Sárga fakó színét tüzeli a szégyen:
Gőgös Etel, jó, jó! Ha nehezen, mégis —
Dörmögte magában: lám, bent van az ék is!

NEGYEDIK ÉNEK.

A VADÁSZAT.

Parancsol a húnok ifiabb királya,
Kard az egész földet véresen bejárja:
Fegyverviselő nép mindenki felüljön,
Buda szállására, hadi szerbe gyüljön.

S indul az ádáz kard, mintha tüzes villám;
Karikáit a hír hányja, mikép hullám;
Adja tovább a jelt, ki belátja távol:
Viszi lovas ember, az is lóhalálból.

Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bércz, öböl egymásnak,
Itt elhal, odább még csak azután gerjed:
Tanyára tanyáról a hír szava terjed.

Egy nap elég, kettő — de bizonynyal három
Hogy kint legyen a kard a messze határon;
Körül a szomszédság valamennyi reszket:
Vajh, kire a szörnyűk mostan fegyverkeztek!

Ámde húnok földjén meleg öröm pezsdül,
Felzajlik az élet, mely pang vala restül;
Mint reggeli hűs víz tunya álmos arczra:
Oly lélekűdítő e kiáltás: harczra!

Ott régi kaland jut eszibe a vénnek,
Melyet maga is már feledett s az ének;
Holt sebhely is érez idő változásán:
Emlékezet újul hadi hír hallásán.

Ott férfi nyugodtan lát hadi készséghez,
Szól komolyan, ritkán, annál többet végez,
Paripát fényessé, fegyverit élessé,
Teszi sok szerszámát nagy-rettenetessé.

De a fiatalság, mely harczra szokatlan,
Békés Buda évin nőtt fel tanulatlan,
Mint büszke csikó-mén, ha ereszti jászol,
Tör, ront, szalad, ugrál, ide-oda gázol.

Otthon a fehérnép sem dolga-felejtő,
Sürög a kezében tarka szinü fejtő,
Hímzi ura szűrjét, szép tiszta ruháit;
Titkon eped, könnyez, férje után áhit.

Még a gyermek is mind háborukat majmol,
Nádparipán nyillal, kelevézzel bajmol,
Kard, paizs a játék; vele alszik, ébred; —
Így felabajgatta Etele a népet.

S már Budaszállásán gyűl a sereg össze,
Körül a sík pusztát lepi sűrün, messze;
Annyi hegyes sátor terem a fris zöldben,
Mennyi vakond-túrás nincs puha mezőben.

Kin hogy Buda bajnok körül eltekintett,
Meddig szeme látta, be se' látta mindet:
Jobbra fejét s balra komolyan hintálván,
Mond az öreg szásznak, vele együtt állván:

Én nem tudom, e nép mire gyül mostanság,
Avvagy mire véljem Etele parancsát:
Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a húnnak sehol ellensége.

Máskép se javallom, igazat megvallván,
Mert enyim a pálcza, most, béke uralmán,
Népemet a nyájtól zaklatja hiába,
Elegyíti harczát békém poharába.

De micsoda harcz ez, mely vakon igy lázad?
Gondolom ez játék; afféle vadászat;
Mint öreg embertől hallani még helylyel,
Hogy apáink néha éltek ilyen csellel.

Hanem, attól tartok, ő teszi, ő bánja:
Másszor a had nem gyűl, ha megint kivánja,
Akkor se', ha fegyver igazán kell majdan;
Így Etele csúfra maga marad bajban.

Erre az ősz Detre: No, no! — halkal inti,
Tudja öcséd, mit tesz; hogy kedve szerinti
A népnek ez ujság; s gyülekezvén hadra,
Örömestebb fordul lakomára, vadra.

Nem csoda, e játék ha neked nem tetsző,
Meglásd, mire vége, milyen ember lesz ő;
És te magad kérded: «Buda király hol van?
Csak üres árnyékát taposom a porban.»

Ily szócsere lőn ott. Hanem Etelének
Mi gondja ezekre s valamit beszélnek;
Ő kora hajnaltól paripán ül estig,
Ő legelőször kél, legutolszor fekszik.

Hadait fárasztja, töri a mezőben,
Déli napon úgy, mint viharos időben,
Ő maga legtöbbet ázik, alél, fárad,
Hosszu sovány böjtben szomju inye szárad.

Rendeli a népet zászlókba nemenkint,
Külön ismét osztja, szedi fegyverenkint;
Hét nemet így állat, régi szokást nézve,
Mind a hetet oztán szeli több uj részre.

Sereg ott seregből csapatonkint válik,
Dárdavetőt, íjászt külön egybeállit,
Lovagot külön csap kaszás szekerektől,
Vár-bakoló eszközt másféle szerektől.

Kürtszóval egész nap gyors rendre kapatja:
Kiki szabott helyét mint nyil odahagyja,
S vissza megint fusson egy bizonyos jelre;
Zavaros bomlásból rend legyen egyszerre.

Kürtölteti: «nemre!» akkor a nép oszlik,
Hét nagy egész törzsbe, neme szerint, foszlik!
Kürtölteti: «hadra!» — ekkor az egyféle
Fegyver külön indul maga tett helyére.

Mint olaj a víztől, bár összevegyítnék,
Elvál, maga társát felkeresi mindég:
Ugy Etel és bármint seregét zavarja,
Helyre legottan gyűl, mihelyest akarja.

S mint elegyes kártyát csuda szemfényvesztő
Más rendbe varázsol, ha lecsap a vessző:
Etele azonkép hadai forgását,
Keze intésével intézi varázsát.

Néha ugyan történt, hogy — mint anya végett
Egyedül két nyáj közt kicsi bárány béget, —
Valaki nem lelte, hol az ő állása:
Jaj neki, hogy útban Etele meglássa!

Van úgy, az egész nép, mint vert had, elomlik,
Száguldva mezőben szanaszét iramlik:
De, mikép nagy foltja sereges madárnak,
Mind sorba verődnek, mielőtt leszállnak.

Van, hogy egész tábor kapu módra fordul
Minden csapat éllel meredez a sorbul;
Mint gyermeki játék — csürcsavarintóban,
Sarkon forog egy vég, más szilaj ugróban.

S valamint jó béres kezében az ostor:
Megkanyarul hosszan néha egész had-sor,
Közepin hurkot vet, gyors vége kipattan:
Megérzi bizonynyal, kire majd ez csattan.

Így a király napról sergét töri napra;
Néha meg álmából éjjel veri talpra,
Esteli éhomra falatozván máskor,
Megriad a kürtszó, első harapáskor.

De, ha nehéz munkán sanyarta eléggé,
Hagy pihenőt közben; becsüli vendéggé;
Bő hússal üdíti, jókedvű itallal:
Ki gondol ilyenkor testi viadallal!

Sok legelő nyáját terelik a pusztán:
Ha levágnak egyet, jő második oztán;
Így rendre gulyáit a nagy sereg éli,
Ura gazdagságát jóllakva dicséri.

Nem is emlegettek ott egyebet nála,
Etele a húnok igazi királya;
A legutolsó is érzi magát jobbnak:
Etele nagyságán gondolja nagyobbnak.

Büszkén valamennyi érzi a hún ember:
Hogy, ki vala csepp víz, ő ezután tenger. —
Így Etelét, mondom, sokat emlegették;
Buda király meghalt, tán el is temették.

És bizony akkor már csak Etelén álla,
Maradni a népnek egyedül királya:
De hite nem szellő, s nem nyil, melyet ellő;
Jó Buda bátyához szeretetı kellő.

Azért, mikor a nép immár keze alatt
Betanult eléggé, mint a parancsolat,
Hadait állásban hagyja kivül rendén,
Maga szól Budának, palotába menvén:

Bátya, ne vedd tőlem e hadi cselt zokon!
Titkomat elzárni vala méltó okom;
A mit adál kardot, néztem, ugyan jó-e?
Megforgattam, ugyan harczolni való-e?

Jól vág. De te mostan jövel és szemléljed,
Mutasd a seregnek királyi személyed;
Háboru nincs, mondjad, de vadászat s béke:
Teli nemes vaddal a Mátra vidéke.

Szóla, erős kézben melegitve jobbját.
Elméje Budának hányta ezen habját,
Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?
Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.

Akkor pedig öcscsét bízván megölelte,
Szeme könybe lábadt, repesett a lelke;
Sátor elé mindjárt vezeték fő ménjét,
Mutatta hadának királyi személyét.

Egyszer a had s kétszer Buda szaván forga,
(Öcscse, mi jelt adjon, sugván neki sorba');
Seregek bomlását szemlélte csodával,
Mellyet maga intéz jeladó jobbjával.

És nézni tovább még volna talán kedve:
Hanem abbanhagyta, csúful megijedve,
Mikor, vele szemben, megeresztett kantár-
S hegyezett kopjával, tör vala egy dandár.

Négy lépésre a had, mint szikla, megállott;
De Buda lelkében gyanu felvillámlott
S megfutna bizonynyal, ha Etel nem tartja,
Maga is ott állván, s mosolyogván rajta.

Még sem vala kedve játszani több harczot,
Szégyelte is ezt az iménti kudarczot;
Fenszóval a béke örömét tudatta,
Szájába miképen Etele hős adta.

Hallván pedig a nép hirtelen a békét,
S hajtani hogy meg kell a Mátra vidékét:
Elkezde hadastól ujjongva nevetni,
Etelét ujjongva hosszasan éltetni.

Egy szörnyű kiáltás lőn az egész tábor,
Még a siket föld is rendült bele távol,
Meghallotta nevét az is új urának:
Etele, Etele, Etele királynak.

Ő pedig áldozván lakomát a haddal,
Másnap elindítá kora pitymalattal,
Merre felé a Bükk borul és a Mátra —
Hanem e beszédből marad is még hátra.

ÖTÖDIK ÉNEK.

FOLYTATÁS.

Ildikó azonban feljöve, mint hajnal,
Rózsa telyes képpel, szőke arany hajjal;
Jöve napkeletről, hol a hajnal támad;
Fénye, vidámsága Etele urának.

Lágy hintaja himbál szelid paripákon,
Maga henyél selymes, dagadó párnákon;
Mellette, a kasban, Aladár ficzánkol,
Atyja-felé örvend, szeme, arcza lángol.

Két felül a hintón s két sorral utána
Léptet az udvarnak száz-száz deli lyánya;
Földet söpör úszó fátyoluk szegélye,
Arczokat ingerli a lovaglás kéje.

Mint a hadak útja,' vegyesen csillaggal:
Szeli az ég boltját gyöngyhímü szalaggal:
Ugy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közzűle ragyogván csillagszemü lyányok.

De arany és kő is ragyog ottan drága,
Lovakon a szerszám futosó világa;
Szélyel az árnyékba fénye lövell tüzként,
S vissza, ha nap ránéz, meri nézni büszkén.

Görbe tevék hátul, mint óriás lúdak,
Libegő járással hosszu nyakat nyújtnak;
Kincs vala, kincs-érő, azokon terhelve,
Sátornemü, szőnyeg, drága szövet, kelme.

Ezután a szolgák, barna vegyes sorral,
Mint valamely árnyék, húzódtak a porral. —
Kit, a hogy elmondám, sátor alól végre-
Szemlél vala Gyöngyvér, Buda felesége.

Nézte alattomban, sátora szűk nyitján,
Állva belül vastag, lefolyó kárpitján;
Puha kezecskéit összecsapá rajta,
S akaratlan egy szót száján kiszalajta:

Ki hát ez az asszony? miféle királyé?...
Mintha nem is volna, több nála, királyné!
Ő pedig *az* volna, született neméből,
S nem tegnapi pille Buda kegyelméből!

Etele pedig már ölben Aladárját,
S bévitte karöltve maga édes párját;
Szélyel a lyánykákat palotába küldvén,
Így monda nejének, vele szembe ülvén:

Beh szép vagy, öröm vagy, én gyönyörüségem!
Bizony, annál is még szebb vagy te ma nékem,
Mikor első ízben palotámba jöttél,
Világ szép asszonya, te az enyim lettél.

Akkor is ám kérők hada gyült miattad,
Noha első férjed' sápadva sirattad;
Vitéz fejedelmek, világi leventék
Kincses ajánlattal szerelmök izenték.

De te, gyermek-özvegy, Szigfrid után sirtál,
Másnak szerelemre soha meg se' nyiltál;
Valamint a bimbó vissza ölét zárja,
Ha korán-hév napnak elhagyta sugárja.

Te is úgy maradtál napod kora szüntén,
Hervadva szerelmed hamari eltüntén.
Mielőtt még tudtad, igazán tanultad:
Úgy kelle siratnod valamint elmultat.

De mióta lettél édes feleségem,
Minden ölelésre gyönyörübb vagy nékem,
Mert szép ködös arczczal, könybeborult szemmel —
Legszebb pedig a nő piros szerelemmel.

Nyílj hát, telyesedjél, én rózsa-virágom!
Boríts leveliddel, puha boldogságom!
Szívja soká, szívja szép ajkad ez ajjak!
Kedvem lenne ma, hogy öleden meghaljak.

Nem felel az asszony semmit ezen szókra,
Csak tüzes orczáját engedi a csókra,
Félig nyilt szemeit, piczi gödrös állát,
Gömbölyü két karját, síma fehér vállát.

Így múlatozának egymás örömében,
Valamíg a hév nap dele járt az égen;
Paripáktól ekkor Aladárt behozták:
Szerelemben azt is majd kétfele oszták.

Fel, magosan, apja dobta kicsiny terhét,
Kaczagott a gyermek, s lihegé: «egyszer még!»
Anyja pedig szemmel kísérte ijedten,
Mégis azért büszkén, hogy fia nem retten.

Majd apja, emelvén keze' paizsára:
Nőj nagyot — elkezdé — húnok nagy királya:
És — mint fiatal lomb fedi törzsökét el:
Híred az enyémet árnyazza sötéttel!

Így szóla; s az asszony sírta örömkönnyét.
Azután választá ragyogóbb öltönyjét,
Mert ideje volt már Gyöngyvérhez is menni,
Nagyobbik urához[2] illett beköszönni.

Ajándékit elébb küldé bizonyostul:
Három teve terhét, csuda állatostul,
Mint déli honukból hozták vala nem rég
Lágy Perzsia gyapját, hindu szövött selymét.

Így azután mentek Buda hőshöz által,
Hol fennlaka díszlik faragott korláttal;
Jó Buda Gyöngyvérrel sietett eléjök,
Gádor előtt várta királyi személyök'.

Hamar a két asszony szeme összevillant,
De csak a míg ember frissen egyet pillant,
Hidegen egymásnak azalatt benyelték
Ruháit, alakját, egész teste-lelkét.

Akkor Buda nője messze kitárt karral
Fogadá vendégét nagy csók-zivatarral;
Ilda is ángyának örvend vala szintén,
Szavainak mézes csemegéjét hintvén.

Majd Aladárt Gyöngyvér kapta megint ölre;
(Bútt emez a csóktól, helyét letörölve;)
Dícsérte milyen nagy, dícsérte milyen szép;
Boldog anya — mondá — fiad oly igen szép!

Megveri nézéssel szemem, attól félek.
De jer palotámba, mi legyünk testvérek.
Mondván, bevezette. Utánok azonnal
Mene a két férfi, nyájas nyugalommal.

Akkor Etel, látván Buda nője tettit,
Micsoda jósággal szeretik szerettit,
Nagy szive örömmel telyesedék rája,
S így szóla, előre mosolyogván szája:

Hej, mire gondoltam én eme hadköltést!
Asszonyainknak, lám, szerzek időtöltést,
Lengő sátor alatt, hűs Mátra berekben,
Valamíg a hév nap nyári tüze rekken.

Nosza hát induljunk hajnali harmattal,
Udvari népestül, az egész nő-haddal,
Lássák a vadászat riadalmas sorját,
Ülvén lakomával büszke vadak torját.

Tapsolt az örömtül Buda felesége,
Buda sem lelvén szót hamar ellenébe; —
Lovalák az udvart nagy bontakozásnak,
Hogy hajnali hűssel megeredjen másnap.

Ott eleven sürgés mindenfele pezsdül,
Göngyölik a sátort rúddal, czövekestül,
Szőnyegeket szednek, drága vagyont, össze,
Térdelik a málhát, ügyesen kötözve.

Arany-ezüst készség van egész halommal,
Lót-fut a vén sáfár: mit tegyen e lommal?
Poharak, medenczék, tálak özön fénye,
Föld-ette királyok lakozó edénye.

Az asszonyi nép is gondba' fejét főzi,
Kicsiért nagy felleg homlokát redőzi,
Sok majd csak az úton jut eszébe reggel,
Marad a szükséges, viszi a mi nem kell.

Bontják, szolga-cseléd, a sok teli vermet,
Benne arany köles, buja földben termett;
Boza italt, *kámot*,[3] bort is vele bőven,
Dús lakomák lelkét, emelik tömlőben.

Szerszám szanaszélyel tisztul ragyogóra,
Hintó vala készen, kötni mokány lóra;
Málha-barom békón; paripát vakarnak:
Keze-lába termett az egész udvarnak.

Egy rakodó vásár egész Budaszállás,
Kinek jut eszébe étel, ital, hálás?
Fáklya futó fénye éjjel is ott jár még,
S bukdosik egymásban sok fekete árnyék. —

Másnap, hogy elértek zöld Mátra tövébe,
Sátraikat vonták egymás közelébe,
Buda kerek halmon, öcscse alább kissé;
Bő patak a helyet teszi vala frissé.

Lentebb a lapályon boruló tölgyesben
Nyüzsgött az egész had, mint valamely lesben,
Füstbokor itt és ott tapad az erdőre,
Mint mikor a hegyek pípálnak esőre.

Még az-nap az útat s éjjel kipihenték;
Etel pedig osztá a vadászat rendét:
Gyors paripán a völgy zugait bejárta,
Vagy nézte magasból, merre dül a Mátra.

S mint aratók pásztát nagy szél gabonában
Hogy' fognak, az áldást terelik sorjában:
Egy darab ott áll még, itt kopasz a tarló,
Hóditja csapánkint az emésztő sarló:

Etel is a Mátrát osztja fel akképen,
Hegyre hegyet készül meghajtani szépen,
Nagy rengeteg erdőt nyomni körül haddal,
Ugy bánni el oztán közepütt a vaddal.

Vad el ne osonjon, rendeli, az alyban,
De vadászni beljebb tilos a karajban;
Mindenkor az első «Buda király vadja» —
Maga is Budának ezt a fogást hagyja.

Igy adva parancsát holnapi reggelre:
Akkor hada bomlott, kiki rendelt helyre;
Maga is bátyjával paripára mozdul,
Solymászni fehérnép velök együtt buzdul.

Megharsan a völgyben hajtók riadása,
Nincs földön, egen sincs, vadnak maradása,
Földön veri gyors nyil, veri égen sólyom;
Szárnya, sebes lába nehezül, mint ólom.

Amaz örök csendet veszi lárma közre,
Levegő a zajtól egyre szorúl össze;
Lárma, paizs-csörgés, ördögi *huj! huj!* szó:[4]
Félelem a vadnak ez idegen uj szó.

Ekkor Buda bátyját Etele kinálja,
Első a vadak közt húnok nagy-királya,
Ugy Etele oztán, s mind a nemek főbbi;
Iszonyu öldöklést tesz végre a többi.

Hej, micsoda zsákmány az-nap esett halva!
Medve, bölény, farkas: rőt-vad egész halma;
Láncsákon az erdő halottjait horáják,
Késő öreg éjjel fenn ülik a torját.

Sürög a had népe nagy máglya tüzeknél;
Nyárson *egész* marhát forgatnak ezeknél:
Busa bölényt, szarvast. Megcsappan a tömlő;
Zendül rege és dal, édesdeden ömlő.

Buda is sátrában múlatoz Etellel,
Menye[5] *Hilda* asszony kínálja kehelylyel,
Gyöngyvér pedig szolgál kisebbik-urának,
Szava szíve nyájas húnok asszonyának.

Pendül azonközben hegedősök kobza,
Emlékezetűl a régi regét hozza,
Hunor, Magyar ősről zeng a dal beszéde,
Kiktől ered a hún és magyar ág népe.

Hogy kerekedtek fel öreg Ázsiából,
Isten-csuda által, őseik honából,
Gímvad után szittya földre mikép jöttek,
Hol magyar és hún nép törzs-atyjai lettek.

Így lobog a jó kedv az egész táborbul,
Míg rúddal az égnek szekere lefordul;
Azután a máglyák tüzei lankadnak,
Kevés nesze hallik a pihenő hadnak.

De Hunort a szép dal fölverte kobozzán,
Eljő, ivadékát firól-fira hozván;
Léptök után a lomb megsuhan ott és itt;
Szent a manók éje: fű, fa, virág csitt! csitt!...

HATODIK ÉNEK.

REGE A CSODA-SZARVASRÓL.

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra,
Fű kizöldül ó sirhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

Vadat űzni feljövének
Hős fiai szép *Enéh*nek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyü vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet —
Üldözik a szarvas-gímet.

Gím után ők egyre törnek.
Puszta martján sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párducz, vad oroszlán,
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi ha éhezik.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is, lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, —
Alkonyatkor ím eltűnik.

Értek vala éjszakára
Kur vizének a partjára;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor: itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk;
Monda Magyar: víradattal
Viszatérjünk a csapattal. —

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll *keletre?*
Nem, mint máshol, naplementre?

Szólt egy bajnok: én ugy nézem,
Hogy lement az déli részen.
Szólt egy másik: nem gondolnám:
Ott vöröslik éjszak ormán.

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, víradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hűs hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy-merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És — akarva, akaratlan —
Űzik ismét szakadatlan.

Kur folyót ők átalúszták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy fűszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván,
Szíksót izzad csupasz ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves bűzt lehel a tó.

Forrás keble olajt buzog;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtűz setét éjjel
Lobban a láng szerteszélyel.

Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kivánják,
Mért is űzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast űzni kellett,
Mint töviset szél játéka,
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Vadont s a *Dont* ők felverik
A Meóti kis tengerig;
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
— Köd előtte, köd utána —
Míg az ember szélyelnézne;
Szemök elől elenyésze.

Hóha! hóha! Hol van a vad?...
Egy kiáltja: ihon szalad!
Más kiáltja: itt van, itten!
A harmadik: sehol sincsen!

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnek;
Gyík ha rezzen, fajd ha rebben:
De a gímvad nincs ezekben.

Szóla Magyar: hej! ki tudja
Merre van a hazánk útja?
Kerek az ég mindenfelé —
Anyám, anyám, meghalsz belé!

Szóla Hunor: itt maradjunk!
Tanyát verjünk; itthon vagyunk;
Selyem a fű, édes a víz,
Fa-odúból csöpög a méz,

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő vad ízes falat,
Feszes az íj, sebes a nyíl,
Harczkalandon zsákmány a díj.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hogy elúntak otthon ülni,
Halat csalni, őzet űzni:
Uj kalandra, szebb csatára
Ereszkedtek a pusztára.

Puszta földön, sík fenyéren
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündér lyányok ottan laknak,
Tánczot ropnak, ugy mulatnak,
Szőve ködbül sátoruk van:
Ugy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe';
De a földi lyányok szépe:
Lyányai *Belár*nak, *Dúl*nak,
Tündérséget ott tanulnak.

Dúl királyé, legszebb, kettő;
Agg Beláré tizenkettő;
Összesen mind: száz meg kettő
A tündérré válni kezdő.

Kemény próba: férfit ölni,
Kilencz ifjat megbüvölni,
Szerelemre csalogatni,
Szerelemtől szűz maradni.

Igy tanulnak tündérséget,
Szívszakasztó mesterséget;
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hang után ők, szembe széllel,
Fény után ők, födve éjjel,
Mennek óvást, mennek árnyon;
Ki lepét fog, lopva járjon.

Monda Magyar: ez a síp-hang,
Bátya, bennem végig csikland;
Monda Hunor: vérem hatja,
Szűzek árnya-fordulatja.

Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;
Fújja felszél a nyomunkat.

Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárat megeresztnek;
A leányság bent, a körbe' —
Mind a körbe', sok az ölbe'.

Nagy sikoltás erre támad,
Futna szélyel a leányhad;
Elől tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi kézbe.

Tündér lyányok ott eltűntek,
Szárnyok lévén elrepűltek;
De a többi hova legyen?
Földbe bújjon? elsülyedjen?...

Abbul immár nincsen semmi:
Szűzi daczczal tündér lenni;
Vágtat a ló, és a pusztán
Nagy üres éj hallgat oztán.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen százan,
Megosztoztak mind a százon.

Büszke lyányok ott idővel
Megbékéltek asszony fővel;
Haza többé nem készültek:
Engesztelni fiat szültek.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lőn szép otthonná,
Ágyok áldott nyúgalommá:
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Fiat szűltek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsek ifju ágot,
Maguk helyett szűz virágot.

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lőn mind egy-egy nemnek:
Száznyolcz ágra ezek mennek.

Hunor ága hún fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporúság lőn temérdek:
A szigetben nem is fértek.

Szittya földet elözönlék,
Dúl királynak dús örökjét; —
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

HETEDIK ÉNEK.

A KÖVETSÉG.

Követje azonban keleti császárnak
Lőn tiszteletére Etele királynak;
Ura üdvözlését gyors paripán hozta,
Társaival útján Etelét nyomozta.

Föl, Mátra hegyébe, kalauzzal jöttek,
Csergét[1], különállót, a völgyben ütöttek;
Azután, Budáról se hallva, se kérdve,
Indultak Etelnek a tiszteletére.

Fényes ajándékot hoztak vala bőven,
Fegyvert is, aranyban gazdagot és kőben,
Pénzt is egész terhet ; rajta van az érték
A hogy az erszénynyel fontszámra kimérték.

Sátorba nyitottak, engedelem nyervén;
Szólt az előljáró maga ékes nyelvén;
Etele a szókat érti vala folyvást:
De azért kivánta, magyarázza tolmács.

Én uram, a császár — amaz igy beszéle —
Küldi ajándékát s üzenetit véle:
Izeni hűségét, tiszta barátságát,
Hívja szövetségre a húnok országát.

Messzefutó hírét hallotta nevednek,
S hogy ura volnál már ez egész nemzetnek;
Örömét e dolgon, meghagyta, jelentsék
Szolgái előtted, kivánva szerencsét.

Nem akar ő, mondja, veled élni hadban,
Akar ő szomszédi kegyes indulatban;
Vásárt Duna mentén városaiban nyit,
Valahány tenéked tetsző leszen, annyit.

Rokoni jóvoltát máskép is ajánlja,
Testvérc gyanánt lesz a húnok királya;
Ajándékban is ő lel gyakori módot;
Vagy ha talán kérnél esztendei zsoldot —

Adaját megadná, (szavait cseréli,
Atszúrván Etele szemének az éli;)
Fegyvert birodalma részére ha fognál,
Hírben, nyereségben tőle gyarapodnál.

Hallá közelebbről hadad összes költét,
Melylyel a szomszédok füleit megtölted:
Nem tudja, ki ellen nagy sereged készül;
De követségünkben, halld, mit izen részül:

Ország a tiéddel megy amott hosszába',
Jobb kézre melyet hágy a lefutó Száva:
Népe, az illirség, s ki lakik az helyen,
Felzendült uram és az ő urok ellen.

Császár letapodná fejöket egy topban,
De hada másutt kell, mindenfele jobban;
S gondjai hit dolgán új-nap betegednek,
Máglyára menendő van annyi eretnek.

Ha hát — ez uramnak üzeneti hozzád —
Kész engedelemre pártosait hoznád:
Ebből te is, ő is, vonnál nyereséget;
Megbízva mi jöttünk ezen alku végett. —

Követek szavát így Etele megérté;
Buda királynál ha voltak-e már? kérdé;
S miután a szólnok választ ada *nem*mel,
Így feddi, keményen összekapott szemmel:

Tudnia császárnak illő, s követének
Valamíg a húnok fejedelmi élnek;
Senkise hallá még Buda király holtát,
Legfelyül intézi húnok összes dolgát.

No tehát ő hozzá mentek ezen nyomban,
Ajándékkal is őt kéritek azonban;
Magam is ott lészek, a mi engem illet,
Társa levén, hű kard az oldala mellett.

Erre lehajolván a követek mélyen,
Szabad-e, az első kéri, hogy beszéljen?
S miután a király engedte, joházva:[2]
Csendesen így szólott halkkal magyarázva:

Buda királylyal — mond — ebbe' közünk semmi.
Császár Eteléhez parancsola menni.
Czélt sehol, úgy mondá, ha nála nem érünk;
Vele nem férkezvén, inkább hazatérünk.

Ki fogóznék, ugymond, töveszakadt ághoz?
Omló hegyi kőhöz, kövi gyér indákhoz? —
Buda már volt, a mi. Etele a «*lészen.*»
Bocsáss meg, uram, hogy kimondtam egészen.

Etele az ily szót látszik vala unni,
Mégis szíve szerént nem bírt haragunni;
Ellenes indúlat perczenetig vívja;
Jőjenek — így végzé — mikor ismét hívja. —

Maga pedig menvén Buda hőshöz által,
Jöttire a bátyja megfordula háttal.
S hogy szólani kezde, akkor is az görbén
A semmibe nézett, és monda kitörvén:

De minek futsz hozzám, dicsekedni ezzel?
Gőgös Etel, látom mily czélra törekszel!
Követek dolgában mit tudok én tenni! . . .
Nem vagyok én társad, nem vagyok én semmi.

Oh! bár e világon élve ne is járnék,
Látni magam' fogytát, mint reggeli árnyék;
Hadd nyelne be mindent, nosza csak hadd falna,
Kinek egy hörpentés a világ hatalma!

Itt nézem, aléltan, türelemmel, békén;
S kérdem fölijedve: én vagyok-e még én?
Ha! vagy az a *más* ült helyibe az *én*nek?
Lettem örökömben hazajáró lélek?

De azért se! mondom. Én mondom: azért se!
Ollyat riadok, hogy mindenki megértse:
Jogomat kivánom, eskü szerént. Vagy — vagy!...
Másképp szakad a húr: a mi valál, az vagy.

Felforra Etelnek hirtelen a vére,
Zúgó patakokban ömlött a fejére;
Mint malom örvényzett két füle, — s az ajka
Reszket vala kissé, meg a szó is rajta:

Eszeveszett, hallgass; vízeszü, oktalan,
Gyáva, gyanús lelkű, pulya, boldogtalan!
Mintha nekem járni volna okom görbén,
Ha kaján elmével hitemet megtörném!

Mi vagy te? . . . aszott fű pelyhe az út mellett,
Gyönge akaratom neki a lehellet! . . .
Akarom: volt, nincs... majd! — Ezzel mene gyorsan,
Mint mikor az égnek villám tüze harsan.

Követeket mingyár' küldi Etellakra,
Ott udvara lévén, fejedelmi lakja;
Küldi kalaúznak gyors ménü futárját;
Jó gondviselésben, alkura, ott várják.

Maga bús felhőkint hömpölyög és zordon;
Köde haragjának esik az nap folyton,
Estefelé tisztul. Kezd szállni magába.
Reggel mene önként Buda sátorába:

Bátya! tüzes voltam, mert marczona voltál,
Rettenetes váddal iszonyún vádoltál:
Jöttem kezet adni s kérni, feledségre,
Hanem a beszédem halljad előbb végre.

Igazságtalanúl engem itélsz abban,
Hogy irántad volnék ravasz indulatban!
Követek hibáját magam is feddettem, —
Ők még se' akarván, én ide siettem.

Császár, igaz, őket hozzád nem utalta,
Egyenest énhozzám jőni parancsolta:
Tán mivel *én* a had folyamát intézem; —
Akárhogy akármint: benne semmi részem.

Ajándékot is ők valamennyit hoztak,
Én kétfele raktam jó-eleve aztat,
Sátromban azóta felezetten áll az:
Én voltam az osztó: te jövel és válaszsz.

Vagy te felezd újból, s nekem add válaszra.[3] —
De nem ennyi, testvér, e követség haszna,
Nem arany, és a kő mely becsesebb annál:
Drágább e szövetség kőnél meg aranynál.

Kincs van elég, vagy lesz mindenkor a hadban,
Hanem ily szerződés ára-megadhatlan:
Omló birodalmat jobb védeni néppel,
Hogysem erőfogytig hadakozni éppel.

Ki rám szorul egyszer, az köteles szolgám,
Kényemre azontul fordítok a dolgán;
Ki az én erőmön szokta meg a járást,
Nem tud maga lábán, elesik mindjárást.

Vádolsz, hatalomra vagyok igen kapzsi!
Ugy van; de az ok nem köznép hiú tapsi:
Akarom, terjedjen húnok birodalma,
Gyökerit más földre bocsássa hatalma.

Hatalom, mint a víz, vagy apad, vagy árad,
Soha középszerben tespedve nem állhat;
Ország, ha erőtlen növekedni, már fogy —
Nyakadba is omlik, támaszszad akárhogy.

Császár dolgait én, kémek után, hallom:
Azért követekkel szerződni javallom;
Teszem is . . . de, bátya, *ne* az ellenedre!
Testvér, addsza kezed' józan feleletre!

Hiszen, ha egyéb nem, a nyereség volna:
Szoritom a császárt éventi adóra,
Meg, hogy az ifjú nép törődik a hadnak,
Zsákmánynyal is onnan kiki gazdagodnak.

No hát, az okos szón engedve tanácsod,
Akaratom légyen a *te* megbízásod;
Ne mondja, ki látja, vér daczol a vérnek:
Etele és Buda együve nem férnek.

Így szóla, erővel de azér' nyugottan.
Buda kezét nyujtá hallgatva legottan,
Nem, mintha szavának értené a mélyét,
De mert maga fölött érezte személyét.

Azt látja, hogy öcscse kínálja felesnek,
Hasznot is a harczból, gondolja, keresnek;
Tennap, igaz, bántá: de hiszen megkérte:
Könnyebb hagynia, mint haragunni érte.

Valaki már azt is meghozta fülébe,
Öcscse hogyan mordúlt követek elébe.
Így, lassan, melegebb bizalomra zsendül,
Valamint a holt szén gerjed eleventül.

Akkor Etel, bátyját fogva erős kézen,
Kereste szemét, hogy az övébe nézzen;
Buda nyilt tükrébe odanéz e szemnek:
S immár az Etele sátra felé mennek.

Kiket a mint Gyöngyvér sátor alól ketten[4]
Megláta kijőni nyájas szeretetben,
Szép nagy barna szemét váltotta nagyobbra
S áll vala, mint bálvány tovanéző szobra.

Buda is megfordult, hogy visszatekintsen,
És monda nejének: Jöszte velünk, kincsem;
Tegnap se' valál tán jó Hilda öcsédnél,[5]
Rest asszony! pedig, ím, hármat alig lépnél.

Reszketsz, tudom azt is, gyermek Aladárért,
Volna fiunk ollyan, te nem adnád árért,
Arany-ezüstér' nem, az egész világért:
De hiába esdünk ilyen boldogságért.

Jer hát, Aladárral magadat múlassad,
Ilda unalmát is mindennap oszlassad;
Hiszen akár együtt volnál vele mindég:
Te vagy a gazd'asszony, ő szeretett vendég.

Indult a királyné Buda e szavára,
Menet mosolyogván kisebbik-urára, —
Bár esze megáll, oly csuda történt e nap:
Mert elpanaszolta Buda néki tennap.

Hanem Ilda semmit nem tud vala ebben,
Csak, hogy urát tegnap látta nehéz kedvben.
Most, fia képéhez piros ábrázatját
Lehajtva, mutatta messzirül az atyját.

Mint rózsabokorbul riad a madárka,
Szép anyja öléről fut, fut Aladárka;
A bokor ott guggol, keble marad tárván,
Kisded szökevényét hű fészkire várván.

S mint fürjike apró lábait a fűben,
Szaporázza léptét a fiu sürűbben,
Egyenest apjának szalad a szép gyermek,
Gondolja, no mingyárt az ölében termek.

De mikép pillangót lebegő csuklyával,
Ugrik elő Gyöngyvér lepni le csókjával,
Sejti az a cselt már és félre csapódik,
Lába tekervényes szaladásra oldik.

Ángya pedig űzi hő gerjedelemben,
Csókszomja kidűl a nagy fekete szemben;
Ilda kaczag tulról könnye szakadtáig,
S fájó nevetésben elfárad odáig.

Mire odaért, már biztos menedékből
Mosolyog a gyermek, az atyja öléből;
Nénje-felé, oldalt, ravaszul mosolygott;
Gyöngyvér komoly arczczal rösteli a dolgot.

Szállsz le hamar onnan! — Ilda fiát feddi —
Rosz gyerek! illő ez? ilyet cselekedni?
Megköveted mingyár' szerető nénédet! . . .
Fogadá a gyermek könnyen a beszédet.

Czélját hogy elérte, nem bánja továbbá:
Hagyja magát tenni béketürő bábbá,
Engedi Gyöngyvérnek oda minden részen
Borítani csókkal, s hazavinni kézen.

Otthon egész estig gyönyörűn mulattak,
Ez nap örömére nagy lakozást laktak
Egyben ama két hős, meg a felesége; —
Buda és Etel közt igy lett meg a béke.

NYOLCZADIK ÉNEK.

ETELE ÁLMOT LÁT.

Szóla pohár közben Etele Budának:
Két nap pihenő volt a Mátra vadának,
Reggel ahoz lássunk, mert az idő kedvez,
Kell annak utána hadi készülethez.

Vissza Etellakról, alkudozás végett,
Én ide fordítom majd a követséget,
Folyamát hogy lássad, és hogy mire végzem;
Mindennap előtted elmondom egészen.

Azalatt a bérczek rengetegit mászszuk,
Szaporán a hűs völgy mögeit vadászszuk;
Erre idő két hét telik, avagy három,
Nem a hogy akartam, nem az egész nyáron.

Jó lesz; hanem igyál! én is iszom — monda
Buda könyü szívvel — ez a holnap gondja;
Húgom, feleségem, nosza még egy cseppet!
Soha én két asszonyt, sohse' láttam szebbet!

Mosolyogj rám, puszták két arany almája!
Öreg embernek is a melle kivánja . . .
De öcsém, ez a bor, veszed észre? jobbúl:
Mintha tejet innám; kicsi nem árt abbul.

Igy Buda gondoktól üresíti keblét,
Emeli két kézzel nagy billikom öblét,
Nem teszi le, hanem tartja körülfogván,
Hol erre, hol arra mindig mosolyogván.

Hilda pedig s Gyöngyvér *neki* nem felelnek;
Símitják kezeit nagyságos Etelnek,
Hogy a vadászatban részt vegyenek ők is,
Sólyom madarakkal az udvari nők is.

Ezek *egy* asztalhoz űltek vala össze,
Buda az asztalfőn, mellette az öcscse,
Alul a két asszony. Hanem egész sor van
Ily kicsi asztalból körül a sátorban.

Öltözve fehérben mind a hunok főbbi
Ott isznak: a táltos, gyula, és a többi;
Detre is ott vígad — négyen egy asztalnál,
Lélekadó bornál, szívemelő dalnál.

Csak Bulcsu vezér űl hitvány kupa mellett,
Borital ujsága őneki nem kellett:
Apám, nagyapám élt kabala tejével:
Burján leviért, mond, azt nem hagyom én el.

Ám hadd igya közrend! — Szömöre rivallja —
Hadd fejje lovát, ki maga is vakarja!
Etele királynál bor van elég, bőven:
Igaz daliás kedv terem a szőllőben!

Ritka ércz az arany, drága nemes jószág;
Ritka ital a bor: fejedelmek iszszák:
Etelének van sok, bora és aranyja:
Kancza-savó, ej! huj! maradhat ebanyja.

De, hogy az est, immár behaladt az éjbe,
Etele fölállott, kehely a kezébe':
Iszom a vendégért. Velem iszik minden;
Akkor lenyugodni kiki haza mengyen.

Eleget múlattunk. Holnap haj-előre!
Hajnali hajtáson szükség van erőre.
Mondván, kiürité poharát fenékig;
Tetszett is, de nem is, ez a példa nékik.

Eloszoltak mégis — Buda legkésőbben,
Vissza egy-egy szóra fordulva menőben,
Hullatva egyenként a mi szivét nyomta;
Míg szeliden Gyöngyvér maga után vonta. —

Ébredj deli hajnal, te rózsa-özönlő!
Már lengeti leblét hűs reggeli szellő;
Ébredj puha fészked melegén, pacsirta!
Már tetszik az égen hajnal elő-pirja.

Támadj koronás nap! már zeng neked a dal;
Serkenj hadi kürtszó, költs sereget zajjal!
Fuvalom, hajnal, kürt, pacsirta had és nap
Ébredjetek mind, mind! Etele ím gyorsabb.

Etele, mint harczra, készüle serényen,
Előre a munkát szomjazza keményen;
Nincs dolog őnéki, hogy kicsibe venné:
Igy változik a nagy előtte kicsinné.

Most is legelébb jár: intézi a serget,
Szólítja nevenkint, fedd, zaboláz, sürget,
Tudja nevét minden hadi emberének;
Az ő szeme a rend, az ő szava lélek.

S már, mint gombolyagé, fejlik a had vége,
Kötöz emberhálót nagy orom tövébe;
Mérföldeket így a sokaság behurkol:
Azalatt nincs egy pissz, paripa sem horkol.

Buda is már fölkelt riadó kürtszóra,
Tennapi kedvéből jó volna ha volna;
Emberebb a két nő, Ilda meg a másik,
Gúnyolja nyeregből, mily nagyokat ásit.

Szép reggel az asszony: pihenést lehellő
Arcza szelid hajnal, fris hajnali szellő,
Puha gyenge harmat, gyümölcs üde hamva;
Szava rigó-ének mélyebb fuvodalma.

Szebb reggel az asszony, paripára szállván,
Övezett köntössel, solyma kerek vállán,
Csalogánykint csattog, vágy, öröm áthatja;
Ügyes ügyetlenség hadi mozdulatja.

De Buda ezt látja, mint a vak a rózsát:
Színére nem örvend, érzi a szúrósát;
Asszonyok ingerlő szava miatt mormog.
Haladnak azonban; túl, nőnek az ormok.

Akkor Etel hajtó seregének jelt ád,
Jel futja be némán az egész völgy nyiltát;
Körül a kurjongás, valamint tűz, gyúlad;
Sor sor után vígyáz; itt nem szabadúl vad.

Fel, csapinós lejtőn, gyalog ifjak törnek,
Őrt a lovasság áll szélein a körnek;
Oda fenn jó-téres, fűnőtte lapály van,
Törpe bogyós bokrok itt-ott a lapályban.

Halljátok először medve vitézségét,
Hogy múlatta Etel s Buda feleségét.
Nagy medve, bozontos, kétlábu, temérdek,
Kezde alátörni a mint közel értek.

Bontja meg a hajtók sűrü elő-sorját,
Rázza le nyilvesszőt, valamint pozdorját,
Kelevéz nem járja, ha ütik, nem szédűl,
De ökle csapásin hajtók sora szétdűl.

Kört kör után nyitva, így lefelé ballag,
Oda se' néz hulló kopiának, zajnak,
Százszor is elnyomni azalatt próbálják,
Bömböli nagy garral a maga nótáját.

Vetette magát már lovasok rendére,
Asszonyi nézői hangos ijedtére;
Akkor Etel: píha! nem kell félni, mondá,
Gyere velem maczkó! ha danolsz, tánczolj rá.

Van erős pányvája lószőr kötelekből,
Azt medve nyakába hajítja nyeregből,
Hurkolja keményen, lova után vonja,
Nem menne a medve: de ha Etel mondja!

Szép tágas a völgynek ottankörül öble,
Sarkantyúzza lovát, nyargal vele körbe;
Úgy tetszik, a vadból oda minden vadság,
Nézni a nézőnek csupa egy mulatság.

Így Etel a foglyát fárasztja halálig,
Míg lihegő száján csúf nyelve kimállik,
Futtában a nagy kört szedi összébb-összébb,
Int végre a bajnok, hogy gúzsba kötözzék.

Ilda ezen s Gyöngyvér miután mulattak,
Solymász gyerekikkel a völgybe' maradtak;
Buda pedig fölment, — Etele az ösvény
Lejtőbb menedékit számára keresvén.

Mint mikor a víz-ár Tisza dús lapályát,
Elönti körül az ég s föld karimáját,
Összefoly ég és víz egy iszonyú gömbbe,
Csak egy sziget-ormó függ ennyi özönbe';

Megtelik az ormó lustos fenevaddal,
Gulya bőgésével, százféle csapattal:
Itt juhoké búvik össze, odább lóé;
Mintha legott bárkát építene Nóé:

E sziget a Mátrán, úgy képzelem, ollyan.
Keresi szegény vad, merre szabadúljon,
Vissza megint nyílraj s veri fénylő kopja,
Döngő paizsoknak rettenetes dobja.

Látnál csikasz ordast megűlni haraggal
Szembe, a kör szélén, csiholó fogakkal:
Agyaras disznónak tehetetlen mérgit,
A mint hasogatja bükkfa ezüst kérgit.

Látnál bika bölényt — vele mind a falka —
Rohanni hol egyik hol a más oldalba;
Remegni középen szép jávor ünőket —
Nem annyira éri ott a zsivaj őket.

Szóla Etel mostan: Bátya! ne felejtkezz' —
Gímekből amoda könnyü vadat ejthetsz.
Eszmélt Buda erre: neki-hajtá ménjét,
Távoldad az öcscse követte személyét.

Ekkor valamennyi tárogató zendül,
Bunkó nagy ütésin fa-bodon dob rendül,
Száz kürt riogástól a levegő lázad:
Jele, hogy beállt a királyi vadászat.

Dámvadat ejthetne s gímet Buda könnyen;
Szégyelli Eteltől, hogy azokra menjen,
Előbbi szavának érezte fulánkját:
Viszi bölény hadra jó fegyvere lángját.

Szemben kopiát hajt nagy bika bölényre,
Mely legelül száguld, borzadva sörénye,
De mámorosan lát, reszket is a jobbja:
Szarva' paizsáról csattan le a kopja.

Megbőszül a vad faj — egyenest Budának!
Ontja meleg bélit szög-sárga lovának,
Ledobban a pára, túl-félre zuhanván,
Buda király czombját terhe alá nyomván.

Oh, ha nekem volna most *egy* szavam ollyan,
Melylyel ez *egy* perczet röviden rajzoljam! —
Etele jól látá Buda nagy veszélyét,
Legközelebb is volt, hogy nyujtsa segélyét.

De szörnyű jelenség, rút ördögi Ármány,
Ott terme, király és öcscse közé állván,
Torony módra meredt a bajnok elébe,
Irtózatos annak, szemlélni, a képe.

Agyara lóg hosszan, szeme vérben ázik,
Nyelve, miként villám, tüzesen czikázik,
Üstöke lángot hány, övig ér szakálla,
Vértarajos kígyó minden egyes szála.

Paizsa mint kőszál, hegy elő fokszirtja;
Iszonyú pallossát egyik keze tartja,
Buda fejét csonkán rengeti a mással,
Hogy Etelnek dobja szörnyű vigyorgással.

Akkor, mint nap előtt holló hamar elmén,
Röppent el egy árnyék Etel igaz lelkén:
Nem volna-e bátyját jobb hagyni halálra,
Mint hagyni türelmét örökös próbára.

De legott markolván somfa gerely végét,
Támadja meg Isten gonosz ellenségét:
Ármány! riad a hős — emberevő Ármány!
Nehogy magad elbízd, Etelét bevárván.

Megölni nem öllek: nem szült anya dögre;
Nyomorítlak sebbel és kínnal örökre!
Szólott, iramodván a rettenetesnek;
Eltűnt az, a fegyver találta üresnek.

Még jókor a bátyját megvédeni ért el,
Tiporni az állat most akará térddel,
Miután, vérszagtól az egekre síván,
Erlelte a bosszút melyet állni kíván.

Egy kopjadöféssel a bika lerogygyant,
Feketén a vére nagy erővel bugygyant;
Megtorlik a többi futtába' halálán,
Mint parti sörényes habok egymás vállán.

Most valamint hajcsár botja nehéz fáját,
Zúdítá Etele örves buzogányát:
Támad nagy üresség hirtelen a sorba'
S vissza nyomán fordult, elinalt a csorda.

Ezalatt távol sem nézik vala veszteg,
Buda mentésére többen elérkeztek,
Vetni kezét minden sietett a lóra
És lábra segélni a királyt alóla.

Ki, nem nagy ütéssel, ekkép szabadulván,
Megölelte öcscsét, nyakába borulván:
Soha, Etel, soha! . . . Ennyit rebeg ajka,
Tudja Etel mégis, mit ért szive rajta.

Akkor bátyja kezét megfogva szelíden:
Mára nekűnk, mondá, ez elég is légyen,
Vadat immár hagyjuk elejteni másnak;
Lássuk, az asszonynép, gyere, hogy solymásznak.

Ím azalatt Gyöngyvér s Ilda között ujság,
Történt, semmi okon, csuda háborúság.
Mindenik a solymát gilicze madárra
Egyszerre bocsátá levegő utjára.

Buda királynénak szépen eredt solyma,
Mintha idegről lőtt nyil vesszeje volna;
De nem úgy a másik: ez alig hogy vesz rést,
Gyöngyvér madarának esik ereszkedvést.

Űzi, el is fogja odafenn körmével,
Szórja meleg tollát csepegő fris vérrel,
Hallani vijjongást; a csata nem látszik:
Fényes levegőn egy pontocska czikázik.

Egyszer ihol sólyom esik agyontépve
Buda királynénak majdhogy az ölébe;
Felvette, sokáig nézte simogatván,
Végre nagyot jajdult, bő könnye fakadván:

Ilda, kaján Hilda, kegyetlen Krimhilda!
Solymomat a solymod íme legyilkolta;
Ám nézd: — s odatartá. De öcscse kaczagván
Kiüté kezéből s szólt, rája tapodván:

Madarat madárér' adhatok én százat:
Ennyi csekélységen zajt ütni gyalázat!
Píha! kinek egy csöpp esze van, nem tenné.
Nem csendesül ezzel a fejedelemné:

Kell is nekem, így szól, madarad, ha eztet,
Drága «Turul» solymom újra nem éleszted!
Mert se fiam nem volt, se szeretett lyányom:
Ez az egy madár volt — e sincs — a világon.

Lobbot ezen arcza vete Ildikónak,
Szép homloka tetszett vérrel elegy hónak:
Ne sikoltozz, őrült! — éles szava csenge —
Nem vagy mai gyermek, se leányzó gyenge.

Sohse *vénezz* engem! — szólt erre Budáné —
Halkabban előttem, kegyelem-királyné!
Azt se tudom, mellyőnk korosabb egy nappal!
Vagy azt se: magánál ki beszél rútabbal!

Így szóllakozának, ketten is egyszerre.
Etele Budával jöttek ilyen perre.
Gyöngyvér panaszát csak nehezen vevék ki;
Mire felindulván, mond az ura néki:

Asszony! a patvarnak vége legyen, hallod!
Mert keserű kínját, bizony Isten! vallod;
Etele halálból uradat most menti:
És mit cselekesztek azalatt ketten ti!

Oh! keserű kínját én érzem előre
Fekete bánatnak — így sír Buda nője;
Mert soha nem érek, tudom azt, jó véget,
Soha én ez asszony, sem az ura végett.

Etele másrészről, lebocsátva hangját,
Édesgeti berzent, haragos galambját;
Adja önön solymát — noszolá — Gyöngyvérnek,
Kedvesiért kedvest: így együve férnek.

Látszott is az asszony hajlani szép szóra;
Madara megjött volt az arany zsinórra!
Veszi harmat kézzel, s ángya felé lépve,
Kitekeri nyakát, úgy dobja elébe.

Nagy bajjal a két hős birt annyira menni,
Hogy e csekélységből ne legyen több semmi;
De mégis a pörnek vetik oztán végét,
Összeöleltetvén egymás feleségét.

Ámde, mikép sírást ha gyerek elhagyja,
Sajog a két asszony szive-indulatja;
Mosoly ül a szemben, csevegés a szájon:
De nem óhatják, hogy odabent ne fájjon. —

Vadászat azonban végire járt e nap,
Arra mulatság lőn, ma is úgy, mint tennap;
Etele gazdául hadait vendéglé,
Azután lenyugvék nyugvó neje mellé.

Csillagok a földön csillámlani szűntek:
Zárva le minden szem, tüzek is eltűntek;
De az ég nagy sátra, a magosan mélylő,
Szerte ragyog — s víraszt az örökkön élő.

Ím az öreg Isten, világ szeme, napja,
Hadak ura, föld, víz s az örök tűz apja,
Emberek edzője kurta rövid létben,
Űl vala sátrában, aranyos karszékben.

Megnyíladozott volt kárpitja egeknek;
Hallgatja, halandók hogy szerte pihegnek,
Néz le aczéltűkör[1] mélybe ható szemmel;
Legelteti gondját csöndes figyelemmel.

Paizsa szék mellé heverőn támasztva,
Bal könyökét annak szélére nyugasztja,
Hajtja halántékát egy ujja hegyére,
Mélyen alácsordul szakálla fehére.

Jobb keze már kissé gerjedezőbb innal
Nyugszik markolatán, mely födve rubinnal;
Lába előtt tegze, lépcsőin a széknek,
És nagy rettenetes tűz nyilai égnek.

Így a kerek földet szeme átvizsgálván,
Megnyugodott végre Etelének álmán;
Komoly öreg arczát váltotta derűre,
Mely az egen rózsát: északi fényt szűle.

Alszik az én szolgám, Etele hős, mélyen:
Most kell, hiu álmát hogy jobbra cseréljem,
Elme-salak hitvány ködi helyett — monda —
Ejtenem őt tisztább, végzetes álomba.

Itt az idő — mert lám, győztes akarattal
Győzi magát, s harczol riadó haraggal;
Diadalt Ármányon ma is űle szépen,
Bátyja unott élte ment hősi kezében.

Itt az idő, hogy már birodalmát bírja,
Miképen öröktől ez meg vagyon írva,
Mély titku rovással, fent, a Világ-fáján:[2]
«Úr az egész földön, ha ez *egy* hibáján.»

Nosza hát teljék be, a mi betelendő!
Jó, vagy gonosz is bár, jőjjön a jövendő!
Nagy tettekre ma én Etelét eljegyzem:
Isteni kardommal derekát övedzem.

Szólván, kimagasúlt deli nagy személye,
Fegyveres ünneplő házába beméne,
Pönge-vasat, mellyen titkos betü, választ,
Nincs földi halandó, ki megolvasná azt.

Akkor tűzlegelő szélparipát kettőt
Szolgái befogván, ragad ékes gyeplőt,
Fénylő hadszekerén maga Isten hajta,
Dörög az ég, a mint száll lefelé rajta.

Állítja lovát meg Etele sátrához,
Halkan maga bément a földnek urához,
Övezé álmában csípejit a karddal;
Ismét a szekéren, mint jött, tova nyargal.

Lovai körmétől lágy levegő csattog,
Mint a megütött víz, nem sűlyed alattok,
Kereke zsurlásán ordítva csikordul,
Ollyan erővel zúz, oly sebesen fordul.

Messze mezőn háló sok erre fölérez,
Takaróját jobban felvonja füléhez
S mélyebben elalszik, hogy a hajnal költi; —
Hadurat nem látja ember soha földi.

KILENCZEDIK ÉNEK.

ISTEN KARDJA.

Reggel Buda nője mene a férjéhez,
Rijjongva sirályként, mely zivatart érez:
Vén ember! ne alugy' — szóval neki monda;
Fújják oda-át a követ alattomba'.

Táltosok és bölcsek, javas, oltárnéző,
Gyűl oda bűbájos, énekkel igéző,
Iraló, varázsló; ha ki *tud'*, ráolvas;
Papok, álomfejtők: egész sereg ollyas.

Mondom is én váltig: de hiába volt a. —
Most ihon elnézem már víradat olta!
Dolognak öcsédnél kell lenni ma nagynak:
És te, király — téged hisz' alunni hagynak!

Kél Buda mindjárást, szemeit dörzsölvén:
Mi? micsoda? — ily szó rebegett a nyelvén;
Azután eltámolyg, megtudni, mi készül
(Ha sejtene abban) jó Detre vitéztül.

Csakugyan, Etelhez gyűlnek vala jósok,
Jelre jövendőket hímezni tudósok;
Ősz Tordát legelébb, s mind' összehivatta,
Csuda látomását így elibök adta:

Bölcs öregek, mondá, tudomány ajtói!
Istennek e földön kapuján-állói!
Halljátok az álmom', tiszteletes vének,
Jó-e? rosz-e? nyitját vegyem értelmének.

Álomban az éjjel (régi dolog!) mintha
Játszom vala játék-hadaim' ifjonta,
Nem-nyírt fiatalság szép zsenge korában,
Hős Bendeguz atyám zajos udvarában.

Ott vala pajtásom, *Áëtiosz* gyermek,
Fejedelmi sarja római embernek;
Nagy hadat a húnok fiaiból ketten —
Ő szembe hadammal, én rája vezettem.

Egy darabig játszánk seb nem ütő szerrel,
Tompa fakó nyillal, gyermeki fegyverrel:
Vezéri fogásban, cselben vetekedtünk,
Majd római, majd hún módra verekedtünk.

Egyszer azonban, kard valamennyi éles,
Igazándi[2] harcztól, locsogó fű véres,
Támad nagy üvöltés; egek elborúlnak,
Dördűlve Hadisten kék nyilai gyúlnak.

S ím! ősz öreg ember, tiszta fehér fényben,
Ereszkedik onnan, egyenest elémben,
Övezi nagy karddal derekam hajlását;
Érzettem nehezét, a szíjja nyomását.

Akkor pillanatig, mintha imett' volnék.
Tapintom a kardot; derekamon volt még.
Fényben az ősz ember ágyam előtt álla,
Megláttam a sátor mennyezetét nála.

De borult az álom, s én egyedűl, távol,
Tapodám a léget, mint ki vizet lábol,[3]
Szárny nélkül, magosan, a levegőt szeltem,
Meztelen a kardot jobb kézbe' viseltem.

Alattam az erdők koronája zúgott,
Folyó nagy vizeit terelé Napnyúgot,
Emberi kéz földet túr vala, mint hangya,
Fekete a rónák legeletlen hantja.

Nagy városok ottan tűntek elé, kőbül,
És én, le-leszállva, mind' kicsapám, tőbül;
Egyszerre levágtam karddal egy-egy várost: —
Mit jósol ez álom, bölcs öregek, már most?

E szóra beállott nagy hézaga csendnek,
Maga szakállába kiki elmélyednek.
Etele kérdően nézi vala sorba';
Végtére közűlök szót emele Torda:

Úgy van! idők óta, idők elejétül,
Száma szerint mondván: *háromszor a héttül,*
Firól-fira jóslat miközöttünk szálldos,
Hagyja utódjának minden öreg-táltos.

Elmémben, mialatt az elébb hallgattam,
Hosszu sor esztendők folyamát forgattam:
S íme, a *hármas hét* ez idén betelve!
Nincs kötve tovább a táltos igaz nyelve.

Hét száz vala, *hét* tiz s *hét* azon esztendő,[4]
Mikor Isten kardja napfényre jövendő;
A hős, kinek Isten, csuda által, adja,
Mind az egész földet vele megbírhatja.

Örvendj! az egen is vídám jelek úsznak:
Te vagy, te vagy a hős, fia Bendegúznak!
Nem tudom, a kard hol? s hogy? — de tied lészen
Mielőtt e szent év elfogyna egészen.

Alighogy az ősz pap ajakát bezárta,
Lebben az ajtónál Etelének sátra;
Bulcsu vezér jött bé, egy szolga suhanczczal,
Nagy dolgot előre mondani költ arczczal.

Kard vala jobbjában, meztelen és görbe:
Ez az! ez az! — robbant Etele kitörve;
Zúgás, valamint szél a pagonyt ha rázza,
Lőn; azután Bulcsu ily szót magyaráza:

Király! jöve hozzám az imént e gyermek,
— Gondold barom őrző hitvány sühedernek —
Kengyelemig elsőbb köszönt lehajoltan,
A mint legelőjén által lovagoltam.

Azután beszéle hihetetlen dolgot:
Csordája ma reggel hogy a mezőn bolygott,
Veszi észre, sántít egy kedves ünője,
Vérnyom is a fűvön harmatozik tőle.

Nyomra, okát tudni, vissza legott mégyen,
Gondolja, tövis, kő, valami csont légyen:
Ím vasat a fűben végtére talála,
Mint hadi szerszámnak ércz hegye, kiállva.

Ott hagyja először, térül egyet, fordul,
(Fölvenni szegénység jele vaskót porbul)
De viszont megbánván siet oda ismég,
Nehogy a jószágban kára megint esnék.

Hát ihol, a kard-hegy *kétannyira* nőlve![5]
Nyúlni akar hozzá: láng csap ki belőle;
Megriad és elfut. Szünvén riadása,
Harmadszor is arra közelít, hogy lássa.

Közelít lábujjon, szíve dobog szörnyen,
Óva megáll sokszor: menjen-e? ne menjen?
Ágaskodva tekint s nyújtózik előre —
Ugy mondom el, a mint hallám vala tőle.

Messzire már látja, mint a vizek sássát,
Magoslani fűből szép kard ragyogását:
Penész aranyán nincs, aczélán nincs rozsda,
Mintha csiszár kézből jött volna ki most a.

Ekkor — a fegyverhez járulni se' mervén,
Hozzám fut, lovamat messze megismervén;
Elmondja. Riasztom: igazat beszél-e?
Bátran hí s vezet; én megyek oda véle.

Oh, emberi szemnek ily csuda látatja!
Földben alig volt már, csak a markolatja;
Láng nem üté jobbom' — engede is könnyen:
Itt van! te viseld azt, te, királyom, fennyen!

Szól vala, s a bojtár bizonyítá hévvel,
Verte reá naptól kesely üstökével,
Nagy jutalom bezzeg tenyerét is verte;
Most a jövendőlők eloszoltak szerte.

Maga pedig fordul a fegyveres házba,
Hüvelylyel a kardot Etele ruházza,
Legszebb hüvelyébe illett csoda-képen;
Felköti, kivonja, forgatja kezében.

Vág vele háromszor a négy anya-szélnek,
Keletre, nyugotra, északfele, délnek;
Vasa, mint zúgattyu, a levegőt szelte;
S így szóla Etelből tornyosodó lelke:

Csillag esik, föld reng: jött éve csudáknak!
Ihol én, ihol én pőrölyje világnak![6]
Sarkam alá én a nemzeteket hajtom:
Nincs a kerek földnek ura, kívül rajtam!

Mondván, deli kincsét függeszti szegére,
S ment hada-szemlélni a húnok vezére;
Tudja egész had már csudáit az égnek,
S leborúl előtte, mint egy istenségnek.

Mindenkit örömmel itat e nagy ujság,
Csak Buda szívének józan szomorúság,
Csak Gyöngyvér ijedez búnevelő gondon,
És hajtja szünetlen: «de hiába mondom!» —

Ilda pedig, munkán ülvén oda-által,
Hall vala minden szót szőnyeg-falon által;
S hagyja tüjét, melylyel gyönge keze varrt, ott:
Ura elmentével leveszi a kardot.

És monda fiának: Jöszt' ide kicsínyem!
Még kicsi, de szárba eredő reményem!
Viruló sudárkám, aranyos sugárkám:
Itt van örökséged, megnézd! Aladárkám.

Oh, mert az anyának férje erős támasz, —
Ideig óráig. De kidőlhet ám az:
Veti reménységét fiu gyermekében,
Bizodalma él s nő magzata nőttében.

Szerencse ölén is, megtanulám, féljek:
Hamar énmellőlem hullnak el a férjek;
Uramat, az elsőt, mihamar elvesztém;
Férfi ölelését jaj-szomorún kezdém.

Kit a kigyó megmart, remeg az gyíktól is,
Gyászban feketült szív, csupa árnyéktól is;
Engemet a kígyók: rokonaim martak,
Mennyasszonyi fővel mély gyászba takartak.

Oh, mit cselekedtek dalia férjemmel,
Kit, élve, szerettem leány szerelemmel!
Szeretem holtan is, szeretem még most is:
Ha sírba lezárnak, szeretem még ott is.

Vadászni kicsalták, és megölék orvul,
Ajtómhoz a testét odaveték torzul,
Kincseit örvényes Rajnába sülyeszték,
Mialatt én sírtam édes uram vesztét.

Azután férjekkel gyászomba' kinoztak,
Kérőt oda nékem minden időn hoztak,
Legutóbb a húnok királyfia külde:
Ez volt, a mi bosszúm gondolatát szűlte.

Sárkánynak alítám emberi formában,
Sívó fenevadnak idegen pusztában;
Ily férjet ohajték; s kezet adtam rája:
Hogy testvéreimen bosszúmat ez állja.

De találtam nagynak, Etelét nemesnek,
Szígfrid után a kit szeretve szeressek;
Asszonyi szívem már vele boldog volna,
Ne lenne szerelmem régi koporsója.

Bosszúmat Etele becsületes haddal,
Tudom, meg is állná; nem akarom azzal!
Akarom ál színben, lépre ide csalva,
Véres tetemöket rútítani halva.

Vagy *Gunther*, az álnok, szép harczon elessék?
*Gernot*nak Odinho' gaz lelke vitessék?
Hágen, ki orozva döfte uram' hátul,
Tisztelve kimúljon, Etele karjátul?

Nem, Rajna királya két drága fivérem!
Nem, Hágen! a díjat én igazán mérem:
Valamint a bűn volt, legyen az is undok,
S veszszenek árúlva mind a *Nibelungok!*

Poharukban vérré a lakoma váljon,
Vendégágyba' ki hál, koporsóba' háljon,
Bizodalmas hajlék éjtszaka lobbanva,
Férjem gyilkosait temesse be hamva.

Jer, jer kicsi szolgám: ezt még te nem érted,
Csak játszol a karddal, övezni kisérted;
Majd, ha király lészesz... Veled együtt, hosszu
Feledés árnyékán, nőjön fel a bosszu.

Mert szűltelek *arra* kínos szeretetben,
Nem ment ki eszemből foganó perczedben,
Veled azt a terhet viseltem örökké,
Szívedbe szivemből plántáltam örökké.

Közelébb vagy hozzám, mint Etel, a férjem,
Tested az én testem, véred az én vérem:
Bosszút az anyádért bár iszonyút vennél,
Nincs nemesebb tetted, nincs igazabb ennél.

Csakugyan nem érté az anyja beszédét,
Hurczolta nehéz kard szíjjra kötött végét
Sátorban a gyermek, kis kocsi módjára,
S nevetett némelykor Krimhilda szavára.

Anyja pedig oztán kedvkereső gonddal
Fúrta meg a szíjjat, közepén, egy ponttal;
Csatolta fiának kicsi derekára,
Örült Aladár, hogy zörömből utána.

Sátorban alá s fel, ki is a mezőre,
Le a völgyhajláson, fel a dombtetőre, —
Kardját puha fűben úsztatja örömmel;
Eresz alól anyja kisérgeti szemmel.

Már nem vala messzi a Buda sátrátul:
Im gáncsot a fegyver ada neki hátul,
Nagyot esék; arczát vérig üté kőben —
Ott járni Budáné talált ez időben.

Meglátta, erősen a szíve megindult,
Szánalom a lelkén s harag egyszersmind gyult;
Oda szalad mingyár', s földrül felemelvén,
Egyszerre ilyen szó mérgesedik nyelvén:

Bolond anya nézi — bolond anya hagyja,
Bolond, ki gyerekét ilyenre kapatja,
Kezébe is adja, vele még játszatja!
Nincs is az olyannak igaz indúlatja.

Fenevad módjára egyszer veti kölkét,
Azután nem bánja, veszsze kicsiny lelkét;
Csak egyszer a vágya, telyesüljön ágya:
Fia veszedelmét azután nem bánja.

Ily hangon ez a nő csattanva üvölte,
Mialatt a sok vért fátyolába törölte;
Ilda futott mingyár', látván fia estét,
Mérgesen elrántá, amaz elől, testét.

Ne nyúlj a fiamhoz! — vágja szavát kettő, —[7]
Ne taníts gyermekkel *te* bánni, te meddő!
Mert neked is volna, jóféle ha volnál:
Nincs rútab' előttem magtalan asszonynál.

Meddő nem vagyok én! te se gúnyolj annak!
Szolgálóimat is engedtem uramnak —
Sikolta Budáné, betakarva képét;
Zokogás fojtá el további beszédét.

Ilda, miként győztes, kaczag vala fennyen. —
Hallá Buda e zajt; oda kell hogy mennjen:
Látja nejét sírni, amazt hahotázni,
Oda sem ért, hogy már így kezde vitázni:

Mi dolog ez, húgom? ma is úgy, mint tennap?
Igy lesz ez örökké? igy lesz e mindennap?
Jó ember vagyok én: de ha megharagszom...
No tehát békét hagyj az enyémnek, asszony.

Tegnap ugyan szegényt meghuritám érted:
De tovább nem tűröm, nem én soha: érted?
Király vagyok én még, s úr a magam házán...
Monda, kövér öklét fenyegetve rázván.

Vissza reá pattant Ilda királynő is,
Azután mérgében sírva fakadt ő is;
Így észre se' vették a vita sebtében,
Hogy maga Etele közeledik épen.

Jöve, mint váratlan égi vihar feljő,
Megszálla megettök, mint fekete felhő;
Teszi kezét Hilda' szép válla-hegyére,
— Visszaborúlt a nő ura hős keblére.

Egy darabig némán állva nem is mocczan,
Tekintete mélyen hömpölyg vala s hosszan,
Gyöngyvérre Budáról, s Budára viszontag:
Végre nyugott ajki szóval ilyet mondtak:

El, haza, jó Ildám, indulni fogunk ma,
Még ez nap, ez órán, királyi lakunkba;
Ott te vagy az első fejedelmi asszony:
Ki merészelne ott, hogy sírva fakaszszon!

Hanem ezt még tűrjük. Ő a hibás, nem mi.
Buda királylyal nincs közöm ez'tán semmi.
Én majd leszek otthon ura jó hadamnak:
Buda is parancsol, ha kinek tud, annak.

Ezt mondva, ölébe fiát emelinté,
Köszönni Budának fejét se' gyökinté,
Csak mene Hildával. De soká ott állván
Nézte üres helyét Buda, mint egy bálvány.

Még az nap, az órán, tarka szövött rendek,[8]
Etele tornyodzó sátrai lippentek;
Estig oda-által, udvara távoztán,
Nagy halom és nagy völgy marad vala pusztán.

TIZEDIK ÉNEK.

ETELE HADBA MÉN.

A mely nap Etele megvála Budától,
Nem vált köszönetlen jó szittya hadától:
Mentében irányzá lova fékét arra,
Hol serge ma felgyűlt játszó viadalra.

Megálla, királyul, tömött hadak élén,
Hangja erős, bár nem kiálta beszélvén,
A legutolsó is hallotta közelnek
Domboru melléből hangját nagy Etelnek.

Mondotta, bucsúzni seregéhez jött el,
Bocsátani őket haza, szeretettel;
Dícsérte a népet összesen, egyenkint,
Zok szóval a multért nem illete senkit.

Nevezte apának, nevezte fiának,
Fiatalt öcscsének, öreget bátyjának:
Örül az is e szón, ki maga hozzá jut,
S ki látja becsülve a maga-formájut.

Mondotta, hogy immár vége vadászatnak,
Édes övéikhez kiki oszolhatnak:
E szóra felörvend hirtelen a népség,
Öleli, képzetben, váró feleségét.

De megint a szónak fordul vala rendi:
Háboru' szándékát Etele jelenti,
Hova, ugymond, készül válogatott haddal,
Maga jó-szántából maradó csapattal.

Erre, miként tóba ha nehéz kő locscsan,
Pillanatig nagy zaj, s csend álla be mostan,
Pillanatig habját a sokaság verte:
Azután: «menjünk mind!» — riad ezerszerte.

Senkit haza özvegy szerelem nem csábit,
Senki nem óhajtja ő gyenge családit;
Óhajtja: Etelnek szárnyán hadakozni,
Drága dicsőséggel zsákmányt haza hozni.

De király engesztő szavára lohadnak,
Lesz módja, igéri, ezután a hadnak;
E mostani: játék; fiatal gyakorlat,
Szoknia fegyverhez, ki először forgat.

Ti, büszke hún ágak ifju nemes vére!
Tanítalak immár a magam kezére:
Hadd mondják az apák: «mi csak egy országot —
Birják ezek, íme, az egész világot!»

Holnap az ifjú had — rendeli — kövessék,
Tízre öreg harczos, nyíllal,[1] egy-egy essék;
Bulcsura e dolgot úr-Etele bízza,
S forditja fakóját asszonyihoz vissza. —

Buda király pedig, szomorú-magában,
Űl vala, mint egy pók, palota zugában,
Képzelete gyászos szőnyegeit fonta,
Árnyas szögeletben űl vala naponta.

Egy reggel a nője monda neki Gyöngyvér
— Letevé a hímzést potyogó sok könnyér' —
Ide-oda holmit keze gyorsan rakván,
Háttal ura-felé, így monda, forogván :

Mit ér az az ember, ki egész nap ásit,
Űlvén gondolatok here záptojásit!
Sok idejét tölti, soha ki nem költi ;
Halott az az ember, halála előtti.

Már a vak is látja, süket is már hallja
Buda király dolgát : hogy' van feje-alja :
De azért ő napról napra megént bízik,
Heverő bánatban eszik, alszik, hízik.

Férfi vagy ? Az volnál. Király vagy-e ? — Szégyen!
Hol embered, *egy* csak, ki felálljon s védjen ?...
Mind, az utolsó is, oda-által vannak,
Isten csudakardját leli Bulcsu *annak!*

Ezt is fölemelted, jobbágy neme nélkül,
Adván neki tennen húgod' feleségül ;
Most ez is a kardot — ihon a hálája ! —
Mintha nem is volnál, más kézre találja!...

Vagy, had ura, Isten, részre te is hajlol ?
Buda gyalázatján szíved örül, tapsol ?
Húnok fejedelmét nézed üres bábnak ?
Ajándékod adod, fő helyen, a lábnak ?...

Nem adta, bizony nem! *egy*nek ajándékul,
Se bolond asszonynak gyermeki játékul ;
Adta egész nemzet fényére, javára :
És te vagy a nemzet elsője, királya.

Első! nosza állj ki, legelül a sorba :
Király! ne tapodtasd magad' önkint porba ;
Gyüjts hadat és készülj — vagy aléltan várod,
Míg fejeden végkép telyesül a károd ?

Jön a keserű gyász, utol is ér nyomban,
Jaj, látom örökké riadós álomban!
Jaj, érzem örökké ímette a szörnyet!
Most is eremben fut, lázhidege környez.

Ember! valamerre, míg van idő, mozdulj;
A sors hadszekere — hallod üvölt — pusztulj:
Félre az utjából! mert bizony elgázol,
Ha te kövér gondban szunnyadsz s lakomázol. —

Háborodék lassan jó Buda ezekre,
Ajzotta [2] nem egyszer száját feleletre,
Most, mint olyan ember, kit méreg erőltet,
Felugra, döfölvén botjával a földet.

Elég már! — rivalá — legyen immár vége!
Ne szutyongass mindig, Ármány felesége!
Mert, ha tovább a szót ellenem igy hajtod,
Megmutatom, meglásd, ki a férfi, rajtad.

Te vagy oka ennek, a te gonosz nyelved,
— Mert nem fér soha két asszony egymás mellett —
És most te pirongatsz, mintha eléggé nem
Marna kegyetlen bú a nélkül is engem.

Könnyen, rövid észszel, szerez a nő patvart,
De tanácsa nincsen ha megteszi a bajt,
A mit összekuszált, soha ki nem bontja:
Hadd álljon elő a férfi esze s gondja! —

Megnémula Gyöngyvér, szavain férjének,
Nem halla hasonlót, míg boldogan éltek,
Azelőtt szép szóval bánt vele s gyöngéden:
Most sír vala belrül a durva beszéden. —

Buda meg a főket hívatja tanácsra,
Készteti bús lelkét komoly elszánásra;
De alig egy-kettő, vontatva, jelent meg,
Mind látogatóba Eteléhez mentek.

Nem vala ősz Torda, se Szalárd, sem Bulcsu,
Még Detre is elment, a cselfe tanácsu;
Szömöre a kádár, az is indulóban,
S vele négy-öt jobbágy volt még, habozóban.

Ezek, úgy dél tájatt, mikor összegyűltek,
S ide-oda gyéren, hallgatva leűltek:
Mingyárt üresebb lőn a nagy üres sátor,
S jobban mutatá, mily népes vala másszor.

Kin Buda gerjedve haragra idétlen,
Vétkesekért szidja vala, a ki vétlen,
Azért, ki jelen nincs, a nála levőket;
Keserü zok-szóval így feddi meg őket:

Eljöttetek? aj no! nagy nehezen. Csuda!
Hamarább gyülnétek, tudom én azt, oda,
Hol Bulcsu vezér van, meg az a vén táltos,
Vele mind a többi hiteszegett pártos.

Tudom én, árúló bennetek az elme,
Fél lábatok immár vagyon a kengyelbe',
Buda király nektek, az ő szava, *ennyi!*
Pártos Eteléhez vágytok igen menni.

De megnő Buda még, bizony Isten! megnő;
Parancsol is, és nem panaszol mint ag nő;
Ollyat riad egyszer, hogy messzire hallik,
Mire sok kevély nyak törik avagy hajlik.

Ki az a hatalmas? mi joga van hozzá?
Etelét én tettem, a micsodás, azzá;
Etelét én köptem: s ha fejére hágok...
Mit szólatok ehhez, dölyfös uraságok?!

Nem szólt bizony erre ott senki Budának,
Hanem összenézvén vállat vonitának;
Ő pedig, egy kissé miután kifújta,
Igy tüzelé mérgét nyavalyásan újra:

Hallgattok? nem akar jőni a szó vége?
Összebomolt, ugy-é, a tanács, az íge?
No, beszélek hát én! és nem hiu szélnek:
Meghallja ki mostan s kik ezután élnek.

Nem lesz Buda többé, az Égre, nevetség. —
Induljon Etelhez e nyomba' követség:
Szömöre! mint első, te leendsz a szónok:
Parancsolom, ezt mondd ama lázadónak:

Vérhit köti hozzám, Isten előtt eskü,
Hadurat nem játszsza halandó eszes ki,
Sem eszes, sem bátor, sem dölfös erőszak:
A meddig ereszti, addig mehet ő csak.

Ittam az ő vérét, ő is az én cseppem',
Hogy velem országol, mint öcse, legszebben,
Mint ifiabb testvér, kit alacsony ágból
Magamhoz emeltem, atyafi jóságból.

De az ő hálája hiteszegett ármány,
Gonddal tömi nékem az éjjeli párnám,
Reggel is, ágyamból üdületlen kelve,
Tegnapi gondjával vívódik az elme.

Se hetig, se napig hű nem vala hozzám,
Mióta uralmom vele híven osztám;
Gyűjte hadat mingyár', rebegésben tartott,
Mit adék, fordítá ellenem a kardot.

Háboru, békesség: fő hatalom tiszte,
Hátam mögött ezt is egyedül intézte,
Követekkel végez, hadra ihon készül:
Nekem a bosszúság marad ebben részül.

Mondjad azért, kádár, izenő szavammal:
Indulni ne merjen szép ifju hadammal;
Külön a mit végzett, az előttem semmi;
Máskép — a mit adtam, vissza tudom venni.

Azt is neki megmondd, úgy akarom, bátran:
Hogy az Istenkardnak illő helye sátram;
Kérkedve magánál ne tartsa továbbat;
Illeti a főt az, nem pedig a lábat.

Nem adta Hadúr, nem! *egynek* ajándékul,
Se hiu asszonynak gyermeki játékul:
Adta egész ország fényére, javára:
S én vagyok az ország elsője, királya.

Azért hadi népem' mind' haza széleszsze,
Derekára Isten kardját se övezze:
Máskép a kötött szert szálára kibontom,
Vérrel adott esküm visszafelé mondom. —

E szóval ereszté Buda el tanácsát,
Előbb Szömörének kijelölvén társát;
Sátorbul egyenkint hallgatva kimentek,
Künn tompa morajjal távoztak a rendek.

Az nap Buda lelke hajtja magát, mint a
Kézzel nekilódult függő tereh, hinta;
Haragja sehogy nem bir szünni sokáig,
Mint a megütött hab, ereje fogytáig.

De mikor estenden csillapodott vére,
Nagy félelem állt bé, a harag helyére,
Félelem és bánat kezdte szivét vájni,
Mint seb, ütéskor nem, azután szok fájni.

Lassítja menését, járván palotában,
Meg-meg is áll olykor, tünődni magában;
Este, miként gyermek búvik az anyjához,
Csüggedve imígy szól hites asszonyához:

Rettegek én, Gyöngyvér, — rettegek és fázom,
Hogy e mai lépés sietteti gyászom';
Eteléhez nagy szót viszen a követség:
Félek, hogy a súlya rám vissza ne essék.

Hallván e beszédet Buda királynéja,
Szép barna szemének felvirrada héja,
Rá bánatos arczát emelte szelíden,
Szánólag az asszony megszólala ígyen:

Jer, édes uram, jer! ülj ide mellém le,
Szegény bús fejedet, így, hajtsd az enyémre;
Ifju örömidben részem vala hajdan:
Feles feleséged hadd legyek a bajban.

Hibáztál; a harag vesztedre tanácsolt:
De ne félj, nem késő, Buda, hogy megmásold:
Lovas ember rögtön lovadat nyergelje,
Követid útjokból hogy visszaterelje.

Etelét *csak* szóval ingerleni félős,
Mert vele tart, ládd-e, sok csalfa kevély hős:
Gyűjts hadat, azt mondom, míg oda lesz hadban,
Hogy, mire ő megtér, te se légy magadban.

Arany-ezüst kincscsel teli nagy sok vermed:
Minek e holt marhát így élire verned?
Őseid rád hagyták: de te kire szánod?
Meghalsz: *neki* gyűjtél: se fiad, se lyányod.

Vagy azért kíméled, hogy magamat végre
Megfoszszon, ha talán jutok özvegységre?
Add! kinek egy részét, kinek a más részét:
Ha nem szeret ingyen, hű kutya lesz pénzért.

Adj sokat, és igérj többet is, a főknek:
Meglásd, valamennyi, pártodra szegődnek.
Most a követséget, forditsd haza utján;
Azután ne búsulj, édes uram, hagyján!

Igy szólt a királyné, nyájas okos szókkal,
Rá'dásul öregjét megapolá [3] csókkal;
Buda is vissz'adta melegen, háláson,
Azzal sietett, hogy hírnök után lásson. —

Szömöre azonban s vele küldött társa
Járnak vala immár jó futamodásra:
Tisza sodrát éjjel paripán megusztták;
Keletre, homályban, végnélküli puszták.

Szótalan egymással nagy utat menének,
Hallgatva dobajját az ügető ménnek;
Végre Kadarcs (ez volt a Szömöre társa)
Megkívánta igen, hogy szavait váltsa.

Pajtás uram! — ekkép fordul a bíróhoz —
Mi oka, hangod sincs, legföleb' a lóhoz?
Máskor tied a szó, ha tanácsot űlünk,
S lakomán ha tréfálsz, mind kétfele dűlünk.[4]

Felele a kádár: Ajh no!... szeretném, ha
Törpe bolond volnék, vagy született néma,
Semhogy Etelének ezt az izét mondjam,
Haragos nézését magam ellen vonjam. —

Így, ritka beszéd közt, azon éjjel s másnap
Kerülik zsombékját tenger Tiszalápnak;
Délest vala már, hogy felkaptak a hátra:
Látszott is Etellak, Etele nagy sátra.

Mint ha ki méheshez közelít távunnan,
Szálingani egyes bogarat lát onnan,
Azután mind sűrübb a repesők rajja,
Czikázik a táncza, és zümmög a zajja;

Bong a tele kaptár; ki-be a nyiláson
Sok ezer fényes hát hentereg egymáson:
Úgy hemzseg az ember sűrűje, zajossa,
A mint közeledik Etele várossa.

Budaszállás ahhoz, gondolom én, semmi,
A hogy itt a népség jőni szok és menni,
A hogy palotái gazdag Etelének,
Mérföldnyi mezőben, tornyodzva kelének.

Nagy legelő, mellyen szűz-ménese futhat,
Térség vala közben, hol hadi nép futtat,
Azután felváltva paloták, karámok:
Nehéz volna, bizony, megmondani számok'.

Legszélen a szolgák sátorai voltak,
Egyszerü fenyvekből boronába róttak;
Azután beljebb mint csinosodni kezde
Gyaluval a hajlék símán beeresztve.

Csoportosan itt-ott hún fők palotái,
Megannyi kevély lak, megannyi királyi;
Város a városban elegyűl mezővel,
Közte szabad térség nagy távola zöldell.

Külön egy-egy várost asszonyai laknak,
Udvari népestül, melyen uralkodnak;
Legközelebb Krimhild Etele sátrához,
Függő folyosón jár, ha tetszik, urához.

Mindez csuda művel remeken alkotva,
Véső hegye által virágzik a holt fa,
Hajt levelet, lombot, de nem úgy mint hajdan,
Idegen sok szinre van festve olajban.

Vérpiros a zöldje, arany a virága,
Sziszegő sárkánynyá fonódik az ága,
Zöld madarak közte hallgatva megűlnek,
Madárszavu csengők a helyett csendűlnek.

Középütt nagy dombon Etele hajléka,
Fedi a legcsúcsát ős Turul árnyéka,
Emelinti roppant szárnyát repülőre,
Aranybul egészen, verte ki szerzője.

Oszlopok a sátor mennyezetig folynak,
Indázva hol erre hol arra hajolnak,
Arany lemez a fát csillogva borítja,
Közte nehéz bársony' dagadó kárpitja.

De, ki azt leirná, nincs az az irótoll,
Szem is elkáprádznék a látni-valótól;
Mint egy mesevilág, oly ragyogó minden,
Oly csuda, formákban, oly különös, szinben.

Jár sokaság ki s bé, valahol csak járhat,
Pezseg a nép szerte s ló, a nemes állat;
Az egész *egy* főnek fordul akaratján:
Mint Etele kedvén, esze gondolatján.

Lakozás egy hétig vala most, nagy ünnep;
Reggel, az új karddal, áldozat Istennek,
Azután hős torna, befejezve torral,
Este kemény vívás a bajnoki borral.

Háromszoros ünnep öröme gyűlt össze:
Etele mén hadba: búcsupohár lesz-e;
Meg az Istenkardnak vagyon avatása;
Idvezlő követek fényes fogadása.

Jöttek vala, messze Ázsia-szélektől,
Követek nagy számmal atyafi népektől,
Valakik a húnnal egy fej alá tartnak,
Lakói a tenger- és az Etel-partnak.

A besenyő, bolgár, jász, kazar, — a várkun
Mely védi tanyáit kilenczszeres árkon,
Lapos nyelvü palócz, küldi barátságát,
Hódolva köszönti Etele' országát.

Jöttek ajándékkal, egy sem üres kézzel,
Kiki maga földjén a mi becsesb ékszer:
Hoza nyusztot, hölgyet, kinek ege téli;
Drága szövött árút, tevéken, a déli.

Magyar is, magyarok vezér fejedelme,
Ki nagy országot bir Etel folyam elve,[5]
Külde ajándékot, a mineműt egy sem:
Illő bizony, ezt hogy énekbe' lefessem.

Vad ménes akárhány, vad anyáktul ellett,
Barangol a síkon, Étel vize mellett,
Vemhedzik a kancza viharos széllángtól,
Fene tátos-méntől, futosó villámtól.

Pányvával ezekből, hamikor kell, fognak,
Hajítva kötését repülő huroknak;
Veszedelmes játék, mivel a bősz csorda
Lovat és lovagját levágja gyakorta.

Magyar *egész* ménest haddal foga közre,
Terelé, (hallatlan!) mint a csikós, össze,
Küldte ajándékon Etele királynak;
Híre soká fönn lesz ennek a hajszának.

Űstökös ifjú had, zúgó karikással,
Kerüli a ménest rohanó futással,
Szelid paripájok a vadat elgyőzi,
Körül, örvény módra, száguldja, előzi.

Horkanva, prüszögve megtódul az állat,
Rúg, harap és tombol, rést még se' találhat,
Szép kis fejök egymást tetőzi halomban;
Indulni az ostor kényteti azonban.

S valamint forgószél, mely sivatag pusztán
Porfelleget üldöz, maga körülfutván,
Forog is halad is utjában előre:
Ugy halad a ménes, száguldozik őre.

Országokon által mind űzve rohannak,
Verik úszni gyakran, dagadó folyamnak,
Olykor legelőre pihenni eresztik,
Ha nem áll, a hajtást újra elülkezdik.

Ily módon Etellak rónáihoz értek.
Volt az egész útban nézője temérdek,
«Magyarok ménessét» hirdeti mindenki,
Unokák is tudják, dal is egyre zengi.

Etele nagy néven ezt az ajándékot,
S fogadá szívből a rokon ivadékot,
Dícsérte vezérök' dalia népestül,
Fogadá egy vérül, fogadá egy testül.

Indúlása előtt ez okon mindennap
Foly vala nagy vígság; de utolsó e nap; —
Követekkel vígad, s felváltva határoz:
Eszébe' se fordul, hogy küldje Budához.

Buda emberei, hogy oda érkeztek,
Lakoma utolján öreg ivást kezdtek
Odabenn a hősök; nem is énekszóval —
Múlattanak immár nyavalyás Czerkóval.

Kicsi vala Czerkó, éktelen és görbe,
Szálas daliák közt kaczaj ez a törpe;
Áëtiosz küldé rabul Etelének;
Vele vídul gyakran a szomorú ének.

Most is szomorú dalt vere Zángó kobzán,
Keve, Béla gyászát, Kadosát felhozván;
Sírt vele minden hős: de legott Czerkónak
Nevetett, hogy törpe, s ily habarék szónak:

«Borjú nyerítését, uraim! kergettem,
Nyúl köhögős álmát agyon is ütöttem,
Vereb árnyékába szalma nyilat lőttem,
Vén fa csikorgással tarsolyt teli szödtem...»

Így kezdé, s hahota nagy zendüle rája;
De királynak el sem mosolyodott szája,
Ülve magasb polczán, fő gondokat érlel,
Hagyja boros népét játszani törpével.

Ekkor nyita, félvén, Szömöre közzéjök,
Tar homloka gyöngye aggodalom-bélyög:
Elmondja, ne mondja, Buda követségét?...
Nem mondja! bajának ezzel veti végét.

Bajában azóta ért vala már véget,
Ha Buda küldöttje gazon el nem téved,
De belé-bódorgott Tisza mocsárjába,
Hírével a hirnök csavarog hiába.

Nosza, hogy megláták Szömörét pajtási,
Lőn kaczaj, a hún fők harsány riadási :
Tréfára vevék, hogy zavarodva ott áll :
«Tiszteletes kádár, monddsza, mi jót hoztál?»

Ő pedig, aggódó szemeit oldalra —
S fordítá, hol Etel komolyan ül, arra ;
Kaczagák e nézést s minden egyéb dolgát :
«Bölcs kádár, jer igyál, s mondj valami mókát!»

Tisztelet adassék Etele királynak!
Engeded-é, uram, hogy igyam s tréfáljak?
Szömöre így kezdé ; Etel igen-t inte,
S amaz ekkép szólott, miután hörpinte :

Buda nagy királytól mi jövünk, követség . . .
E szóra megint lőn jó ízű nevetség,
(Csak Detre hegyezte róka fülét köztök,)
S valaki felmordult : «szöktök, uram, szöktök!»

Nagy hangon a kádár, és szólt komoly arczczal,
De csak a jó kedvet gyarapítá azzal,
Elmondta keményen Buda úr parancsát :
Tetszős vala nékik e tréfa-bolondság.

Mikor oda ére, hogy Etel a haddal
Indulni ne merjen, se az Istenkarddal :
Kitört az egész nép hosszas hahotába,
S Etele béfordult benyiló sátrába.

Váltig Szömörének innia most kelle,
Hogy a nehéz tréfát nyomtassa evel le :
De még józanodott minden ital bortul,
Rettegve, királylyal dolga hová fordul.

Csakugyan, még az nap Etele hivatta,
Lakomát a kádár végig sem ihatta;
Királya szemébe tekinteni átall,
De érzi, hogy éget, szeme héján átal.

Róka! eszes voltál: nem csippen a farkad:
Buda bolondságát hímezni akartad:
De nem javasolnám — Etele király szól —
Se neked, se másnak, hogy ezt tegye másszor!

Esdekve a jobbágy békélle[6] kezéhez:
Hogy ő nem is úgy jött ura-Eteléhez:
Vissza se mén' többé, marad itten nála,
Valamig ő *ő lesz*, Etelét szolgálja.

Sőt vissza — Etel mond — fris nyomotok menjen:
Buda nekem többé ilyet ne izenjen,
Mert leteszem, csúfra, mint régi ruhámat:
Csak egyéb ne érje: veszedelem s bánat.

Hogy az Istenkarddal... Enyim az! *ki-másé?*...
Ideje majd megjön, világ-aratásé!
Sátrom alatt addig hüvelyében áll az;
Budának, urától, e legyen a válasz.

Örvend vala kádár ily szabadulásnak,
Paripáját reggel könnyen ülé másnap;
Etele meg ifjú seregét mozdítja:
Örül az, hogy megnyílt a dicsőség hídja.

Őneki, útjában, hintenek és fűznek
Fátyol-ivet a nők, virágot a szűzek;
Zene búcsú-hanggal kiséri azonba' —
Úgy mennek a hadra, mint lakodalomba.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

BUDA VÁROST ÉPÍT.

Vermeit immáron éjjeli munkával
Buda király bontja hites ag szolgával;
Sátora furkózott fenekét megássa:
Derül onnét arany-ezüst ragyogása.

Dűlnek elő sirból eltemetett kincsek;
Ki azokat látta, ember olyan nincs meg:
Ki oda temette, mind-egyre levágták,
Hogy el ne beszélje ura gazdagságát.

Detre meg, a vén szász, jővén Etel urtól,
Szövétneket ottben megsejti az utról,
Kései fönlétét csudálja királynak,
Gyanus neki a mit odabenn csinálnak.

Állítja lovát meg éjféli sötétben,
Nyergébül az agcsont óva lemász szépen,
Hátra csapott fékkel paripáját hagyja —
Mindig Buda hősnél szabad a járatja.

Most is, az ajtónak fölhúzva kilincsét,
«Jó estét» neki mond «munkára szerencsét.»
Fel Buda egy-térdről pillanta ijedve,
Kincsei nagy halmát tenyerével födve.

De legott meglátja, megösmeri Detrét,
Titkolni előtte úgy sincs oka tettét,
Már úgyse' lehetne; nem is igen bánja:
Vén szászon a próbát kezdeni kivánja.

Arany ez! — mond — *kincs ez!* van nekem is, lá'-é!'
Nem koldustanya még Buda vén királyé!
Barátjai mégis kerülik a sorsát:
Idegen asztalról lesnek alá morzsát.

Oh Detre! ha minden — soh'se hittem volna —
Te is immár lettél Buda árulója?
Ellenségivel *egy* barlangban üvöltesz;
Etele borából: «veszszen Buda!» — költesz.

Mi kell? lakozás kell? — akar éjnap itten
Dőzsölj palotámban, mint egy Odin isten;
Kell arany- és kő-kincs? Végy! a mi szemednek
Drága vagyon tetsző; ints: nyomba' követnek.

Csak te nekem hű légy régi tanács-szóddal,
Testemet is védjed sok vas-mezü góttal;
Mert ihon elvesztem gőgje miá, látod,
Fegyverre ha késünk gyűjteni barátot.

Erre az ősz bajnok, mint ki örül káron:
Mit gondolsz? magam' én hogy eladjam *áron?*
Legyen tied a kincs, az enyim a lélek!
Én azt teszem, úgymond, mit jobbnak itélek.

Visszavonást nézem köztetek én búval;
Megmondtam előre, igaz intő szóval,
De te sem hallgattál, Etele sem, rája:
Most hüvelyét a kard, íme, alig állja.

Jobb nekem elmenni, mint küzdeni párton,
Testvérek ügyébe magam' minek ártom?
Hún atyafi-harcznak mi köze a góthol?[2]
A ki erősebb lesz, annak, igen, hódol.

Hű vagyok és voltam, senki se' mondhatja,
Míg Buda országolt, meg Rof, meg az atyja,
Szolgálni ha kellett csak egy-egy királynak:
De, ha már kettő van, hjaja! mit csináljak.

Etele hatalmas: engemet elronthat;
Hozzá ha szegődném, *te* is el, viszontag:
Mert senki se' tudja hadi koczka döltét,
Ha a Norna-leányt vérboszura költéd.

Most a húnok szítnak Eteléhez jobban:
De, ha egyszer a harcz fáklyája kilobban...
Mert sok irígy bosszu elfojtva hever rég...
Azért *Eteléhez* pártolni se' mernék.

Ő az erős mostan, te pedig a gyenge,
De megerősűlhetsz, király, vele szembe:
Ott a győzedelem, hol az Istenkard van...
Ki tudja, mit gondolsz felőle magadban?

Én hát se' tanácscsal, nemhogy emelt kézzel,
Melletted se' fogok, se' a másik részszel;
Haza, jámbor gótok tanyáira, mék én,
Ott várom el a bajt, mire fordul, békén. —

Nem volt Buda bajnok kész ily feleletre:
Oh Detre, kiálta, álnok eszű Detre!
Benned, imé, vártam igaz ügyem őrét:
De te, látom, félted csak a magad bőrét.

Kit nyerjek aranynyal, kit ezüsttel már meg,
Ha régi barátság így marad, így áll meg!
Zászlómhoz a népet hol vegyem ujonnan,
Ha régi barátim futnak előbb onnan!

Csínja — felel Detre — van az ily dolognak,
Madarat nem dobbal, nem üvöltve fognak:
Aranyon *árulót* te keressz hiába,
Mondván: «nesze! hű légy.» Senki nem oly kába.

Senki biz' oly olcsó kinek ezt mondd, nincsen:
«Megvettelek, ugy-e, alku szerént, kincsen?»
Aranyod utálat, — még le sem ül nálad,
Még vissza se' fordul, csakhogy odébb állhat.

De, ha rejtett czéllal adsz neki, és *ingyen*:
Kárba, veszendőbe soh'se félj hogy menjen;
Aranyod megbérli: ő maga sem véli
Hogy az indulatját adomány vezérli.

Akarod, gerjedjen szive szánalomra:
Mélyebben megesik, ha arany is nyomja;
Vagy *az ő* sérelmét latolni ha kezded:
Súlya ezüstödnek túlterheli eztet.

Kincs elalutt hálát, régi boszút felmar,
Kincs váj sebet újra, hol behegedt a var,
Kincs egyenest görbít, egyenesít görbét:
De ügyesen kell ám használni az örvét. —

Elállt szeme szája Buda jó királynak:
Oh Detre! nem értem. Nosza, mit csináljak?
Taníts tanulatlant; de magyarabb szóval:
Ha soha nem voltam, leszek ezért, jóval.

Akkor egész éjjel, hajnal hasadásig,
Magyarázott Detre, figyelé a másik;
Virradtakor elment, vagy alig korábban:
Sohse' látták többé Buda sátorában.

Ment; reggeli álmát fölverte a gótnak
Valakik udvarnál kisérői voltak;
Haza, népe közzé, indula hadastul,
Hol gyarmatot űlnek, leigázva vastul.

Szigetenkint szerte az idegen nemzet
Erős húnok ellen soha nem rezzenhet;
Él maga törvényén, nem szolga, különben;
Vannak fejedelmi (Detre is az) többen.

Kiket az utból még, vagy haza értével,
Megfuttat a vén szász titkos követével:
Inti vigyázatra: legyenek mind résen,
Készülve hadankint, mert nagy idő lészen.

Naprul azért napra, mint azelőtt, folynak
Dolgai gyanútlan az idegen fajnak:
De sokat mond bátrabb szemeik nyilása:
Benne ragyog népök várt szabadulása.

Ezek így készülnek. — Buda hős azonban
Húnokat hívatja, kitkit alattomban,
Magához egyenkint rendeli a főket,
Kincses ajándékkal így lopja meg őket:

Bátya, felém sem jösz, idehagysz túlon-tul,
Meg is ám halhatnék tőled rokonomtul,
Mióta királylyá Etelét megtettem,
Ő pedig abban jár, hogy ne legyünk ketten.

Oh, jobb is, a mim van, rendelni halálra:
Nem tudni, a holnap, sohse, mit hoz mára;
Ne nyelje be *ő* mind: ím, neked *ezt* szántam:
Jó emlékezéssel légy róla irántam.

Másnak emígy szólott: Hogy vagy, öregem, te?
Elmultunk! igaz-é? Te is, én is, nemde?
Uj az idő s ember; az egész világ új:
A vént leszorítják, ha maga nem tágúl.

Nem így, Bendeguz és Rof idején, volt ez,
Kik alatt szolgáltál: hanem akkor volt ez!
Véred elomlását Etele mit bánja!...
De fogd: Bendeguzé; kincse maradványa.

Van, kihez így fordul: Már híni se' merlek
Lakomára, hékám; ízetlen a serleg:
Etele gyanakvó, rád, valamint rám is:
Jól teszed! okos légy, kerülj ezután is.

Mi haszna ezentul billikomok, tálak,
Arany-ezüst eszköz Buda nem-királynak?
Etele rátenné kapzsi kezét, hidd el:
Víg napok emlékét, pajtás, nesze, vidd el!

Olykinek[3] ezt mondja: Titok, a mit hallasz...
Ne félj! Eteléněl kárt vele nem vallhatsz,
Bár engem az útból félre akar tenni,
A mi nem igazság: de ha meg kell lenni!

Egyszer hal az ember! magamért nem bánom:
Asszonyomat hogy tán kirabolja, szánom;
A mim van, az itt van: rejtsd el *neki*, kérlek,
Légy gondviselője nyomorult Gyöngyvérnek.

Így a többivel is, kit ravaszúl Detre
Hajolni tapasztalt vala zendületre;
(Rég ideje sző-fon maga titkos tervén;)
S béadta nevenkint, húnokat ismervén.

Volt már (de mikor nincs árnyéka nagy fának!)
Irígye húnok közt Etele királynak:
Rémít vala egyet hatalom gyors nőtte,
Másnak Etel büszkébb, mint annak előtte,

Jár maga eszén csak, tesz maga oktábol,
Régi szokást mellőz, új dolgokat ápol. —
Más, a minek elsőbb maga is örvendett,
Találja nehéznek a sanyarú rendet.

Ha ki meg ellustúlt békés Buda mellett,
Harczolni örökké kell, látja, Etelnek,
Nagyra fejét, egyszer, örömestebb szánja,
Mint hogy ne henyéljen már ennek utána.

Volt olyan is, kit tán szóval avagy tettel
Etele megbántott, mit nem feledett el;
Vagy, ha nem is bántá, vette zokon önként:
Nem tudja, mivel sért, a hatalmas, gyöngét.

Egy-kettő igazát érezte Budának,
Titkon töri szívét sérelme jogának;
Nagy része a köznép bizodalmán retteg:
Etele az által hova nő felettek!

Ezt arany ingerli; kapdos amaz újon;
Ez rászületett, hogy követ egyre fújon;
Ezt hajtja irígység, vad epébe mártott;
Hő vére amannak üt örökké pártot.

Hisz' ember az ember, akkor is az volt lám;
Megörült s megdöbbent Etele nagy voltán. —
Buda végez minddel szép színnek alatta,
Szájába miképen Detre vitéz adta. —

Mint szellő ha fogan vak déli melegben,
Piczi pöhöly elsőbb, út kis pora lebben,
Majd a berek szélin leveli a nyárnak
Tánczot ezüst hassal, nesztelenül járnak;

.... Honnan, kicsi szellő, ég vándora, jöttél?
Vagy lábom előtt csak egyszerre születtél?
Lehelleted' arczom még érzeni tompa:
Ott vagy azért, látlak, hogy fürdöl a porba';

S már zizzen az erdő, fodorúl a víz is,
Hosszú haja árnyát lendíti a fűz is,
Már lombokat lóbál, már ágat is ingat,
Már egy egész karcsú fiatal bólingat:

Zúg itt is, amott is a liget és megdűl,
Szennyes az ég boltja szapora fellegtűl,
Kardját hüvelyéből rántja egy-egy villám,
Zengeni, úgy tetszik, moraját is hallám:

Hír támad azonkép a hunok szállásin,
Tompa beszéd, bor közt, nagyok áldomásin;
Hogy' támada? hogy' nő? ki toldja? ki kezdi?
Tán a levegő is egyaránt terjeszti.

Budának először dícsérete hangzik:
Hajdani jó élet, heverő nagy lagzik,
Munkatevés nélkül, ingyen, a vidám bor:
S hozzá Buda lelke, a szelíd, a jámbor.

Az, ki Buda nevét említni se' merte
Már hónapok óta, most jár vele szerte,
S örvend, hogy szavait befogadja kész fül,
Vagy meg is előzik ha szólani készül.

Nem tudja egyiksem, ha kivel súg össze,
Hogy azt is aranynyal Buda környéközte!
Bátorságot ez ád mind ennek, amannak,
Hogy már annyian ők Buda mellett vannak.

Ada bátorságot, növelé a merszet,[4]
Hogy igaz ügyben jár, bizodalmat szerzett:
«Aranyát elvettem — kiki titkon szóla —
Hanem *ez* gondol, lám, csak a közös jóra.»

Oh bizony... (a fő-fő, a nyakasabb szittyák
Buda királyságát ily szóval ahitják)
Oh bizony! akkor volt a mi szavunk kellő,
Mi magunk fő jobbágy, királyhoz egyenlő.

Szoktunk oda járni, mint haza, hívatlan,
Fölkelni, ha tetszett, ülni le, mondatlan;
Kérelmet ha tevénk, a hangja parancs volt,
És Buda kért tőlünk, ha miben parancsolt.

Mert ő vala jámbor, nem büszke, negédes —
Vala nyájas, vídám, szelid, emberséges,
Szófogadó, kész, hű; de igaz is, bölcs is:
Benne ugyan nem volt legkisebb erkölcs is.[5]

Más haragot színlel, makacsabb húrt penget:
Nem volt szabad azzal, nem tudta mit enged,
Társul az öcscsét hogy székébe fogadja,
S a nem-adhatóját valakinek adja.

Királyt Buda nékünk nem tesz maga mellé,
Se kérdve, se hallva: «ime, Ország! kell-é?»
Gyűljön azért ország, ki ne ő rá bízza:
Vétesse hatalmát kénytelen is vissza!

Egyszersmind az urak: Torda, Szalárd, Bulcsú,
Gyula, kádár ellen szitok átok olcsó,
Nevöket említik beszorult ököllel:
Hogy Buda osztályát okozák Etellel.

Sok szörnyed a szótul önnön maga nyelvén,
Buda gyalázatján, Buda veszedelmén,
Dísztelenűl a mint megalázva festi,
Hogy' nincs nyugodalma, se lelki se testi.

Iszonyítja legtöbb a nagy, örök esküt,
Mellyet szíve vérén Etel az-nap eskütt:
Fogadá, nem tartja: ám most kiki lássa:
Nemzetül a húnnak ne legyen romlása!

És már az ilyen szó nem marad a fők közt,
Riadoz törzsenkint az alattlevők közt,
Mint hó-guja, száll s nő; mese mesét szülvén:
Megbódul a köznép, fejei bőszültén.

Valamint nagy ménes, ha elő-nyaranta
Vihar gyül az égben, repülő sok gyanta,
Felcdi hogy szélyel bízvást legelészszen,
Nyugtalan egyszerre, bogarassá lészen;

Hosszu nyakát némely, levegőbe tűzi,
Dagadó czimpával a viharat bűzli;
Más felrug emelten lobogó farkához,
Lába dübörgésén ijed és futkároz;

Nincs bújni karámba, hol bújni ereszbe,
Teszi kettő-három a nyakát keresztbe,
Remegő oldallal a nagy időt várja,
Mikor szakad a menny hulló köve, árja:

Igy a húnok közt is háborog az alrend,
Megbódul az elme, és megbomol a rend;
Csoportosan öt-hat dugja fejét össze:
S a vérszagot érzi, s mond: nagy-idő lesz-e!

Maga Hadur-Isten sok csuda jelével
Hírűl Buda végét adja Etelével;
Üstökös a mennyég bús mezejét szántja,
Pallosokat vérben emel észak lángja.

Kell szörnyü esetnek történni, mivelhogy
Nappal a nap fénye, éjjel a hold elfogy,
Sötétben a húnok fiai maradnak:
Vesztét ne jelentse mind az egész hadnak!

Sok csuda szörnyet szűl az asszony, az állat,
Forrás vize vértől iszony és útálat,
Kabala emlőjén vér szakad a téjjel,
Halványan a holtak kísértenek éjjel.

Mert ezt Hadur-Isten balgatag embernek
Buda elvesztéről adta bizony-jelnek,
Hogy Etelét intse, a népet is ója:
De nem érti a föld gyenge halandója,

A mit az Ég jósolt, hogy eleit venné,
Az fordula épen nagy veszedelemmé,
Hogy Buda romlását felidézze gyorsan:
Ez a nyomorúság az emberi sorsban! —

Immár Budaszállás nem oly rideg, árva,
Felmagzott füveit letapossák, járva;
Éjjel elébb jőnek, azután napközben,
Legelébb egyenkint, azután mind többen.

Buda paripái, új elevenséggel,
Most összenyerítnek gyakori vendéggel;
Udvara sok füstjén megvídul az éhes;
Sürög a mi sűrű, sajog[6] a mi fényes.

Mint hangyacsoport, mely kiered fészkébül,
Zsákmányra elébb küld csak nehanyat kémül,
Azután mind többen lakói a bojnak,
Egymás tetején is, oda-vissza, folynak:

Úgy népesedett meg Budaszállás útja,
Fel is, le is a hún szüntelen azt futja;
Szélyel az országban ágazik, mint küllő,
Vagy az onnan térő, vagy az oda gyűlő.

Sereget is, mely a palotát őrözze,
Buda személyéhez állítanak össze:
Pártbeli népéből kiki részét adja,
S rendre egy-egy ott hál, ki törzsnek az atyja.

Buda királyt pedig ámítja reménység,
Tagjait, úgy érzi, nem terheli vénség,
Mint habot üres szél, bizalom felfúja,
Könnyen forog és jár: fiatal lett ujra.

Így a buborék, mely született nádszálon,
Könnyü lebegéssel kis ideig szállong,
Fényét teszi minden fordulata szebbé:
Valamíg elpattan — hiu pára-cseppé.

Látván maga mellett gyűlni fölös számot:
Mintha erejéből kiki adna vámot,
Neki adna egy részt, toldná az övéhez:
Testében is immár ollyan erőt érez.

Nézd, feleség, Gyöngyvér, nevető szájjal mond,
Nem vagyok én még *vén;* hanem a bú, a gond;
Aczélos erővel minden inam pattan:
Megvínék bizony én Etelével hadban.

Jaj! — felel az asszony — mint *ide* nyilallott!
Oktalanul többé így ne beszélj, hallod,
Mert bizony elfordul e zsönge szerencse:
Nemhogy Etelétől árva fejed mentse.

De még azután is Buda csak nem állja,
Hogy balga beszédet ki ne ejtsen szája,
Ülvén az urak közt, bor-lihegő mellel:
Meglássa no bárki: megvívok Etellel!

Ifjú dolgait is hordja örökké fel:
Hogy harczolt gepidák fene törzsökével;
Vissza magát harczos napjaiba éli;
Etelén győzelmét semminek itéli.

Tanácsot azonban ülnek vala mindég,
Buda királylyal, vagy külön, a leventék.
Benn a palotában, s kívül az erkélyen,
Jövét is az úton, menet is utfélen.

Könnyü bizony eddig vala szökni árkot,
Szóval Buda mellé ütni merész pártot:
De mi lesz a vége? s mi elébb a kezdet?
Van mit nagyon erről tanakodni bezzeg.

Eleinte a szó hirtelen és hangos,
Dobál vele büszkén sok elő-harangos,
Föl, Isten egére hajítani merné,
Nemhogy, zabolázván, Etelét ismerné.

De máris ezáltal megütődnek többen,
Nagy meredek szótól az okossa döbben,
Amazok estén, kik előtte bukának,
Méri a mélységet: «nem ugrom utánok!»

Beszéd hamar ottan emelkedik óvó,
Kétség is habozó, félelem is búvó;
Százféle tanácson száz elme hasonlik:
Mint habütött pandal,[7] Buda ügye omlik.

S valahol meggyűlnek tanácsba, csoportban:
Egygyel az ottlévők feje több, mint ott van;
Nem látja sok ember, de ki látja, szörnyed:
Etele arczát, a boszuálló szörnyet!

Mint őszi fuvalmon fa levele sárgul,
Nesztelen itt-ott már leválik az ágrul:
Ugy sápad el egy-egy, szótlan tovahímlik,
Iszonyún e látás ha elébe rémlik.

Hírli veszett ügynek: mond, tudta előbb is;
Téríti meg útján a szembejövőt is;
Csak, ki magát nagyon Budáér' kitette,
Kénytelen az helyt áll, marad őmellette.

S Etele nem tudná Buda bátyja tettét?
Jól tudja bizonynyal: hivei megvitték:
De csak úgy tőn kézzel, kicsinyelvén e bajt,
Mint a ki magától könnyű legyet elhajt.

Pedig Buda pártján még elegen vagynak,
Lehetne keménynek mondani és nagynak,
Ha volna tanácsa, ha volna vezére,
Ha Etel oly sokkal maga föl nem érne.

De bomlanak immár külön-külön észen,
Füstbe ama nagy tűz, félő, ne enyészszen.
Végre a tanácsot, mit megvon az elme,
Megadá mindnyájok közös egy félelme.

Budaszállás — mondák — nyilt, mezei tábor,
Nincsen is ez helyben maradásunk bátor:
Nosza rakjunk várost, kőre követ szintén,
Valamint sok más nép teszi Naplementén.

Mindenki örömmel ezt az igét hallá,
Fenszóval Buda és a többi javallá:
Mire Etel megjő, ha volna lehetség
Hogy ilyen épűlet akkorra megessék.

Város vala régi, Duna jobbik partján,
Megtörve had által, Keve, Béla kardján;
Tornyai, bástyái, mellvédei most rom:
Húnok idejöttén alázta meg ostrom.

Teteje hamvvá lőn; még falai állnak,
Lassu enyészettel ott hagyva halálnak,
Ügyefogyott alynép csarnokait éli,
Szél benne bitangol: az északi, déli.

Erre legott minden, ha ki látta, gondol,
Képzeletök mindjárt építi a romból,
Rései megtöltve árkai megásva:
Költözzék oda át mind Budaszállása!

Nosza, egész tábor Buda szaván pezsdül,
Útra hogy a várost vigye mindenestül,
Kapcsait ereszti, oldja eresztékit:
Budaszállást ember nem leli a régit.

Szedi szélyel, csuklón, ki mestere ennek,
Emeli köpczös váll súlyát szelemennek;
Oszlopa dől rendre; czölöpjeit ássák;
Gödör ha jelenti Buda ó szállását.

Lábat alá mingyár', kötnek erős tengelyt,
Irdatlan[8] kereket, guruló nagy hengert;
Gulya ökör húzza; a tábor is indul;
Csak a Mátra szele száll ott meg ezentul.

Immár Duna mellé hogy lassan elértek:
Láp a szarufákból készűle temérdek:
Úszva egyik partról költöznek amarra,
Lófarkon az ember, tutajon a marha.

Föld nyomorú népét, az idegen fajtát,
Ostorral azonban építeni hajták
Seregestül, a mely tud bánni a kővel,
Vagy arravaló, hogy emelje erővel.

Sziklát seregestül hordnak vala hegygyé,
Munkában az éjet nappal teszik egygyé,
Etetik éhszájú csorbáit a falnak,
Tornyot is az égre, négy szögein, tolnak.

Hamarább mint vélnéd, vár leszen a várból,
Kapuit ácsolják nagy erdei szálból,
Csiga eresztvényre hídját lehidalják,
Iszonyú mély völgygyel körítik az alját.

Buda király elsőbb a helyet megjárva,
Építi fa sátrát nagy kő palotára;
Ernyőt a húnok is körülötte vonnak,
Tetején lángdúlta födözetlen romnak.

Budaszállás, a mely volt azelőtt, nincsen;
Ki látni akarja, ide föl tekintsen,
Sátorait tarkán emeli magosra; —
Hirtelen így épült *Buda új várossa*.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

BUDA HALÁLA.

Már fészke fölött leng énekem ezúttal,
Buda forgó napja száll meredek rúddal,
Este van, este van . . . késő a madárnak:
Nem látjátok-e már, hogy' nőnek az árnyak?

Buda körül bús éj tornyosodik össze.
Hanem a sors útján csak pihenő lesz-e:
Új dalok, új dolgok tolmácsai, jőnek,
Ha Isten erőt ád szegény éneklőnek.

Etelét emlitem: hova késik hadban:
Idejét vesztegli maga önként abban,
Készántag azon van, mi ürügyön késsék,
Rettegve haragja izzó kitörését.

Talán Buda megtér illdomosabb észre,
Tán pártja elporlik, (szakad is már részre,)
Tán őmaga lelkét türelemmel győzi,
Csepprül a míg cseppre boszuját lefőzi.

Hamar a zendűlést odakinn elnyomta,
Csak félelem által; vért keveset onta;
Látatlan előzé iszonyú hadjárat.
Híre hadat vert meg, vőn be kaput s várat,

Sok kulcsot ijedve lába elé hoztak,
Fogoly esett nagy szám, sarcz tetemes, gazdag,
Túszt neki minden hely küldöze hódolva,
Városok utczáit taposta hatalma.

Ám adaját császár meg nem adá bérül,
Hallván ijedelmes rosz hírt Etelérül:
Hogy az ő országát hódítja *magának*,
Népével a húnok, mint *urai*, bánnak.

Üzené: túszt, foglyot hamar átaladjon,
Maga is országán többé ne maradjon,
Vigye hadát húnok lakozó földére:
Ugy áll neki császár, mit előbb igére.

Nagy büszke haraggal Etel erre lobban,
Igazán vagy színből? maga tudja jobban;
Színből, igazán is: mert az neki sértő,
Hogy *elébb* átadja s várjon adóért *ő!*

De meg, Buda miatt késik vala, mondom,
Haragban a lelke hömpölyög és gondon; —
Ifju seregét is szoktatnia kell még:
Látja, hogy a harczban mily öröme telnék.

Nosza hát indítja, had-izenés nélkül,
Felel a császárnak mostoha vendégül:
Mély birodalmába, hét ágra, betörvén
Omlik hada mint ár, kavarog mint örvény.

Valahol megfordul, pusztít, rabol, éget,
Füstben maga után von egész vidéket,
Kincsét kirabolja, népeit elhajtja,
Csak az üres földnek gyász fenekét hagyja.

Tízszer — huszszorosan az adót fölszedték,
Olly özön a zsákmány, mind' el se vihették,
Bíbornak először kopja vala singi, —
Vagy elégett máglyán, nem vált ura senki.

Sűrü követ által bezzeg ajánlá már,
Maga veri följebb adaját a császár:
Ám Etelét ily szó találja süketnek,
Látnia színét sem engedi követnek.

Sőt a telet is már — Etele azt várja,
Míg maga hídat ver omló vizek árja:
Hogy büszke Bizáncznak kapuin döngessen. —
De az idő sorját, kell, sorba kövessem.

Buda király búsan ödöng vala itthon,
Bástyái mögött sem érzi magát bizton,
Keleti pusztákra szomorúan néz ki,
Hogy mily nagy az ország s kicsiny az ő fészki!

Mint rácsba először befogott vadállat
Mozgásra elég tért s nyugtot se' találhat,
Jár fel-alá mindig, lép nehanyat s vissza,
Fejével a rácsot sikeretlen zúzza:

Úgy, falai közt, jár húnok fejedelme;
Gyorsabban a testnél hánykódik az elme:
Ha űl is, ha áll is, ha fekszik, ha alszik:
Ez nem pihen úgy se', álmába' viharzik.

Egy nap is, a várnak hogy néz vala ormán,
Egyedül a síkra mélázva mogorván,
Merre Budaszállás lehetett a régi,
S homályban Etellak messzebbi vidéki:

Hirtelen az öklét üti homlokához,
Szeme összébb rándul, *egy* pontra sugároz,
Nem a levegőben — lelkébe' van e pont,
Hátra szegett fővel nagyot riad, és mond:

Mely Isten az égből — te, Hadur, ez eszmét,
Te adád most nékem, szánván Buda vesztét!
Vagy valaki, ébren — feledett álomban —
Mondta nekem?... Sőt te, te Hadur, e nyomban!

Mind a húnok tüstént körül arczom' vennék,
Magam is, *e karddal,* győzhetetlen lennék,
Ha egyszer kezemet ráteszem a kardra,
Én, Buda király, mint Isten is akarta!

De ki lesz a bátor? . . . Ezt mondva, szemébe
Kanyaró ötlött fel, a Kanyaró népe,
Mely, noha Budával táboroz egy-párton,
Nem szenvedik ottben, csak kívül az árkon.

Mert nem volt Kanyaró, feje, atyja nemnek,
Vezeti seprőjét húnnak, idegennek,
Ki barát és ellen földjén rabol, éget,
Ki apát anyát ölt, s aluvó vendéget.

Nem lakik e banda soha sátorszinben,
Eső, hideg és hév feketíti színben,
Bőre nem is bőr már, hanem ordas kéreg;
Nyerge az ágy s tűzhely, hús ez alatt fő meg.

Békében (e hadnak nincsen soha béke)
Körül a szomszédság búvó menedéke,
Onnan idegent is, húnt is rabol átkul;
Hadban elől ijjeszt, mérföldnyire száguld.

Mostan Buda mellé, mint keselű, jöttek,
Díjul akasztófát s aranyt kikötöttek,
Azt hogy ne találják, ezt hogy ne veszítsék; —
Kénytelen ámbár, de kellett a segítség.

Ily hadnak Buda most hivja fejét félre.
Vala ez a rútak iszonyúbb vezére:
Daliás hún nép közt nem akadt oly undok,
Hogy megközelítné a milyet elmondok.

Kulacsfeje szűkült, pisze orral, lappá,
Tette a természet, s maga még rútabbá:
Késsel az ön húsát bemetélte arczán,
Hogy lenne ijesztő rettenetes harczán.

Szanaszélyel ritka, müveletlen serték
Forradozott állat s ajakát kiverték,
Apró szeme kútból csillog elé, szúrva;
Hangja ebugatás: vakogó, nyers, durva.

Ezzel Buda király ered íme szónak,
Félre mezőn híván, így mond Kanyarónak:
Meglátom, Kanyaró, van-e hős sziv benned,
Etele sátrába, éjtszaka, bemenned.

Kard függ ott valahol, megismered erről . . .
(Hüvely atyjáé volt, megmondta: mi jelről)
Azt nekem orvúl te . . . ha nekem elhoznád:
Aranyban-ezüstben elnyered a hasznát.

Megdöbbent Kanyaró, gondola egy hosszat,
De utóbb fellángol, merni nagyot, rosszat,
Szája vigyorgástól lőn még iszonyúbbá,
Dísztelen ily szóra vonogatta csúffá:

Kard lesz: de aranyt adj, de sokat; nem bánom;
Hanem aztán: pfh! pfh! . . . Etelét nem várom;
Mert ha Etel itt kap, Hadur, az ebanyja,
Száz volna se' ment meg, se maga sem kardja!

Menj, menj, gonosz! Ármány! Buda szól ijedten,
Mert félek agyon sujt égő nyíla itten,
Vagy az útban, a kit káromlani mertél; —
Jutalmad azonban megvetem a kardér'.

Még az nap Kanyaró osztja hadát szélyel,
Út nélküli úton bújkál vele éjjel,
Napközben mocsaras helyeken meghúnynak,
Rettegve boszúját minden igaz húnnak.

Harmadik éj a mint fordul ilyen napra,
Mind összeverődtek tornyos Etellakra,
Állítja vezérök ide-oda lesbe,
Útat előálmon egyedül keres be.

Krimhilda Etelnek szép nője azonban
Távoli férjéhez vala édes gondban,
Nem alutt, az álom csak játszva kerülte,
Fohásza galambit férje után küldte.

Hattyu fehér teste forog a hab ágyon,
A lelke meg úszkál tenger hiu vágyon,
Apró pihegését únja Aladárnak;
Körül éjsűrítő nagy kárpitos árnyak.

Hall egyszer odalenn, mint paripa prüsszét;
Megörül: hirmondó! felugorva néz szét:
Etele tornáczán hadi mént kötött meg
Valaki ... «jaj! nem más — édes uram jött meg!»

Veti hamar leplét karcsu derekára,
Minden erén futkos szerelem hangyája,
Függő folyosón át az urához indul,
De megáll rettenve útja közepin tul.

Idegen a férfi, dísztelen a termet
Mely palotából jön s lova hátán termett:
«Ki az ott, ilyenkor:» — De nem is áll szónak;
Vércse sikoltása űzi az asszonynak.

Tüstént aluvó őr, valamennyi, támad;
Két ujján Kanyaró füttyent vala hármat,
Eh farkasi oztán törnek elő jelre;
Virrada sok alvó örökös éjjelre.

Így sikerült vérben által verekedni,
De zsákmányt Kanyaró nem mer vala vetni;
Seregét oszlatja: el, el, a határra!
Egyedül a kardot viszi meg Budára.

Mellyet nagy örömmel Buda király másnap
Mutat elő s büszkén a többi tanácsnak,
Dicsekszik: az éjjel *csoda* által nyerte;
Jobban Etellakról tudják haza-szerte.

Mindenfele a hír onnan eredt szélyel,
Összetalálkozván Buda más hírével:
Hogy az Isten kardját csudaképen nyerte; —
Nem hiszi *egy* ember neki, országszerte.

Sőt a maga pártja, az is elpártolna,
Etelétől immár menedék ha volna;
Újult bizodalmát öli halvány kétség:
Így orozott kardban, vajh, lesz-e segítség!

Etelének is vűn ' hírt Hilda futára
Mikor a kard eltünt, s hova tünt: Budára.
O — jaj! . . . akkor látták (egy hangja se hallszott)
Sápadni először azt a piros arczot.

Elsápada, elhalt kisérteti zölddé,
Azután izzó vér sebesen megtölté,
Azután űltéből felrándula, tenni,
S dörmöge mély hangon: haza fogunk menni!

Követét császárnak hívatja magához,
Adaját hogy rakják, engedi, lábához,
Túszt neki és foglyot átaladat renddel,
Haza indúlásra napot órát rendel.

S már, mint szele égi tüzes háborúnak,
Zúg jötte felől hír a haragos húnnak,
Mindenfele a nép elképzeli s borzad
Budára szegényre az iszonyú rosszat.

Mint hegy ha szakadna, mint ég ha omolna,
Világ tengelye mint dűlőbe' ha volna:
Úgy képzeli a nép — vagy mi nagyobb rosszat
Etele haragja, Buda bűne hozhat.

Még útban eléje, urok elé, mennek
Sokan a fő húnok, fejei a nemnek,
De nem meri egy se Buda pártját fogni,
Etele szívébe könyörű szót lopni.

Detre is ott van már, kelleti hüségét
(Átkozva magában Buda semmiségét.
Lelke a jövendőn szomorún kóvályog.)
S vele mind a többi idegen királyok.

Föl, Keveházának, seregét vezérli
Etele; ott áldoz; Érdet nyomon éri,
Buda új városnak fordul, folyam ellen,
Téteny előfokján föltetszik az ellen.

Hamar, ezt meghallván, Buda kaput zárat,
Nagy körösztbálványnyal segíti a zárat,
Dobogót felvonnak szédűletes árkán,
Nyillal, kopiával tövises a párkány.

Hal úszva — király mond — madár ha repülve,
Ember fia nem jő itt csuda nélkül be:
Mert elfogy előtte, akármi felől jön,
És meghasad a föld, bár merre kerüljön.

Etele azonban már nem vala távol,
Körül a hegységet megszállta hadával;
Kapu elé mingyár' szót szólani küldött,
S nagy hangon alólrul beszéle a küldött:

Buda király hol van? Álljon maga szónak. —
Etele küld engem, ura minden húnnak,
Seregével ott ím a bérczeket űli,
Ezt a madárfészket pöhölyre becsűli.

Hegyet az árkába onnanfölül ontat,
Falaid ormóján tapos országútat,
Valaki él ottbenn, úgy tartsa, nem élne,
Fiúval az apját vetteti kardélre.

De ha Isten kardját meghozva, köszöntöd,
Kapuid, sarkából, mély porba ledöntöd,
Egyszer ha vonúl át városodon népe:
Fogad utolszor még atyafi kedvébe.

Se kaput, sem kardot! — felelt Buda hévvel, —
Holt testemen át csak ha bejő népével!
De, ha esdő szóval *maga* hozzám jön be,
Fogadom a pártost régi kegyelmembe.

Kacczanva Etele érti meg e választ:
Ha ha! . . . egy jó kardot fegyveriből választ;
S indúla, menőben derekára kötvén.
Mind az urak kérik, őt nyomba követvén.

Ne menjen! ez ármány; Hadurra! hová megy:
Azok ott nagy tábor; maga hős, de lám *egy*; —
Esennen [2] a hún fők köntösit érintik:
De szeme szikrái vissza vadúl intik.

Jutva le a várhoz (mely Ó-Buda mostan),
Parancsola tüstént: nyiljék kapu ottan,
Hídat alá döntnek, kaput elé tárnak;
Mögötte bezúdúl tengelye a zárnak.

Buda pedig öcscsét várja vala bástyán,
Messzire megrémült vérszínü palástján,
Haja merevedni sisak alatt kezde,
Hálója halálnak szemeit környezte.

Szólni akar — nem tud: hozzá ne ereszszék,
Karddal ez egy embert odalenn elveszszék;
De nem is voln' a ki e szóra királynak
Végezze parancsát: mint kőszobor állnak.

A mint közelebb jő, a mint szeme villan,
Duzzad egész teste, majd rászakad ollyan,
Harag a nézése, harag a járása,
Szorul összébb köztük levegő nyilása:

Fegyvertelen az bár — szegény Buda elhűl,
Hamar Isten kardját rántja ki védelmül,
Önkintelen ádáz Etelétől ója
Noha érzi eljött éltének utója.

Etel is, szó nélkül, csak ölü-sívással,
Ránt ellene szablyát; küzdenek egymással;
Messze a viadal késő zaja csattog;
Nézi a két tábor, fölöttük, alattok.

Ott nem az Istenkard által Buda vívik,
(*Kezében* aczélja csak aczél tudnillik;)
Emberül ő harczolt maga emberségén;
Bajnok vala ifjan, s bús élete végén.

Harmad szeren a mint zúdúltanak össze:
Etel Buda kardját kiröpité messze;
Oda lőn az; testét veszni hagyá hátul,
Megfutva halálnak mereven arczátul.

Még egyszer üvöltvén, Etele szökellik,
Váll-közön a kardját belemártá mellig;
Arczczal, Buda ki volt, a porba merűle,
Iszonyú csendesség fagya meg körűle.

Ám had ura Isten jól látva egéből,
Húnokért nagy könnyű csordúla szeméből;
Jaj! betelik, mondá, már íme betelnek —
Népe jövendői számlálva Etelnek.

Isten, alant földjén, ő lehetett volna;
De nagy ily kísértés, földi halandóra —
Szólt; és megnyugodott, könnyét letörölvén:
Hogy örök-állandó amaz erős törvény.

Ezalatt tornyáról magas palotának
Rohan alá, hajh! már özvegye Budának;
Szöghaja kígyóit tépi, előlfutva,
S üvölt habos ajkkal, még oda sem jutva:

Ilda, kevély Hilda! Krimhilda kegyetlen!
Verjen meg az átok! ne maradj veretlen!
Soha te fiadnak örömét ne érjed!
Veszszen ki magostul vele gyilkos férjed!

Kínnal fiad elveszd, kínnal a kit szültél:
De ne örülj akkor, mint *akkor* örültél!
Kit élnie szűltél: szűld szörnyü halálra! . . .
Jajgata, és mint holt, lerogyott urára.

Etele is eszmélt asszonyi fájdalmán,
Össze a hős rendült neje nevét hallván,
Lába előtt, vérből, néz vala egy pontot,
Tompa sötét hangon ily szavakat mondott:

Ne átkozd, iszonyú! nem vétkes *az* ebben;
Ártatlan a gyermek az apai tettben.
Átkod Keveházból nem fogja kivájni . . .
Tora, temetése leszen ott királyi.

Búgással az asszony szemeit a sebbe
S arczát, könyü nélkül, temeté mélyebbre;
Sírtak hölgyei mind. Most a csuda-kardot
Fölveszi egy fő hún, ki Budával tartott.

Vitte, odanyújtá Etele királynak,
Némán háta megett a többije állnak.
Megrázkodik a hős, markolat érintvén;
De legott felszólal, nagy körbe tekintvén:

Hún urak, mit néztek! ez csak az én tettem.
Megvan. Szigorún, de igazán büntettem.
Ezután bő ajtó nyílik kegyelemre:
Nem vetem a multat senkinek én szemre.

Húnok! Isten kardját emelem rá fenjen:
Mind a világvégig általa kimenjen
Népünk birodalma, neve, dicsősége! . . .
Örökkön-örökké nem lesz, soha

VÉGE.

JEGYZETEK BUDA HALÁLÁHOZ.

I. ÉNEK.

[1] *Öcscsével.* Megszoktuk Budát *ifiabb* testvérnek képzelni, de csak is megszoktuk. A krónikák egyszerüen *frater*-t mondanak s az lehet *bátya, öcs* egyaránt. A Nibelungen *Blödel*-e, igaz, fiatalabb, de az nem történet. Thierry Amadé (nem tudom mi forrás után) határozottan *Budát* nevezi *frère aîné*-nek. Hogy tárgyamra nézve e fölvétel igen háladatos volt, az olvasó meg fog győződni.

[2] *Keveháza.* A húnok fejedelmi temetője.

[3] *Rof.* Így nevezem (Szabó Károlylyal) azon hún királyt, a ki *Rova, Reuva, Ruas* stb. név alatt fordul elő az évkönyvekben. Valószinüleg *Rof* helység tartja emlékezetét.

[4] *Garaboncz.* Ipolyi gyanítása szerint hadd legyen amaz alárendelt papi osztály, mely áldozatoknál a kézimunkát, bonczolást mit, végezte.

[5] *Joh,* vagy *jonhó.* Régi szó, jelenti a nemesebb belrészeket.

[6] *Nézők (oltárnézők).* A babona nyelvén maig fenmaradt szó, noha ma eltérő értelemben.

II. ÉNEK.

[1] *Rovásra hazudni.* Maig élő mondás, annyi mint sokat és folyvást hazudni, mintha csak *írva* volna. Azért mertem a *hún* irásmóddal (mely rovásra történt) kapcsolatba hozni, daczára mai tréfás szinezetének.

III. ÉNEK.

[1] *Gyöngyvér.* Régi *pogány*-magyar nő-nevet alig-alig talál az ember. Én a *váradi regestrum* magyar jelentésű neveiben véltem ilyesek nyomára akadni, hol *Gyöngy, Gyönyörű* stb.

fordulnak elő, mint nőnév. Így lőn szerkesztve a *Gyöngyvér*, mely annyi, mint *gyöngy-testvér*. Nem a hasonló nevű madárra gondoltam tehát.

[2] *Odin*. A scandináv hitrege fő istene.

[3] *Nornák*. Végzetnők, mint a *párkák*. Hárman vannak. Egyike a csatán elesett hősöket vezeti Odin lakába (Walkyria).

Hogy *Detre* itt pogányul beszél, holott a Nibelung-énekben keresztyén, azon nem fog megütközni, ki a régibb *Edda* énekeket ismeri. Azok még mit sem tudnak ama nagy keresztyénségről, melyben egykorú hőseiket a mai német írók, mint a *civilisatio* (!) képviselőit, a *barbar* Etelével szemközt állítani annyira szeretik. A história Theodorich-jának semmi köze e regebeli Detrével.

[4] *Aszaly*. Maig élő szó. Jelenti a népnél a női mellénynek derékon alul függő karéjait (pellempátyait). Ballaginál *Zwickel*, ruhaereszték. Nálam itt csipkézett, rovátkolt szegély a köntös alján.

[5] *Hún kötés*. Átalában mesterséges kötést akar jelenteni, minő a húnoknál lehetett; czélozva a ma is köznyelven forgó *kún* kötésre.

V. ÉNEK.

[1] *Hadak útja*. Tejút az égen.

[2] *Nagyobbik ura* a nőnek férje bátyja.

[3] *Boza, kám*. Mint a *hún és kún* népek itala emlegettetik a krónikák által. Kölesből erjesztett sörféle folyadék.

[4] *Huj! huj!* Egyike a legrégibb történeti szavainknak. Mint csatakiáltást adja krónikánk a régi magyarok szájába: «diabolica *huj! huj!* exclamatio».

[5] *Menye* olykor az idősb fivérnek az öcscse' felesége, más kifejező szó hiányában. Egyébaránt a *nurust* jelenti rendesen.

VII. ÉNEK.

[1] *Cserge*, sátorféle. Perzsa szó, valamint a *sátor* is. Emlékíróinknál is fordul elő, ily összetételben: *csergesátor*.

[2] *Johádzik*, a fentebbi *joh* szótul, annyi, mintha *szivedzik*, *szivedezik* volna: azaz enyhül, engesztelődik. E származtatást méltóbbnak tartom, mint *juhászodik* (mert a *juhász* szelid ember!) annyival inkább, mert vidékemen a nép nem mondja:

juhászodik, hanem *juhádzik*, vagy *juházik*, a mi nyilván más eredetre utal. (A szekér *juha* is hihetően *joha* volt, *belrésze*.)

3 *Válasz*. Nemcsak *felelet* (ez a régieknél: választ) vagy elválasztó valami, hanem *választás* is. (L. Szabó D. «Kisded szótár.»)

4 *Ketten* azaz: kettőjöket. Így használva már a XVI. századbeli «Adhortatio mulierum» czimű gúnyversben. «Ha minket isten ketten (kettőnket) összebir.»

5 *Öcsédnél*. Fiatalabb nő az idősbnek öcs. Innen az öcsém asszony is.

VIII. ÉNEK.

1 *Aczéltükör*. Nem csak *aczélból készült tükör*, mint a Nagy Szótár magyarázza, sőt ilyet a mai nép nem is ösmer, hanem az a *gyújtó* karika-üveg, melyen, a babona szerint, hetedik gyermek meglátja a föld alatt rejlő kincset; és így *tömör testeken* keresztül lát vele. Innen vétetett metaphorám. (Meglehet, az *aczél* jelző is épen gyújtó tulajdonságától ered.)

2 *Világfája*. Népmeséink is ösmernek ilyet. Ha már a végzet könyvét *rováson* képzeljük, ez élőfa kérge lehet a legméltóbb hely A sibylláknál is *falevélen* volt írva.

IX. ÉNEK.

1 *Tud*. Mystikus értelemben. *Tudós* asszony.

2 *Igazándi*. A mi komolyan, *serio* megy, nem játékból. Országos keletű szó, de az irodalom megvetette: ő tudja, miért.

3 *Lábol*. Nem csak azt teszi, midőn valaki a vizet *meglábolja*, azaz lábon menve átkel rajta; hanem az úszás egy nemét is, mely csupán láb segítségével történik, a kezek használata nélkül. Így jár az adoma báró W.-ről, hogy efféle úszás közben megberetválkozott. — A kép ily lábolástól van véve.

4 Hogy a táltos nem a keresztyén, nem is más ismert æra szerint számít, hanem valamely *költött* időszámítás (teszem Hunor és Magyar regekorától) képzelendő: tán fölösleges is megjegyezni.

5 Népmeséinkből vett vonás a földből *kinövő* kard.

6 «Stella cadit, tellus tremit: en ego malleus orbis!»

A krónikák.

7 *Vágja kettő*. Helyesen *ketté*. De úgy is mondják, nálunk *csak* úgy; s ez által a licentiát igazoltnak vélem.

[8] *Rend.* Tájilag ma is csak *sor* értelmű. Itt a sátrak sorait jelenti.

X. ÉNEK.

[1] *Nyillal* nem *felkészülve,* hanem *nyilhúzás* vagy sorsvetés útján.

[2] *Ajzotta.* Nyitotta. *Ajtó, ajak.*

[3] *Megapolá:* Régiesen; megcsókolá.

[4] *Két fele dűlünk.* Két oldalra; egyik egy, másik más felé; t. i. a *nevetés miatt;* de a mit nem szükség hozzátenni.

[5] *Folyam elve.* Folyamon túl. Régi. Kolozsvárnak egy része ma is *Hid-elve.* Így régen *Havas-elve.*

[6] *Kezéhez békéll* v. *békélik.* Számtalanszor előfordul régi könyvekben s az engesztelés módját jelenti, rendesen kézcsókkal, vagy legalább kézfogással.

XI. ÉNEK.

[1] *Lá'-é,* vagy *lá'-e.* Valóban így ejtik Tisza-Duna közt, a *ládd-e* rövidítést még inkább megrövidítve. S a poesis ne használhatná az ilyet *alkalmilag?* Másutt kapva kap az ily hangzatos rövidítéseken.

[2] *Góthol.* Tehettem volna: gót-*tal* s a rím úgy is megjárná. De nagy vidék így ejti a *hoz-hez* ragot. Az pereljen az én perlőimmel.

[3] *Olyki.* Némely. *Ollyik.*

[4] *Mersz,* mint a *félsz.* E kettő él ily formában. Véleményem szerint nem az ige második személye, hanem valóságos főnév, *sz* képzővel.

[5] *Erkölcs.* Eigensinn. (Itt játék is van benne a *jellem*-hiányra.)

[6] *Sajog.* Ragyog. Régiesen. (*«Sajog* mint arany.»)

[7] *Pandal.* Padmaly is; de amaz határozottabban: vizpartban vájt űr.

[8] *Irdatlan.* A népmesék e szava nem oly *irdatlan* szó, mint látszik. Betücserével annyi, mint *irg-atlan,* a régi *irg* (jorg) tőből; tehát a. m. *irgalmatlan* (nagy). Azt gondolná az ember: *szemét;* pedig lám: *kincs.*

XII. ÉNEK.

[1] *Vün.* Vive. Jogos régi forma.

[2] *Esennen.* Esdőleg. Régi szép szó.

CSABA KIRÁLYFI

Hún rege töredékei

1852—1856

Isten veled, jobb részem arany álma!
 Hű Toldi, Csaba, isten veletek!
Oly messze a czél, oly magas a pálma!
 Rég törve lelkem, és a test beteg.....

Bolond Istók II. 17.

ELŐHANG.

Néztem a sötétbe, sötét éjszakába,
Régi elhunyt idők homályos titkába;
S a mint belenéztem hosszasan, merevűl:
A ködök országa, ím, megelevenűl
És előttem járnak a hajdani képek,
Mint egykor, oly élők, mint egykor, oly épek:
Szög hun fiak, a mint súgár lovaikon
Ijat pödörintve futtatnak a sikon;
Vagy kancza tejétől, bornak ha meg-erjed,
Vídám lakomájok szilaj tüze gerjed,
Felhangzik az ének, a szív ere pezsdűl
S előterem a mult bústól, örömestűl.
Vagy vadra csatázva s népekre vadászva,
Zendűl az öreg kürt zúgó riadása,
A harczbika bömböl, az óriás tülök,
Nyerítnek a lovak, hegyezve kis fülök' —
S elvágtat a falka szélnél sebesebben,
Utána fehér köd, a föld pora, lebben. —
Ott láttam a hősök ifjabb ivadékát
S feltűnni borongó Etele árnyékát,
Nagy messze vetődni a hun temetőre,
Hogy már deli napjok hajlott lemenőre;
Ott barna Csabát, a szőkébb Aladárral,
Etel nagy örökjét kisérteni vállal,
Míg harcz riad, imé! Kelem átkos földén,
Hold-fogyton is áll még, mely támada töltén —
S a nemzeti vészből egy marad ſen: Csaba,
Csaba, e nagy éjnek bujdosó csillaga.

Merjem-é futtatni gyönge, fáradt tollam?
Lessz-e erőm írni, a hogy elgondoltam?
Az élet hegyének már tetején állok:
Emelkedtem eddig, ezután csak szállok.
Belátom az ösvényt, melyen ide jöttem,
Derült is, borult is a lejtő mögöttem:
De, a mi elül van, azt borítja felleg,
Ki tudja veszélyit a lemenetelnek!
Ki tudja, ha lábam mélységre botolván,
Nem jutok-e aljra, mielőtt gondolnám,
S nem lessz-e világi pályám köre csonka:
Bevégzetlen élet — bevégzetlen munka!
Kétséges az útad: *ha* fogsz lenni czélnál?
Szegény ember addig hogy el ne alélnál?
Mi emel? mi tart fön? mi sugall? mi bíztat?...
Kebelem egy hangja, követem is aztat:
Egy hang, mely csilingel az égi madárban
Hogy lerombolt fészkét rakja késő nyárban,
Mely a pók fonalát százszor megfonatja,
Noha füstbe százszor menjen áldozatja,
S mely, hatalmasb szóval, a költőben riad:
«Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad.»

ELSŐ DOLGOZAT.

(1852—1853.)

«Csuda, hogy mindeddig nem emlékeztünk erről.»
Illosvai Péter.

ELSŐ ÉNEK.

SZÁSZ DETRE.

Harsog vala egy szó nyugattól keletig,
Etele nagy király hogy már közeledik;
Ádria tengernél utolsó szem őre
Kezdé a kiáltást és adta előre.

Széles birodalma országain átal,
Nyilallék a szózat, emberi hang által:
Minden nyillövésre más vitéz fogadta:
Mint felhő a dörgést tovább tovább adta.

Tudni-illik, egész nagy birodalmában
Őrállói voltak, széltiben hosszában,
Akik éjjel nappal egymást rendre váltsák,
Mi esik künn, vagy benn: egyszerre kiáltsák.

Négy láncz vala illyen, mint a rege mondja,
Tisza-Duna síkján volt középső pontja,
Tisza-Duna víznek áldott rónaterén,
Hol ma búsan hallgat kürtjével Jászberény.

Onnan pedig a hír elfut a Rajnához,
Etel ős folyamhoz, és a Visztulához;
Mint a pók megérzi háló rezzenését:
Érzé minden ország Etele jövését.

Ott, hol napkeletre kanyarúl a Zagyva,
Gyűlt össze az udvar, mind kicsínye, nagyja;
Ott vala a város: Etele királyi
Lakóhelye, könnyed sátor-palotái.

Nem szorúlt e város tetemes falakra,
Nagy nehéz kövekből nem volt összerakva,
Az erőnek szolgált kirepítő fészkűl,
Nem a gyávaságnak biztos menedékűl.

Tündér palotának bizonyára hinnéd,
Melyet egy fúvó szél tovalehel innét,
Oly könnyűden volt az, csak fából, faragva,
Mesteri munkával díszesen kirakva.

Az épületek közt, valamint a méhraj,
Sürög-forog a nép, van mindenfelé zaj:
Gyermekek és vének, asszonyok, leányok,
Idegenek, húnok, szolgák és királyok.

Detre pedig, a szász, űlt a kapufélen,
Ősz haja, mint felhő, lebegett a szélen,
Homlokában hordá ama nyildarabot,
Melyet a Hunbércznél ütközetben kapott.

Bendeguztól kapta, jó ideje annak,
Azóta nevezik: «a halhatatlannak;»
Három ivadékot láta elhullani,
És negyedik öltő immár a mostani.

Ott vigyázza mindég a jövőmenőket,
Vadmacska szemével kisérgeti őket,
Némelyik után a fejét sem billenti,
Másikat szép szóval, nyájasan köszönti.

Mert ha szittya ur jő, Csát, Önögész, Bere,
Avagy Etelének más főfő embere,
Feláll, nem is űl le, míg el nem haladnak,
És utána görnyed a parancsolatnak.

Ám, ha Oresztesz jő, vagy fia (ki végre
Augusztulusz néven ült császári székre):
Csak vállhegyről nézi a puha rómait,
Fogadja is, nem is, köszönő szavait.

Ellenben, ha gót, vagy alán fejedelmek
A magas kapunál olykor megjelennek:
Odalopott szóval, egy-egy pillantással,
Néha beszélgetnek hosszu hallgatással.

Épen Walamir jött, a gótok királya,
(Másszor volt az! mostan Etele szolgája);
Detre a vitéznek oda nyujtá jobbját,
Nyájasan kérdezték egymás állapotját.

Ama titkos ármányt kezdem énekelni,
Melyet forralának nyugot fejedelmi,
Hogy Etele jármát egy nap összetörnék,
A hatalmas királyt orozva megölnék.

Detre a kezdője, vannak hozzá többen,
Hanem a szász Detre főfő czinkos ebben;
Igaz, hogy Walamir nem volt részes benne,
Távol országból jön gótok fejedelme.

Monda neki a szász: «Bizony könnyű élet,
Fejedelmi ember könnyebben nem élhet,
A hogy mi, királyok,-- mint már én, vagy magad,
Etelének biztos védszárnyai alatt.

Nincs a mi fejünkön uralkodás gondja,
Koronánk azt csupán disziti, nem nyomja,
Máskor a szemünket sem mertük behúnni,
Most egyéb dolgunk sincs: enni és alunni.

Nem félünk, hogy a nép ellenünk fellázad,
Csata elveszése nem nekünk gyalázat,
Vagyon országunknak őre, pártfogója,
Minden ellenségtől a ki hogy megója.

És az ütközetben, ha vesztünk, ha nyerünk,
Marad Etelénél egy darab kenyerünk,
Csekély a szolgálat, a tartás királyi,
Korán sem élnek úgy Etele szolgái.»

Erre jó Walamir felsohajta elébb,
Szaggatott sohajjal, mint ki hűs vízbe lép,
Hátra-hátra nézett s igy felele aztán,
Szemében a könnyet ujjal megfakasztván:

«Oh öreg barátom, mind az isten dolga!
Ki még tennap ur volt, ma már lehet szolga;
Bizony a kerék is mutatja példával:
Egyszer fel, másszor le, forog a talpával.

Mi tagadás benne: fáj nekem, ha látom
Ülni a kapuban régi jó barátom'
Edekót, vagy téged, vagy más öreg embert
A kit a nagy Etel házőrzeni rendelt.

Mi tagadás benne: fáj nekem, virágát —
Nézni országomnak szép fiatalságát,
Mikor, Etelével a had előtt járván,
Hallgatnak szegények, mint az ölő-bárány.

De ki tehet róla — ki merészel tenni!
Nem mondom, hogy tenni, csak egy szót emelni;
Nem mondom, hogy szólni, csupán gondolkodni,
Éjjel, a sötétben, álmokat álmodni.

Ime! neki hódol mind nyugat és kelet,
Urrá tette isten széles világ felett,
És valahányszor csak a lábát kihúzza,
Győzedelmes utját hirnév koszorúzza.

Most is diadallal tére visszafelé:
Várasok omlottak büszke lába elé,
Mint a fű hogy omlik a kaszás elébe,
Mint gabona-földön hever a sok kéve.

Mert soha nem enged, ha mi feltett czélja;
Bizonyság közelebb hires Akviléja,
Melyet egy huzamban három évig űltünk,
Három álló évig hiába kerűltünk.

Tiz százezeren ott a hunok valának,
Tizből négy jutott már éhségnek, halálnak;
Tábori tüzekként, a mezőben széllyel,
Nagy halottas máglyák égtek minden éjjel.

Etele pedig járt kívül a sánczokon,
Népei romlása esvén neki zokon,
Sem a nyögő panaszt és jajszót hallani —
Sem a szándokától nem birt elállani.

De midőn a várost egy napon kerűlte,
(Jósok, fejedelmek: mi valánk körűlte),
Ím csudát az isten, bizonyos jelt adott,
Mire a nagy Etel újjal így mutatott:

Nézzétek, bajtársim, ottan ama gólyát,
Isten akaratja biztos jeladóját:
Érzi, hogy elpusztul Akviléja tornya,
Fiait egyenként a nádasba hordja.

No azért, e dolgot vévén eszetekben,
Legyetek serények holnap ütközetben:
Mert eljött az idő, és megért az átok:
Porba száll a város, bizony meglássátok. —

Korán holnap tehát rendelé a serget,
Tízszázezer lótól ugyanannyi nyerget:
Fal köré hányatta iszonyú halmazzal
S meggyujtván — a követ megolvasztá azzal.

Eltiprá a bástyát, valamint a sarat,
Élő ember ottan, s kő kövön nem maradt;
Odalőn a város, gazdag Akviléja:
Így teljesűl mindég Etele nagy czélja.

Hamar azon földet, mint tűz elfutotta,
Ravenna kapuit lábbal megtapodta,
Hatalma jeléül csak átméne falán;
Ellenben haragját megérzette Milán.

Haragját Milánó, kegyelmét Kremóna,
Mántua, Pádova és a büszke Róma:
Jól könyörge a pap, a főpap Oroszlán,
Róma fejedelmit őmagával hozván:

Te, ki mindeneket, úgy monda, legyőzhetsz,
Hirre, hatalomra, kincsre megelőzhetsz,
Múld felyűl ebben is: győzd le tenmagadat!
Szüntesd meg irántunk való haragodat.

Monda, és Etele szemét égre veté,
Csudálatos alak onnan fenyegeté:
Egy ősz, papi ember, tisztelendő arczczal,
Csikorgatta fogát, éles kivont karddal.

Melynek is láttára királyi Etele,
Mint valamely gímvad, ugy visszarettene;
Mint az, a ki csupa élet és egészség,
Megdöbben, ha érzi a halál intését.

Nyomba megfordítá fékét jó lovának,
Megadá kegyelmét Róma városának;
Onnan külde engem, hogy a hirt meghozzam;
Maga sem tudom, hol késik ilyen hosszan. — »

Így beszélt Walamir, gótok fejedelme,
Nem tudá, honnét van ura késedelme:
Hogy szerelem lángja gyúladott szivében,
Kézfogóját lakja tenger szigetében.

Öt éve kerűli szerelem játékát,
Özvegyi bús szive mert gyászolja Rikát,
A ki örömére Csaba fiát szűlte,
Kiről a nagy isten jós igéit küldte.

Mert az vala egykor neki jövendölve:
Birodalma elvész, a semmibe dölve,
Széthull a nagy ország, elzüllik a szittya:
Hanem Csaba végre mind visszaállítja.

És ezért, hogy szive Csaba felé vonta,
Minden fiai közt, születése olta!
És ezért, hogy Ríkát, a szélső határig,
Minden hölgyei közt, szerette haláig!

Ott pihen, ott pihen zúgó cser tövében,
Regés Székelyföldön, Rika erdejében,
Kőszirtja fölébe hives árnyék hajolt,
Csendes álmaihoz danát mormog az Olt.

Magas hegytetőről, Rika vize mellé,
Onták le a bérczet, hogy a sirt jelölné,
S hol megállt a nagy kő, oda szállt a völgybe,
Most is ottan nyugszik Etele szép hölgye.

A király pediglen gyászolta halálát.
Nagyszámu nejei kedvét nem találák:
Sem az ifju Észka tündéri szépsége,
Sem a Krimhild asszony ezer mestersége.

De most, visszajövet, Ádria szigetjén
Szemeit a bájos Mikoltára vetvén,
Özvegy üres szíve megeléglé gyászát:
Nem-várt menyegzővel lepi meg a házát. —

Ravaszúl azonban ílyes feleletre
Nyitá vékony ajkát fejedelmi Detre:
«Sohse' tudj' az ember, mit mondjon, ne mondjon,
Mert, a mi azt nézi, bajos az, lám-mondom.

Öreg cseléd vagyok, nem mostani gyermek,
Nagyapja lehetnék a mai embernek,
Sok esett énrajtam, sok mindent megértem,
Tán az isten azt már nem engedi érnem.

De te tovább élhetsz, mert idő szerint is
Ugy kivánja már a természeti rend is;
Félek hogy megéred, szomorú példában:
Nem mindíg jó ülni nagy fa árnyékában.

Jó, ha szép idő van, tiszta, engedelmes;
Záporban, viharban sokszor veszedelmes,
Hamidőn a szél fú, rohan, bömböl, csapkod,
Megnyilik a felhő, dörög, hull és csattog.

Ótalom nekünk most Etele nagy széke,
Az ő háborúi legbiztosabb béke,
Mint kemény vas abroncs, egyedüli karja
Roppant birodalmát szépen összetartja.

Jaj! de ha ez abroncs egykor széllyelpattan...
Mert nem lehetetlen, — bár megfoghatatlan,
Mert ki egy világgal kénye szerint játszik,
Az nem földi pornak — az istennek látszik.

Ámde őt is anyja szerelemmel hordván
Szülte Bendeguznak, Etel vize partján;
Halandói sorsban enyészet kiséri,
Ott, a hol és akkor, a mikor — eléri.

Ugy lehet, az idő nincs is olyan messze.
Ámbár isten dolga, hogy meddig ereszsze.
Az emberi elme gyakran botlik, téved...
De különös az a római történet.

Mert csudálatosan a hármas szám betelt:
Három ízben láttuk megrémülni Etelt:
Egyszer, midőn a szüz, Lekh folyama partján,
Vissza Etel! zúgá, jobb kezét feltartván.

Másodszor, midőn a Katalón mezeje
Annyi tenger hadnak lőn temető helye.
Tiz király hatalma, tiz nagy ország népe
Jött Aétiusszal a hunok elébe.

Akkor is Etelhez egy papot vivének,
Mondá a földnépe isten emberének,
Egyedűl lakott az rengeteg vad pusztán,
Ehezett, szigorlott, mindig imádkozván.

Kinek a szavára Etel úgy megrezzent,
Mint az, kit üres hang álomból felrezzent,
Mint a büszke tölgy, bár tudni hogy le nem dűl,
Egy fejszecsapástól gyökeréig rendűl.

Ostora istennek! a jövevény szóla,
Kit bűnér' bocsát az földi halandóra,
És adá kezedbe az üldözés kardját:
Tőlem e csatáról kérded akaratját?

Még nem jött el a nap, hanem el fog jőni,
Melyen birodalmad semmibe fog dőlni,
Üldözés szablyája kiesik kezedből,
Más ember veszi fel, — ne vesd ki eszedből.

Igy beszélt a jámbor; de meg az áldozat
Ésmeg a nézők is jövendöltek roszat;
S ütközetre híván, nap lehanyatláskor,
Siketebben szólt a nagy tülök, mint másszor.

Sok ember esett el az nap a két részen:
Négyszázezer bajnok, ha nem is egészen;
A fok, mely alig birt voln' el egy hajszálat,
Szekeret elsodró vérözönné áradt.

Akkor lőn, hogy Etel, kardját összemérve,
Ráismert ama nagy római vezérre,
Kivel Bendegúznál, apja sátorában,
Nőtt és nevekedett fiatal korában.

Aétiusz volt az, gyermek kori társa,
Én kapattam őket fegyver forgatásra,
Midőn még a vérem gyorsabban szökellett
S hej! bizony a kard se támaszkodni kellett.

Mondom tehát, a harcz késő éjig tarta,
Egyik fél se győzött, isten úgy akarta;
És a csatamező senkié maradott,
Mint egy préda, melyen két vad összecsapott.

S Etele, virasztván az egész sereggel,
Táborát övedzé kaszás szekerekkel;
Máglyáját a hunok búsan összerakták,
Tetejében állva, várta a viradtát.

Nagy halom nyeregből a máglyát rakatta,
Hogy veszély perczében gyujtnák fel alatta,
Hanem az ellenség tovaszállott éjjel;
Ő meg így kiálta, büszkén emelt fejjel:

Csillagok lehullnak, hegyek kimozdulnak,
Megrázkodik a föld, mindenek elmulnak;
Én vagyok, Atila, én vagyok imhol a
Világnak pőrölye, istennek ostora!

A mint hogy azóta viseli e nevet,
Útja e világban egy diadalmenet, —
Hanem a szerencse isten dolga, mondom,
Földi féreg-ember, jobb, semmit se mondjon.

Mert sohasem tudja, mi követi holnap,
Egy rövid sohajtás élte halandónak,
Verje bár valaki az eget fejével,
Sohase feledje, hogy a földön lépdel.»

Így végezte a szász óvatos beszédét,
S döfölé a porba hosszu kardja végét,
Sokáig a földre néztek mind a ketten;
Monda végre amaz, egykissé rekedten:

«Jól beszélsz, öreg, bár, vigyázván szavadra,
Fátyolkép teríted azt a gondolatra,
Kíméled is a szót, bő beszéddel élvén,
Ismeretes dolgot hosszan elmesélvén.

Tudom én, hogy itt sok különféle nemzet
Egy szivvel-lélekkel várja ama perczet;
Mert melyik állatnak kedves az ő járma?
S nem visszanyomúl-e a lenyomott párna?

Azt remélik, hogy majd fiai Etelnek
Rút visszavonásban háborúra kelnek;
Mint bizonyos azon fának elfajzása,
Melynek egy gyökérről ezer a hajtása.

S jóllehet ő mindnél többre teszi Csabát,
És talán a húnok, tisztelvén a szavát,
Örömest választják helyébe királyúl:
Sok minden jöhet még közbe akadályúl.

Mert a susogó hir azt gyanítja már is,
Nagy akadály lehet ebben Aladár is,
Mivelhogy titokban gyűlöli testvérét,
A kegyencz Csabának szomjúhozza vérét.

És ez onnan volna, mert talán Krimhilde,
Egy fiát, Aladárt, közjóra nevelte,
Rokoni, vérei, nemzete javára,
Kiket napnyugaton nyom Etele járma.»

Felelt erre a szász: «*Most* hallom ezeket!
Nem jó, ha az ember olyasmit feszeget,
A minek későbben urát adni nehéz,
Mert bizony feje is könnyen utána vész.

Hátha már most, teszem, valaki feladna?
S olyan ember kettőnk közül is akadna?
Mert kötelessége hű alattvalónak
Bármit is utánatenni a közjónak.»

Walamir ijedten lépett visszafelé,
Tenyerét paizsúl tartá maga elé,
Változott a színe, remegett az ajka,
Heves indulatban ily szó tört ki rajta:

«Áruló! ármányos! a ki vén létedre
Madárfogó lépet kensz hamis nyelvedre;
Szép szóval az embert, mint egy bölcs, oktatod;
Tigrisként rohansz rá, midőn megkaphatod.

Tán nem tudom én, hogy mint a pók a zugban,
Régen szőtök-fontok homályos titokban,
Krimhild asszony, és te, s a többiek itten,
Ármányos lelketek tudja, hogy mit? mit nem?

Mert, ha súgni-bugni olykor összeűltök,
Mingyárt veszem észre, hogy engem kerűltök,
Mint folyam a sziklát, melyre föl se' mászhat,
Kemény gyökerének alája sem áshat.

Mert a hit nem szellő: bizony meg is állom,
Hűséggel, tanácscsal uramat szolgálom,
Vérrel és fegyverrel, a mikép fogadtam,
Midőn, eskü gyanánt, jobb kezemet adtam.

Mert megölhetett vón': egy ujjal se bánta,
Kisdedeim anyját kegyesen megszánta,
Rám bízta bizalmát, vagyonnal tetőzött:
Remélhet-e ennyit máshol a legyőzött?»

Szóla s menni akart; de, kezét megfogva,
Felelt neki a szász, gúnynyal mosolyogva:
«Bizony, képes volnál, a nagy hűség miatt,
Gyanúba keverni legjobb barátidat.

Ne cselekedd azt, hé, ne adj el bennünket,
Jobb helyre temessed mai beszédünket:
Majd kikél az egyszer, majd fel is nő, *tettre*:
Mert nem élt hiába ily sokáig Detre. —»

Azzal egyik jobbra, másik mene balra,
Gót Walamir indult a király-udvarra;
Detre is elúnt már űlni kapufelen:
Másuvá gondolta a szász fejedelem.

MÁSODIK ÉNEK.

KRIMHILDE.

Fordula hát egyet vas-homloku Detre,
Neki lévén az nap gondja őrizetre,
Megszemlélte kivűl a jeles őrhadat,
Mely ott táboroza színes sátrak alatt.

És ha veszen észre csak egy szálnyi hibát,
Megdorgálja, bizony, bárki apja-fiát,
Legyen tiszt, közember, idegen, vagy szittya:
Kemény feddő szóval a porig leszidja.

Onnan pedig indúl a kapun befelé,
Melynek két bálványa egymást úgy ölelé,
Mint, ha két hegyi bük lombos tetejével,
Össze lenne fonva bokrétás fejével.

Őnegész udvarán vitte végig útja,
Hol e fő személynek márvány fürdő-kútja,
Díszes faragványú sátorai állnak;
Nincs különb lakhelye csupán a királynak.

Mert a főfő kunok udvarai görbe
Rácsozattal veszik a királyét körbe,
S ettől amazokat tér-mező választja,
Melyen kettős ággal foly körűl a Zagyva.

Túl pedig e rónán, Zagyva szigetében,
A királyi palánk emelkedik szépen,
Sűrü tornyozattal, reczésen faragva,
Ezerféle színű fából összerakva.

Itt legel a ménes, a szép anya-kanczák,
Remekbe azokat szűlte egy-egy ország;
Partra jön a csikó, látja magát vízben:
Megriadva fut, fut — s igy tesz gyakor izben.

Két felől az úton, két felől a hidon,
Sátrak lengedeznek puha zöld pázsiton,
Messzünnét sereglő követek számára,
Kik ott ácsorognak, Etelére várva.

De a kapu előtt, mely a várba viszen,
Síma gyepes földön, túl a folyó vizen,
Csaba és Aladár, királyi leventék,
Fegyverforgatásban erejök' nevelték.

Számos ifjú van ott, idegen és szittya,
Egy korosabb őket vezérli, tanitja,
Vitéz Odoaker, fia Edekónak,
Lehetne röviden nevezni Odónak.

Nyilazás, lovaglás, kopja, dárdavetés,
Van ezer mulatság, hősi vetélkedés;
Erejét az ifju nem szokta sajnálni:
Buja fű még jobban nő, ha megkaszálni.

S támada nevetség az Oresztesz fián,
Időnap előtti kövér hasa mián,
Melyért Odoáker fogta koplalóra,
A míg hogy fel nem bír pattanni a lóra.

Most ugyan felmászott, valami nehezen,
Volt is tréfa elég, volt is kaczaj ezen;
Bokros lova lábát megcsapkodta Odó,
És monda kajánúl: hadd lám, milyen futó!

Farkához rugott az, szűk volt neki a rét,
A lovag elhányta ostorát, fegyverét,
Kantár helyen öllel fogódzott nyakába,
Potrohát szegénynek gyötri gombos kápa.

Aztán ríni kezde, vastag férfi hangon,
Keresé a kengyelt lábbal a czafrangon,
Vérzi a ló hasát lógó sarkantyúja,
Melybe a nekül is hét ördög van bújva.

Mignem egyszer a ló, Zagyva folyam mellett,
Lerázta nyakából az unalmas terhet;
Legördült a vizbe (nagyobb volt a sárja):
Így lovaglott Róma leendő császárja.

Mindnyájan nevették; hanem a bölcs Detre
Szerzőjét e csínynak komolyan megfeddte;
Azután gyönyörrel a többi játékot:
Csaba, Odó harczát soká nézte még ott.

Aladár azonban állt egymaga félre,
Míg Odót izzasztá ifiabb testvére;
Odamene a szász, megfogá a kezét,
S mutató-ujját így kisérte a beszéd:

«Én lehettem *ollyan,* gyermek-ember lévén,
Apáid honában, kincses Rajna szélén,
Hol anyád ősének állt királyi széke,
Fiatal koromban ott valék, vendége.

Akkor voltam ollyan, mint jelenleg Csaba:
Kardom egy ifjú csert könnyen kettészaba; —
De azóta sok víz folyt le már előttem:
Fölfelé is, meg, haj! lefelé is nőttem.»

Aladár a kezét halkan visszavonta,
Detre beszédére ő semmit se monda,
Távolabb huzódott négy vagy öt lépéssel,
S nézte a játékot, mint előbb kevéssel.

Csaba pedig aztán lováról leszálla,
S odavezeté azt, a hol Detre álla;
Bal karját keresztűl vette a ló nyakán,
Szép sörénye alatt kézzel lapogatván.

Egyszersmind a jobbot nyujtotta Detrének;
Az öreg, az ifjú összenevetének!
Pej lován, Odó is hamar előterme,
Tette magát szörnyen, mintha neheztelne.

«Ezt ugyan — kiálta — fejemre tanítám!
Mert, ha nem vigyázok, a földre terít ám;
Illik az, igy bánni köszönet dijába?
No csak, jótétedért ne várj jót, hiába!»

Igy kötődött az, hogy nevessenek rajta,
Hanem Csaba egyet jó nagyot sohajta:
«Könnyü nekem — ugymond — itthon vitézkedni,
Fecske paripámon a szelet kergetni.

Esztendeje múlt el, nem is egy, de három,
Mióta Etelét, az atyámat, várom,
Hogy csatába vígyen, a mikép igérte;
Visszajön, azt mondá, nyolcz vagy kilencz hétre.

S im! negyedszer nyilt ki a szép új esztendő,
Négyszer jött a gólya elébb haza, mint ő;
Ki tudja, mikor fog ismét hadba kelni!
Mert méltán pihen az, a ki megérdemli.»

«Sohse búsulj, szolgám!» monda neki Detre,
«Nem fog atyád űlni puha kerevetre!
Visszafordul ismét, Honória végett,
Hogy kivíja karddal a szép feleséget.

Mert a testvérhúga római császárnak
Gyűrüjét küldötte Etele királynak;
Gyűrüjét, szerelmét, szíve gerjedelmét,
Férjeűl ohajtván kunok fejedelmét.

Aztán meg is kérte a lányt feleségűl,
(Csaba ezt nem hallá arcz pirulás nélkűl),
S egybe pedig kérte a nagy ország felét:
Megilleti ennyi hozomány Etelét.

Nem adá a császár; tudom megsiratja,
Lesz a gyászruhának kelete, divatja,
Sok szűz marad otthon ez egy mátka végett, -
Akkor, a násznéppel, elvisz atyád téged.

Akkor válik el, hogy Csaba már nem gyermek,
Sőt beillik harczon embernyi embernek:
Apja pedig aztán az *első* leánynyal,
Megajándékozza gyönge Delilánnal.»

Alig ejté az ki szép Delilán nevet:
Paripára pattan Csaba, mint egy evet;
Lova lódul könnyen, sarkalá, hogy menjen:
Az öreg embertől szégyenlette szörnyen.

Ha valaki már most nem is tudja talán,
Megmondom, ki volt a szűzi szép Delilán:
Nagy király leánya, káspi tengeren túl,
Honnan reggelente a nap utnak indúl.

Ott lakott egy néptörzs, a neve *korozmán*,
(Körülbelől annyi, mint török vagy ozmán),
A király e népnek volt hatalmas kánja:
A leány e kánnak szerelmes leánya.

Onnan hozta egykor Etele Csabának,
Megszerette a lányt kedves kis fiának,
Ríka sátorában szépen fölnevelte,
Ríka után gondját viseli Krimhilde.

S az összekelésből már nem múlna semmi,
De Csabának, harczon, próbát kell még tenni,
Akkor ölelheti gyenge testét lánynak:
Ez volt a szokása szittyai pogánynak.

Detre pedig, a szász, ment, fel az udvarba,
Krimhild asszonysághoz, a derék sátorba,
Szép ruhás leventék őrzik a nagy sátort,
Visszarántják egymást, úgy adnak sikátort.

Nem silány hajlék ez, minden ember tudja,
Szellős tág folyosó környöskörül futja,
Síma gyallott fáit messze földről hozták,
Tornyait és kúpját meg is aranyozták.

Nagy terembe lépni, mely derült, világos,
Tizenkét sorjával benne karcsu ágas
Felfelé kigyódzik, mint valamely inda,
Kivirágzik feljül a hosszu gerenda.

Merevűl a pallót fedi puha szőnyeg,
Tenyérnyi parasztja sincsen ott a földnek,
Sajnálná az ember megtaposni lábbal,
Ráborulna inkább fényes homlokával.

Tiszta, mint a pohár, minden szöge-zugja;
Fala, hogy fából van, szépen elhazudja,
A barna diófa habzik, mint a márvány,
Közte kecskerágó van elhintve sárgán.

A szőke juharnak, piros tiszafának,
Gyenge fonadéki összesímulának,
Vizben a nehéz tölgy feketére ázott,
Belőle a mester nagy gonddal czifrázott.*

— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —

«Mert a vad nem sejti, a mely tőr megejti,
Farka elvágását kígyó sem felejti;
Férjednek is ára meglett nem sokára,
Jó testvéreidet híttad lakomára.

S alájöve Gunter csak nehány ezerrel,
Mind a három király Gernot és Gizelher,
Alá a vad Hágen, így ohajtád régen,
Megörült a szíved ennyi szép vendégen.

* Itt megszakad a kézirat; de ugyanez ének további folytatásából még a következő tiz versszak maradott fenn.

Könnyű összeveszni, galibát szerezni,
Lappangó parázsból nagy tüzet éleszteni;
Bor a szót kihozta, szó a kardot húzta,
Sok vitéz embernek halálát okozta.

Ott esének el mind egy erős felházban
Kunok fegyverétől lovagok tiz százan,
S kilenczezer szolga, széllyel mindenfelé:
Egy se ment ezekből Rajna vize mellé.

Kettő vala már csak: Gunter, a testvéred
És a szörnyü Hágen, ki megölte férjed;
Foglyúl adta isten őket a kezedbe:
Senkire se bíztad, jut-e még eszedbe?

Lefejezéd őket hosszu véres karddal,
Hurczolád a két főt gyenge női karral,
Fehér könyökidről . . . . hanem elég, elég! —
Az a kard, az a kéz vajjon megvan-e még?

Mert avval a kézzel könnyű lesz ölelned
A királyt, ha majdan nyugszol teste mellett;
Ölelned . . . elölnöd . . . mit mondok? — Valóban
Kevés a különbség ebben a két szóban!»

Felelt a királyné: «Mi módon tehetném?
Ily nagy gonoszságra hogyan vetemedném?»
Felelt vissza Detre: «Minden fejedelmek
Mint egy kőfal, állnak a te fiad mellett.

Ardarik, a tüzes gepida, vezér lesz,
Walamir, a jámbor, *én* tudom, hogy érez,
Most a hívet játssza, de ha kell a résen,
Én tudom, első lesz a kenyér-törésen.

A többi? a többi — felelek azokról —
Ámbár még kevesen tudnak e dologról,
Mert, noha legtöbben megvan az indúlat,
Nem áll benne a szó, — mint a rosta, hullat.»

A HATODIK ÉNEKBŐL.

Földnek adván így a nagy király tetemét,
Tartanak egyszersmind halottak ünnepét,
Mellyet Keveházán ősi módra ülnek,
Minden esztendőben egyszer összegyülnek.

Csatamondó Hábor a nagy kőre álla,
Szózatos ajkához isten lelke szálla,
Lebegő ujjakkal megérinti kobzát,
És átfutja szemmel a nép széle-hosszát.

Emlékezik ama legelső tusára,
Keve jó vezérre, Béla, Kadosára;
Kik alatt a hún nép, villogtatva kardját,
Legelőször látta Duna-Tisza partját.

Dunán túllevő rész még Rómának hódolt,
Egy Makrinusz nevű benne helytartó volt,
Sok özön serege, sok gyülevész népe,
Készen várta a hunt, nem jöve elébe.

De borongós éjen bátor Keve átkél
Mind egész hadával Szent Gellért hegyénél,
S megüti Makrínuszt, Tárnok vize táján,
Hamzsabég az a hely most a köznép száján.

Ott esett el Keve, Kadosa és Béla,
Győzött a kun elébb, aztán elaléla;
Most is látni Bata és Hamzsabég között,
A sok dombot, hová e had temetközött.

De Makrin is ottan maradni nem mere,
Sebes futamással Lajtán átalkele,
A hunok ellenben, mihelyest üdültek,
Sebes száguldással utána repültek.

És nem messze Bécstől, hol a Kúnbércz vagyon,
Megvevék a kölcsönt a római hadon,
Elesett Makrinusz; szász Detre, a társa,
Viseli a nyilat, köz álmélkodásra.

Mondom, ezt a dolgot Hábor emlegeté,
Bendegúzt, az Etel atyját, sem feledé;
S állván sírja felett a három vezérnek,
Szózatos ajkáról zeng az ősi ének:

HÁBOR ÉNEKE.

Mért vijjog a saskeselyű,
Mért szállong a turul s ölyű.*
stb.

Így énekle Hábor, estvéli homályban,
Nem érték egészen, de érzék mindnyájan:
Szivöket elnyomta tompán sajgó érzet,
Mire nincs egyéb szó: enyészet, — enyészet.

* Lásd Arany: *Kevebáza* czímű elbeszélő költeményét.

MÁSODIK DOLGOZAT.

(1855—56.)

A CSABA-TRILOGIA ELSŐ ALAPRAJZA.

(Az ötvenes évekből.)

Első rész: Etele és Buda.

I. Buda király megosztja öcscsével az uralkodást.
II. Detre tanácsa.
III. Etele hadba megyen.
IV. Buda várost épít.
V. Etele hazatérte.
VI. Buda halála.

Második rész: Ríka és Ildikó.

I. A jóslat.
II. Csaba születik. Gyermek kora. Episod énekek.
III. A királynék versengése.
IV. Ríka halála.
V. Ildikó elűzetik.

Harmadik rész: Csaba királyfi.

I. Etele halála.
II. A hunok tanácsa.
III. Ildikó ármánya.
IV. Csaba futása.
V. A titok napfényre derűl.
VI. Csaba megtérte.
VII. A krimhild-csata.
VIII. Detre ármánya.
IX. Halottak harcza. A jóslat értelme.
X. Csaba-íre és
A székelyek.

TERVVÁZLAT.

A körülményekben rejlő végzetesség által, melyet Detre ármánya elősegít, Etele oda sodortatik, hogy bátyját Budát megöli.

Nagy tulajdonai s a látszó igazság bocsánatot nyernek neki a népnél, de az isteni *nemesis* ily könnyen ki nem engesztelhető. Jóslatot kap, hogy birodalma el fog enyészni, de az a fia *kit még nem ismer*, helyreállítja újra.

Haza-érve megtudja, hogy távolléte alatt egyik neje, Ríka, fiat szült, Csabát. Ez az *ismeretlen fiú*. Ríka kegyencz nője lesz, mellőzi érte Ildikót (Krimhild).

Innen irígység a két nő közt, s gyakori versengés. Ríka ennek áldozata lesz. Etele, féltvén fiát e nő ármányaitól, Ildikót száműzi udvarából, fiastul (Aladár). Ríkát öt évig gyászolja, egyet sem illet számos női közül.

Ez alatt történnek nagy hadjáratai, melyeknek csak körvonalai adatnak, mintegy a háttérben. A leírás otthon, Csaba nevelése körében marad, hová az apa nagy tettei csak távolból hangzanak. De kiemelendő a három intés, melyet e hadjáratban Etele kap:

1. Vissza Etel!
2. A katalóni mezőn.
3. Leo pápával szemben.*

* A hun monda-körből ismeretes mind a három eset:

1. Az olaszországi hadjáratból visszatértében Attila Ágostának veszi útját, s mikor a Lech vizén át akar kelni, egy őrült asszony (quædam mulier fanatica) útját állja és megragadva lova kantárát, háromszor reá kiált ünnepélyes hangon: «Vissza Attila!» — mintha inteni akarná, hogy útján nagy veszedelem fenyegeti. (Thierry: *Histoire d'Attila*. 1864. I. 212. Ipolyi: *Mythologia* 75. lap, a hol a hazai krónikák erre vonatkozó helyei is idézvék.)

2. A cataloni csata előtti napon egy remetét hurczolnak katonái Attila elé s ez jóslatot kér tőle. «Te *isten ostora* vagy, felel a remete, s te vagy a pőröly, melylyel a gondviselés a világra sújt; de isten, mikor neki tetszik, széttöri boszúja eszközeit s czéljaihoz képest pallosát egy kézből a másikba adja át. Tudd meg, hogy a rómaiak levernek, hogy megértsd, hogy a hatalom nem e földön ered.» (U. o. Thierry: 174. Ipolyi: 76.)

3. Róma megszállásakor Leo pápa maga megy követségül Attila elé. S Attila lemond az ostromról és visszafordul, mert a pápa feje fölött a légben megjelenik Szent Pál és Szent Péter alakja,

Lakodalma Mikoltával. Etelét a rég nem élvezett szerelem jókedvűvé teszi, még Ildikónak is megbocsát s meghívja lakodalmára. Az el is jő, de titkos boszúval szivében, s fiát a trónon szeretné látni, mit már bizonyosnak vélt vala, s mitől Csaba most megfosztotta. Attila kegyétől távolabb érzi magát, mint valaha. Mikolta a kedves nő, Csaba a kedves fiú. Nem tűrheti boszúját. Vele a *ködsüveg* (lásd Nibelungen), mely látatlanná teszi. Azt tévén fejére, látatlanul bemegy a hálóterembe és megöli Attilát — így a gyanú fiatal vetélytársán lesz.

A hun-fők meggyőződnek Mikolta ártatlanságáról. Nincs ok, nincs mód, miért tette volna. Ildikóra sem gondolnak kirekesztőleg; hanem az *idegen* vazal királyok összeesküvésétől rettegnek. Félnek, hogy ez sikerül az első zavarban. Ezért *természetes* halált költenek, azt adnak hirül a népnek. De Ildikó merész játékot űz. Hogy fiát trónra segítse és a Csaba pártot megbuktassa: e hazugságot fordítja ellenök. Népgyűlésben vádolja őket, hogy *megölték* Attilát. Ezért vesztették el Mikoltát (ki férjével magát önkint feláldozta). A honi pártnak futnia kell: Zalárd vagy Szoárd, Bulcsu, Torda, a kádár, Csaba, mind menekülnek. A hunok nagy része, az idegenekkel, Aladár mellé áll, királylyá teszik.

Aladár azonban és anyja Krimhild még erősebben ülnek az idegen királyok nyakán. Detre gyanította Etele halála igazi okát, de nem tudta bizonyosan. Most nyomába jő. Midőn Krimhild Etelét siratni lejött volt, sebei vérzettek. Ezt látta két asszonya, kikkel rosszúl bánik Ildikó; tőlük megtudja Detre.

Csaba a számkivetésben szintén megtudta, (mert addig eskü alatt volt titok) hogy atyja erőszakos halált halt, de ki által? még nincsenek bizonyítékai.

Most Detre adja ezeket kezébe, hogy:

a) Csaba által Aladárt megbuktassa és a hunokat belharczban elgyengítse;

b) Hogy így kivívhassa az *idegenek* függetlenségét.

fenyegető pallossal kezökben. Egy más monda szerint maga Jézus Krisztus jelenik meg neki e pillanatban s parancsolja, hogy térjen vissza, igérve neki, hogy egykor egyik utóda oly kegyet fog nyerni Szent Péter utódaitól, melynek áldása egész nemzetére kiterjed. (U. o. Thierry: II. 373. Ipolyi: 75.)

Arany László jegyzete.

Csaba tehát visszajő és *boszúra* pártot gyűjt Krimhild és fia ellen. *A krimhild-ütközet.* Tizenöt napig tart. Csatán az idegenek hűtlenül elhagyják Aladárt, Csabához állnak. Győz; de ekkor az idegen népek ő ellene fordulnak, Detre ármányából. Újabb, elkeseredett harcz, Csaba megveretik. A harczmező. Éjjel a sebesült Csabának látomás. Halottak harcza, melyben a hún egyesül a góth ellen. Másnap a *Csaba íre fű* * segélyével életre költi Csaba sebesültjeit, s megértve a jóslat *igazi* értelmét — visszaindul az őshazába — Erdély szélein hagyván a székelyeket. *Hadak úta* és végül: kilátás a jóslat teljesültére, a *magyarok* bejövetele által.

* Lásd erre nézve Ipolyi: *Magyar Mythologia* 160. E csudaerejű fű magyar neve s a hozzá kötött monda, az élő nép-hagyományon kívül, előfordúl egy XVI. századi fűvész-könyvben is.
Arany László jegyzete.

A CSABA-TRILOGIA ELSŐ RÉSZÉBŐL.

ELSŐ ÉNEK.

ÁTILLA ÉS BUDA.

A mult idők homályán megszólal egy rege,
Mint elhaló mennydörgés, fülemben éneke;
Mint nagy vizek morajját, melytől zúg a vadon,
Vérrel folyó napok bús panasszát hallgatom.

Immár egész Hunország két fő alá juta,
Ketten uralkodának Átilla és Buda;
Országlatuk dicsően és boldogan telett,
Ragyogva mint nap és hold, köz-csillagok felett.

Miként a támadó nap, vitéz Átilla volt,
Mellette Buda fénylett, szelíden — mint a hold;
Testvéri jó 'karatban egymáshoz éltenek
Hosszú időn keresztül, mint hű, igaz felek.

Lám mert, hogy Bendegúz már vala igen koros,
Tekintetén az évek rozsdája sokszoros:
Fiának a hatalmot, Révának engedé,
S az ősi honba tére, Etel folyam megé.

De Réva gyorsan elhunyt, nem is hagyván magot,
Föl- és letűnni látták, mint hulló csillagot;
Helyére a középső fiú hágott, Buda,
A nép ohajja szárnyon emelte őt oda.

Szólt ekkor Átillához Buda jó fejdelem:
Nehéz sor ez magamnak, jövel s oszd meg velem:
Én majd a pálcza lészek, te légy, öcsém, a kard. —
Vesztére lőn utóbb is, mit jó végből akart.

Megoszták a hatalmot, a méltóság jelét,
Buda király öcsének átengedé felét;
Nem gondolá, hogy ezzel saját fényének árt,
Mint láng, ha gyúl a lángról, nem tészen abba' kárt.

Kilencz évig dicsően uralkodának így,
Nem bujtogatta őket árúló és irígy;
Buda király hon űle, mint kasban anyaméh,
S Átilla el-kirajzott a négy égtáj felé.

Zsákmánynyal a köpűbe rakodva tért haza,
Nép számra martalékot, fölös szolgát hoza,
S a fejedelmi szakmányt, elosztva kétfelé,
Választani raká mind Buda király elé.

Arany, ezüst, becses kő, gyöngy mint a jégeső,
Nyuszt, hermelin, szövet, mit a perzsa, hindu sző,
Nyáját barom s arab mén, rakott málhás tevék,
Rabszolga és szolgáló: e volt az osztalék.

Örűlt e szép vagyonnak a jó király Buda,
Nem tudta kincse számát, — alig: hány garmada?
Ellenben öcscse, látszott, hogy nem kap a sokon:
Budának külde mindig egy részt ajándokon.

Más részt a hun vezérek, a törzs nagyok között,
Vagy a ki hősi tettel harczon különbözött —
Eloszta bőkezűen; és termő fa gyanánt
Kincsét ezer kis ágon hullatta egyaránt.

Ő, mint sas puszta szirten, kevéssel érte be,
Hév-, munka-, éh-, szomjtűrő vala, mint gyors teve;
Szerették is hadanként vitézi, nem csoda. —
Im így uralkodának Átilla és Buda.

MÁSODIK ÉNEK.

ÁTILLA VADÁSZNI MEGYEN.

Egyszer, midőn Hunország karját pihenteté,
Nyáját a harczi ember békén legelteté,
Átilla nagy parancsot Zoárd vezérre küld,
Hogy a had véres kardját járassa mindenütt.

Miként a kóbor villám, a véres szablya járt,
Nem tudta senki a czélt, nem maga se Zoárd,
De, mint vihar szelére a meglapult habok,
Úgy támadának élre a nyugvó csapatok.

Ez nyergel, az lovat fog, amaz sátrát szedi,
Ezt már vasing, amazt vért, sisak, paizs fedi;
Itt még gyül, ott menőben hullámzik egy csoport,
Vonszolva hosszu farkat, a földi lomha port.

Duna-Tisza közé, hol a lusta Zagyva foly,
Mindenfelől az ember tolong, mint hangyaboly;
A Zagyva és a Tarna, mely együvé siet,
Alig győz már italra adni elég vizet.

Térség van e folyók közt, a téren egy halom,
Melynél a Mátratőig nincsen magasb orom:
Átilla most e halmon üté fel udvarát,
Tornyos, tetős, rovátkos palota-sátorát.

És külde jó Budához, Szikámbria felé,
Vadászni hogy lejőne, bátyjának izené,
Múlatni és vadászni, szemlélni a hadat,
Mátrában és a Bükkön megűzni a vadat.

Fel is készűle immár a jó király Buda,
Csupán egy éj halasztá az indulást oda,
De szemeit lehunyván, megnyilt a lelke,
S az álom, melyet láta, minden kedvit szegé.

Úgy tetszett néki mintha öcscsével egy vadon
Pusztába' gímet űzne, szilaj vadászaton,
Mikép Hunor s Magyarról az ének hirdeti,
Kiktől eredt a húnok, s magyarok nemzeti.

És — mint az álom szokta, hogy mindent összesző, —
Úgy tetszett néki, mintha nem is ő volna ő,
De mintha öcscse Húnor, s ő lenne hós Magyar,
A hogy regében hallá, hímet belőle varr.

Együtt nagy Ázsiából, sivatag téreken,
Uznek vala gyors gímet, röpűlő méneken;
Kubán folyása mentén a kis vadász csoport
Hajtá a könnyü szarvast, mint szél a könnyü port.

Majd eltünék, Meótisz mocsárai között
A vad, mikép eltűnni látunk üres ködöt,
Mely puszta semmivé lesz, alig szemlátomást,
Nem hagyva foltot égen, nem a földön nyomást.

Hogy változék az álom, Meótisznak kövér
Szigetjén megtanyázott vala a két fivér, —
Száz és nyolczad magokkal, mint a dal hirdeti,
Kiktől a hún s magyar nép száz és nyolcz nemzeti.

Erdő, mező, lapály, rét, kies völgy és halom,
Piros gyümölcs, madár, hal, szelíd és vad barom.
Minden volt a szigetben: csak egy volt a hiány:
Kiben szívök örüljön, nem volt asszony, leány.

Vadonba, martalékra (az álom igy hazud),
Ősméretlen vidékbe vivé őket az ut,
És — mint ha pásztor éjjel az égen hall zenét, —
Hallják el-elcsapódni sípok, dobok neszét.

Majd a Berek leányit, fehérlő sátorok
Alatt, vigan találják (mint énekben forog),
Múlatni, férfi nélkül, danolni, lejteni,
Szépségöket egymástól nem igen rejteni.

Mint gyors madár a pillét, hamar felkapkodák,
Nyeregben szűzi testök szivhez szorongaták;
Hosszú hajok bucsúra lengett hazafelé; —
Száznyolcz levente közzül kiki párját lelé.

Dúló király leányi ketten valának ott:
Hunor s Magyar rablá el e páros csillagot,
(Azaz, váltott személyben, Átilla és Buda);
Véletlen Átillának nem a szebbik juta.

Erővel a Budáét magának foglalá,
Buda király a szép nőt erősen fájlalá:
«Nem úgy, öcsém! kiálta, Hunor se tette azt:
Nem rablá el Magyartól nejét a szép Tavazt.

De Hajnával beérte, ki néki szűlte Bort,
Kitől hosszan lehozzuk a fejedelmi sort —»
Még szólna, de szivére, mint egy lidércznyomás
Nehézkedett az álom, a szörnyű látomás.

A CSABA-TRILOGIA HARMADIK RÉSZÉBŐL.

ELSŐ ÉNEK.

ÁTILLA MEGHAL.

A mult idők homályán megszólal egy rege,
Átilla veszedelmét siratja éneke:
A végzetes menyekzőt, a bosszuló fiat:
Egész nemzet bukását ez egy halál miatt.

Lám mert, hogy Etelének hív nője meghala,
Öt évig Ildikóhoz be nem megyen vala,
Öt évig a szerelmet nem ösmeré szive,
Gyászolván Ríka asszonyt, kit Isten elveve.

Szerette Ríka asszonyt, önön szép s jó magát,
Szerette méhgyümölcsét, a szöghajú Csabát,
Daczára Ildikónak az asszonyt kegyelé,
Magasztalván, fiáért, minden hölgyek fölé.

Tudnillik, a jövendő előtte nem titok,
Kimondva rá a jóslat: «Etele bukni fog,
De majd országa romját megépíti Csaba.»
Fiát ezér', anyostul, szerette az apa.

Hogy aztán szíve többé nem horda régi gyászt,
Egy szép királyi szűzzel inneple újra nászt:
Mikoltának nevezték. Állott a vígalom:
Hej! nem volt a világon több ily lakodalom.

Huszonnégy koronás fej, kiket megbuktatott,
Tőn az napon körűle fényes szolgálatot:
Ősz Detre is azok közt, Hildebrand, Alarik,
Valamér, Odoáker, Edekon, Ardarik.

Jelen volt a királyné, elűzött Ildikó,
(Krimhilda volna máskép, de tetszősb így a szó);
Hozzá Etelnek nyájas hivó parancsa ment,
Azér, mind udvarostul, a nászra megjelent.

Kétszáz nemes leányból állt a kisérete,
Fejdelmi vér a legtöbb, királyok nemzete;
De háromszázat, ékűl, nyert a szép új ara,
Ríkának ugyanannyi volt egykor udvara.

Ott vígan összegyűltek a húnok főbbjei,
Átilla csarnokában, fiai, hölgyei;
Sok rendbeli követség, sok fejedelmi túsz,
Kiktől magas Etelvár gyöngyben s aranyban úsz.

Künn a tábor, hadankint, megűli a gyepet,
Lakván, egész országúl, menyekzős ünnepet;
Mint a Tisza virága, a nép oly számtalan,
S mintha csak egy nap élne, oly széles kedve van.

Délig csatát színlének, kegyetlen harczokat,
Mint álom újrajátszik ímetti dolgokat;
Evés, ivás, dal és táncz, nagy állt be délután
Kivűl a sátorokban s a száztornyú Budán.

Harmincz nap a menyekző fog ott eltartani,
Harminczat a herész is utána toldani,
Harminczat a kárlátó: kilenczven napra megy:
— Ki mondta volna reggel, hogy nem lesz több, csak egy! —

Hiába küldte Isten csodás intő jelét,
Vakság lepé meg az nap királyi Etelét;
Tompult örömnek adta szivét; se lát, se hall:
Mint legvakabb a hőség, midőn gyűl a vihar.

Hiába hogy ledobbant Turul tátos lova,
Nevetve szólt a hírre: «soha bizony! soha!»
Mint feljövő nap, fordúlt a vígadók felé,
Arany kelyhét mosolygó ajkához emelé.

Éjfél után, hogy eljött az álom ideje,
Benső lakába indult Átilla és neje;
Megbotlott a küszöbben a hölgy, és megpihent:
Akkor sem vette észre Átilla, mit jelent.

Már csendes álom őrzé az élők nemzetét,
Kimérte a halandók gyérebb lehelletét;
Vígságban eltörődve a húnok gyermeki,
Budán és a mezőben aludt immár kiki.

De Ildikó nem alvék, nem ő csupán maga,
Kemény volt egyes ágya, szép bársony pamlaga,
Kést döföl a szivébe halálos sérelem,
A régi bosszu hamvát felszítja fris jelen.

Eszébe jut hazája, távol Burgundia,
Eszébe férje Szigfríd, Szigmund dicső fia,
Kit bátyjai (a gyávák!) elárultak gazúl,
Kiert, hogy bosszút álljon, megvált onnan hazúl.

Másodszor Attilának kezét hogyan adá,
Mivel Szigfríd halálát így megtorolhatá;
Meg is torolta szörnyen: nagy volt Budán a baj:
Testvéri ott veszének, s a nibelungi faj.

Eszébe jut hatalma, mely eleinte volt,
A míg Átilla kedve Ríkához nem hajolt;
Eszébe Aladár is, kegyből-esett fia,
Kinek majdan Csabát kell, öcscsét, szolgálnia.

Vevé első urának szekrényből fegyverit,
Csókolja, mintha bennök ott volna Szigferid;
Mért is dobá nevét el? s nem halt meg özvegyen?
Azért, hogy Etelének szolgálója legyen? . . .

Elhunyt férjét ohajtva midőn így rakogat,
Kezibe, most először, a ködsüveg akad;
Szigfríd viselte hajdan, s ha ebbe öltözött,
Látatlanul jön és megy vala, ezrek között.

Egy gondolat! . . . . fejére a süveget teszi,
Látatlanúl a csarnok felé utját veszi,
S megcsalva könnyü lépte, hol átsuhan, az őrt,
A félvilág urának merít szivébe tőrt.

MÁSODIK ÉNEK.

A MENYASSZONY ÉBREDÉSE.

Egynémi, vad sikoltás hangzott hajnal felé,
A boltok néma csendjét háromszor átszelé,
Mint éji bús madárhang, mely vészt s halált rikolt,
Midőn a szörnyü tettre fölérze szép Mikolt.

Hallá ezt künn az őrség riadó csapata,
Nyilallásként ez a hír a főkhöz elhata;
Meghallá a kerek föld s az ég, a nagy, örök,
Hogy Átila király már csak hitvány földi rög.

Mert a világ négy sarka megrázkodott belé,
A csillagok ijedten futkostak lefelé,
A szolganépek arczán halálszin látható,
S a hun szivek keserve — az nem kimondható!

Legottan, hogy először támadt a riadás,
Zoárd nagy húnvezérhez röpűle híradás,
Bulcsú, Zoard, a táltos, a kádár megjelent,
Fáklyával e négy fő hun a palotába ment.

Vérében a királyt ők az ágyon ott lelék,
A földön is aluttvér tóval sötételék;
Döbbenve a négy fő hun az ajtóban megállt,
Elgondolhatta bezzeg: csak ember volt tehát!

A hölgy fel sem tekinte, zokogva sírt külön,
Remegvén gyönge teste, mint harmat a füvön;
Nem tűrheté ezt Bulcsu, kivonta pallosát,
Emelte a királyné fejére nagy vasát.

De visszarántva Zoárd: «megállj, embertelen!
Megállj — kiált — ez asszony, nem látod? bűntelen!»
Hogy, mint esett? előbb is akarják hallani,
S Mikolta, bátorodván, így kezde szólani:

«Hogy mint esett — zokogta — azt tudnom kellene,
Én voltam a teremben, és senki más, vele;
De mély álomba estem, semmit se mondhatok:
Oh, öljetek meg engem! a vétkes én vagyok.

Csak azt tudom, hogy egyszer nyöszörgés hallatik,
Az én uram — gyanítám — rossz álmot alhatik:
Felköltsem-é? — kinyújtom és vérbe hal kezem.
Igy volt. Egyébre aztán nem is emlékezem.

Miér' kellett az éjjel álomba esnem így!
Mindég oly ébren szoktam szunyadni és nem így:
Testvéreim között a tenger zöld szigetén,
Király atyám lakában, legébrebb voltam én.

Hárman valánk testvérek, én, Mirha és Lele,
Mi hárman egy terembe szoktunk feküni le,
Feküni, de az álom sokáig elkerült:
Jaj is volt a leánynak, ki tán elszenderült!

Hányszor megloptuk ágyán a szunyadó Lelét,
Csiklandva pávatollal arczát, vagy kebelét!
Minő játszás, nevetség támadt köztünk ezen!
Éjfél után ha ért ránk álom, nagy nehezen.

De én nem látom őket, édes testvérimet,
Többé velök nevetnem, játszódva, nem lehet;
Azt kérdenék: Mikolta, hát férjed hol vagyon?
Szegény, miér' aludtál mellette oly nagyon?

Kinek lennél, Mikolta, e földön már neje?
Miféle gyászt viselnél, Atilla özvegye? —
És e beszéd ugy fájna, ugy fájna majd, tudom:
Jobb nékem is urammal elmenni egy uton!

Csupán e tiszteséget kérem ma tőletek,
Hogy, bár méltó vagyok rá, most meg ne öljetek,
Hogy Etelét kisérnem önként szabad legyen,
Mint hű özvegy, ki önként ura után megyen.»

De Bulcsu, meghajolván a gyenge nő fölé:
«Isten az éjet — úgy mond — álomra rendelé:
Nem vagy bünös, királyné — világos ez nekem —;
Ártatlan vagy, galambom; ne reszkess, gyermekem!

Kár volna még halálra elszánni tenmagad',
Virágjában letörni szép ifjuságodat,
Fehér öled feldulni, mely még nem volt anya,
Melyért még sok szerelmes ifjú sohajtana.

Ámde, ha véred hull is Etel király felett,
Annál ugyan e földön nem ér szebb tisztelet:
Neveddel a világot betöltöd, mint egy hős;
Örül, mikor dalában említ, a hegedős.

Rövid az út, királyné, mely visz uradhoz át:
Rövid nap serlegébe töltesz kámot, bozát,
Midőn szilaj csatáktól, vadászattól pihen,
Te, lábához simulva, szolgálod őt hiven.»

Igy monda Bulcsu. Erre Mikolta nem felelt,
Könyhullató szemében mosolygás fénye kelt,
Nyujtotta gyenge karját a fő táltos felé,
Magát az áldozatra örvendve szentelé.

És Torda elvezetvén a szép királyi nőt,
Liliom szin fehérbe felöltöztette őt,
S elrejté, hogy ne lássa halandó vizsga szem,
Míg majd a nagy királynak temetése leszen.

HARMADIK ÉNEK.

ZOÁRD TANÁCSA.

Nem ült ám renyhe gondban Zoárd, a hunvezér,
Siratni gyáva könynyel a tettet rá nem ér:
Előbb is megkerűli a tornyos palotát,
Megnégyszerezve kívül az őrállók hadát.

Aztán sietve külde mind a három kapun:
Buda körül hogy állna, mint egy erdő, a hun,
Fegyverben éj — s naponta, lóháton a nyereg,
Igy várja bé parancsát a fennálló sereg.

Egyszersmind a *kiáltók* kiáltsanak jelet
Egész birodalomban, mint a gyors képzelet:
Hogy mindenik szabad hún, fő, vagy köznép legyen,
Legott gyűljön hadastul a rendes gyülhelyen.

Tudnillik ezt először Átila rendelé
Hosszú lánczban kelet, dél, éjszak, nyugat felé,
Hogy ember ember ellen, mint őrszemek sora,
Budától a határig ne szűnne meg soha.

Mint hancsik a mezőben, állt egy-egy híradó,
A mennyire kiáltás ereje hallható,
És mint kakas, szomszédját ébresztve a falun,
Adá tovább a jelszót egymás között a hun.

Zoárd pedig azonnal a palotába tért,
Ottan lelé a kádárt s kemény Bulcsu vezért,
Ősz Torda is belépett; döbbenve álla meg,
Mintha urát először most látta volna meg.

De Bulcsu a vértóban, melytől az ágy setét,
Megforgatván szemének gyilkos tekintetét:
«Mit habozunk, kiálta, vagy meddig habozunk?
Ha nincs erőnk segítni: van rettentő boszunk!

«Egy, a mi én előttem világos, mint a nap:
Hogy ezt nem hún, szabad vér, — ezt tette szolga, rab;
A hún, kicsínye, nagyja, szerette Átilát,
Imádva, mint az Istent, nem félve, mint nyilát.

«De sunnyogó királylyal e vár mindig tele,
Rájok nemes kegyelmét pazarlá Etele:
Ez a hálája, itt van! ez a jutalma, lám!
Oh, nagyszivű királyom! beh mindég gondolám!

«Ki fogja megtorolni méltóan estedet?
Vérrel beundokított fejdelmi testedet?
Szemed fényes hatalmát, mely már sötét, hideg?
Vitézségét karodnak, mely már szakadt ideg?

«De, a mi bosszuállás hatalmunkban vagyon:
Igaz torod megűljük az idegen fajon;
Mind bűnös a fakó szem, és mind a szőke arcz:
Vér van köztünk s közöttök, élet-halálra harcz!»

Igy szóla Bulcsu. Erre felelt agg Torda bölcs:
«Megillet e nemes bú téged vezéri hős!
Mindegyik hun szivéből szóltál — s azon felyül
Etel királyi húgát, Arát, birod nejül.

«De tudja Isten, hogy lesz. Kettős ez a dolog.
Ha egyfelől tekintem — vagy arra gondolok —
Oh! mindenkép halálos nekünk ez a halál:
Elromlunk, nemzetestűl, ha a jóslat megáll.»

Itt elhagyá zokogva s nem szólhatott az agg,
Rázkódván ősz szakála, mint ki szörnyen kaczag;
Megütközve tekinté mind a három vezér:
Minő jóslat — kiálták — az, a miről beszél?

«Midőn elhunyt — viszonzá — a jó király, Buda,
Öcscsével, Átilával történt ilyen csuda:
Egy szép kies mezőben verette sátorát,
Kisded halom högyé, mint fejdelmi koronát.

«Akkor volt ez, hogy Isten csodás kardját lelé,
Mely kezdetben jövendő hatalmát jelelé;
Majd bátyjáról gonosz hirt lehete hallani —
Es a király megindult világ hódítani.

«Övé volt már az éjszak, övé a napkelet,
Indúla fegyverével megbirni a delet:
Görög földjére ronta, mélyen nyomult belé,
Ott, mondom, egy mezőben tanyáját emelé.

«Aranynyal volt a bársony hímezve gazdagon,
Maga a sátor állott vert arany rúdakon,
Gyémántos foglalóit szorítá ércz-csavar:
Nem egykönnyen birá azt feldönteni vihar.

«S im hirtelen — nem ingott se fű, se falevél,
Déli álmát szunyadta minden fuvóka szél,
Elfúladt a hőségben az ég lehellete,
A legkisebb pehelyszál békén pihenhete;

«S egyszerre, ím, a sátor, derült, fényes napon,
Mint sokszinű buborék eltűnik a habon, —
Egyszerre csak leroskad Etele sátora,
Hogy ollyat földi ember nem látott még soha.

«Remegve a hatalmas nézett az ég felé;
Nagy gazdag áldozattal Istent engesztelé:
De nem csapott fel a láng merészen, könnyedén,
Mint sárkány mászott a füst a föld felületén.

«Egyszersmind Isten akkor sulyos igét ada:
‚Hogy elvész mind személye, országa és hada;
Csupán *egy*, kit nem ismer, *élő* fia pedig, —
Az megmarad, s hatalma ujan emelkedik.‘

«Most a rettenhetetlen, hallván e jós igét,
Döbbenve forditá meg hadrontó seregét,
Győzelme fele-utján megtére; ám jövet
Száguldva ért elébe hazulról egy követ.

«Örömhirrel köszönt be, (Átila is vidult):
Királyné, Ríka asszony hogy már megszabadult
Egy szép fiúval. Ez lőn a megjósolt Csaba,
Kit, fiai közül, még nem ismert az apa.

«De többé mégse hallók nevetni Átilát,
Hordozva nagy szivében a végzetek nyilát;
Csabára láttuk néha kissé mosolygani. —
Azonban ujra indult világ hódítani.

«Háromszor még azontul, hogy e jóslat kele,
Érezte Isten ujját megdöbbent kebele:
Egyszer a Lek vizénél, hol ama csoda-nő
«Vissza, Etel!» kiálta, — s nem mert átkelni ő.

«Másszor, hogy Katalonnak mezején folyt a vér,
Hömpölyge gyászos árján ember, ló és szekér;
Nyeregből ott magának máglyát emeltetett,
Azt híve győzelmében, hogy már legyőzetett.

«Harmadszor, Róma ellen hogy vitte harcz-vasát,
Tőbül kivágni készült a világ városát:
De kardos ősz, csikorgva, fölötte megjelent,
S megtérve a kapuktól, Átila visszament.

«Oh, mondom én, halálos nekünk ez a halál!
Im bételik a jóslat — nagyon, nagyon talál:
Itt fekszik a bizonyság —» tovább nem szólhatott,
Ősz Torda nagy keserves sírásra fakadott.

Mint nyári lanyha esső, szeméből folyt a köny
Aláperegve tisztes szakálán, mint a gyöngy;
Hallgatva jó-sokáig a három fő hun állt,
Búsan hol egymást nézve, hol a nyugvó királyt.

Végre szavát emelve Zoárd főkapitán
Fölegyenesödék, mint növény a vész után:
«Mit ér a bánat, ugymond, vagy dőre lobbanás?
Istené a jövendő, emberé a tanács.

«A megtorlást bizonynyal ohajtja mindegyünk:
De vajh mikép nyomozzuk? és boszút kin vegyünk?
Mert egy két tolvaj szolga halála itt kevés:
Nagyobb dolog van itten, nagy összeesküvés!

«Megvallatám az őrsöt: mind olyan, mint a vak:
Bejőni vagy kimenni senkit se láttanak;
De bár, teszem, kerűlne egy két gaz czimbora:
Ez-é nagy Átilának méltó boszú-tora?!

«Ez-é a visszatorlás, mit szelleme ohajt?
Mely égi sátorában kiengesztelje majd?
Oh, vérnek itt özönnel áradni kellene,
Mégsem vón' megtorolva Átila szelleme!

«Nem mint bajnok, dicsően, esett el a csatán,
Nem nyúgodott le, mint nap, piros vénség után;
Orozva, böcstelen tőr ejté meg a királyt:
Méltóan ki torol meg ily méltatlan halált!?

«Talán hogy bűnös a gót, és mind a szőke arcz:
De jaj! vesztünkre válna most egy belföldi harcz:
A hun szivét lesujtá réműlet és iszony:
Hamar fejünkre telnék ama jóslat, bizony!

«S én nem tudom, ha népünk, hallván az igazat,
Hogy *így* bukott el a hős, mint véres áldozat . . .
Én nem tudom, mi lenne. Árúló a ki fél:
Mert lám a fű is hajlong, bár honnan fú a szél.

«Ha elfogy a nap és hold, vagy a föld méhe reng,
Megbódul a köz ember, feje mingyárt kereng,
Bujtó temonda támad, zavargás, pártütés:
Mit nem csinálna köztük egy ily villámütés!

«Talán ép' erre várnak az összeesküvők,
Zavarosban akarván halat fogdosni ők;
De már kezemben a fék, az összes hadi rend:
Alig — mondom — merényök ha késő nem leend.

«Siessünk hát betölteni a végzet nagy szavát:
Királylyá tenni gyorsan távollevő Csabát,
Számára én az ország hatalmát fölveszem,
S ha megjön tenger elvől, kezébe leteszem.

«De négyünk közt maradjon eskü alatt titok,
Hogy Etelét galádul végzé ki orgyilok:
Igy mind a hun kevésbbé ijed meg és haboz,
S nem tudva mire vélni, megretten a gonosz.

«Azt költsük, hogy szivében felpattanván az ér
Álmában elborítá lehelletét a vér;
Könnyű lesz eltörölnünk a gyilkosság jelét
Megtisztelvén sebekkel dicső nagy Etelét.»

Mindnyájan ott helyeslék a mit Zoárd beszélt
Dicsérve szép szavakkal a gondos hun vezért,
Véreskűvel a titkot őrizni fogadák:
Vérök az Átiláé közzé lecsorgaták.

Legyen tanúja, mondák, a mely éltet, az ég,
A fáklya, mely kezökben sugáros fénynyel ég,
A tiszta áldozat-víz, mely ott edényben áll,
A föld, melynek porába majdan Etele száll;

Hogy, mint a puszta légben a szózat elenyész,
Tűz által a veszendő, füstbe, hamuba vész,
Mint vizben elmosódik minden salak, szemet,
S a néma föld felejti mit gyomrában temet:

Ugy törlik el, bizony, a titok minden szavát,
Felőle értesítni úgy nem fogják Csabát,
Nehogy boszúra keljen apáért a fiú,
Nehogy romlást okozzon egy belső háború.

Erre ősz Torda táltos, meg a kádár Szabolcs,
Etel sebét lemosták, fehérre mint a gyolcs:
Forrás vizével a pap öblinté szennyeit,
Hozzá, mint hegyi csurgó, csurgatván könnyeit.

NEGYEDIK ÉNEK.

ÁTILA TERITŐN.

Immár az áldott szép nap feltünt, a szín-adó,
Világot ékesítő, sötétség oszlató,
Búbánat üldözője, halandók öröme,
Sziv-lélek bátorító, az égre feljöve.

De a hunok szemében fénye halotti gyász,
A szép kies világot borítja sárga máz,
Mint nap-fogyatkozáskor, idétlen félhomály;
Búsan szédelgenek, mint pásztor nélküli nyáj.

Gyűl a királyi lakhoz tengernyi nép-özön,
Áradva minden utczán, térhelyen és közön;
Elképedt arczczal egymást alig hogy ismerik;
Csend vagyon: a közös jajt említni sem merik.

Egyszerre most Zoárd a kaput felnyittatá,
Feküinni a királyt benn sok ember láthatá,
Láttára tompa jajszó, nyögés keletközött,
Tovább-tovább morogván a tenger nép között.

Zoárd pedig siratja Etelét hangosan,
Mint egy sívó oroszlán, üvölt magánosan;
Karddal megvérzi arczát, elmetszi fürtjeit:
«Oh, én uram, királyom, miért fekszel te itt?

«Avagy miért nem inkább sebekkel a csatán,
Mint illik a vitézhez erős harczok után?!
Miért hogy csöndes éjjel szakadt meg vér-ered?
Egy karczolás sem érte vitézi kebeled?

«Ne menj az ős elődök dicső honába így:
Hunorhoz és Kevéhöz sebet mutatni vígy:
Fogadd gyarló kezünktől *ezt* és még egyszer *ezt* . . .»
Szól s a király szivébe hegyes aczélt ereszt.

Ősz Torda nem különben és Bulcsu, a derék,
Átila barna bokros mejjét átalverék,
Vérkönynyel tele sírták a holt sebek helyét,
Igy eltörölve szépen a gyilkosság jelét.

UTOLSÓ DOLGOZAT.

(1881 augusztus.)

A CSABA-TRILOGIA ÚJABB ALAPRAJZA.

(1863-ból.)

*Első rész: Buda halála.**

I. Buda megosztja öcscsével az uralkodást.
II. Detre tanácsa.
III. A tanács visszafelé.
IV. A vadászat.
V. Folytatás.
VI. Rege a csoda-szarvasról.
VII. A követség.
VIII. Etele álmot lát.
IX. Isten kardja.
X. Etele hadba megy.
XI. Buda várost épít.
XII. Buda halála.

Második rész: Ildikó.

I. Isten igazsága.
II. Csaba születik.
III. ?
IV. Keveháza.
V. Isten itélete.
VI. Ríka halála.
VII. }
VIII. } Csaba nőszül.
IX. }

* Kidolgoztatott és önállóan megjelent, először 1864-ben, ily czím alatt: *Buda halála, Hún rege.* Írta Arany János. A magy. tud. akadémia által Nádasdy-díjjal jutalmazott mű. Pest, 1864. Kiadja Ráth Mór.

X. XI. XII. } Három intés: { 1. Lech. 2. Katalón. 3. Róma.

Harmadik rész: Csaba királyfi.

I. Etele király meghal.
II. A vezérek tanácsa.
III. Terítő.
IV. Krimhild Etelét siratja.
V. Szoard futása Csabával.
VI. Krimhild «menyegzője».
VII. Detre csinja.
VIII. Csaba megtér.
IX. A «Krimhild» ütközet.
X. Detre ármánya.
XI. Az ütközet vége.
XII. Halottak harcza.
XIII. Csaba Etelközön.
XIV. Csaba hagyása.*
XV. Hadak úta.

UTOLSÓ TERVVÁZLAT.

(1881.)

Hogy gondoltam volt a *Harmadik* részt?**

Krimhild, a Sziegfried-féle *ködsüveg* homályában, megölvén az ismét új nővel menyekzőt ülő Etelét, támad nagy zavar a palotában. Az ott remegő Mikoltát, ki magát Etelével megégettetni kéri, senki sem gyanusítja: de félnek, hogy ez

* Valószínűleg Csaba «testamentoma», melynek mondája mind Heltai mind Székely krónikájában előfordúl, a következő alakban: Mikor Csaba, Attila fia, igen megvénhedett és halálos ágyán feküdt, magához hivatta főembereit és megeskette őket Damasek istenre, hogy idővel, mihelyt megsokasodnak, vissza fognak térni Pannonia földére. E visszatérés, a székely nép élő hagyománya szerint, a menny boltján máig is látható *Hadak útján* (tej-út) történt.
Arany László jegyzete.

** Mikor Arany 1881-ben e művét újra elővette, a fentebb közölt régebbi tervvázlat nem volt kezénél. Azért írt újat. A régi csak halála után került elő, valami elfeledett jegyzetkönyv lapjairól.

gót ármány, s ha Etele erőszakos halála nyilvánvaló lesz, a gót vérszemet kap, a hunok fejöket vesztik. Tanácsot ülnek hát a fők: Szoárd, Bulcsu, Torda, Szömöre, stb. s azt végzik, hogy erőszakos halál helyett természetest költsenek, a sebet eltakarják, s ne mutassák senkinek, a vért orrvér-folyásnak hazudják. Aztán kiáltsák ki Csabát királynak, (kit a *Második* rész, s egy jóslat szerint Etele is, utódjáúl szánt) ez által rettentsék meg a Krimhild és Aladár párIját s a gótokat. A dolog sikerülni kezd, Csaba már ki van kiáltva, midőn Krimhilda értesíti Detrét, hogy nem igaz, a mit a hún urak költöttek, Etele erőszakos halállal, a Csabához szító nagyok által, veszett el. A ravasz Detre azonban már tudta ezt, *többet* tudott, mert Krimhild asszonyaitól, nagy ajándékkal, megtudta, hogy midőn ezekkel Krimhild, mint *egyik* özvegy királyné, férjét siratni ment, Etele sebe annyira vérzett, hogy átáztatta leplét, úgy, hogy ezt mással kellett fölcserélni. Bizonyos jel, hogy Krimhild a gyilkos. De erről Detre neki most semmit sem mond, egész lélekkel azon van, hogy Aladár jusson trónra, ki alatt népe szabadulását reméli.

Krimhild megjelenik a húnok gyülésében, vádolja a hún főket gyilkossággal, hivatkozik a még temetetlen holt testre, követeli fiának a királyságot. A holt testet a nép megnézi, a nagy seb ott tátong keblén, irtózatos felindulás, Csabának és híveinek futni kell, Aladár királynak kiáltatik.

De Aladár és még inkább helyette uralkodó büszke anyja, nem könnyít a gótokon, sőt, bár vendégül hívott testvérein s a *Nibelungokon*, Detre tanácsára és segélyével, boszút állt, most még keményebben ül azok nyakán, mint maga Etele.

Detre borzasztóan csalódott. Könnyű volna ugyan neki Krimhilden boszút állni, csak fel kellene fedeznie a húnok előtt Etele halálának *igazi* módját; de akkor Csabát tenné oly hatalmassá, mint most Aladárt tette, s nemzete oly rab maradna, mint eddig. Csabához küld tehát követeket, kincset, biztatja, hogy jőjön be Aladár ellen, a gótok és idegenek mind mellé fognak állni. Ugy is lesz: megkezdődik a *Krimhild-ütközet* és tart tizenöt napig a Kelen földén. Csaba, a gótok segélyével, megkezdi a harczot Aladár ellen, de midőn már-már győz, a gótok és idegenek félre állnak s hagyják, hogy a hún egymást elpusztítsa. Csaba úgy is győz, tönkre teszi Aladárt, de azután az áruló gótok ellen fordul.

Detre, stb. ott vesz, de Csaba népe is fogy — úgy hogy serege töredékeivel kénytelen megfutni. Éjjel azonban a holtak — Csaba és Aladár húnjai egyformán — felkelnek és viaskodnak az elhullt gótok szellemeivel évről-évre, egész a magyarok bejöttéig.

Ez a *hunok harcza*.

*

A *Második* rész a *jóslatot* fogta volna tartalmazni, mely szerint Buda haláláért megjósoltatik Etelének, hogy nagy birodalma az ő halála után elenyészik, de egyik fia, kit még nem ismer, pedig él, helyre fogja állítani. E jóslat útban éri, *egyik* hadjáratából hazafelé jövet. Csakhamar udvarától üdvözlő követség érkezik, hogy Ríka, egyik neje, *fiat szűlt*. Ez hát a még ismeretlen. Etele a jóslatot betű szerint veszi; nem, hogy Csaba *ivadéka* Árpád és a magyarok állítják helyre birodalmát. Ríka lesz tehát a kedvencz nő, fia pedig (Csaba) az Etele szeme fénye. Ezért Krimhild szemrehányást tesz neki, de számkivetéssel sujtatik, távoznia kell az udvartól. — Következnék Csaba nevelésének hős idyllje, oldal pillantásokkal Etele világháborúira, különösebben a *catalóni éjre*, hol Etele fátumát érzi, s hová *Keveháza* epizód is tervezve volt. Utolsó háborújából, Italia felől, hozza Mikoltát, ifjú nejét, kivel a végzetes nászt üli, hova kegyelme jeléül Krimhildet is meghivta. A többit a *Harmadik* részben.

E *Második* részt azonban, mint a melyben a *valódi* cselekvény úgy is kevés, be lehetne olvasztani a *Harmadikba* (úgy, hogy ennek első néhány fejezetét, vagy I. énekét tenné) ha . . . . . *volna kinek!*

ELSŐ ÉNEK.*

A JÓSLAT.

Elvérzett Buda hős, Etele kezétül,
Etel arany székén már kénye szerént ül,
Növekedik gyorsan országa, hatalma,
Mint téli eséskor hó mezeje s halma.

Most is, hogy oda járt déli vizek táján,
Ádria bősz tenger sziklás karimáján,
Mind népeket onnan s nyájakat elhajta,
A bizánti császár ám busuljon rajta.

Mivel a kit igért nem küldte adóját:
Mutatá császárnak keze nyomtatóját
S megizené neki, hogy *ez* a kisújja,
Rettenetes lész majd annak egész súlya.

Onnan hogy megeredt, már haza térőben
Ősz aggot eléje hoztak az erdőben,
Ki magát mondotta isten emberének,
Bizonyt a rabok is mellette tevének.

Hogy ez a híres jós, ki e földet lakja,
Hite nem bizánti, hanem bálvány papja,
Búvóhelye barlang mind nyári és téli,
Jár hozzá a népség, imádja, mert féli.

Noha senkit nem bánt, jóslatban sem hazud,
Vígasztja szelíden a nehéz panaszút,
Adományt nem hajszol, de — mi szükség — elvesz
Testi ruházathoz, testi eledelhez.

* A trilogia *Második* részéből.

Ezt hogy a királynak unszolák eléje,
Különös volt látni ó gyapju zekéje
Mely aláfolyt sarkig, tiszta, de sárgúlva
Festetlen fehére hosszas idő múlva.

Ősz haja mellestül betakará vállát
Vegyítve fakóbban nagy ezüst szakállát,
Kezébe' fehér bot, s a tetején ennek
Szalagos babér dísz, pártája istennek.

Ott, hajtva királynak fejet illőn s térdet,
Igy felel a szóra melyet a hős kérdett:
«Ki vagyok? — Bízom, hogy nem Etele rabja,
Hanem az ó isten dalnoka és papja.

Amaz istené, kit látsz faragott míven
Feszíteni húrját lanton avagy íven,
Ki jóslatot zenge sok ezer öltőnek,
Mely bölcsebb vala, mint a kik ez'tán nőnek.

De hatalmas ő még! — s Bizánt ha bolondúl,
Bizánt lakol érte, ő vele nem gondol...
Sőt gondol erősen: bűnteti; már kezdi,
S talán *Te* vagy a kar, mely által elveszti.

Hanem én a szókat igazítom rendre,
Nem felelek hosszan rövid kérdésedre;
Parancsodat várom, kegyelmedet kérem,
Nehogy az istenség megboszúlja vérem.»

Monda Etel: «Csínján!... Istened egy árnyék
Magad egy hang volnál, ha én abba' járnék:
Hallám s nincs. De megóv, ha mi óvhat, téged
Bendeguz atyámra mutató vénséged.

Hanem itt tégy próbát jósi tudományból,
(Mert jóslatom immár vagyon isten-szájból):
Mint lesz birodalmam lefolyása, vége?
Lássam, az istened igaz istenség-e?»

Mind a körülállók mosolyogtak erre,
Szánva tekintének az öreg emberre,
Tudván hogy Etel már Isten kardját birja,
Kirül a világfán jós íge van írva.

Mint szarvas, ebektül ha vagyon űzőben,
Tekingete oldalt, hátra is elsőben
Az öreg, s válaszszal késik vala nyelve;
Megszólala végre karját fölemelve:

«Sorsát a hatalmas ne hívja ki, kérdvén:
Sokszor a bal végzet hever isten térdén
S ott marad, a meddig boszura nem költi
Bűn, s emberi vak dölyf, mely az elmét tölti.

Birodalmak sűrűn támadnak, enyésznek,
Hamarább, ha gyorsan növekedést vésznek;
Netalán a jóslat teneked sem kedvez...
Ragaszkodom inkább adott kegyelmedhez.»

Etele azonban akará hogy hallja
Mit zeng sorsa felől hamis isten dalja;
Mire az ősz fürtét köntöse szárnyával
Befedé, s könyörgést mormola hangjával.

Mint betakart méhkas, zúg vala, míg dallá
Lett végre a zsongás. Etele meghallá,
Mert kis kora óta érti a jós nyelvét;
S így vette dalának röviden értelmét.

Hogy nagy birodalma elenyész holtával,
De helyre megint áll az idő folytával,
Fia, kit nem ösmer, bár vagyon életben,
Fogja fölépítni. Ez van a végzetben.

Etel ingerülten kaczagott fel rája
S így szólala: «Hazudsz, hazug isten szája!
Fiam egy sincs a kit vonásrul vonásra...
Hogy' véd meg a máglyán istened, ám lássa!»

S inte, parancsolván hogy hátra vezessék. —
Nyomban Etelvárról juta ám követség,
Jelenteni, hogy lett Isten ajándéka
Fiu gyermek, a kit szült asszonya, Réka.

Réka, feleségül amaz Ilda mellé
Kit vőn, mikor ennek gőgjét megigenlé,
S hogy udvara közt mind visszavonást szított,
Szíve melegjéből leve kitaszított.

S hozta szerelmében, díszül az udvarnak,
Keleti országból leányát Magyarnak,
Ki vala ös honban magyarok királya;
Réka, az új hitves, ennek egy-leánya.

Ete, Bulcsu fia, a követség élén
Megszólala most, nagy főhajtva beszélvén:
«Öröm és dicsőség Etele királynak!
Fénye le ne szálljon soha is napjának.

Mert a királyné, kit hagya édes terhben,
Megszülte fiát már — fiat első szerben; —
Virágzik Etelvár ragyogó örömtül,
Áhítja királyát látni szembe — szemtül.

Jer azért, lásd arczát az új csecsemőnek,
(Mindenki tiéddel vallja egyenlőnek),
S nevet neki válaszsz névinnepet ülve,
Melyre a hír majdan koszorúit tűzze!»

Etele a választ megadá, mint kellett,
De belül megdöbbent ám az öröm mellett:
«Ez az ismeretlen!» villana eszébe
S egy perczre sötéten elkomorúlt képe.

Majd rendele dús tort vendég követeknek,
Kincses ajándékot vinni a betegnek:
Sok római ékszert, arany-ezüst marhát,
Kit hoza a földről hol ma lakik dalmát.

De mikor sátrába bevonúlt estenden,
S megvárta előbb, míg néma leend minden,
Pillogva a tábor-tüzek a mint múltak,
S a mennyégnek örök csillagi felgyúltak:

Küldé izenettel sátori szolgáját,
Hogy látni akarja öreg jós orczáját,
Hogy vele négy szem közt valamit beszéljen;
Bántása ma nem lesz, biztassa ne féljen.

Hamar az ősz megjött s utalák menten be;
Etele komoran állott vele szembe
S elnézte sokáig tiszteletes arczát,
Melyen az indúlat nem jelölé harczát.

Megszólala végre: «Öreg, a kit adtál
Jóslatot, *egy* ízén még sem hazudott, áll;
De felelj, hol vetted? igazán az égből?
Vagy sejtve koholtad régi bölcseségből?»

Erre a jós: «Tiltja istenem, és nyelvem,
— Válaszol — ily szókra, vallatva, felelnem;
Mert jósol az isten, kik hozzá folyamnak:
De nem enged földi kényszer hatalomnak.»

Etele ily bátor feleletre nem várt,
S habozék: kardjával döfje-e le mindjárt,
Avagy oly kegyelmét hozzája mutassa,
Melynek amaz hírét messze ragyogtassa.

Szólt végre szelíden: «Öreg, elbocsátlak,
Légy papja tovább is faragott kőbábnak,
De ne ámíts pénzért, tudva hamis hittel;
Im ez arany kincs, légy vele boldog, vidd el.»

«Kincse az istennek — felel a jós — hajdant
Vala templom-számra; most lakhelye barlang,
Maga is papja is, üldözve, szegények:
Adományod nélkül, nagy király, megélek.»

Etel ámulásban szemeit felvonta,
Beszorítá öklét s meg kinyitá, mondva:
«Élj hát, öreg; ímhol visszaadom élted.»
S szabadon ereszté a lángra itéltet.

MÁSODIK ÉNEK.

DETRE UDVARLÁSA.

Lassan Etelvárnak seregét mozdítja
Etel, hova megtér diadalmas útja,
Kit előbb bátyjáról hívtak Budavárnak;
Lakhelye ott van most Etele királynak.

Kő vala ott minden (mer' a város régi):
Tornyos paloták nagy kevély düledéki,
Oszlopok és ívek, folyosók, tornáczok,
Márványnyal kirakott feredő források.

Bástyafalak kívűl szegik vala körbe,
Kapuréssel itt-ott ugyan átaltörve,
Kit Etel jobb karba hozatott, hogy székét
Odatette, — hajtván munkatevő népét;

Kik követ a mészszel forrasztani tudnak,
Ácsolni a sziklát, verni vasat rúdnak,
Mind az aláhódolt országa lakóit,
Hozzájok a maga ügyes faragóit;

Hogy palotát néki s mind a királynőknek
Rakjanak, és házat körül a hún főknek;
Kívül legyen ércz s kő fala, csúcsa, tornya,
De belül faragcsált mívü a czikornya.

Minden rekesz és fal belül áttöressék,
Hogy fa faragványnak légyen nagy üresség,
Hova termet, ágast, folyosókat ácsok
Tanúlt keze véssen, mint régi szokások.

De bent is azonban, hol nem vala már rom,
S meddig a szem ellát kivűl is a váron:
Hunok apró sátra környöskörül álla,
Mindé, ki Etele udvarán szolgála.

Onnan Etelvárból király hazajöttét
Egyszerre az ország szélire meglőtték
Nyilasok, kik voltak állatva ki rendre;
Vala ez intézet harczra, védelemre.

Hogy, mennyire íjász lőhet erős karral,
Fentálljanak éj- s nap-, lánczolatos sorral,
Katonák észak-, dél-, kelet és nyugotra,
Figyelve körösleg minden állapotra.

És, ha mi zendűlet esik a határon,
Hirt róla tegyenek, röpülő nyilszárnyon,
Vagy Etel parancsát váltva tovább vessék,
Könnyü írott hártyán vigye nyilsebesség.

Nappalra ez a rend; éjet-szaka tűzjel:
Adni tovább messze lobogó nagy tűzzel,
Ha veszély ott künn s új háboru gyülekszik,
Vagy tág birodalmán valahol fellegzik.

Így, mint heverő pók, mely szálait őrzi,
Hálója rezgését Etel is megérzi,
Legyen az ellenség, vagy akadt zsákmánya;
Vala ez intézet maga találmánya.

Fel hát eme hírre mind gótok, alánok,
Szürr, herül és lombárd idegen királyok
Jöttek Etelvárrá Etelét szolgálni,
Otthonn fejedelmek, itt az ő szolgái.

Ünnepet a király, fia örömére,
Hagya hadjátékot s lakomát négy hétre,
Az alatt vendéglé mind a hunok nagyját,
Mind szolga királyok tarka egész hadját.

Ott vala ősz Detre, fejedelmi garral,
Uralni urát mind az egész udvarral,
Úgy szint' Odoáker, Ardarik, Alárik,
Valamir, — a kikből egy-egy király válik.

Detre alázattal végzi vala tisztét,
Elnyomva szivében ama régi büszkét
Mikor Etelének kengyelt fogni kellett,
Vagy állani hátul arany széke mellett.

Mert rettegi vala Etele gyanúját,
Hogy Buda részén a követ együtt fújják
Ő és az idegen többi fejedelmek,
Csak tőrnek alítá az adott kegyelmet.

Maga is hát hűbbnek egyre magát színlé,
Hosszú türelemre társait is inté
Biztatva, hogy el kell jönnie a napnak,
Mely szabadúlást hoz valamennyi rabnak.

Ildába reményét azelőtt vetette;
Hanem Ilda férjét igazán szerette,
S Aladárt ohajtá királyi utódnak,
Nem, hogy alá essék szolgául a gótnak.

Boszuját Szigfrídért se' feledte még el,
Sőt várja kitartó női reménységgel
Hogy idő fordúljon és alkalom erre:
Így ezen oldalról hamar megjött Detre.

De, hogy Etel hozta Ilda után Rékát,
Detre is megkezdé ravaszúl játékát. —
Hanem ennek itt most van is nincs is sorja:
Fő ünnep e mái: a nevezés torja.

Ül vala Etel fönt aranyos karszékben,
S vele Réka asszony koronás felségben,
Más asszonyi hátrább. Ilda magát menté,
Hogy beteg, urának (vesztére) jelenté.

Hun urak egy részen: Bulcsu, Szoard, Torda,
Szömöre, a kádár álltak vala sorba,
Másfelül a fényes idegen királyok,
Etele nagyságát emeli pompájok.

Bíbor-aranydíszben a csecsemőt hozták,
Nézni az uraknak körül meghordozták,
Azután Etelnek vivék atya-csókra,
Nyitá komor ajkát neki nyájas szókra.

Nevet is fiának ada jó reményben,
Kehely-áldozván szólt: «neve Csaba légyen.»
Mert Csaba volt atyja hős régi Kevének,
Ki alatt a húnok eföldre jövének.

Azután székéből áldozni kiszállott
Oda, hol fehér mén és fekete állott,
Fekete Ármánynak, de fehér Istennek;
Vele az urak mind s hódolt fejedelmek.

Gyorsan paripákat általüté karddal,
Jobbal a fehéret, a feketét ballal;
Helyezék a nézők két külön oltárra;
S Etel ily könyörgést vőn kegyes ajkára:

«Had ura Isten, ki nem alak vagy kőben,
De robogsz nyilvetve nagy örök felhőben,
Kit mi, világ lelkét, bár soha nem látunk,
Köveid, forrásid képében imádunk.

«Ím e Csaba gyermek! tenéked ajánlom;
A mit adál jóslat, visszára ne váljon,
Te is, Ármány, fordulj elleni kárára;
Tetszős legyen néktek e Csaba oltára.»

Mondá, s mikor a tűz már sebesen égett,
Vette fiát ölbe hajáldozat végett,
Pelyhéből valamit a lángba röpíte;
S táltoshoz emígy szólt, ki neki segíte:

«Torda apám, nézd csak ama füstöt, hol jár;
Az elébb Istenhez lőtte fel az oltár,
Most ahol, mint kígyók, földön együtt csúsznak:
Félek: a *Jó,* a *Rossz* netán haragusznak.»

Táltos, ki az évek s napok útját rójja,
Megnézte rovását, megijedt, és szóla:
«Bal napon áldoztunk született Csabának:
Napja, ez év téltén, Buda halálának.»

Ily csere szót tőnek halkan egymás mellett;
Hanem Isten lángja ismét eleven lett,
Füstje is Ármányét fellengve haladta,
Mint hegyi nagy cserszál a bokrot alatta.

Áldomás ezután leve mind napestig,
S éjtszaka míg feljött az égi fiastik;
Fény a palotában versenge a kedvvel,
Új itala bornak régi köles nedvvel.

Csak Etelének volt hallgatag a szája:
Töri az elméjét jóslatok homálya,
Éjjel is így várta nap kora ébredtét,
Vele az üdvözlő királyokat, s Detrét.

Haza mind a többit hamar elbocsátá,
Vendégűl a szászt még asztalához látá,
Szólt vele sok nyájas, tiszteletes szókat,
Kérdezve a más-más isten imádókat:

«Detre, ki sok napnak érted arany fényét,
Láttad az észak, dél, s nyugat ó törvényét,
Sőt azokét is már sejted, alá délnek,
Kik fára feszített istenbe' remélnek;

Emberölés terjed tág birodalmamban;
Törvényt azok ellen kivánok azonban,
Kik vérrel a vért s a becsűletet mossák:
Meddig a kard tiszta? hol müve gyilkosság?»

Mint tigris a lesből prédára ha szökken,
Villant szeme szásznak nagyot e szó közben,
De mohos odvába meg' visszalapúla,
S Detre a királynak lassu hangon szóla:

«Isten az embernek dolgát hogy' itéli
Karddal, legyen észak-, nyugot-, avagy déli,
Valamerre a nap hinti arany fényét,
Láttam, s tudom a nép ebbeli törvényét.

Mert a rómaival, ki hisz új istenben,
Együtt vívtam atyád hős Bendeguz ellen,
Nép számra velünk mind az egész föld támadt;
De Odin eltörte suhogó szablyámat.

Szolgáltam azóta; — nagy ideje annak,
Gúnyol is a népség már halhatatlannak,
Mert a nyilat most is homlokom itt hordja;
Mire tart Odin még? nem tudom; ő gondja.

No tehát, az ellent ki legyőzte *hadban*,
Megölheti vagy nem; Odin egyes abban,
Odin s valamennyi isteni a népnek;
Kardot ilyenkor tart becsületben épnek.

De ki *bajra* hívta feleit, testvérét,
S mikor az nem vívhat, ontja *tovább* vérét,
Az egész világot kérdezve bejárhadd:
Becstelen az a kard, gyilkos az a párhad.»

Ily választ az öreg költe merész szájon,
Gondolta, hol a seb, s akará hogy fájjon.
Búcsúzva Eteltől kifelé vánszorgott,
S odakinn magában menet ekkép morgott:

«Etele, nemes vagy! ez lesz a megtorló;
Elaludná ezt más, közlelkü bitorló,
De te birodalmad sirját magad ásod:
Buda vérhalála lessz a te bukásod!»

AZ UTOLSÓ MAGYAR.

(1858.)

ELSŐ ÉNEK.

I.

Hol ősz fejét agg Iremel*
Mint óriás ütötte fel
S a messze puszták őrekint
Ural hegységin eltekint,
Élt hajdan egy maroknyi nép,
Mint ősei romlatlan, ép,
Mint ősei szilaj, szabad,
Akár viselni bősz hadat,
Akár megűzni a vadat.
E múlatság, ama veszély
Volt nála szükség, szenvedély:
Ezzel tartá fön életét,
Azzal faját, kis nemzetét
Mely elszakadt testvértelen,
Apadva, fogyva szűntelen.
E nép ajkának ottkörül
Siket vala mindannyi fül;
E nép fülének — bárha szólt
A szomszéd ajka néma volt:
Hegyen, völgyön, lapályokon
Lakott ember — de nem rokon.
S mind szűkebb lőn a szűk határ,
Nyomá összébb mongol, tatár,

* Az Ural hegylánc egyik csúcsa, délnek.

A. J. jegyzete.

Vérszomju, hűtlen, ronda nép,
Rézsútszemű, ebarczu kép,
Harczon veszett, békében ál:
Így is halál, úgy is halál.

II.

Nem büszke várak lánczöve
E tartomány határköve;
Nem védi sáncz, nem védi fal
Emberrakott bástyáival;
Nem dárdaerdő a fokon,
Nem gályaraj hullámokon;
Nem a tömeg, a százezer,
Mely zsoldon él, zsoldért vesz el.
De bástya itt, de védtorony
A sziklafal, függő orom,
Felbukkanó szirt, kőhasáb
Mely az útnak utját elállja,
Azt mondja néki: ne tovább!
Csak keselyű és zerge járja.
Néhol a bércz kettészakad,
Csekély víznek nagy útat ad,
Mélyen, csak mintha rémlenék,
Felcsillan a sötét fenék.
Néhutt a völgy, ösvény nekűl,
Jeges barlangba menekűl,
Vagy vaskapun csuszamlik át,
Hol tóba veszti önmagát.
Sehol egy út, egy vadcsapás,
Csak az, mit a zuhatag ás,
Hol a folyó, kő és porond
Lábnak veszélyes, csalfa pont.
És mintha nem, kik lábon járnak,
Hanem csupán szálló madárnak
Alkotva lenne itt a föld:
Mindig ziláltabb arczot ölt.

Itt tornyosúl, ott megsülyed,
Itt öble van, ott kidülyed
Széthányt idomtalan idom,
  Mind összevissza heverő,
A hány darab, megannyi rom; —
  Vagy minth' az alkotó erő,
Midőn hegyet gyúrt és rakott,
Elszórta voln' az anyagot.

III.

De fönn, e zord héjon belül,
Szelídebb tartomány terül.
Még ott tavasz, még enyhe nyár,
  Még van virány és legelő,
Hol méh zsibong, száz csorda jár,
  Mély völgyeken fehérelő.
Itt él e nép. A nyáj, a vad
Mit völgye táplál, berke ad,
Az édes méz, a telt köpű,
Mit nyújt zamatos hegyi fű,
A tiszta víz, a tiszta lég,
Másnak kevés — neki elég.
Nem is vagyonnak éhe-szomja
  Bőszíti rája ellenit:
  De, mert egy nép független itt,
Kell jőni másnak, hogy lenyomja.
És jő, felváltva, idegen,
Örök harcz foly a széleken,
S ha zajja nem mindegyre hallszik,
A béke ott nyilt szemmel alszik:
Ott minden egyes szemfül őr,
Vállán tegez, övébe' tőr,
S jaj annak, kit balsorsa hoz
E hegylakók buvóihoz,
Ki zerge lábon felhatol;
Jaj annak, mert szörnyen lakol!

Utjába ejté az a sírt,
Utjáról nem visz, élve, hírt.

IV.

Ogmánd parancsol itt, az ősz,
  Ogmánd javall, int és vezet
  Mióta az emlékezet
A multba visszamenni győz.
Az egy-ívásu emberek
Öltője porban szendereg,
Csak itt-amott áll még egy-egy,
Mint vén fa, bokrokkal elegy.
Ő a törzs feje, bölcse, papja,
Kezében a bot és a szablya.
Itél, varázsol és fenyit,
Emészti a hon ellenit.
  Ő híja fel, vész idején,
Az elhunyt ősök szellemit,
  Kik a holtak nyugvó helyén:
Forrásvizeknél és berekben,
Tanyáznak láthatlan seregben.
De Ogmánd látja azokat,
Tőlök tanácsot kér s fogad:
Mi szolgál a kis nép javára,
Mi lesz pedig romlása, kára.
Ő fejti meg a szent diófa
  Héján levő irásokat,
Hol a nemzet törvénye róva,
  S halált, vagy éltet osztogat.
Ő áldoz, a néptörzs ha gyűl,
Folyókutnál, kövek körűl,
Juhot, tinót, vagy harczi mént,
Idő és alkalom szerént.
Az ő szeme virraszt, vigyáz
Ha szétterűl az éji gyász;
Az ő füle mindenha résen,
Jelt adva bármi zendülésen;

S ha karja már lankadva sújt:
Erőt ezrek bizalma nyújt.

V.

Még nem pirult a völgyi domb,
Még nem neszelt nyáj és kolomp,
Midőn a tiszta csendes űrt
Felbúgta zengő bérczi kürt.
Ogmánd hegyormi fészkinél
A hang csodás hatalma kél
Öblén kivájt fenyősudárnak,
Négy sarkihoz a láthatárnak:
A merre nap támad s el-űl,
A merre dél s árnyéka dűl.
S oromrul a hang száll oromra,
Megbődül a mélységek gyomra,
Minden tető viszhangot ad,
Minden tetőn új kürt riad,
Zengésük szájrul szájra megy,
Tovább, tovább kondúl a hegy,
Míg a legszéleken hal el
A híradó, vagy harczi jel.
És minden férfi talpra szökken,
A dárda kész, az íj kezökben,
Csípőiken a bőrtegez
Halálvető nyillal degesz;
Igy áll ki mind – egy bérczi vad,
Mely kétes hangra felriad,
Nem tudja: víni? futni kell?
A szem villog, az arcz figyel,
Az orrnyilás tágulni kezd,
A fül megérez bármi neszt, —
Így áll ki a hajlék előtt,
Várván a messzibbről jövőt.
Mi lesz a hír? mi lesz a baj?
Nemzettanács? vagy harczi zaj?

Vagy Ogmánd apa — mint szokás —
Vakon riaszt? nem új fogás.
Mi lesz a hír — S mint hangyaboly,
Középre a had összefoly:
Mint bérczi kő, pereg, pereg,
Míg rendben együtt a sereg.

VI.

Fönsíkon áll a nagy diófa,
Vész és idő ellen megóva,
Idő és vész daczára ép;
Annak körébe gyűlt a nép.
A barna törzs egy szirttömeg.
  Mintegy a kőnek folytatása,
  Hová mély gyökerit beássa,
S szétroppanástol őrzi meg.
Az ágak — egy élőfa mind,
Arnyékot messzeföldre hint,
És míg alant szellő se jár,
Fenn zúg, köszönget a sudár.
Ott fészkel a turul, — lakása
Az égi felhők állomása;
Ott még nem járt ledér suhancz,
Vagy élet nélkül lezuhant,
Mivel szent a fa és madár,
  A nemzet-ág védelme, őre;
  Jaj volna ott... a vakmerőre
Isten nehéz haragja vár!
Fenn zúg a lomb, himbál a galy,
De néma, veszteg lent az aly,
Szellő sem ing, fű sem neszel, —
  S mely a hegyormot ellepi,
Döbbenve vár a nép-ezer, —
  A hallgatás oly ünnepi!
Mit zúg a lomb? a szent tető?
Szava kinek lesz érthető?

Szerencse bal? szerencse jó
  Mi a nemzetre jőni fog?
S mit nyelve zeng, a millió,
  Midőn az éggel társalog?...

VII.

Egyszerre, mint hullámgyürű,
Megimbolyúl a népsürű,
És a fehér diszben kelő
Sátorbul Ogmánd lép elő.
Felzeng az üdvözlő moraj,
Tovább tovább gördűl a zaj;
Ő áll s a népen eltekint
És várja, míg csend lesz megint.
Baljának a dús markolat
Méltóságos nyugalmat ad;
Jobbját alásimítja békén
Omló szakálla tisztes ékén;
És szólni kezd, — és míg beszél,
A hallgató lehellni fél,
Minden szem őreá szegezve,
Az ő szaván csügg minden eszme;
És mig a nép szivét, eszét
Kényin vezérli a beszéd,
  Királyi termetét fedő
  Ruháján nem rendűl redő,
Alig mocczantja jobb kezét;
De arcza, mint bű-lámpa, gyúl,
Áttetszik és átvékonyúl;
Arczon, szemekben, homlokon
  Fel-felcsap a mély lelki tűz;
  Fény és homály játékot űz
Az átvilágló izmokon;
És a beszéd, mit ajka tesz —
Annak erőtlen mássa ez:

VIII.

«Mindnyájan, összegyült sereg,
Hallgass reám, ifjú, öreg:
Ti bátrak, fegyverfoghatók,
Ti bölcs vének, tanácsadók:
Nagy a dolog és szent a hely;
A szó enyim: nép! te figyelj:
  Szemem ha végig járatom
E nemzeten, kicsiny hadon,
Nem sejtek itt magam korút,
Nemhogy talán vénebb sorút.
Imhol Csatár, vagy Dengeleg,
Imhol Szerind: ő mondja meg,
Ha birt-e ívet ajzani,
  Vagy szürke vadra menni bátran,
  Midőn én már hadakba jártam,
Mongol- s tatárra hajtani?
Ki az?... de egy sincs, bármi vén,
Felnőni hogy ne láttam én;
Útam legtávolabb ered,
  Én már futék, midőn ti nem:
Én a folyó, ti az erek,
  Később találkozók velem.
No hát, a kis folyam, az ér
Ne bánja, ha nagyot kisér;
No hát, az ép, az ifju tag
Ne bánja, hogy vezérli ag;
Mert érve jó az értelem,
  Tanúlva jő meg a tanács,
S midőn gyengűl a testi szem,
  Lát jobban a tapasztalás.
Az én szemem is elborult,
Hamar elveszti a turult,
Nem látja már, mint néhanap,
Midőn a fényes égbe csap;

De lelkem Isten megnyitá,
Határait megtágitá,
Hogy nézze, mit homály fedez,
Azt, a mi volt, mi van, mi lesz;
Hogy hasson el, hová nem ér
A leghatalmasabb szem-él;
Hogy lásson *egy*, midőn sokat
Vakság borít, csak tapogat;
Hogy lásson ő, és nála ti,
Hirben nagy ősök magzati.

IX.

«Mert nagy vala, nagy mind — az ős,
Nemcsak regél a hegedős.
Világbiró Etel hada
Nem kósza hírből támada.
Országa négy tengerre dölt,
Közbűl övé volt mind a föld,
Sok nagy folyó abban futott,
Belőle ki — egy sem tudott.
Etelvíztől addig, hun a
Gyors Tisza foly, regés Duna,
Egy volt a nép — bár kún, avar, —
Egy volt a nyelv: és ez magyar.
Ott megdöfé Etelt kaján,
  Hű népe is romlott vele;
De nyomdokin támadt Baján,
  Országa új hírben kele;
Mig ő is tova költözött —
Hiú árnyék, bús lomb között!
Akkor a szent folyó, Etel,
Vizét mélyen kavarta fel,
Haraggal hányt sötét habot,
Elrejté a fényes napot;
Akkor a nép, az ős rokon
Felháborult a partokon:

Viszály dúlá meg a magyart,
Kettéhasont, kettőt akart.
Jerünk — kiált egyik fele —
Megűlni a földet jerünk,
Mit ránk hagyott Űr-Etele!
Veszszen, ki ellent tart velünk! —
Ne menjetek! ne higyetek!
Zárja ki a szót fületek!
Piros volt a folyam s mező,
Magyarságnak temetkező.
Nagy volt Etel, nagy volt Baján,
Világ rettegte fegyverök:
De földjük, im, nem lett örök:
Ti lesztek-é nagyobb talán?...
S már szóba ferde szó akad,
Már szembe szem nyilat lövel,
Már cseng a kard, boszút növel,
Önvériben dühöng a had,
Midőn Álmos vezér ki-vált:
«Eszeveszett magyar! — kiált —
Nincs nép körűl, nincs halni harcz,
Hogy így a ten-húsodba marsz?...
Nem úgy, nem úgy, édes felem!
Ki jót akar, jőjön velem;
Ki nem akar — az is szabad:
Áldás reá: jön, vagy marad! —»
Ily szóra megdöbbent kiki,
Felvont iját nem lőtte ki,
Suhantában a kard megállt,
Féken ragadta a halált;
A dőre dacz meglohada,
Kemény nézés megolvada,
Vér-búcsuját könynyel zokon
Fejezte bé rokon s rokon.
Hét törzs kivála mindenestül,
Megvála, mint tagok a testtül:
Álmos Etel földjébe ment
Etelviznél maradt Levent.

X.

«Ő az, Levent, a hír fia,
Kiről dalt zeng a dalia,
Kitől nemem leszármazik,
Mint a fa, mely elágazik.
Ha van méltó egy csöpnyi vér,
Szivemben mely valamit ér;
E kar, ha benne volt erő,
Tatárölő, mongolverő;
Tisztem a nép előtt ha van,
Tanácsom nem tanácstalan;
És ha mi jobbá, ha mi szentté
Tesz engemet: az a Leventé.
Ő tőle én, — ő tőle ti!
Az ő hadának nemzeti,
Kik vele osztának harácsot,
És vele űltek egy tanácsot,
Míg Etel őket uralá,
   Szabad folyam, erős magyart,
S még nem hajolt bitang alá
   Az ősi szék, a rónapart.
Ott laktak ők, — nem egy marok,
De nagy nemzet, — a magyarok:
Övék volt mind: a víz, a tér,
Hová a menny kék sátra ér;
Az édes füvü legelők,
A zöld tanyák, fris delelők,
Nyáj és gulya, temérdeki,
(A puszták bárány fellegi);
Vad ménesek falkája sok,
Kivel nem birt had és hurok,
Hol a csikó széltől fogant
S vadan nevelte ősi hant;
Bő martalék: ezüst, arany,
Rabszolga, rabnő számtalan,

Becses szőnyegmarhák, minőt
A déli fárz, a hindu szőtt; —
Egy szóval, mindenféle kincs,
Melylyel nép dús, — szegény ha nincs.
Soká fénylett köztük Levent,
S midőn e hosszu nap lement,
Soká azontul is nyomán
Boldog maradt a tartomány.
Mert, bár megoszlott a magyar,
S ki jobbja volt, elvált a kar:
Bár elszakadt, és megfogyott:
De birta még az elhagyott,
Még harczait megtisztelé
Minden faj a négy sark felé.
Míg szörnyü Dzsingiz és hada
Mint döghalál, feltámada.
  Nyomán lehervadt fű, virág.
  A félvilág
Másik felére roskada.
Nép, nép után dőlt meg alattok —
És a magyar — ti vagytok!

XI.

«Még nem porolt a vész szele,
Vihar-Dzsingiz még nem kele;
Apáink a völgyek lesét,
Mint rókafaj, nem keresék:
Midőn egy nap az Etelen
Zarándok férfi megjelen,
Hozván nekik hirt messziről,
Az elszakadt vérek felől.
Szemnek idegen volt az ősz,
De fülnek édes ismerős.
Fedé alakját durva öltöny,
Ember olyat nem lát e földön,
Darócza hosszú, barna-pej;
Egy köntössel ruházva fej,

Tarkó, derék s a többi rész;
Fedetlen csak az arcz, a kéz.
Csipőit nem övezte szablya,
Öve silány kötél darabja;
Fegyver helyett csak gyámoló
Hosszú bot a kézbenvaló;
Nem is volt rajta semmi vas,
Tekintete nem harczias:
Szakálla símán összefolyt,
Ajkán ezüstből függe rojt;
Békés az arcz, szivet nyerő;
Táltos vala — szent ember ő.
De mint az édes anyatéj,
Mit csecsemőnek szívni kéj —
Hozzátapad kacsóival,
Kis lába ficzkánd, mint a hal —:
Úgy folyt magyar nyelvén a szó,
Testvéreink hirét hozó;
És a szerint csüggött szaván
A hű rokonszív, mind a hány.
Beszélte a múltat s mait:
A bujdosók nagy harczait;
Hogy vítta meg a kincses Kárpát
Havas bérczét Álmosfi Árpád;
A szép hazát, mely Etelé
S örökje volt, hogyan lelé;
Világgá onnan a bitangot
Hogy űzte, mint gyors szél katangot.
Beszélte még a tisztes ajk,
Árpád nemén hogy kele Vajk:
Ez koronát fejére tőn,
István nevet viselni vőn;
Népének ez törvényt ada,
Nagy volt tanácsa, mint hada;
Elődi nyertét örökűl
Megállatá, hogy a magyart
Duna s Tisza két víz mögűl,

Míg napok, éjek láncza tart,
Ne űzné ki se csel, se kard.
Így több királyt az idegen,
Számlála húszat kereken;
Felhozta Endrét, barna Bélát,
Dicsérte László hős aczélát,
És többet ily neven sokat
Említ vala, meg másokat,
Kit tettiről, kit névszerint, —
Árpád hatalmas vére mind.
Most Béla — mondá — huszadik
Király immár uralkodik:
Alatta rend, alatta béke,
Rablónak ott nincs menedéke;
Kövér a nyáj, dús a tanya,
Fiút öröm ha szűl anya;
Kard éle ott ritkán szegik,
De fényét messze rettegik;
Nagy és kicsiny bizvást örülhet,
Országol a törvény, becsűlet,
Hűség virúl, álság pirul,
Mert Béla — mondá — ott az úr.*

XII.

«Száz éve már — lehet, korább,
Száznak felével szaporább —
Midőn Etel sik fövenyén
Imígy beszélt a jövevény.
Azóta Béla — hol van ő?
Porábul lenge fű ha nő;
Hol a követ, a hirhozó?
Tovább lehellém: puszta szó.

* Dum licuit, tua dum viguit rex Bela potestas:
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.
IV. Béla sírkövén.

A nép se nép, mely akkoron
Őt hallgatá közös toron,
A mely körötte gyűlve gyűlt;
Vén, ifju, férfi, nő vegyűlt,
Körűltolongván a helyet
Mint szomju nyáj hűs kútfejet.
S mint elszakadt nyáj össze sí,
   Fél a fele, társ társa végett
   Boldog mezőn is visszabéget,
Szagát a szélben keresi:
Úgy fájdult a nép szíve meg,
Édes ohajtásban remeg,
Övéihez lobban szerelme,
Mint láng felé a lángnak nyelve,
És szó szülemlik hirtelen,
Támad örömzaj Etelen,
Ajakról mind ajakra száll,
Egy nyíl az, mely lelket talál:
Menjünk! — — — — — — —

   De Dzsingiz és hada
Hogy elborítá a világot,
Útban szegény nemzet kivágott
Vagy lől hegyek bújó vada.
Hanem az *egy* szó most is él,
Szivemben itt most is beszél;
S nem mondaná már a tiétek?
Ti e szavat nem értenétek?
Hogy csöpp felé siet a csöpp,
Közzészakad, ha társa több,
Hogy lánghoz a láng elegyűl,
Köd, pára nagy fellegbe gyűl;
Apró fövenybül nő a part,
A nyáj, a csorda összetart:
Csak a magyar húz szanaszét,
A mennyi törzs, megannyi nép!
Veszünk, enyészünk, olvadunk:
Jobb egyesűlni, míg vagyunk.

Lent, merre száll a téli nap,
Még van magyar föld, nagy darab;
Mert nem való, hogy Dzsingiz átka,
Mint híre jött, azt is kivágta:
Van még nemes boldog rokonság,
— S vizzé a vér nem válhatik
Honunk az, hol magyar lakik —
Szavamra íme a bizonyság!»

— — — — — — — — —

— — — — — — — — —

Itt vége szakad a mű kidolgozott töredékének.

A mese további folytatása és befejezése ez lett volna:

Miután Ogmánd, elbeszélése által, felgyujtotta hallgatóiban a vágyat Magyarországra költözni: előléptet egy barátot, ki szintén Magyarországból jött, beszél nekik sokat Lajos királyról, ki már negyven év óta dicsően uralkodik, ki őt is küldte az ázsiai rokonok fölkeresésére, hogy híja Magyarországra, testvéreikhez. A barát beszéde úgy hat a már különben is elkészült kedélyekre, hogy rögtön elhatározzák a kiköltözést, csupán arról kell még tanácskozniok, hogyan eszközölhessék ezt Kipcsakon, a tatárok földén keresztül, mely Lajos országától őket elválasztja.

II. Ének. A véletlen segítségükre jő. Kipcsak urának, a tatárok királyának fia, fényes kisérettel útban van Timur Lenkhez, ki már (1366 óta) hatalmasan uralkodik Szamarkandban. Utja a magyarok bérczei alatt viszi el; ezek megtámadják, kiséretét levágják, magát elfogják. Igen jó alkalom most már a fogolyért kialkudni a szabad átkelést Kipcsakon. E czélra követeket küldenek a tatár királyhoz, a ki kénytelen beleegyezik, de mire a követek haza-érnének, Ogmánd leánya a tatár király fiát szerelemből megszöktette. No, a magyaroknál törvény van, mely halállal bünteti a nőt, ha csak férjhez is megy idegenhez: mi büntetés vár most Ogmánd leányára, ki épen megszöktet ily nagy fontosságú rabot! Ogmánd, keserű szívvel, de példát kell, hogy adjon. A leány halálra van ítélve.

III. Ének. A tatár király azonban, felbőszülve a történt dolgon, és Timur parancsától is ösztönözve, fiát küldi nagy sereggel, hogy hódítsa meg s törölje el a föld szinéről a

13*

maroknyi magyart. A királyfi föltételt szab: hogy adják neki feleségűl a leányt, s ismerjék el a Timur felsőbbségét: úgy békén maradnak. A magyarok halálig való ellentállásra határozzák magukat: s Ogmánd, kiben eddig az atyai érzelem küzd vala a törvény szigorával, most feláldozza érzelmét s a leányt megöleti. Erre a tatárok megkezdik a támadást, elkeseredten foly a harcz — minek vége, hogy a magyar egy lábig elhull, maga Ogmánd is, az utolsó magyar, egy barlangban, hova legutóljára vonult, a tatár királyfi keze által elesik.

A. J. följegyzése.

ÉDUA.

I.

Leáldozott a nyári nap;
Ellobbant a keskeny darab,
Mely, mint tüzes karaj-szelet
Csillámla még *Sárrét* felett.
Sugári gyorsan elhagyák
Az oly kedves játszó tanyát
Várad hegyes ormózatán, —
S repültek mind anyjok után.
Az ellapúló réteken
Feszíti útját a Kerezs,
Lankadva bár — mint idegen,
Ha éji megszállót keres.
Habja ezüst, habja fodor,
Fövény helyett aranyt sodor;
Fürtjét az alkony hűs szele
Lágyan borzolja fölfele;
Míg a kicsiny fényes halak
Hűtőzni fel-felugranak.
Mint tómadár — fészkén megűl
A vén halász egy szó nekűl,
Hálóját meg-megemeli,
A szűz vizet mérlegeli.
Pihenve ring a méla komp,
A locska habbal álmodik; —
Messzünnen még egy-egy kolomp
Dadogó nyelve hallatik,
Aztán karámhoz tér a nyáj;
Aztán elcsöndesűl a táj,
Csupán a fűzlevél zizeg,
Hab háborog, szellő sziszeg.

II.

De robban, ím, az éj lovagja
Várad felől, a víz-szalag
Mentén, kivál' egy árny-alak
Mint a homály sötétebb magja.
László az, a magyar király,
Nyugotra vágy, nyugotra száll;
Lova puha fűben tapod,
Előzi a futó habot;
Mint könnyü sas árnyéka, illan,
Ezüst patkója néha villan;
Út nélkül, a *tarjáni* part
Hosszába, mind napestre tart,
Követi a folyam vizét,
A szerelem-csillag tüzét.
Körözs folyó, sebes folyó!
Hová sietsz? ne fuss, ne vágyj:
Nem lesz neked nyugatra jó,
Mély a Tisza, veszélyes ágy.
És te király, László király!
Vesztedre szállsz ma oly igen:
Nyugot felé borúl a táj,
Villám rebeg Körözs-szegen.

III.

Ölében a vidám Körözsnek,
Öntözve habjától körösleg,
Ma már falu és vár helye,
Akkor gulyák bő mezeje, —
Terűl egy félsziget: Körözs-szeg.
Ott lenge sátor és faház
Alatt szilaj *kun* nép tanyáz;
Mozgó faluit, városit,
Le a Tiszáig, Marosig,

Hol itt emelvén, hol amott,
Mint tengeren szél a habot.
Az alföldi nagy oczeán
Örök vándorlás szinhelye;
A törzs-apa, család feje,
A férj, a nő, fiú, leány,
Ifjú, öreg, úr vagy cseléd,
Magával hordja mindenét,
S veszteg marad, vagy útra kel,
A mint a nyáj bőven legel,
Vagy szűk mezőt nyujt már a hely.
Így él e nép. Most a Körözs
Partján tanyázik egy törözs,
Beláthatatlan sokaság,
Pezsgő, tolongó tarkaság,
Szemnek vidor látványa nappal,
Mint zöld tenger, borítva habbal,
Vagy, mint tavasz fordúlaton
A jéggel zajló Balaton; —
Egy város ez, mely szétriadt,
Mintegy a félelem miatt,
Most utcza, ház s nép, rend nekűl,
Ki merre lát, úgy menekűl; —
Egy — félig tábor, félig vásár,
Hol kézről-kézre áldomás jár
És a kupa vigan forog; —
De majd zárkóznak a sorok,
Egymással szembe ront az él,
Nyerít a kürt, cseng az aczél,
Fölsí a had, a mén prüszög,
Czikáz a nyíl, a hosszu pányva
Ló és lovag nyakába hányva . . .
Már-már felejti vad tüzök
Hogy az egész *játék* csupán,
Mint álomkép a harcz után.

IV.

Középen, egy magasabb hátra
Emelve, áll *Árbocz* fasátra;
Könnyű, világos épület,
Mint délibáb a sík felett,
Avagy tündéri palota,
Melyet varázs büvölt oda.
Karcsú, virágzó oszlopok
Között a vászonfal lobog;
Árbocz gyanánt emelkedő
Tornyokkal díszes a tető,
S a tornyon erkely-féle dúcz,
Hová az őr vigyázni kúsz.
Köröskörűl tornácza széles
Kalapján, mint jégcsap, szeszélyes
Faragvány csüng, hintáz alá,
Mi sem látszik, hogy tartaná,
Akár nézd a Baradla-ürt,
Hol a kő függ, mint lenge fürt.
A lépcső, mint kúszó növény,
Indul meg a hajlék tövén,
Fel a tetőre, hol kies
Szellő csapong, ha jő az est. —
Onnan tekinte ma tova,
Árbocz leánya: Édua;
Szivében annyi édes emlék,
Halottiból, újjá-szülemlék:
Midőn bizvást ölelte át
Magyarhon legszebb férfiát,
Lászlót, a koronás királyt.
Az első néma szív-csere,
A hosszu küzdés ingere,
Az arczon égő csába szók,
Az önfeledte szűzi csók...
Ama fél dacz, fél engedés,
Ohajtva félt legyőzetés...
Hosszú napok, rövidke éj,

Az oltva gyúló szenvedély
Mely, mint sebes tűz, oltva még
Hatalmasabb lángokkal ég:
Mindez megújult, — mert hiszen
László ma itt, László izen! —
De hát az egyszer eldobott
Szív nem követel más jogot?
Vagy oly virág a gyönge nő
Szerelme, mely taposva nő?
Vagy úti sár, vagy úti por
S ahoz ragad, ki rátipor?
Vagy árnyék, mely nyomon követ,
Bár meg se lásd, bár föl se vedd?
Vagy lapta, mely, bár falra dobd,
Öledbe visszaszáll legott?
Vagy festett báb-arcz: egyre víg
Ha elvetik, ha fölveszik?
Vagy eb, mely a kegyetlen gazda
Lábához vonja életét,
Hogy, melyet a kin megszakaszta,
Kifúja hű lehelletét?
Ez-é a női szerelem?
E szenvedő, igénytelen?
Örömben élv, bánatba' kin?
Nyugodt *lemondás* ajakin?...
Egy szikra, melyet, mint hamu,
Őriz meg a sok évi bú,
S egy új lehelet lángra fú?...

Igen! de e láng a *boszú*...

V.

Nem mondom én, hogy Éduának
Eszébe ily képek jutának:
Mint törzse, műveletlen ő,
De érzésben szilaj, *de nő!*

S midőn a titkos izenet
Fülébe sugta a *nevet*,
Melyhez öröme, bánata
Gyönyöre és gyalázata,
És élete és mindene
Csatolva volt: fölrettene,
Mint őz riad, hallván zörejt,
S fél futni, fél maradni helyt.
Halvány arczát egy röpke láng
Futá el, pereznyi lob gyanánt,
Mikép sötét ablak alatt
Ha lámpa gyorsan elhalad,
Egy perczre átgyúl az üveg,
Aztán megint sötét, hideg.
Úgy Édua. Szivén a seb
Csiklándva most, még mérgesebb;
Az édes csöpp hiába vív,
Legyőzi a keserü szív,
Le a szerelmet szégyene,
Eljátszott női mindene,
Vetélytársak... egy Mándola...
Ime, hová aljasula!
S az önbecsérzettől üres
Szivben ne nőt — szörnyet keress!

VI.

«Atyám, atyám: csak *jelszavad!*
S kezedben ő. A büszke vő,
Ma este még sátramba jő,
Ki megtiprá kemény hadad,
Ki eltiprá leányodat.»
Szólt és a nyargaló követ
Lászlóhoz vitte a nevet:
«Nyil» — «Édua»: ez volt a szó,
A tábori találkozó.
Most a király az édes névvel
Rakodva, zümmög mint a méh,

A mint ujúlt szerelmi hévvel
Röpűl a boldog kas felé.
Egész nap azt susogta nyelvén,
Mint a ki fél, hogy majd feled:
Pedig más jelszóra felelvén
Se tudna mást, csak e nevet.
«Nyil?» kérd az őr, hol szembe áll,
Rá «Éduát» dob a király,
Sajnálva szinte, s féltve, hogy
Ez alamizsnán kincse fogy.
Őrtől azonban őrhöz ér.
Kunos magyar nyelven beszél,
Kún rajta fegyver, öltözet:
Megszokta régen e mezet;
Csak fényesen vállára omló
Szögfürteit nem érte olló...

Kifejlés az lett volna, hogy Édua a szerelmes órán *megbánja* árulását, mert szereti Lászlót, — s meg akarná menteni; *apját* rá is beszéli, de a kún fők Törtel, Kemenes, stb. betörnek, Édua leszúrt testén át, a királyhoz, és megölik. Árbocz fájdalma végzené be a jelenetet.

A. J. jegyzete.

ÖLDÖKLŐ ANGYAL.

I.

Elzönge oltár zsámolyán
A «holtodiglan — holtomiglan:»
Férj a legény, nő a leány;
Áll a menyegző napja vígan.
Ősz Bay háza, e komor
Hajlék, örömtől pezsgve forr;
Minden zugában oly tele
Torokkal harsog a zene,
Hogy át- meg átrezeg bele
A vén fal, mintha érzene.
A nagy szobák, a bő terem,
Nem hallgatóznak néptelen
És a belőlök elvadult
Visszhang — ki minden ott esett
Kicsiny neszt oly mohón lesett —
Most rengeteg közé vonult.
Zászlók, sikárolt fegyverek,
Cseréggal ékes czimerek,
És néhol egy kép a falon.
(Kövér szinekben dúska rajz),
És jobbra, balra boldog arcz:
Előre hátra vigalom!
Mert *első* nász ez a mai,
Mit ünnepel a vén Bay,
Mióta elmult az *övé:*
Mióta oltárhoz vivé
Azt, a ki már csak néhai.
Első, utolsó... Haj! korán,
Évek következő során

Hullottak sirba gyermeki
Örömét oly gyorsan elvivén,
A mily hamar hozák neki.
S gazdátlanúl maradt szivén
Oly sok apai szeretet;
De ő megőrzé ezeket,
Míg, kései vigasz gyanánt,
Fiai helyett nyert egy leányt,
Hogy annak adná mind együtt
Szerelmét, mely szivébe gyült.

II.

«Helyet!» — Menyasszony tánczra jő
Szép Anna s a derék Jenő;
A vőlegény s kit jobb karára
Fűzött, szemérmetes arája.
A férfi büszke, gyors, merész;
Daczos, kihívó módra néz
És mintegy azt jelenti arcza:
E boldogság nem fog ki rajta.
De a hölgy inkább csüggeteg,
Szemei földre függenek,
Szokatlan érzéstől remeg,
Úgy, mintha felriasztott vére
Özön boldogságától félne,
Ama boldogságtól, miért
Talán sokall is ennyi bért
S míg áldozatúl nem esék,
Lázad a szűzi büszkeség.
Magyar leánykint — nem henyén,
Hívalkodásban — nőve fel,
Az apai lak tűzhelyén
Oly ép maradt e szűz kebel,
Mint a gyümölcs, mint a gerezd,
Melyen érettség hamva rezg,
De illető kéz nem nyomott
Reá még szennyet és nyomot.

Előtte a szerelmi vágy,
Hosszú napok, álmatlan ágy,
Fülmile szó, rejtett magány
Holdas, sejtelmes éjszakán, —
A seb, mit a szem nyila vág,
A támadó s védő csaták,
Az édes győzedelmek és
Az édesebb legyőzetés, —
A titkos óra, esti hely,
Virágbeszéd, vagy bármi jel,
Ág-mocczanás, lomb-zörrenet,
A néma kérdés, felelet,
A csalfa «nem» s hév «igen»-ek:
Előtte ismeretlenek.
Igaz, hogy vére könnyű folyama
Futtában olykor meg-megdobbana,
Ha közelén ifjú leventék
— Mint szilaj őzet — megrebbenték:
De helyrepótlá gyors szökése
A veszteséget csakhamar —
És újra higgadt lőn verése,
Nyomot nem ejte a zavar.
Ma is, midőn oltár előtt,
Szeretni esküvé *Jenőt,*
Nem volt ez ifjú kebelen
Se gyűlölet, se szerelem.
Tizennyolcz év öntudata,
S főkép atyja kivánata
Akár *jogúl,* akár *okul,*
Elég volt, hogy kezet ada.
A *sziv?* előtte oly csecsebecse,
Minek nem tudja, ha van is, becse;
A szivre ő kicsit adott:
Tán *lételét* sem érezi,
Miként nem szoktuk érzeni
Az ép egészséges tagot.
Ő erre mind nem gondola;
S gondolna bár, mit mondana?

'Hisz' ő *mindenkit* úgy szeret:
'Miért ne épen ez *egyet?!*'
Szivét alig zavarja más,
Mint a szokatlan változás,
Egy édes, lázas sejtelem,
Mely jól esik, de mit nem ért,
Melyet szégyenl s nem tudja mért:
Maga magának rejtelem.

III.

Most a hegedű és oboj *
Mélán merengő bús-komoly
Méltóságos zenéje foly;
És átrezeg a dallamon
Egy szende, lassu czimbalom.
Most elbocsátja hölgye kis kezét
A vőlegény és halkan vissza lép;
Mértékre illeszti bokáit,
És mintha súgár jegenye
Szellők dalára lejtene:
Úgy andalog, külön, sokáig.
És szembe, mindig szembe járja,
Mozdulatit követve, párja,
Ki mindenben és mindenütt
Őtőle vár, őtőle függ,
Őrája néz, mint hold a napra
Kitől szelídebb fényét kapja.
De majd élénkül a zene
Vidámul a táncz is vele,
Merészebb a nyirettyű, — s olykor
Egy réz tülök mély öble horkol.
És délczegebb és bátorabb —
És majd közelb, majd távolabb
Jár a legény — míg, mintegy *díjul,*
A szép arával összesímul.

* Hautbois.

Művészi lépteit kimérve
Majd bal felé, majd jobb felé
Forgatja most azt, de kimélve,
Mint a zene mérsékelé.
A hölgy pedig fordúl vele,
De úgy lép, mintha lengene
S lábak helyett a hosszu öltöny
Redői tartanák a földön.
Egy fordulat még! és Jenő
Magára hagyja kedvesét;
Harsány zenébe tör elő
A trombita és klarinét.
Vidám toborzó lángja kel,
Mitől a vér gyorsan szökell,
A sarkantyú mértékre peng,
A hó kebel gyér fátyla reng;
A sziv siet, az arcz tüzes,
A szem ragyog — szemet keres...
S ha majd fokonként, a zene
Szilaj csárdásba átmene
Nem lejt az ifju már külön:
Mint villanyszikra pattan át
S hévvel ragadja meg ölön
Mosolyra gyult menyasszonyát.
A hölgy pedig kendős kezét
Nyugasztja vőlegénye vállán
És perdül — egy darabbá válván,
(Mikéntha *része* volna csak
Vagy *szárnya* a gyors ifjunak),
Míg pajkosan lebbenti szét
A szellő suhogó mezét.
De végre a szilaj zene
(Mintha fáradtan dőlne le)
Ketté szakadván hirtelen
Megcsöndesűl a tánczterem:
S a hölgy, kit a legény vezet,
Pihegve néz ülőhelyet.

IV.

De «három a táncz!» így riad:
Pihenni most még nem szabad;
Gyöngéden visszakészti hát
Jenő fáradt menyasszonyát.
Együtt feláll több fiatal legény
Az ugrós tánczba vigszökellve mén,
S mint hajdan Róma hősei
Vendég szabin leányokat,
Társul magához lejteni
Hölgyet szemel, hölgyet ragad.
Most a szilárd tölgy deszka pad
Dübögve majdnem leszakad;
Száz pár mozog, egyszerre mind,
Lesz véghetetlen labyrinth,
Egy összeszőtt-font tömkeleg,
Megfoghatatlan egyveleg,
Melyben, a hány pár, annyiféle
A táncz alakja és szeszélye,
Mégis azonegy zeneméték
Kormányozza mindenki léptét.
Ennek kimért mozgása dölyf;
Az csúszni látszik, mintha kérne;
Amaz, sebes szemmel kisérve,
Galambját űzi, mint az ölyv.
Itt jobbra balra, a terem
Széltében egy oldalfelez,
Mint a hajó a tengeren
Midőn széllel szemközt evez.
Ott egy ledér ölelni tárja
Keblét, s midőn rádőlne párja
Csalfán odább áll s neveti,
Hogy a cserbenhagyott leány
Pirulva megfenyegeti, —
Kit mégis rászed azután.
Ez csattogó sarkán dobol,
Az társa helyt más nőt rabol,

S büszkén mosolyg az elcsapott
Félvállról, hogyha ő is mást kapott.
De vajmikép irhassam én le
Oh nemzetem, szép tánczodat!
Busúlni és vigadni, mint te,
Tud-e más nép az ég alatt?
Ezt látni kell és érzeni
Mint a magyar sziv érezi,
Mint érezhette egykoron
Ama nász népe, melynek én
Széles jó kedvét vázolom.
«Hajrá!» riad némely legény,
A másik így: «csováld! csováld!»
A harmadik dévaj pedig
Egy «szembe szivem»-et kiált:
Midőn az ajtó küszöbén
Megáll egy fáradt jövevény,
Egy por belepte vén csatár
És így üvölt:
«Jön a török! jön a tatár!»

V.

E szókra az ijedt zenész
Elejti kongó műszerét;
A vígadó nép összenéz,
Megfagyni érzi szíverét.
A tánez hevétől felpirult
Arczokra sápadság borult;
Hasonló a kisérteti
Szinhez, midőn éjjel *szesz ég*,
S egy dőre társaságra kék
Világát rémesen veti.
A szó zavartan tétovázék
S az ajk kilincsét nem lelé,
Mint az, kinek fején a ház ég
És nem lel útat kifelé.

A legszemesb lélekjelenlét
Sem látta a teendők rendjét,
Csak tapogatva keresett,
Keresvén a vezérfonalt,
Mely most, e meglepő, zavart
Perczben, kezéből kiesett,
Majd lön tolongás össze-vissza,
Egy eszme: «fussunk!» lett közös,
«Hová?» az mindegy, közönyös,
Azt kiki véletlenre bizza.
De most gátolva lép elő
A vőlegény, harczos Jenő:
Kardját feszíti hirtelen
Keresztűl az ajtófelen
És felkiált:
«Ha! mit jelentsen e dolog?
Csak nem leszünk mind asszonyok?
Ám fusson el a védtelen,
A gyönge kor, a gyönge nem;
Még van idő: még a veszély
Elől vonúlhat a madár;
Csak most borúl a láthatár
Alig jelentve némi szél
A vészt, melynek morajja kél,
Mely mintegy álmában beszél.
Ám fusson el, ki vén, ki nő:
Lesz menekülni hely, idő.
Hanem mi, kik ama nevet
Hordjuk, mely büszkévé tehet,
Mely, csak kiejtve szárazon,
A *bátorsággal* egyazon —
Mi *férfiak!* . . . a férfi küzd,
Futásban néki nincsen üdv,
Aczél csöngetve vár aczélt,
Keresve kerűli a veszélyt.
Mit csevegek, mint egy mesélő!
Futni korán, habozni késő:

Munkára! lássuk, hogy kiki
Hány főt bir állítani ki.
Gyűlőhely: e ház udvarán:
Idő: egy óra lesz talán,
Ha a sietség öt-hat percznyi
Toldással önként meg nem szerzi.
S ha összegyült a kis csapat,
Meglátjuk mi dolog akad:
Csatlakozunk majd oda, hol
Nem ingyen foly a vér, ha foly.
Vezérhez, a kinek csata
Előtt még nincsen vert hada;
Sereghez melly, a merre az ut
Rövidebb, mindig arra fut:
Nem hátra, míg előre tud.»

VI.

Immár az összegyült csapat
Vár indulási jelszavat:
Maga Jenő késik csupán
Szép Anna mellett búcsuján.
Nem fog soká tartani az:
Bucsúja nem meddő panasz,
Mit a pityergéssé fajult
Erőtlenség órákra nyujt.
Bucsúja férfias, rövid:
De arcza rögtön elsötétül
A mint elválna hitvesétül;
Fájlalja pusztult örömit.
Fájlalja, hogy első heve
Oly hirtelen lépést teve:
Álbüszkeségét, önmagában
Átkozza... de későn, hiában.
Mit tehet ő? csekély hada?
Mit egy reménytelen csata?
Bujdosva bár, üldözve bár,
Nem boldogabb-e a páros madár,

A rengeteg páros vada?
Így elveszítni mindenét
Mint Ádám egykor Édenét...
Nem annyit — ah! el nem veszett,
Nem vetteték Édenre zár
Mielőtt a bűnös földi pár
Minden gyümölcsöt élvezett!
Kebellázító sejtelem
Kigyói marják szertelen,
— — — — — — — — —

(Itt a kézirat félbeszakad.)

———

DALIÁS IDŐK.

ELSŐ DOLGOZAT.

ELSŐ ÉNEK.

> Az idő akkoron szép folyással vala,
> Az bálványimádás immár megszűnt vala.
> *Ilosvai.*

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra;
Szomorú tallóján ősi hírnevének,
Hej! csak úgy böngéz már valamit — mesének.
  Én is visszanézek, el-elképzelődöm,
Toldi jut eszembe, régi ösmerősöm;
Látok győzedelmes nagy királyt és szép hont,
Krónikám ezekről illyen éneket mond.

Már lecsöndesűlt a háborúk morajja,
Felvirult a béke, mint a zöld olajfa!
Már pihent a bajnok maga kénye-kedvén,
Nehezebb időkre erőt gyűjtögetvén:
  De Lajos kerűlte puha párnaszékét,
Mert neki nagy lelke nem hágy vala békét:
«Elmegyek, fordúlok egyet-kettőt,» szóla,
«Hiszen én vagyok az ország számadója.»

Senkinek se mondá, titkon útra készült,
Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szűrt,
Rossz süveg fejében, vállain kötőfék,
Akkor egy otromba lóra fészkelődék:
  Lovait kereste, mint szegény kárvallott,
Szedte a begyébe a mit látott, hallott:
Merre mi panasz van; mi a népség terhe;
Hogy teszik a törvényt a szegény emberre.

Három nap bolyonga. Harmadnap estenden
Megállott egy falu végin, hogy pihenjen:
Gyönyörű mező volt, bokáig érő gyep,
Leszállott a lórul, gondolá, hogy étet.
  A nap is fejét már hajtá nyúgalomba,
Piros paplanát szép orczájára vonva;
Hát neki hol vetnek, vajon, ágyat, hol hál?
Szállást kér valamely jószivű bokornál.

Nagy fejér ház volt a falu szélső háza,
Oda ment itatni, hogy kizaboláza;
Nyitva volt a kapu, azaz nem is nyitva,
Hanem a sarkából messze kihajítva.
  A kutyák azonban rátámadtak csúnyán,
De a kúton álla egy szép hajadon lyány,
Szólott a kutyáknak, ezek szót fogadtak
S egyenkint morogva hátra sompolyogtak.

Akkor mond a király: «Szépséges kisasszony,
Útas ember vagyok, szabad-e itatnom?»
Felelt a leányzó: «Ugyan hogyne volna,
Szegény ember, — hanem hova megyen már ma?
  Jobb bizony, ha nálunk megpihen kegyelmed,
Holnap idejében megint útra kelhet.»
És a szép szavakhoz nézett is oly szépen,
Hogy repesett a sziv a király mellében.

De felelt az útas: «Követem személyét,
Ilyen úri háznál nem forgottam én még;
Másutt is találok valamely szállásra:
Úrnak úr, szegénynek szegény az ő társa.»
  Hallá ezt a gazda, és a tornácz alól
Parancsolva-formán a beszédjébe szól:
«Igen hát, öcsém, de nem addig van ám az!
Ki itt esteledik, bizony itt is hál az.»

Avval hátra inte s előjött egy szolga:
«Péter, a lovat kend beköti az ólba,
Te pedig, barátom, gyer a házba vélem,
Mert nem mégy el innét, engem úgy segéljen!»
Tetszett e magyar szív a fejedelemnek:
Nem is a kis házba, a felházba mentek;
Ott az asztalfőre ülteti vendégét;
Hasztalan szabódik, nem hágy neki békét.

«Angyalom Piroskám,» a gazda kiszólal,
«Hoznál egy ital bort a fejér kancsóval!»
Megfogadta a szót, az edényt kimosta
S felhozá a jó bort gyönyörű Piroska.
«Nosza, édes lyányom, mutass emberséget,»
Unszolá az apja, «kínáld a vendéget.»
Ráköszönte a lyány, de rögtön kifordult,
Tüzes lett a képe, de nem a kis bortul.

Míg Piroska dolgát végezé a konyhán,
Folyt a szó odabenn, az ital is folyván;
Mikor pedig a tál asztalra kerűle,
Mind a hárman helyet foglaltak körűle:
Legfelűl a király, oldalvást a gazda,
Szembe a királylyal, legalul, Piroska:
Hej! ha tudta volna, az útas ki légyen,
Vacsorája miatt megölné a szégyen.

Pedig volt, a mennyi szemnek szájnak kellett:
Szép fejes saláta, kövér bárány mellett;
Jó lepény, turóval; eper és cseresznye;
Lépes méz a kasbul frissiben lemetszve,
Tiszta mint az arany, illatos, mert rajta
Kedvesen megérzett a virág zamatja;
Hozzá a jeles bor, érmelléki fajta,
S a szép lyány mosolygó, piros ábrázatja.

Mindez a királynak tetszett igen nagyon,
Kicsi kéne hozzá, hogy magán kiadjon,
Úgy kinyilt a szíve, oly nehéz volt néki,
Hogy magát egészen mért nem öntheté ki.
Lelkéről a titok — ez a lenge fátyol —
Mint az árnyék, majd-majd ellebbent magától;
De meg' arra gondolt: hátha megijednek?
Mért szakaszsza végit ennek a jó kedvnek?

«Ejnye öcsém, azt se kérded kinek hínak:
Ha hallottad hírét a vén Rozgonyinak . . .»
Szóla most a gazda: «Pedig úgy illenék,
Hogy már most egymásra kancsót ürítenénk,
Más egészségiért, a magunk javáért,
Új barátságunknak állandó voltáért,
Hazáért, királyért . . . hanem még egy hia:
Becsűletes neved, édes atyámfia?»

Válaszolt az útas: «Éltesse az isten!
A Rozgonyi urak híres urak itten,
Gazdagok, vitézek, a mint hébe-hóba
Emlegetni hallám, gyermekségem óta.
Makkos erdejök nagy; faluik, pusztáik,
Ménes-gulyabeli és sertés marháik; —
Hogy-hogy nagy jó uram épen azok féle!
Tartsa meg az isten, háza örömére.»

Ráivék, azután ilyen mesét mondott
(Melyet ivás közben hirtelen kigondolt):
«Jaj, biz én nem igen dicsekszem nevemmel,
Szegény fiú vagyok, noha nemes-ember.
Nagyon megromlottam: valamely zsiványok
Három új hámomat üresen hagyának,
A miatt szántatlan, vetetlen maradtam;
Nagy földet bejárék, de rá nem akadtam.

«Különben Apáti volna lakóhelyem,
S mikor otthon vagyok Csuta György a nevem;
Csuta most, de apám azt vítatta holtig,
(Hamis bor, az ember nyelve hogy' megoldik!)
Azt vítatta, mondom, szegény jámbor öreg,
Hogy a nemzetségük *Árpád* vérbül ered
Lyányágon. S neheztelt, hogy nem hitte senki,
... Lánczhordtát, nagy uram, csak ne nevessen ki!»

Felelt Rozgonyi úr: «Mondasz, hé, valamit:
Régóta vizsgálom képed vonásait:
Szemed járásából mindjárt kiláttam azt
Hogy, ha nem vagy is úr, nem vagy épen paraszt.
Ki tudja? ki merne hitet mondani rá?
Hol fel a talpával a kerék, hol alá;
Bocskor a lábán ma sok régi nemesnek:
Megjárod bizony, ha még királynak tesznek!»

Jót nevettek rajta mint valamely tréfán;
Mosolygós arczával távozott a szép lyány;
Csuta György pedig szólt (már csak így nevezem):
«Hm? királynak? engem? nehezen, nehezen....
De, négy szem közt mondva, bizony a mostani
Királyra is tudnánk sok hibát mondani —»
«Mit!» kiált Rozgonyi: «öcsém uram, hallja!...»
S rácsapott öklével a kemény asztalra.

Nevetett a király: «No no, édes uram....
Hanem, szó a mi szó, gyönyörű lyánya van:
Milyen a járása, termete, milliom!
Csak úgy libeg-lobog, mint egy szál liliom.»
Ránézett a gazda, amúgy kétkedőleg,
Hogy minek gondolja: tán leánynézőnek?
Miután a szemét az nem sütötte le,
Sohajtván egy nagyot, ily szókkal felele:

«Haj!» elkezdi «mondjam? ne mondjam? mi haszna:
Minden embernek van baja meg panassza,
S én az én bajomat meg nem gyógyíthatom:
Nekem ez az egy lyány örömem, bánatom.
  Örömem szépsége, örömem jósága,
Ő lelkemnek lelke, szememnek világa,
Házam drága kincse, kertem gyöngyvirága:
De mégis hiába: hej! mégis hiába.

«Mert van egy uj törvény — hallhatád is, hogy mi —
Kár volt a királynak azt a törvényt hozni,
Hogy fiágra szóló, apárul-maradtat,
Kinek fia nincsen, lyányára nem hagyhat.
  Ez az én keservem, ez az én bánatom.
Renyhe fog czivódni sok szép birtokomon,
Idegen rokonság, kinek életemben
Egy pohár borát, egy jó szavát nem vettem.»

Neki szomorodott rajta egy kicsínyég,
Szomorúbb is volna, hogyha rá nem innék
És ha nem biztatná a kivel beszélget,
Jó tanácsot adván és jó reménységet.
  De Lajos elkezdi, gondolkozás után:
«Volt-e már e végett, nagy jó uram, Budán?»
Fejét rázta, hogy nem; igazán, nem is volt,
Azt se tudta, hogy mért kérdi Lajos e szót.

«No hát» mond az útas, «fogadja tanácsom,
Menjen a királyhoz, kérje meg alásson:
Uram fejedelmem, én ez meg ez vagyok,
Felségedhez ebben meg ebben fáradok,
  Nevezet szerint, hogy van nekem egy lyányom,
De fiam nincs, kire a birtokom szálljon:
Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
Írja örökségem kedves leányomra.»

Megörült a gazda: «Héj be áldott szó ez!
Hogy ne tenném meg, ha tudnám hogy való lesz,
Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe'!
Lenne itt elég, mit aprítni a téjbe.
Öcsém, öcsém: akkor én csak *embert* néznék,
Nem kéne egyéb, mint személyes vitézség:
Ki mindet legyőzné vitézi játékon,
Annak adnám díjul kedves ajándékom.»

Ragyogott a szeme, az orczája égett,
Mintha így bíztatta volna a vendéget:
«No fiú, ha tetszik a Rozgonyi lyánya,
Állj elő, mutasd meg hogy te sem vagy gyáva.»
Pedig a királynak más volt a fejében,
Szíve választottja van már neki régen:
Valakinek szánta, hej! valaki-másnak
Rozgonyi Piroskát: derék Toldijának.

Még egy jó darabig fenn beszéltek erről,
Azután egyébről, azután mindenről,
Azután késő lett, a király is bágyadt
S megveté Piroska a drágaszép ágyat.
Apjának, magának ott az első házban,
Vendégnek külön, egy benyiló szobában:
Czifrát, mennyezetest, négy oszlopon állót,
Kétfelé hajtván a selyem szunyoghálót.

Mielőtt azonban a dagadó párnák
A király szemeit nyugalomba zárnák,
Mielőtt az ágyba fekünnék, mely tiszta
Színével, szagával édesdeden hítta:
Pergamen levelet vett ki tarsolyábul,
Megirá, pecsétet is nyomott rá hátul,
Kis gyürü pecsétet egy darab viaszra, —
De azért csak annyi volt annak a haszna.

Mert midőn a király hajnal hasadtával
Fölkele, hogy számot vessen a gazdával,
(Nehéz számadás volt, nehezen lett vége:
Telhetetlen volt a gazda szivessége);
  Mikor elbucsúzott, kétszer, háromszor is,
És utána néztek, míg elűlt a por is:
Vánkos alatt a lyány ilyen írást lelvén,
Olvasá, de a szó fennakadt a nyelvén:

«Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lyánya,
Fiú gyanánt lészen apja vagyonába' —
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Dísze, fentartója a Rozgonyi névnek.
  Harczi játékot tart piros pünkösd napján,
S ki legbajnokabb lesz, azé legyen a lyány,
Mert ezt így helyesnek, és jónak találja
Lajos, Magyarország mostani királya.»

Fölösleges volna hosszan elbeszélnem,
Mint elálmélkodtak ezen a levélen,
A levélen is, de hát még az iróján!
S mennyi félét gondolt a szép eladó lyány.
  A pünkösd azonban már nem vala távol,
El-elmúlt egy-egy nap isten jóvoltából;
Nehezen is várták, készűltek is nagyon —
Majd meglátjuk, de most egykicsit elhagyom.

MÁSODIK ÉNEK.

«Történék, hogy ismét esék gyilkosságba,
Melyért következék néki bujdosása.»
Ilosvai

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
De akkor-időhöz nem is volt szegényes,
Nem gyalázta vályog erős tégla falát,
Sok henye kőtámasz terhelte oldalát.
Fűzes Tisza partján, Keszi helység mellett,
Kék erdő tövéből messze fehérellett;
Maga birta Keszit az öreg Rozgonyi:
De más falu volt az, nem ez a mostani.

Nagyolotta másszor Pál gazda e lakot,
Ha vendége nem ment, az útról is fogott:
De most annyi sok nép hova tud szorulni?
Mivel hólyag gyanánt nem lehet felfúni.
Kicsi ház, sok vendég: nincs gyalázatosabb;
Mintha ezt kiáltná: odakinn tágasabb!
Maga, háztájéka gúny legyen, nevetség?
Inkább olyat teszen, hogy megemlegessék.

Kinn, a háza megett, puha szíkes gyepen,
A viadal helyét kimérte kereken,
És körűlszegette czifra új korláttal,
Magasan, hogy a ló se ugorja átal.
Kivűl e sorompón *várost* építtete,
Deszka és czölöp volt annak épűlete,
A melyet bevontak becses szőnyegekkel:
S készen vala mindez, pünkösd napján, reggel.

Gyült azonban a sok fényes úri vendég,
Férfi-, asszonycseléd, ifiú leventék;
Keszi csendes táján támad szokatlan zaj,
Közel, mint egy vásár, messziről mint a raj.
Ott van az ifjúság színe, lángja, lelke,
Virágos azoktól a Rozgonyi telke;
Czifra köntös, szerszám, lovak, hadi készség:
Külön mind egy-egy kincs, többi közt csekélység.

Hajnalban a konyha már füstölni kezdett,
Valamint a méhkas, az is megeresztett:
Rajja megszállott egy hátulsó udvaron:
Ott egész ökör sül, itt az apró barom.
S mint a hangya sereg, czipelvén tojásit,
Egy rész mindig megyen, mindig jő a másik;
Azt miveli ki s be szakács-asszony, kukta,
Szolgáló, bejáró — soha nincsen nyugta.

De Piroska nem lát konyhához e napon,
Ki sem mer szegényke nézni az ablakon;
Lopva ugyan egyszer fölment a padlásra,
Onnan leskelődött, hogy senki ne lássa.
Jól esett az neki, öröme telt benne,
Hogy őérte fárad annyi szép levente;
Mint virágos kertben, köztük ugy válogat:
«Ezt szeretném — vagy ezt — nem azt — a másikat.»

Mikor aztán a nap úgy kenyér-ebéden,
Vagy talán már feljebb lehetett az égen,
A fiatalság is várakozni restelt:
Viadal birákat tettek és bajmestert.
Legottan a birák igazlátás végett,
Elfoglalák a nagy vörös bársony széket;
A mester pedig fölnyitván a korlátot,
Hangos kürtjébe futt, s arra igy kiáltott:

«Vitézek, daliák, a sorompó nyitva:
Nevezetes harczi játék leszen itt ma,
Király levelével, a szép Piroskáért,
Rozgonyi uramnak egyetlen lyányáért.
  Először is magát kiki bejelentse,
Nyilat húzzon, a hogy üti a szerencse;
A ki aztán sorba le fog győzni hármat,
Az nyeri jutalmát, a mér' ide fáradt.»

De a birák közűl egy felállván, monda:
«Menyasszony is kell még a lakodalomba!»
Akkor néztek széllyel és küldének postát,
Hogy siettetné a szemérmes Piroskát.
  Váltig restelé az, váltig is szabódott,
Tűje, kapcsa, bokra, tört, szakadt vagy oldott;
Nagy sor ám az, annyi nép közé lemenni:
De ha parancsolják, mégis úgy kell lenni.

Azonba, hogy én is szavam ne felejtsem,
S a beszéd fonalát szála mentin fejtsem:
Egy vitézi falka érkezett lóháton,
S megállottak, nézni, kivül a korláton.
  Idegenek — azaz senki nem ismerte;
Némelyik az arczát pólyába tekerte:
Nem azért, hogy a nap heve meg ne ártson,
Sőt hogy, sisak helyen, még meleget tartson.*

Soknak a rostélya ugy le volt bocsátva,
Hogy az ember csak a szeme fényét látta;
Kettő ezek közűl oly tüzesen égett,
Hogy elkapta szemét, a ki abba nézett.
  Mint erős bajnoktól megszalad a gyenge:
Oly nehéz volt másnak nézni e két szembe;
Hozzá a nagy termet, izmos válla, karja:
Ki lehetne más, mint Toldi Lőrincz sarja?

* Galeotti. Cap. XIV.

Ő volt, nem is egyéb. Mellette a ki áll,
Kissé görbe vállal, maga Lajos király;*
Szeme barátságos tűz módjára lángol,
Mely körűl édesden megtanyáz a vándor.
  Halkan, a mint látszik, Toldival beszélget:
Javasolja neki a szép feleséget;
De Toldi azt mondja: «kard a feleségem,
Fiaim s leányim: harczi dicsőségem!»

Ezt dörmögte Miklós, ez az ő nótája,
Ha nagyon faggatják, esküt is mond rája;
Özvegy édes anyja pedig mennyit kérte!
Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte. —
  Azonban Piroska végre felöltözött,
Sétál már tizenkét szép hajadon között:
Drágaköves párta, fehér ruha minden,
Hó szinű selyemből . . . . nem adták azt ingyen

Pártája mellé egy ma hajnalban nyitott,
Gyenge rózsaszálat könnyezve szakított;
Egyéb öltözete mint a többi lyányé:
De azok szolgálók, ő pedig királyné.
  Vessző a növése, szellő a menése,
Hallhatóbb szive, mint lába döbbenése;
Suhog a ruhája, párta-pántlikája:
Hosszu sor mosolygás húzódik utána.

Hát Miklós ne látná azt, a mit mindnyájan?
Hej! megakadt szeme, megakadt a lyányon. -
A bajmester pedig még egyszer kiáltott,
Még egyszer nyitá föl a magas korlátot.
  S jöttek a vitézek nem remélett számmal,
Paizs-, pánczélosan, kész hadi szerszámmal;
De sisak borítá arczostul a főket!
Tán szülő anyjok sem ismeré így őket.

* Turóczi. Pars III. Cap. LV.

Először is tehát bevallani mentek:
Kicsodák, micsodák és miféle rendek;
Sugva gyónták ezt be s a viadal birák
Személy szerint egy nagy öreg könyvbe irák.
  Azután a nyilat húzták ki sorjába,
Hogy szép rendbe' menjen, ne csak bolondjába;
Majd a két elsőnek, a mint a sors érte,
Külön péczéit a bajmester kimérte.

Elosztá közöttük a *napot*, a *szelet*,
Aranyos botjával vágva feje felett;
Most ama vitézek, tárogató jelre,
Lovaik zabláját eresztik egyszerre.
  Mindenik nagy láncsát szegez jobb kezében,
Ugy roppannak össze a kellő középen,
Bár a láncsa hegyes, nem pedig oly csonka
Mint a más nemzetek bajvivó dorongja.*

Megtartá a hegyét paizsok, pánczéljok,
Nem onta piros vért gyilkoló aczéljok;
De, mint ágyugolyók egymásba ütődve,
Mind a két bajvivó lezuhant a földre.
  Azután más kettő álla ki rendjével,
Próbát tenni kisebb nagyobb szerencsével;
Kiket számbavenni se' időm se' gondom:
A mi rám tartozik, röviden elmondom.

Volt a daliák közt egy magas levente,
Holmi kis faluban torony is lehetne,
Csak szamár alatta az a nagy bolond ló,
Úgy ül rajta, mint az ujjamon egy olló.
  Ez, miután hármat a fövenyre onta,
Felállott a biró s a törvényt kimondta:
«Vitéz cseh Holubár! (igy hitták a nyerőt)
Tied szép Piroska, isten ember előtt.»

* Galeotti. Cap. XIV.

Felnyitá sisakját a győztes leventc,
Éktelen rút arcza ocsmányúl nevetve;
Toldi is felnyitja, de már akkor ott van:
A korlát tetején lova átalroppan.
  Fél szemét a síró szép leányra veti,
Csukló zokogása ugy fáj belül neki!
A másik szemével Holubárt vigyázza, —
Nem lehet, hogy tovább mérgét zabolázza:

«Holubár, cseh fajzat, prédaleső sárkány,
A ki szűzvért szomjaz dögleletes torkán!
Megállj: meg ne érintsd gyönge martalékod,
Mert bizony megbánod e mai játékot.
  Ím én, Toldi Miklós, magyar nemes bajnok,
Veled itt ez órán, mérkőzni ohajtok,
Piroska nevében, gyönge Piroskáért,
Síró szép szemiért, keze birtokáért.»

Monda rá a nagy cseh: «Te vagy az a Toldi?
Épen kezemre jősz: gyere számadolni!
Szerető bátyámat te ölted le, régen,
Még kölyök korodban, Duna szigetében.»
  Felel vissza Toldi: «Azóta megnőttem:
Állj meg hát, gazember, állj meg hát előttem!»
S rohan a másikra eszeveszett dühvel,
Iszonyúság nézni, olyan dolgot művel.

Viszi Toldi Miklós, viszi a jaj-választ;
A király megtiltja, ő nem hallja már azt:
Csattog a vas pánczél, roppan a nagy láncsa,
Nem hallik a király ismételt parancsa.
  Nem hallik a zajtól, fegyverek zajától,
Az iszonykodó nép hangos morajától,
Vitéz cseh Holubár sietős bajától,
Szörnyü Toldi Miklós veszett haragjától.

Holubár lenyelte újabb feleletét,
Kényszerité Miklós védni az életét,
De nem volt sokáig védni azt szüksége,
Lefordult a lóról — minthogy immár vége.
  Toldi a nyeregből magát melléveti,
Iszonyú csapásit kárba veszteget i,
Mint egy kévekötő, dühösen rátérdel,
Pánczélos nagy mellét megroppantja térddel.

Helybehagyá a nép, ujjongatva tapsol,
De feláll a király, sisakot lekapcsol,
Leveszi fejéről, a kengyelben állva,
(Ismeretes göndör haja és szakálla),
  És int a kezével, hogy szavát hallgassák: *
«Népeim, magyarok: törvény és igazság!
Toldi Miklós tette halált érdemelne:
Számkivetés lészen a király kegyelme.»

HARMADIK ÉNEK.

«Toldi Miklós hazaméne, Nagyfaluba.»
Ilosvai.

Érkezik e perczben a királyhoz követ,
Összecsapzott szőre jó lovának, iövet;
Gyászos levelet hoz, sietős az útja,
Mi van a levélben, a jó isten tudja.
  Mert fekete azon a zsinór, a pecsét.
Bontsd fel, király, bontsd fel: megölték az öcséd';
Olaszok ölték meg, orozva, titokban;
Önnön hitvese is tudós e dologban.

* Túróczi. III. LV.

Hamar átfutá az irás foglalatját,
Hamarabb a halál színe, ábrázatját;
Nem időzött soká, visszament Budára,
Rozgonyi sem merte híni lakomára.
  Az urak közt pedig arról foly a beszéd,
(Mert valami úton hallották a neszét)
Hogy nem éri még be a király e búval:
Megy az olasz ellen harczczal, háborúval.

De, mint szomjas plánta zivatar szelére,
Úgy üdült, úgy éledt Toldi e rossz hirre,
S igy beszélt magához: «jó az isten, jót ád,
Jóra igazítja bűnös ember dolgát.
  Oly erőtlen vagy-e, hogy vissza ne nyernéd,
Bárha okkal-móddal, a király kegyelmét?
Lesz idő, ne busúlj; kijön még a sorja,
Tied lesz Piroska, ha isten akarja.»

Rozgonyi se várta volna ilyen végit,
Szomorún marasztja szomorú vendégit,
De azok köszönik a jó barátságot,
Más időre hagyják ezt a mulatságot.
  El is oszlott, a ki valamire való,
Vagy, ha megmaradna egy-két tányérnyaló,
A többire nézve, csupa szégyenében,
Az is haza kullog, szomorúan, éhen.

Pál gazdának az most a vígasztalása,
Hogy jó helyre esik az isten áldása:
Begyűjti az egész vidékbeli szegényt:
Egyenek, igyanak, hozzanak is edényt.
  Maga méri a bort egy öblös kupával,
S a szegény Piroska oly szivesen tálal;
Jól esik, ha mondja némely öreg asszony:
«Áldja meg az isten, lelkem szép kisasszony!»

De mihelyt bevonúl csendes rejtekébe,
Ott terem előtte a dalia képe,
Azé, a kit eddig ő soha nem ismert,
Azé, ki levágta azt a csúnya embert,
Azé, a ki magát veszélybe juttatta,
És pedig ki miatt? pedig ő miatta!
Akkor aztán elkezd keservesen sírni,
S olyat érez, a mit nem tudok leírni.

Pál úr is rosszkedvű, dörmög tovább-elébb,
Hát im alkonyatkor Toldi Miklós belép;
No, köszön, fogadja, ültetné, de nem űl,
Kérdezi, mi hozta ilyen véletlenűl?
«Hej, vitéz nagy uram! hogy mi hozott engem?
Kegyelmed lyányához való tiszta lelkem;
Adja nékem a lyányt, meg tudom becsűlni:
Helyét is megfúvom, ha le akar űlni.»

Azt is elbeszélte Rozgonyinak Toldi,
Hogy' akar, mint akar bajából tisztulni:
«Háború lesz, úgymond, kell ottan az ember,
Másszor is segített rajtam a jó fegyver.»
Egy szó annyi mint száz: könnyen összefértek,
Toldi meg Piroska gyűrűt is cseréltek,
Jegyet is váltottak; de hogy tudniillik,
Akkor viszi haza, ha baja elmúlik.

Megvacsorált Miklós, meg is éjtszakált ott,
Másnap a leánynyal még egy pár szót váltott,
Azaz, el se' hagynák azt a pár szót soha:
De nyerít a Toldi nyughatatlan lova.
«Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:
Isten veled atyám és szivem szerelme!»
«Áldjon meg az isten, kedves fiam téged:
De várd meg legalább a kenyérebédet.»

Megfogadta Miklós, elkelt az ebéd is,
Beszéltek, beszéltek, több volt hátra mégis;
Jött azonban Toldi fegyveres szolgája,
Hogy nem áll a Pirkó, a földet kapálja.
«Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:
Isten veled atyám és szivem szerelme!»
«Áldjon meg az isten, kedves fiam téged:
De várd meg legalább a déli ebédet.»

Megvárta, megevék azt is együtt, délben,
Jó-soká maradt még Toldi menő-félben;
Benyitott azonban a fegyveres szolga:
Nem kell-e a lovat bekötni az ólba?
«Paripám nyergelve, lábam az kengyelbe:
Megyek édes atyám és szivem szerelme!»
«Hordozzon az isten, jó fiú, de már ma
Ugyan hova mennél, ilyen éjtszakára?»

«Este, vagy éjtszaka: tőle nem irtózom;
Hova, merre megyek: az is az én dolgom:
De tovább sehogy sincs maradásom itten,
Hogy eddig maradjak, bizony azt se' hittem.
Isten hozzád, szívem édes szép szerelme!
Addsza kicsiny kezed, borúlj az ölemre;
Hadd szakítok rózsát gyenge rózsafádról —
Egy csókot az útra piros két orczádról.»

Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig,
Mint a földieper csattan mikor szedik;
Rövid vége lett a hosszas bucsuzásnak:
Nem is integettek messziről egymásnak.
Jó Toldi lovára csakhamar felűle,
Seméből valamit lopva kitörűle;
Sarkantyúzza lovát, szintúgy vérzik belé:
«Czo-fel, jó paripám, szűlőhelyem felé.»

De mostan valami ötlik az eszébe:
Fogja s a szolgának pénzt ad a kezébe,
Mondva neki: «fiam, elmehetsz dolgodra:
Nincs tovább szükségem a szolgálatodra.
  Hű és igaz voltál mindenkor énhozzám,
Vétek lenne ha azt meg nem jutalmaznám:
Tied a ló, vidd el; vidd el a ruhát is:
Ne ríj: ád az isten neked jobb gazdát is.»

Ezt mondá a bajnok, de hogy miér' mondta,
Azt a szolga előtt bölcsen eltitkolta:
Félt, nehogy, ez otthon másnak kibeszélje,
Hogyan ejté megint ő magát veszélybe.
  Tudta, hogy az anyja megijedne szörnyen,
Isten mentsen, hogy ez a fülébe menjen!
Igy talán csak későn hallja meg, vagy soha:
Mert hozzá se járnak, ő se jár sehova.

Vele lakott másszor édes anyja Budán,
De haza sovárgott, haza ment azután,
Nehogy elpusztuljon gazdaság és hajlék,
Mihelyt György fiának halomása hallék.
  Mert nem ada isten hosszu éltet annak,
Juttatá fogára erdei vadkannak;
Toldiné fogta fel árva kis leányát,
Fölnevelte szépen kedves unokáját.

Hej! nem is álmodta a nemzetes asszony,
Hogy neki az a nap ily örömet hozzon;
Ablakában űl, de onnan keveset lát,
Mindössze az udvart, meg az aprómarhát;
  Mert úgy volt a jámbor ősi ház kiszabva,
És ugy látta jónak, a ki helybenhagyta,
Hogy ne kandikáljon országba-világba,
Nézzen, mint igaz bölcs, csupán önmagába.

Toldiné hát egyszer lódobogást hallott,
Szivébe azonnal gyors öröm nyilallott:
«Jaj! Miklós» — kiálta és futott elébe,
Nem lelé a rostély nyitját hevenyébe.
  Szép Etelke pedig, mihelyest meglátta
Hogy a kapu sarkán befordul a bátyja,
Szalad az udvarról, kengyelébe pattan,
Őleli, csókolja, hogy szintolyat csattan.

Most leszálla Toldi és hagyá Etelkét,
Hadd jártassa Pirkót, töltse abban kedvét;
Megcsókolta anyját halvány szép homlokán;
Addig fel se ment a lépcső három fokán.
  Mikor pedig fenn volt, lehajlék hozzája,
Megfogá a kezét, reáforrt a szája,
Édes anyja szegény! kivűl a ruháján,
Csókolta nagy fiát, verő szíve táján.

Akkor a szobába vezeté be karon. —
Mondanom se' kell, hogy lett nagy lakodalom,
Alig lelte helyét Miklósnak az anyja, —
Cselédnek is állott pincze, kamra, konyha.
  Bencze, a vén Bencze volt a pinczemester,
Ki is tört belőle, hogy ő arra nagy szer:
Ugy járt, ha borér' ment, hogy ne kelljen várni,
S úgy hozott, hogy kétszer soh'se kelljen járni.

De maga korán sem ivott azér' sokat,
Forgatván fejében apai gondokat;
Ivott ő, mint szokta, szív vidámság végett,
Vagy midőn kinálni kelle a vendéget.
  Hanem mikor látta, hogy nincs semmi hiány
Enni, avagy inni egy cseléd sem kiván:
Intett a fiának, egy szálas legénynek
S ketten a szobába Toldihoz menének.

És így szóla Bencze: «H'óta t'om az eszem,
Kenyeremet én a Toldi háztól eszem;
Rossz kis sütykő voltam, annyi, mint az öklöm,
Hogy a toldi pusztán szántottunk hat ökrön.
  Én ökröt vezettem, — éd's apám az ekét
Tartotta . . . . de minek ez a hosszas beszéd?
Hej! micsoda búza lett abban a földben:
Eddig ért, uram, ni! másik esztendőben.

Még akkor boldogult apám uram is élt,
Csakugyan Benczének hitták ő kegyelmét,
Én is, hogy fiam lett, — látom, a bolondok
Czifra néven kapnak: Bencze legyen, mondok.
  Nagy fiú: ehol van! Jöszte, szógám, elébb:
Szégyellős e' kicsit, mint fiatal cseléd.
Hej! vitéz nagy uram, jut-e még eszébe
Mikor együtt mentünk a király elébe?

Jóval ifjabb volt még kelmed a fiamnál,
Hanem szálasabb is, izmosabb is annál:
Hányszor elbeszéltük az előtt: no, ebből
(Kelmedet értettük) ember lesz, ha meg-nől.
  Biztattam is: menjen katonának, vagy mi,
De az édes anyját nem akarta hagyni;
Pedig lám ni! milyen ember vált belőle;
Kit nem egyszer kétszer mondtam én előre.

Ezt a rossz fiut is nem t'om én mi lelte,
Katonának vágyik, vagy mi az eblelke!
Azt izéli mindig: nem leszek én paraszt,
Nem én, apám uram, elszököm ha maraszt.
  Itt van, nagy jó uram, azér' hoztam elő,
Legyen kelmed hozzá igaz gondviselő,
Apja helyen apja, vezető vezére:
Isten is megáldja kegyelmedet érte!»

Nevetett Miklós az együgyü beszéden,
Forgatá egyszersmind a dolgot eszében:
Elvigye-e Benczét, vagy itthon maraszsza?
Melyikben lesz annak idővel is haszna?
  Etelke azonban, egy asztali késsel,
Lovaggá ütötte, három kis ütéssel
S kitörvén a kedve hangos hahotába,
Bevonszolta Benczét az oldal szobába.

Ott egy régi szekrény poros zege-zugát
Felhányta s kiszede holmi ócska ruhát,
A melyeket Toldi már annak előtte
Régen elhajított, mivelhogy kinőtte.
  Etelke azokból egynehány darabot
Egész öltőbelit összeválogatott
S od'adá Benczének ingyen, ajándékba,
Hogy tanúljon belé, vegye is fel még ma.

Ezalatt elmondá Toldi az anyjának,
Hogy jutott kezéhez a szép úri lyánynak.
Mutatá a gyűrűt, melyet hoza jegybe,
Háború végével, kelnek, úgymond, egybe.
  «Addig, édes anyám, — addig az országból —
Messze kell távoznom, király parancsából.»
Nem hazudott ebben, némelyek úgy vélik,
De hazudság a szót eltakarni félig.

Sirt, nevetett anyja, mikor ezt meghallá,
Szíve ez örömet nem várta, sokallá;
Elpirult, tüzes lett halvány arczulatja,
Elpirítá benső titkos gondolatja:
  Előtte fia még mind' a régi gyermek,
Oly furcsán esett most képzelni embernek,
Házasult embernek . . . . képzelni továbbat
Göndör haju, fürge, játszi unokákat.

Hányszor mondatá el, kérdezé ki újra?
Nem maradt szó nélkül egy legkisebb ujja:
Karcsu-e, magas-e, barna-e, vagy szőke?
Fehér-e, piros-e, vagy milyen a képe?
  Haja, szemöldöke, szeme, szempillája?
Ajaki, beszéde, léptei, ruhája? . . . .
Felelni sem győzne Miklós annyit neki,
Ha oly jól nem esnék, mikor emlegeti.

S jaj lett volna szegény Piroskának dolga
Ha, míg emlegették, folyvást csuklott volna! —
Most azonban félbehagyták a beszédet,
Mert az ifju Bencze a szobába lépett.
  Kard veri a czombját, a nyakába' mente,
Ki van csípve rútul, mint bármely levente,
Megáll egyenesen, mint egy mutató fa
S rövid habozással imígy kezd a szóba:

«Vitézlő nagy uram, szépen megkövetem:
Egy pánczélos bajnok, úgy látom, idegen,
Künn az ajtó előtt kegyelmedet várja,
Hogy vele megvíjon életre halálra.»
  Toldinak se kell több: «hogyan a patvarba!»
Felugrik sebesen, szalad a pitvarba,
Hát csakugyan ott áll a sisakos vitéz,
Kivűl a tornáczon, vele megvíni kész.

Toldi a fegyverről, nyomba megismerte, —
Látja, hogy az nem más, mint húga Etelke,
Iszonyú láncsáját balkezében tartja,
Míg a jobb kezében villog széles kardja.
  De Miklós a szemét összerántja vadúl,
Felgyűri az ingét, karja kiszabadúl,
Rohan puszta kézzel: megszalad az ellen,
Hármat lép, elesik a nehéz fegyverben.

«Ugy kell! eben esett, kőszülötte lyánya!»
Kiált és odafut Toldiné, mert szánja,
Fölemelte szépen, tizszer is megkérdte,
Nem fáj-e valahol, könyöke, vagy térde?
  Semmi baj! de van ám tréfaszó, nevetség,
Van mivel egymás közt eltöltni az estét;
Azt is látja Toldi, hogy bizony nem furkó
A fiatal Bencze, sőt ugyan nagy lurkó.

Igy az egész éjet, viradat feléig,
Nyájasan, ők együtt hamar elbeszélik,
Édes övéi közt enyhül Toldi gondja,
Majd, a rövid álom Piroskához vonja.
  De a harczok gondja korán költi másnap
Búcsút vesz, neki megy a nagy útazásnak,
A merre vezérli jó vagy bal szerencse; –
Utána lovagol fütyörészve Bencze. —

NEGYEDIK ÉNEK.

«Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vagynak seregében.»
Illosvai.

Nagy Lajos azonban éjeket napokat
Búbánatban tölte kedves öcscse miatt,
A kit megölének valamely gonoszok,
Nápoly országában lakozó olaszok.
  Mert az ifju Endre ott növekedett fel,
Nevelé a király szives szeretettel,
Róbert, az ősz király; minthogy unokáját
Neki szánta nőűl, s vele koronáját.

Ezt az öreg Róbert meg is hagyta irva,
Nem sokkal azután leszállott a sirba,
Endre pedig felnőtt, a leányt elvette,
De a szép Johanna férjét nem szerette.
  Csakhamar az ágyát ő másokkal osztá,
A koronától is jó urát megfosztá,
Tőrt hánytak elébe, vadászni kicsalták,
Egy mulató házban éjjel meggyilkolták.

Ki miatt az udvar, királyné udvara,
Fényes Visegrádon gyászba merűlt vala,
Ott lakván az özvegy, Károly nagy királyé,
Lajos édes anyja, Erzsébet királyné.
  Visegrád, Visegrád! hol van régi fényed?*
Magas fellegvárad, parti építményed?
Dunapart hosszában kerti ékességed?
Mérföldekre nyuló, párduszlakta nyéked?

Ott, hol négy királynak azon idő tájba'
Megfért volna minden udvari pompája
Meg sem töltve annak negyedfél száz termét,
Most a róka bujkál, ássa kicsiny vermét.
  Nem nyílik kevélyen a Dunára kapu.
Belül is a zöld tért gaz veré fel s lapu,
Oda van a lépcsők márvány büszkesége,
Nyolcz egész ölnyire terjedt szélessége.

S a négyszegü udvar eme lépcsők felett
Negyven láb magasan — hej! az is oda lett!
Nem dicsekszik földje márvány kirakással,
Nincs beárnyékozva illatozó hárssal.
  Nem is veszi körül nagy paloták szárnya
Száz meg száz ablakkal a kies Dunára;
Maga a koronát őrző hegyi fészek,
Az is összeomlott, ledönték a vészek.

* Oláh Miklós. I. VI.

De mihaszna borong rajta képzeletem:
Sirató dalommal fel nem építhetem! . . .
Noshát a királyné visegrádi háza
Endre herczeg miatt öltözék mély gyászba.
  Ottan a csillámló fejedelmi pompa
Büszke ábrázatját feketébe vonta;
S a bú, mintha ülné királyi ünnepét
Felvette magára legszebb öltözetét.

Meghallván a gyász hirt, seregesen gyűltek*
Királyné asszonyhoz tisztes úri hölgyek,
Hajadon és özvegy és a kinek férje
Főfő rangot visel: fiatalja, vénje.
  Jártak hosszu sorral a nagy palotákban,
Vetélkedve mintegy, szomorú pompában,
És megoszták versent a királyné jajját,
Hangosabbá tévén szózatos fájdalmát.

Számtalan sok gyertya, mint egy-egy szövétnek,
Hófehér viaszból — éjjel nappal égtek;
És a nagy harangok, viradattul estig
A tornyok falait szinte megrepesztik.
  Vége hossza nincsen a gyászos menetnek,
Mindennap, azt vélnéd, egy királyt temetnek,
Mondaték minden nap búsan zengő mise, —
Annyi drága pompát nem látott senki se.

Maga a királyné talpig gyász ruhába
Minden nap misére ment a kápolnába,
Mely a paloták közt állott legközépen,
Remek épitéssel, a várhegy tövében.
  Koldusok, szegények, feltartott süveggel
Gyülekeznek oda minden áldott reggel,
A királyné pedig alamizsnát oszta,
Utána a sok pénzt három leány hozta.

* Dubniczi krónika.

Másszor sem sajnállott ugyan ő felsége
Adakozni bőven isten dicsőségre,
De most adományit kétszerezve adja,
Hogy istennél inkább légyen foganatja.
  Klastrom emelkedik, fényes templom épül,
Ne kiméljék, ugymond, telik az övébül,
Jut belőle minden papnak és barátnak,
Az isten szolgái szükséget nem látnak.

Lajos király pedig — minden szombat-este,
Özvegy édes anyját híven megkereste,
Egész héten ország baját végzé Budán,
Ha ő el nem végzi, ki lásson az után!
  De ha Visegrádba este megérkezett,
Megcsókolta szépen az anyai kezet,
Fekete ruhája bánatát ingerlé,
Könye hullt a gyürűk gyémánt köve mellé.

Monda neki egyszer édes anyja: «Oh jaj!
Mit ér nekem a köny, mit nekem a sóhaj?
Minden nap, minden nap el-elmúlik egy nap:
És mi ott vagyunk ma, a hol voltunk tennap.
  Keményítsd meg, fiam, ellágyult szivedet,
Váltsd be férfi módra első igéreted!
Tudom hogy hiába. De vért kiván a vér:
S ezreké sem elég az én egy fiamér!»

Igy önté az olajt a király tüzére,
Nehogy azt a sok köny meglohaszsza végre,
Mert szelid s jámbor volt benne a természet,
Nyári vész haragja: támadt, elenyészett.
  Hanem most az egyszer nehezen felejte,
Egy az, mivel öcscsét szívéből szerette,
Más az, hogy lakolni érdemes a bűnnek,
Harmadszor, kivánja bajnoki becsület.*

* Lajos adománylevele Laczfi István részére. Dubniczi krónika.

Ezért a magyarok hatalmas királya
Elhatározá, hogy boszúját megállja,
Országából összerendelé a főket,
Budára, gyűlésbe parancsolta őket.
Kik is szép nagy számmal ottan megjelentek
Papi és világi méltóságos rendek;
Telegdi az érsek, Kont Miklós a nádor,
Laczfi vajda, Szécsi, Druget, Bánfi, Bátor.

Ezek és még többen mikor összegyűltek,
A nádor, az érsek elsőbb helyre űltek,
Ugy a többi, sorban a zöld asztal mellett,
Csakhogy gyász fedé most a zöld posztó helyett.
A királyi szék is, mintha bánatjába'
Öltözködött volna fekete ruhába;
Sűrü fátyol lepi kéklő boltozatját,
Gyémánt csillagait, fényes arany napját.

Végre jött a király; vele édes anyja,
Bánatos ruháját, mint egy felhőt, vonja,
Egyenes, mint a nád, magas a termete,
Nagy pénzt érne rajta gyászos öltözete;
Mert mikép a felhőn a nap szűrt világa,
Átcsillog a gyászon minden, a mi drága:
Gyürűi, keresztje, kösöntyűi, láncza,
Gyémántja, aranyja, rubintja, zománcza.

Egyszerre felálltak a nagy úri rendek,
A király s királyné pedig oda mentek
Hol magas űlőhely volt számokra készen,
Feketébe vonva, lám mondom, egészen.
Lajos a levelet hozatá most elő,
Melyet irtak neki szegény öcscse felől,
Olasz herczeg irta, névszerint Durazzó*
Felolvasta egy úr: igy volt benne a szó:

* Fessler III. rész I. köt. 215, 268. ll.

«Szomorú bal hírnek fekete hollója,
Endre halálának vagyok hirmondója;
Megesett, megesett, megvan az áldozat,
Él az isten! ő lát, lásson is igazat.
  Kimenénk vadászni, bár ne mentünk volna!
Aversza városa bár elsülyedt volna!
Ott lakozánk este, víg vadászi torban,
Kivűl a városon, egy nagy kolostorban.

«Fordulván az idő, fordult öreg éjre,
Johanna királynét karon fogta férje,
Ketten egy szobába nyugalomra mentek,
Hanem a gonoszok, oh jaj! nem pihentek.
  Zörgetik az ajtót, felverik álmábul,
Felretten, kimegyen, először elámul,
Aztán védi magát, védené, de hogyan?
Ő egy s fegyvertelen, azok pedig sokan!

«Johanna királyné nem ébred a zajra,
Sikoltoz egy asszony, de ő azt sem hallja,
Endre is zörgeti már az ajtót régen;
«Gyilkosok — ereszsz be, édes feleségem!»
  Nem ereszti biz' a, nem bocsátja biz' a,
A melly úton kijött, nem mehete vissza,
Erőt vesznek rajta, zsinórral megfojtják
S egy ablakon átal a kertbe ledobják.

«Igy esett, megesett, megvan az áldozat,
Hanem él az isten: ő lásson igazat;
Te pedig most, uram, felséges nagy király,
Itt e földön itélj: boszúlj, büntess, birálj.
  Győzelem lesz utad: városok és várak,
Fő és köz rendűek tiszta szivvel várnak;
Én már büntetem a kis gonosztevőket: *
Jövel uram király, lakoltasd a főket.»

* Fessler. III. I. köt. 214. lap.

Most az urak szívét elfogá az iszony,
Nem is vítatkoztak rajta soká bizony,
Nem mondom, sokáig, kevés ideig sem,
Nem tanácskozának bizony semmeddig sem.
  Sőt inkább felálltak összes egyetemben;
«Háború! háború!» hangzik a teremben;
Tudta ezt a király, hogy e lesz belőle,
De jobb volt tanácsot kérdeni előre.

Tudta, hogy az ország, élni halni készen,
Mind feláll őérte, összesen, egészen:
Még se támaszkodott egyedűl csak erre,
Nem is kényszeríte senkit menetelre.
  Volt már neki ott künn szép számú kis hada,
Melyet más országban jó pénzért fogada
Vitéz Miklós mester, kit előre küldött,
S Jakabfalvi János, a veszprémi püspök.

Hogy aztán eloszlék a budai gyűlés,
Titkon is, nyilván is, folyt a nagy készűlés;
A király egy haddal megindítá Kontot,
Induláskor annak ily szavakat mondott:
  «Valahol utaztok, valahol átkeltek,
Meg ne tudjam én, hogy bántsatok egy lelket,
Vagy sarczot tegyetek, vagy ragadozzatok!
Koronámra, mondom, szennyet ne hozzatok!» *

A másik had is gyűlt Rákos mezejére;
Laczfi Apor István annak a vezére;
Vele a két fia, három öcscse, mert még
A tatár Moldvából nem bocsátja Endrét.
  Ide csatlakozott a két harczos Bebek,
Draskovics, Andrási, Druget és egyebek,
Ide jó Giléti öcscsével Jánossal,
A János fiát is hozván Domokossal.

* Dubniczi krónika.

Aztán Szécsi Miklós, a felső-lindvai,
Szudár, Bánfi, Német, a két Kanizsai,
Szécsenyi Miklós a nógrádi főispán,
Bátori, Pohárnok és Butkai István.
  De ki győzné sorra megnevezni őket,
Nem mondom, egyenkint, de csupán a főket?
Mindenik a maga zászlóalját hozza,
Ezrével, vagy a mint fel van rájok osztva.

Ti is feljövétek, barna kunok, jászok,
Szemes, ügyes, virgoncz, nyilvető ijászok,
Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,*
Midőn öklelőznek a várdöntő kosok.
  Lajos e hadakkal előbb tábort járat,
Követi a szemlét isteni szolgálat,
Ősz Telegdi érsek fenszóval megáldá,
Ugy népét a király előre bocsátá.

Maga pedig Lajos gondját a hazának
Letevé kezébe az édes anyjának,**
Mert okos személy volt, nem is volt, asszonyban,
Hozzáfogható más; egész Magyarhonban.
  Mellé pedig adta, mint férfi tanácsot,
A megélemedett Telegdi Csanádot,***
Igy, e roppant házat elrendelve bölcsen,
Maga is a gazda indult sietősen.

* Fessler III. rész I. köt. 651. l.
** Dubniczi krónika.
*** Budai Ferencz. Polg. Lexicon.

ÖTÖDIK ÉNEK.

«Vala okossága az tisztes asszonynak.»
Ilosvai.

Toldiné pedig űlt egy szombati napon
Este a ház előtt, a kiűlő padon;
Akkor jött dologból Bencze a vén szolga,
És leereszkedik valami tuskóra.
Tiszta, mint a pohár, volt az udvartáják,
Hüvössé locsolva az esteli árnyék,
Lanyha szellő repked, bársonyos az égbolt,
Vére-vett arczával várt az éjre a hold.

Fű, fa, madár csendes: csak egy rigóének...
Csak erős, mély hangja hallik Etelkének
Lent, az udvar lábján, a hol épen fejet,
Szűri habkezével a felhabzó tejet.
Jóllakott tehenek fanyalognak mélán,
Zöld szinű, virágos, illatos új szénán,
Míg a sárga borjuk, telhetetlen kéjjel,
Farkat billegetve, dőzsölnek a téjjel.

Toldiné asszonyság tünődék azonban
Anyai örömben és anyai gondban,
Meglátszott a képén hogy mikor, mit érez;
Utoljára igy szólt az öreg Benczéhez:
«Elmegyek én magam, bizony el én *oda*:
Megtudom, meglátom, kicsoda? micsoda?
Kitől hozta Miklós azt a gyűrűt jegyül?
Kit ad a jó isten vénségemre menyül?»

Nagyon helybe hagyta Bencze a szándékot,
Hogy legyen, mint legyen: el is végezék ott;
Más nap a hajnal még alighogy zsendűle,
Mikor Toldiné már a szekéren űle.
  Etelke pedig az öreg Bencze jobbján
Hajtá a lovakat az első saroglyán;
Váltig restelé a vén cseléd a dolgot:
Egész úton pörölt, veszekedett s morgott.

Estefelé volt már hogy Keszibe értek,
Mint idegen utas, hálásra betértek;
Ott leszálla Bencze s ápolgató kézzel
Lovai üstökét megrántotta kétszer;
  Toldiné pedig ment befelé, a házba,
Jobbra is, balra is szemesen vigyázva:
Milyen a háztáják? a pitvar? a konyha?
Mindezekben ismert csinos gazdasszonyra.

Azután benyitott egy üres szobába,
Onnan a másikba, oda is hiába;
Körülnéze bennök és egy pillanattal
Szemébe tűnt minden: szék, ágy, tükör, asztal.
  Visszatérve, leplét felhajtá az ágynak,
Tisztának találta mindeniket s lágynak,
Azután kifordult, s végig az udvaron
Gyönyörűség! mennyi volt az apró barom.

Igy, sehol nem látván egy emberi lelket,
Szemügyre veheté az egész nagy telket,
Mignem, ráakadván a gyümölcsös kertre,
Annak fái között Piroskát meglelte.
  Cziczázott Piroska a leány cseléddel,
Mit az idegentől tudom is hogy szégyell,
Abbahagyta mingyárt, az orczája égett;
Azonban jó szivvel látta a vendéget.

Felvezette őket az első terembe,
Váltig szabadkozott, hogy nincs semmi rendbe'
(Toldiné is váltig mondta, hogy nincsen mit) —
Letörlé a székről a sok tiszta semmit.
  Csakhamar beszédbe ízeledtek hárman,
Előbb tartózkodva, hanem aztán bátran,
Mert kis gyermek a szó ismeretlen körbe':
Elébb búvik, aztán maga fut az ölbe.

Elmondá Piroska, hogy az atyját várja,
Ha nem jött ebédre, megjő vacsorára;
Ugy is lett, haza jött, de komor volt nagyon,
Hanem mingyár' vidult, hogy vendége vagyon.
  S mig a jó öregek beszédbe merültek,
Etelke, Piroska, a konyhába tűntek;
Összebarátkoztak a legelső szóra,
Mintha együtt nőttek, nevekedtek volna.

Nem is állott a szó Toldi Etelkében,
Csakhamar a szája kioldott ekképpen:
«Hej, te Piroska!... de nem mondom, mert titok,
Hej, ha te úgy tudnád, azt a mit én tudok!
  Nem vagyunk mi útas, igazán megvallva,
Nagyanyám-asszony a Toldi Miklós anyja;
De egy léleknek se szabad ám tudni azt;
Soha rád se nézek, hahogy rajtam kiadsz.»

Megijedt Piroska, meg is örült ezen;
Hátha majd valamit nem inyére teszen!
De más részben örül, a napot is áldja
Hogy a Toldi Miklós édes anyját látja.
  Legottan a két lyány egymást megölelte,
Piroska Etelkét, Piroskát Etelke;
Van beszéd, de mennyi! tudom hogy akárhol
Bujdosik most Toldi, a jobb füle lángol.

Benn pedig a gazda, együtt a vendéggel,
Cserélgetik a szót, öreges beszéddel;
Toldiné azt kérdi, idegen módjára:
Van-e több cselédje, vagy csak ez a lyánya?
«Dehogy van! dehogy van!» sopánkodva felel,
«De százzal se volna több bajom, mint evel;
Most is oda voltam, most is abba' jártam,
Atyafi gyülésen, a rozgonyi várban.»

Igy felelt boszúsan és lepanaszolta
Mi legyen a bajnak egész léte-volta,
Hogy' adott a király igazság-levelet,
Miszerint vagyona Piroskáé lehet;
Hanem a rokonság feltámadt ellene,
Hogy nem ér az semmit, a király levele,
Nem is úgy ütött ki, mint a levél tartja,
Mind azt feleseli, mind azt hánytorgatja.

Egyik része, ugymond, fenyegeti perrel,
Szeretne vagyonhoz jutni könnyü szerrel,
Meghal ő, azt mondják, nem él örökkétig,
Akkor a jószágot szerteszéllyel tépik;
Más rész avval gyötri, tőle azt kivánja:
Rozgonyi nevűhöz menjen a leánya,
Tyúkkal és kalácscsal üldözik untalan:
«Nocsak, öcsém uram! nocsak, bátyám uram!»

Többen kérik a lyányt, de ő megmutatja
Hogy hiába kérik, mert azér' sem adja;
Pedig utána járt és bizony a levél
— Törvénytudók mondják — bizony nem sokat ér.
«De fölmegyek én még, ha az isten éltet,
Kérek a királytól erősebb pecsétet,
És olyan levelet, a ki hogy megálljon;
Tudom meg is adja felséges királyom.»

Igy végezte szavát; hanem Toldi felől
Egy igét se szóla, nem is hozta elő:
Mert a mi világos, nem öröm az néki,
S a mi titkon esett, minek kürtölné ki?
  E közben Piroska felhozá a tálat,
Melléült a gazda s a két asszonyállat,
De Piroska nem ült jegybe és gyűrűbe
Micsoda gazdasszony, a ki enni ül be!

Toldiné meg a lyányt tartja mindig szemmel,
Nem aval a nyájas édes-anyaszemmel,
Hanem mostohával, a millyennel soha
Nem nézhetne irigy napa vagy mostoha.
  De hiába nézte, de hiába leste,
A csomót a kákán hiába kereste,
Nem talált hibára, síma volt a káka:
Rozgonyi Piroska leányok virága!

Hogy aztán ideje volt a lefekvésnek,
S unni kezdé magát világa a mécsnek:
Toldiné asszonyság jó éjtszakát monda,
Etelke is mingyár' követé őt nyomba.
  Rozgonyi meg, a mint azok elpihentek,
Találgatja szörnyen: vajjon kik lehetnek?
Hallá ezt Piroska, de nem szólott reá,
Mintha ő sem tudná, vagy nem is hallaná.

Toldiné azonban Piroskát az ágyba'
Befoglalta buzgó szép imádságába,
Mingyárt fia mellé, a kiről Etelke
Rosszat újságolni, jó hogy elfelejte.
  Alugyál jó asszony, álmodjál ma szépet:
Nem hoz-é, ki tudja, bút a holnap néked?
Hej! mert a ki fiát szülte a világnak,
Búbánatot szűle az asszony magának.

Szép is volt az álma, mert aranyos kedvvel,
Mosolyogva igy szólt Rozgonyihoz reggel:
«Soha se törődjék nászuram oly nagyon,
Kire száll a birtok, kié lesz a vagyon.
  Ha elveszi a lyányt, tudom el is tartja,
De meg, jó az isten, majd csak kimutatja —»
Megüté ez a szó fülét a gazdának,
Hogy mi okból mondja őtet nászurának.

Így, nem sok beszéddel, összeismerkedtek,
Egymás arczát nézve, öröm rózsát szedtek;
Majd a szó is, egyik a másikat, hozta,
Szegény Toldinénak fájdalmát okozta.
  Csudálkozott szörnyen, alig hitte Pál ur
Hogy semmit se hallott a Miklós bajárul;
Elejét utóját hosszan elregélte,
Hanem Toldiné azt nem hallgatta végre.

Első mozdulattal a szivéhez kapott,
Másik mozdulattal nyitá az ablakot:
«Fogj be, öreg, fogj be!» — és a jámbor gazda, —
Nem volt annyi lelke, hogy tovább maraszsza.—
  Mért vonúl magányba a mélységes bánat?
Mért búvik sötétre a vérig vert állat?
Mért a haldokló vad, sűrű rengetegbe?
Természet törvénye vagyon mindezekbe.'

HATODIK ÉNEK.

«Több dolgai között jó Tholdi Miklósnak,
Még ifju voltáról ily éneket írnak.»
Ilosvai.

Megsohajtá Bencze Nagyfalu határát,
Köszönté süveggel a kopasz határfát,
Akkor immel-ámmal a világba nézve
Követé gazdáját halkan fütyörészve.
  Toldi pedig — hagyván Pirkóra az útat —
Összeillegette a jövőt és multat;
Mit tehetne, vajjon, addig is vitézűl
Mig az olasz ellen a király felkészűl.

Most a lova száját megrántá egy hegyen,
Hogy ne hajszra tartson, hanem csára menjen;
Addig kisérgette azt az útat, csára,
Hogy elért Erdélybe, kulcsos Kolozsvárra.
  Ottan megcserélte a rajtavalóját:
Pánczélját, paizsát, sisakját, forgóját,
Hogy, mikor meglátta, Bencze is bámulta,
Ugy mosolyodék rá egy kis idő múlva.

Onnan pedig indúlt messzi Moldovába,
Hires Laczfi Endre székely táborába;
Megpróbálta karját a tatárok ellen,
Mivelhogy régóta hever a hüvelyben.
  Ekkor esett az, hogy a tatárok kánját
Elfogá, kihúzta, széllyelverte nyáját,
Mint mikor a juhász botját közre dobja:
Széllyel ugrik a nyáj: s a nagy kost kifogja.

Elevenen vitte Laczfihoz a kámot,
S elbucsúzék Toldi, miután beszámolt:
Megsugá négy szem közt, hogy ki volna, s kérte
Szóljon egyet-kettőt a királynál érte.
  Laczfi ezt örömmel fogadta, hogy meglesz,
Toldi pedig indult szomszéd lengyelekhez:
Hanem a góbék közt foly különös beszéd,
Mert nem ismerék fel Toldi bajnok kezét.

Azt esküszi lófő, azt esküszi gyalog:
Csuda történt, ámbár szemmel látott dolog:
Néhai Szent László nagy király vezette
Őket a pogányság ellen ütközetre.
  Mert, a mikor, ugymond, épen tűzbe mentek,
Hogy? hogy nem? előttök egy vitéz jelent meg,
Fegyverkezve talpig vérttel és pánczéllal,
Sima csiszolt vassal, csillogó aczéllal.

Roppant nagy ló tombolt (tódítják) alatta,
Maga is egy fejjel őket meghaladta;
Pallos a kezében s nagy fejű buzogány,
Minek a szelétől csakúgy dűlt a pogány.
  Sőt nem egy a hitét arra is ajánlja,
Hogy fején tündöklött arany koronája,
Feje fölött pedig, fényes kerekségben,
Koronás asszony űlt a levegő égben.

Voltak ugyan, a kik ezt kétségbe vonták,
Hanem azt mindnyájan bizonyosnak mondák,
Hogy maga Szent László király a levente
S hogy Szűz-Mária volt az asszony felette.*
  Akárhogy', akármint: a győzelem övék,
Czelnai jó borral iszszák is a levét,
A mit örömében Laczfi Endre oszta,
Erdélyből, magával, sok tömlőben hozta.

* Dubniczi krónika.

Mi pedig siessünk Toldi Miklós után
Bujdosó, vándorló, viszontagos útán;
Sok esett őrajta, sok jeles történet
A mi fölött most csak elsuhan az ének:
Elsuhan, átsuhan, mint a fecske szárnya
Mely a tavat éri, belé még sem mártja,
Vagy mint szökdelése víz felett a kőnek,
Melylyel a gyerkőczök a folyamon *szőnek*.

Tudta ő, hogy Kázmér, lengyelek királya,
Egy testvér Lajosnak az édes anyjával;
Tudva, e szerént hogy azok ketten egyek,
Gondolá magában: «Oda bizvást megyek.
Mint magyar vitézzel, jól fog bánni velem,
Itt ez a kard: e lesz ajánló levelem;
Tán szolgálhatok is némi részben neki,
Tán Lajosnál értem magát közbeveti.»

Ilyes gondolattal odaért, hol vissza,
Napkeletre önti habjait a Nyisztra;
Komp vinné az útat keresztül a vízen,
Most ki vala kötve, de a tulsó részen.
Toldi a révésznek mindegyre kiáltott,
Karjával is inte, bár senkit se' látott,
Beléúna végre s abbahagyta osztán
Integetni, mint a szélmalom a pusztán.

Pirkó paripáját folyamnak biztatja,
Bencze is ért arról, utána usztatja,
Igy a parthoz jutnak, mely azonban sziget,
Néhol bokros erdő, néhol tisztás liget.
De ki látott ilyet! mindenik fa bitó:
Hozzákötve egy-egy isten adta zsidó;
Szájokat feszíti száraz, fojtós moha,
Alig fedi őket az egy testiruha.

Kapott ez alkalmon a vitézlő Bencze,
Jól kifent kardjával egy husángot metsze,
Kezdé a legelsőt ugyancsak páholni,
De felháborodván, így riad rá Toldi:
«Mennydörgöm adtát is! — vered, a kit vernek?»
Szepegett a szóra Bencze, mint a gyermek;
Parancsolta Miklós, hogy rögtön eloldja;
Igy panaszlá a bajt Ábrahám utódja:

«Költözünk, bujdosunk szép Magyarországból,
Számkivetve onnan, király parancsából.
A miért ősei hitét nem hagyá el:
Költözik, bujdosik a szegény Izráel.*
Hogy e komphoz értünk — nem tudván előre —
Dovecz az óriás ennek vámszedője —
A mit életünkben összesugorgattunk —
Oh ég! — mint az ujjam — meztelen maradtunk.»

«Oldd meg társaidat!» a levente szóla,
S elfordulván, többé nem méltatta szóra,
Hanem fölkereste Doveczet, a zsiványt:
Iszonyú mulatság, a mit épen csinált.
Egy-egy fiatal csert a földig lehajta,
S midőn fereszti, már zsidó függ rajta;
Visszapattan a cser, az elégen túl is,
Kolompol a terhe innen is, meg túl is.

Észrevevén Toldit a bokron keresztűl,
Egy fiatal gyertyánt fölszakít tövestűl,
És úgy várja készen, mint valamely bottal,
Ütni húzakodó feszes állapottal.
De Miklós zúdítja zubolynyi buzgányát:
Eltalálta, épen a vakszeme táját,
Vak is lett azonnal, siket is lett tőle,
Tompa ökröndéssel lezuhant a földre.

* Küküllei János.

Megpihene mostan, a cselédjét várva;
Hát íme közelget éktelen nagy lárma:
Hallik Bencze hangja: «Egy-egy arany! zsidók
A miért megmenténk, fizessetek adót!»
  Másfelöl perpatvar, csúnya veszekedés:
«Nem volt semmi alku — nem volt semmi kötés!»
Toldi haragszik is, nevet is: «goromba!
Hogy mersz elegyedni te az én dolgomba?»

Igy dorgálta Benczét; s így ez abban elmult; —
E kis tréfa után Toldi tovább indult,
De nem a királyhoz, Krakó városába:
Üres kézzel nem megy, gondolá magába.
  Hanem viszen neki, szép szavai mellett,
Fényes ajándékot, fényes győzedelmet;
Alkalom volt erre: sok garázda *litván*
A lengyel hadakat mindennap szorítván.

Eszébe jutott a régi háborúság;
A *lembergi vásár* csak tennapi újság:*
Miszerint a litván rablók feje, Olgárt,
Felgyujtá a várost, leölé a polgárt.
  Kapzsi nép a vásárt hogyan verte széllyel,
Drága selyem-bársonyt mértek kopjanyéllel;
Nem árult az adó, és a vevő nem vett:
Mégis elkölt minden, pénze mégis elment.

E tudva, magát ő lengyelekhez adta;
Erejét karjának úgy is kimutatta
Hogy *Lubárt* és *Kejstut*, megszaladva rútul,
Minden kedvök elment újabb háborútul.
  Igy, a harcz mezején töltve néhány hetet,
Toldi a sereggel Krakóba sietett;
Fényes diadallal vezeték Krakóba,
Hol immár elébb is forgott neve szóba.

* Fessler, Dlugoss után.

Tudniillik *Eszter* a szép zsidó leány *
Hallotta Doveczről: mit mivelt a zsivány;
Hallotta: ki, mikor? hogyan tanítá meg;
Hite sorsosait hogy szabadítá meg.
Eszter a királynál benn vala... még' nagy benn!
Orcza nélkül való fejedelmi kegyben;
Nem csuda tehát, hogy Toldinak a híre,
Jó szállást csinálni, előbb odaére.

Nosza hát, nagy torral a győzelmet üllik,
A mi tivornyának is bizony beillik;
Első hely közöttük a zsidó leányé:
Szebb ruhában űl ott, mint Sába királyné.
Az urak ellenben isznak kegyetlenűl,
Az a nyertes, a ki asztal alá kerűl;
Olyan mesterség ez, hogy könnyű az utja:
A ki nem tanulta, az még jobban tudja.

Eszter pedig, ámbár szeme Toldin jára,
Felügyelt a király arany poharára:
Piros galamb-ajka sűrűn megcsippenti:
Akkor ivás nélkül meg nem állja senki;
Legalább a király ugy van azzal mindég.
De poharazásban legelső a vendég:
Maga is a király nézi gyönyörködve,
Szivesen beszélget vele időközbe'.

Kérdez tőle holmit; sokszor emlegeti,
Hogy Lajost, az öcscsét, mily igen szereti;
Országát is, ugymond, végre neki adja,
Feltette magában: mert hát kire hagyja!
Többet is beszélne, kérdene Tolditól:
De nyelve az eszét már nem éri utól,
Megakadt egy szóban, a kellő középen;
Nehéz lett, elalutt a nagy bársony széken.

* Ugyanaz.

Igy vége szakadván tusnak, boritalnak,
Tehetsége szerint kiki hazaballag;
Toldi is hazament, lefekünni, oda,
A hol készen várta egy szép vendégszoba.
  Esze, lába, helyén; a nyelve is fordul,
Hanem az orczája tüzel a sok bortul,
Zúgó füleiben vad muzsika dörmög,
Szeme előtt pedig... hej! a bor nagy ördög.

Szeme előtt, mondom, a zsidólyány képe.
Ifjuság: bolondság! mi nem jut eszébe!
Eszébe jut minden, annyi minden régi —
Mikor a kőből is olaj cseppent néki.
  Hol ezen jár esze, hol a zsidólányon
Nem bír elaludni, hánykódik az ágyon,
Mikor egy vén asszony a szobába lépve,
Bár csak ketten vannak, suttog a fülébe.

Sugva beszél hozzá, mert a nagy-felszónak
Több orczája van ám, mint a susogónak:
Attól is, ki hallja, attól is, ki mondja,
Szégyenli az magát, hangosan kimondva.
  Toldi a szégyenre — gondol is ő erre!
Követi az asszonyt egy bizonyos helyre,
Végig a tornáczon, keresztül a házon:
Szőnyeges, aranyos tizenegy szobákon.

Tizenkettedikhez érve most a banya,
Mutatá az ínyét, mintha mosolygana,
Csendesen kopogtat, leskelődve nyit be,
Csak Toldit ereszti, maga nem megy itt be.
  Lanyha széllel akkor mind az ajtónyílat
Megcsapá egyszerre, mind a kedves illat. —
Azt gondolta Miklós, hogy nem is szobába,
Hanem egyenesen lépett mennyországba.

Nem volt abban ágy, szék, vagy más czifra holmi,
Mint az ilyen házat szokás bútorolni;
Közepéről egy mécs rózsaszinű lángot —
Piros üvegen át terjeszte világot:
  Igy néz vissza a nap, mikoron az esti
Felhőkkel a tájat bibor szinre festi.
Fedezé a földet bolyhos bársony szőnyeg,
Melyet a láb érez puha fris mezőnek.

S mint megannyi lombos, leveles zöld cserje,
Virág volt lerakva, külön-külön helyre,
Magokat szép szinnel, árulják illattal,
Egy erdőt képeznek, tükör lévén a fal:
  Százszor veti vissza, hogy erdőnek véljed.
Közepén a szoba kereken lemélyed,
Lejáró van oda lépcsős márvány padon,
Köröskörül, mint a bányába Váradon.

Három fehér lépcső viszen a gödörbe,
Három látszik ismét alább, mint tükörbe',
Mert a negyediket sima viz takarja,
Mely ön árnyékától most egészen barna.
  Fürdő szép leányok, hajladozó testtel,
Látszanak csúszkálni a lépcsőkön le s fel,
Látszanak, jól mondom, mert meg se mocczannak,
Nem szégyellnek semmit, mivel kőbül vannak.

Fehér lábát egyik most ereszti belé,
Más pedig a vizből most vonja kifelé,
Harmadik a lépcsőn szárítkozik ülve, —
Szembe, háttal, hanyatt, — mindenképen dűlve.
  Legfejebb és legtúl karját nyujtja kettő,
Nagy ezüst medenczét fogva, mint egy teknő,
Hátra emelik azt, testök visszagörbül,
Mintha így a partra tennék a gödörbül.

Még túl a két lyányon, szembe az ajtóra,
Másik kettő térdel a szoba-pallóra,
Párosan, de kissé széllyelebb egymástul,
Kettő pedig összébb, emezeken hátul.
Valamit emelnek közbül ezek négyen,
Ketteje görnyedve, más ketteje térden,
Könnyü hintaszéket, a mi négy szíjon lóg,
Tengeri csigához mindenbe hasonlót.

Fölfelé a háta tornyodzik magosan,
Dinnye-gerézd formán, hosszu rovátkosan,
Széle széllyelterped, mint a páva farka,
Hanem tiszta fehér, nem pedig oly tarka.
Selyem boritéka ki van tömve puhán,
Jobb az ülés rajta, mint a gyenge mohán,
Benne a szép Eszter, kissé hátra dűlve,
Hintázgatja testét, sem fekve, sem űlve.

Lábait az ezüst medenczében tartja,
Csekély öltözet van hideg ellen rajta,
Pongyola szabású ritka fehér kelme,
Gömbölyü termetét kimutatja selyme:
Termetét egészen, a szinét is félig,
Kebelétől kezdve le a lábszár élig;
Nagy, fekete haja, derekán átvéve,
Kétfelől, mint egy öv, foly le az ölébe.

Első gondja volt, hogy mellét betakarná,
(Mutatta legalább, mintha ezt akarná),
Szemérmesnek látszó szempillái alatt
Ravaszúl leskődött a hamis gondolat.
Zavarodva Toldi még mindegyre ott áll:
«Asszonyom, hadd értsem, mi okon hivattál!»
De hamar megbánta együgyü kérdését,
Szégyellve az asszony hangos nevetését.

«Azér' hivattalak» monda neki Eszter,
«Hogy ezt a medenczét lábam alól vedd el.»
Odamene Miklós, térdeit a kőre,
Lebocsátá frísen, a márvány lépcsőre.
  Fehér lábacskáit, rózsaszínű habban,
Megtalálta s kezdé mosogatni abban;
De mi alatt piros szép körmeit mosta,
Eszébe jutott az ártatlan Piroska.

Felkapá az edényt, maga is felállván;
Eszter pedig most a kőleányok vállán
Pihentette lábát, a mellyek ott elől
A medenczét tarták, lám mondom, kétfelől;
  Igy űlt, mosolyogván a Toldi szemébe.
Hanem a vitéznek komor lett a képe:
«Adta bestiája!» káromkodik s nevet . . .
Szeme közé önti a sok szappanlevet.

Egyszeribe, mint az, kit ostorral vágnak,
Végit érte Miklós tizenegy szobáknak,
Onnan a tornáczra, onnat az udvarra,
Sebesen csapódik, hol jobbra, hol balra.
  Fölkereste Benczét, felrázta keményen:
«Nyergelj fiu, nyergelj! de mindjárt meglégyen!»
Alig is tölt abba három-négy pillanat,
Hogy már Toldi Miklós a mezőkön haladt.

Eszter pedig és a banya köztanácson,
Arra határoztak, hogy lármát kiáltson;
Nem sok a látatja, mert akármit csinál,
Minden ember alszik, főképen a király.
  Világos viradtig ott lesé az ágyát,
Akkor elővette Potifárné vádját,
A mire tanítá szégyen és a bosszú —
Hanem ez az ének már nagyon is hosszú.

HETEDIK ÉNEK.

«Tart vala az asszony . . . nagy siralmat.»
Illosvai.

Toldiné bús szíve otthon is csak fája,
Szomorú lőn neki csendes háza-tája,
Szomorú és siket: a hová, jól tudja,
Hire a fiának, ha volna, se jutna.
Azér' eltökelé hogy Budára menjen:
Sok ember megfordúl oly világos helyen,
Népek és országok utja metszi átal,
Szemfül ember ottan mindig ujat lát, hall.

De meg' czélja is volt az özvegy királynét
Felkérni, hogy lenne szószóló fiáért,
Visegrádra menni, elébe járulni,
Egy kis ajándékkal lábához borúlni.
Rögtön is hozzálát, késedelem nélkül,
Elrendeli házát és az útra készül;
Mezei munkának úgy is szűnt a napja:
A mi hátra van még, azt Benczére hagyja.

Azután egy belső régi szekrénybe nyúl,
A melyet magával hozott menyasszonyúl;
Nehezen nyiták ki, sorba vették hárman,
Kulcsa megfeledte a járást a zárban.
Toldiné felhajtja felső takaróját,
Gondosan beszerzett halálra-valóját,
Akkor vigyázattal, jobb kezét ledugva,
Keresgél fenéken valamit egy zugba.

Előbb is az arany koszorút vevé ki.
Anyai jószága volt e párta néki,
Úgy szállott az mindég leányról leányra,
Bajos lenne hamar megmondani, hányra;
  Gyémánttal, rubinnal a czifrája ékes,
Smaragd benne, szép zöld, opál benne kékes,—
Odagörbül a lyány, lélekzetet sem vesz,
Szeme ragyogása a köveken túltesz.

Azután kösöntyű, szinte olyan áros,
Került napvilágra, összeillő, páros,
Melyeket a férje adott jegybe, Lőrincz,
Melyeket azóta kettős gonddal őriz.
  Hamisan Etelke nagyanyja karjára
Kapcsolá az arany pereczet, próbára:
Felhántá egészen, feljül a könyökén:
Maga Toldiné is mosolyogta, szegény.

Majd elővevé a szinehagyta övet,
Lefeszíté róla késhegygyel a követ,
Drágakövet, gyöngyöt, melylyel ki volt rakva,
Ezt is, a többihez, kis kosárba rakta.
  Arany lánczot és még több ily csecse-becsét
Tőn hozzá, minek csak gondolt némi becsét;
Betakarta osztán, szép fehér kendővel,
Sok-rét, hogy semmi ne hulljon ki belőle.

Most az eleséggel megrakott szekérbe
Széna-ülést töm az öreg Bencze térde,
S od'adván a gyeplőt egy suhancz legénynek,
Bölcs tanácsaival nem látszott fösvénynek:
  Ezt így kell, amazt úgy; mutatá, hogy lássa,
Mi a lóhajtásnak különös fogása,
Elmondá az útat, egészen Budáig:
Itt s itt hajszra, csára, tekerűl, szétválik.

Unta is már a szót Gere, a tanítvány,
Ostorával néha nagyokat suhintván;
Meg-megcsapta lábát a lógós lovának,
S megrántá a gyeplőt, hogy ne szaladnának.
  Végre aztán felült a nemzetes asszony,
Meghagyá Benczének: mit, hogy igazgasson,
Mellé unokája; míg egy leány cseléd
Be-lim-lomozá a szekér első helyét.

De, mikép utazott Toldiné Budára,
Nem méltó az ilyen tisztes krónikára;
Háza volt Miklósnak, oda szálla Budán;
Mint a magáéba kedves fia után.

(Több nincs.)

DALIÁS IDŐK.

RÉSZLETEK A MÁSODIK DOLGOZATBOL.

ELSŐ ÉNEK.

Ugyanaz, mint a fentebb közölt 1848. évi első dolgozatban.

MÁSODIK ÉNEK.

Kesziben Rozgonyi nagy készületeket tesz a fényes hadijátékra, melyben Piroska keze lesz a verseny díja. Maga Lajos király is lerándul pompás kisérettel, közte Toldival. (1—7 versszakasz azonos *Toldi Szerelme* II. ének 1—7 szakaszával.) Ut közben a kompolti kastélyban meghálnak:

Este a kompolti várkastélyban háltak,
Hajnali szellővel megin' utra szálltak;
Még szárnyára sem kelt a nagy ut harmatja
S a tegnapi nyomot épségben mutatja;
  Szőke a mező is, mintha deres lenne;
Lova kesely körmét vígan mossa benne;
Toldi a csapattal követi sebtében...
Vele fut a hold is, visszafut az égen.

Hát egyszer a pusztán, selyem szőke hajjal,
Emeli fejét a piros arczu hajnal!
Kiséri a nagy nap, burokba' születvén,
Sugárit a földre széllyel teregetvén;
  Száz meg száz pacsirta az eget ellepi;
Mindenütt a virág! minden oly ünnepi!
Az idő e napnak nem maradt adósa:
Olyan a szép pünkösd, mint egy kinyilt rózsa.

Ebéd tájon immár nagy süvegü sátrak
Mint valamely tábor, messzünnen tarkáltak,
Hallatszott is vékony csöngettyűk rívása,
Buzgó jámbor népnek templomba hívása.
  Lépteit a király kettőzteti gyorsan,
A mint odagondol, egyszeribe' ott van;
Körűlveszi bizvást férfi, asszony, gyermek,
Hogy öröm azt nézni a szegény embernek.

Kesziben Rozgonyi fogadja az érkezőket. Készülődések a lovagjátékra. (Azonos T. Sz. II. 9—18 szakaszával, de az utóbbiban ez egy versszak hiányzik:)

Ott aczélüng habzik lovon és gazdáján,
Ott pánczél dagad a bajnok szíve-táján,
Zárt sisakon nagy toll bokrosan imbolyog,
Drágakő csillámlik, arany ezüst sajog;
  Ott suhogó selyem, puha bolyhu bársony,
Nyusztperém egyiken, hermelin a máson;
Daliát és nézőt terheli a pompa;
Ritka helyen látni ennyit egy-izromba.

Maga a lovagjáték következőleg folyik le:

Erre minden bajnok a nyilát kihúzta,
Ki legyen az első: koczka határozta;
Páronkint ereszti őket a bajmester,
A vad lovak elől könnyen ugró testtel.

S megosztja közöttük a napot a szelet
Aranyos botjával vágván feje felett.
Most a két vas-ember, körme is pánczélba'
Messziről egymásnak pajzsát veszi czélba;
  Vágtat a ló, vágtat, nem is győzne jobban,
Háromhegyű dárda feszül a marokban,
Összecsap a két hős: a paizs megkondul:
Egyik, vagy mindkettő, hanyatt-homlok fordul.

Van olaszdöfés, hogy magas deszkapalánk
Választja el őket, mintegy udvar gyanánt;
Van német-rohanás: ember, ló kitömve,
Hogy röpít a szalma velök egyetembe;
  Hanem a legtöbb rész, ősi magyar módon
Hegyes aczélt hordoz a bajvivó rúdon:
Mirevaló a pajzs? védje kiki magát,
Vagy, ha ezt nem tudja, ám hadd szegje nyakát!

Sokan víttak immár a daliák rendben,
Kiket elszámlálni se' időm se kedvem;
Sok dárda törött el, repüle sok tarcsa
Hogyha nem volt ember, a ki azt megtartsa.
  De most im beugrat egy balog, egy sete;
Kérdezi a népség: vajon ki lehet-e?
Nem gyanítják, hogy az önnön maga Toldi,
Mert mi szükség annak balkézzel harczolni!

Azt hivék bajtársi hogy, a mennyi kedve,
Sátorában alszik földre heveredve,
Az egész játékot semmire becsűli;
Ha tudnák, kivel fog a bajuk meggyűlni!
  Pedig az erejét nem is adja ez ki,
Nem magáért, hanem csak Lőrinczér' tesz ki;
Helybehagyá Lőrincz (lesve a sátorban),
Megvallotta, hogy már ő se' vína jobban.

Az első vitéznek, kivel Toldi játszik,
Tompa nagy ütéstől szeme is káprádzik,
Felfordul a világ — ő pedig lefordul, —
Alig birta magát fölszedni a porbul.
  Személye kilétét hiába titkolta,
Többen ráismertek, hogy az ifju Kolta;
Almás-szürke lovát elvezette gyalog;
Nem neheztel érte, hisz katona dolog.

Erre másik állt be: az ifju Balassa,
(Könnyű ráismerni) a király inassa,
Szemes, fürge bajnok, eleven mint a csik,
Toldi rúdja elől gyorsan félrehajlik.
 De Miklós a rúddal oldalvást lepedzi,
Szánja a kengyelvas, lábát nem ereszti,
Lova meghurczolja sarkantyunál fogva,
Nagy vargabetűt ir fejjel a homokba.

Toldi pedig intett, hogy még víni kiván;
Jelt ad a bajmester, más lovagot híván,
De vontatva készül Lőkös, a harmadik,
Ráér a jó Miklós széllyelnézni addig.
 Lova lassan ballag; körbe-körbe léptet.
Nézi a nézőket, a sok szép cselédet,
Mintha kertben volna, mind virág közt járna....
Pánczélos dereka nem hajlik utána!

Ez alatt Piroska rózsaszín sátorban
A vitéz fiúkat nézi vala sorban;
Keresi félszemmel: köztük van-e Toldi?
Mert, hogy azt szeretné, könnyü elgondolni:
 Szeretné neméért, szeretné nevéért,
Szeretné ma látott deli személyéért;
Visszaveti lengő fátyolát, hogy lássa.
Mond neki valamit szive dobogása.

Toldi is a lyányra — de csak amugy fennyen —
Oda veti szemét.... el se' vette könnyen!
S mint midőn az ember érez benső vádat,
Azt se' tudja hogy mért? lelke ugy rátámad;
 Lovagi sisakja mintha égne arczán
Oly igen pirúl e mai tolvajharczán,
Mintha útja veszve nem találná czélját....
Nagy hosszú sohajtás emeli pánczélját.

Ekkor esett az, hogy Toldi és Piroska
Együvé gondoltak, ketten egy dologra,
Együvé gondoltak, együtt sohajtottak,
A miről magok is tán semmit se' tudtak.
  Ekkor esett az, hogy két ifiú cseléd
Szíve szerelmének fonta már kötelét,
Kötelét, halálos, örök szerelemnek . . . .
Én uram istenem, add jó végit ennek!

Már azonban Lőkös, Toldi vívótársa,
Feszíté dorongját, készen a futásra;
«Jól vigyázz! ne hibázz!» riad a bajmester;
Szégyelli azt Miklós (neki szól most egyszer):
  Öklelő szerszámát kapja jobb kezébe,
Hogy előbb senye volt, most nem jut eszébe,
Hanyatt löki Lőköst nagy marha lovastul, —
Az ember füle majd siket lesz a tapstul.

Nem is akadt ember, hogy Miklóssal víjon,
Senkinek se' kellett a leány e díjon:
Csak Rozgonyi Máté szívelé nehezen,
Hogy Piroska húga más vitézé leszen,
  Húga és vagyonja. Ő hiába kérte:
Most fejével immár kell játszani érte;
Kiugrat a sorból: «vagy élet vagy halál!»
Az erős Toldival átellenbe' megáll.

Hanem, mikor aztán lobogó kantárral
Megered a két ló a dalia párral,
Feszesen a dárdák messzire kinyúlnak
Mint egyenes szarva csődör egyszarvúnak,
  S látja, mint egy gályát, közelítő szörnyet,
Nevekedni Toldit: Rozgonyi elszörnyed,
Lágy szivét elejti, vak dühét felejti,
Rúdja fényes hegyét a homokba rejti.

Visszarántá Miklós tanult lova száját,
Pisszegés, hurítás üldözé a gyávát;
De a mulatságnak azér' nem lett vége,
Tovább is szerette nézni ő felsége.
Sokan törtek láncsát, lovon ugy, mint gyalog,
Voltak mindenféle testi viadalok,
Ember ember ellen, vagy csapat csapattal,
Múlaták a királyt, ügyes fordulattal.

Birkozás, lovaglás, kopjavetés járta,
Dolgozott nyil és kard, buzogány és dárda;
Majd paraszt szerszám is jött napfényre végül.
Kasza, villa, fustély — csupa nevetségül.
Toldi is, rossz kedvét el akarván űzni,
Mint a sáskafölhőt nagy lárma elűzi,
Toldi is beállít egy goromba cséppel:
No hiszen jaj annak, a kit ez megcsépel!

Megereszti nyakát a csép, mint egy gólya,
Kelepel a végén szijjas hadarója,
Csattog össze a rud, a pánczél is pattog,
Tombol a két vívó, döng a föld alattok.
Toldi a bajtársát vissza-visszagyűri,
Három izben a tért vele megkerűli;
Támad iszonyú zaj, kaczag a tenger nép,
Úgy hogy nevettében megrendűl a környék.

Igy lett vége ama híres viadalnak.
Követé pompája terített asztalnak
Azután meg a táncz, jutalom osztása,
Egy szép rózsaszálnak a leszakasztása.
Rozgonyi csak inte, és az adott jelre
Sátor ereszkedett a bajvívó helyre
Nagy magas árboczról, száz meg száz kötélen,
Roppant fehér vászna lobogott a szélen.

Sátor alá pedig a szolgalegények
Háromszáz személyre asztalt terítének,
Mert a többi kivűl, a padokban, evett,
A ki nem érdemle nagy vitézlő nevet.
  Asztalhoz is üle a király, a vendég:
Szép ruhás hölgyekkel az idősb leventék,
Mert az ifjabbaknak fenszolgálni illett,
Nyájas susogással a fehérnép mellett.

Mielőtt azonban a ragyogó tálba
Mártott volna Lajos: először felálla;
Minden ember tudja fejedelme czélját,
S követé a buzgó keresztyéni példát:
  Egy szép asztaláldást monda ő felsége,
Szava messzi csengett a nagy csendességbe,
Halkal minden ember utána könyörgött;
Az erős vitézek hangja mélyen dörgött.

De, mikor az áment rányomá a népség,
Vette Lajos király csillagos nagy kését,
(Gyémánttól, rubinttól csillogott a nyele),
Kenyerébe szúrta, s tálba mártott vele.
  Kiki hozzáláta örvendetes arczczal,
Kinálván a gazda, egyszersmind az asztal;
Igazán nagy beteg volna (és nagy csoda!)
Ki egy olyan asztalt éhen hagyna oda.

Hogy aztán elég részt vőnek az evésből,
(Rozgonyiként szólva: sokat a kevésből!)
Monda Lajos: «Hát már fel sem is köszöntöd,
Leányom Piroska, nemes Csuta Györgyöt?»
  Elpirúlt a szép szűz; poharát emelé,
Az arany pohárba rózsát márta belé:
Piczi piros ajka tükrödzött a szélén —
S nyujtá a királynak. Szólt ez, átalvévén:

«Adjon Isten áldást e mai munkára,
Örvendő öregkort az örömapára,
Örökös jóllétet a magyar hazára:
Tiszta, igaz szívből kivánja királya!»
   Erre nem tudom ki a parasztság között
Nagy cserép kannával odakün így köszönt:
«Éltesse a királyt, szegény nép javára!»
Ezer meg ezer száj mennydörgi szavára.

Este szakadt vége az evés-ivásnak;
A fiatalság már suttogta egymásnak,
Hogy e drága időt nagy-hiába vesztik:
Zúgolódott, hogy a tánczot meg se' kezdik.
   Végre fölszedék a hosszu asztalokat,
Gyujtának azonnal viaszgyertyát sokat;
Csillagzott a gyertya ezerféle kőben,
Gyémántos boglárban, arany karkötőben.

Majd, a tárogató, síp, dob, a mikor szólt,
Kezdének az ifjak daliás toborzót
A szép sátor alatt, körbe' karikába',
Kiveré a nótát a vitézek lába.
   Pengett a sarkantyu, mind egyszerre pengett,
A fehér kócsagtoll mind egyszerre lengett,
Táncz közben a melles, tomporás vitézek
Délczegen egymással farkas-szemet néztek.

A fehérnép pedig, mint egy gyöngyös párta,
Körűl a padokon a táncz végit várta;
Legelt a sok szép szem a fiatalságon,
Valamint a méhraj a mézes virágon:
   Köntösük szegélyét a víg zeneszóra
Emelgette piros papucsoknak orra;
Szemükből ragyogott a szomju kivánság; —
Mint egy rózsagyepű, ugy ült a leányság.

A vitézi tánczot követé a páros,
De nem olyan csélcsap, nem olyan betyáros:
Halkan, palotásan a király kezdé meg,
Illett a magyar táncz a legfőbb személynek;
  Szép Piroskát egyszer-kétszer megforgatta,
S azzal édes terhét más vitéznek adta;
Most felállnak többen, vigabb nóta perdűl,
Szilaj kedvben a táncz csak a végin cserdűl.

Majd a párnatáncznak következvén sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Zöld bársony a párna: viszi kis kezébe'
S letérdel Piroska . . . a király elébe.
  De Lajos a táncztól nyájasan szabódott,
Elengedte a lyány . . . nem a szűzi csókot!
Mit tegyen? megadta, rá meg is ölelte;
Repesett e dolgon minden ember lelke.

Azután egyedűl lejte szép Piroska,
Földig hófehérben, mint egy virágos fa,
Melyet a könnyü szél erre-arra lenget;
Tánczra híja Toldit, annak már nem enged.
  Nem is kérte Miklós, nem is szabadkozott,
Komor tekintete nyomba' megváltozott,
S mint borisza ember meghúzott kancsóba:
Szeme, szive, lelke odalőn egy csókba.

Azzal ölön fogta, és járta középen,
Nagyokat ujjantva szilaj örömében;
Megmutatta, hogy mily könnyen elbir karja
Egy fehércselédet, ha épen akarja;
  Fel-felkapta néha, mint vihar a pelyhet,
Mintha csak ruháját vinné, maga helyett;
Lebben a leányzó, mint kopján a zászló:
Az erős vitézzel a könnyü leányzó.

Igy mulatozának, valameddig tetszett,
Mignem éjfél tájban már a hold is tetszett;
Akkor pihenés lőn, díjak elosztása,
Vitéz eleinknek hajdani szokása.
  Összeülnek mostan a viadal-birák
Kik a harcz folyamát egy nagy könyvbe irák;
Nevezik nevérül, vagy csak czímerérül
Melyik vitéz mit kap diadalmi bérül.

A jutalmat pedig egy-egy szép szűz adja,
Meghajol a vitéz, mikor elfogadja,
Megcsókolja a lányt, mert ez kötelesség,
Nem hiszem azonban, hogy terhire essék.
  Öv, szügyellő, tarsoly, — gyenge kezek míve,
Örül az ilyesnek ifju bajnok szíve; —
Csótár, boglár, forgó bőven telik ottan:
Rozgonyi se' fukar, s a király is ott van!

Mind elosztták immár, csak egy vala hátra:
Kié? kiki tudta, mégis alig várta:
Egy gyűrű, jegy-gyűrű — köve, jaj, beh szépen
Villog a Piroska remegő kezében!
  Eredj, Toldi Miklós, eredj oda, vedd el!
Te vagy arra méltó sok vitézi tettel,
Bajnok termeteddel, szerető sziveddel —
Eredj oda, Miklós, a tiéd az, vedd el!

Igy ütött ki a csín; — így még akkor este
Rozgonyi Piroskát Toldi eljegyezte
Az összes nép előtt és a király előtt,
És, ki mindent jól lát, a nagy isten előtt. —
  Toldi kárpótlásul, mivel ugy is kérte,
Lőrincznek a húga jobb kezét igérte; —
De már ideje, hogy oszoljon a vendég
S menjenek alunni a fáradt leventék.

HARMADIK ÉNEK.

Lajos király még ott Kesziben hírt vesz Nápolyból, hogy öcscsét, Endrét, orozva megölték. Boszúra, háborúra készül. (Azonos T. Sz. VII. 1—8.) Tehát Budára siet. Vele a boszúra vágyó, harczra kész urak.

Toldi is fut, gázol a király lováig,
Dönti jobbra, balra nyergelő szolgáit,
Maga csatol, peczkel, maga felkantároz
S vezeti a Tündért király sátorához.
Jól esett Lajosnak, a midőn kilépe,
Hogy a hű levente ugy siet elébe;
De nem akará, hogy még most vele menjen,
Négy-öt hétig, ugymond, múlasson, pihenjen.

Fölsegíté szépen a nyeregbe Miklós,
Kengyelét megtartván, mint akármely csatlós;
A király, csak fővel, szomorúan inte,
Gazda emberségét szó nélkül köszönte,
Szomorún mosolygott a szép Piroskára,
Mint felhőn keresztül a nap zöld sugára
(Permeteg esőben, nyáron, ebéd felé),
Hogy a szegény lányka sirva fakadt belé.

Ottan jó Budára Lajos útját vészi;
Követék csoportban hű magyar vitézi,
Morogván az úton, mint viharos felhő,
Mely kicsiny először, de nagy lesz, ha feljő.
Valahon átkeltek, valamerre mentek,
Lőn háborodása minden rangnak, rendnek:
Pap a papiszéken, nemes a nyeregben
Festi a közös gyászt fekete szinekben.

Nem soká Budáról, széles hazaszerte,
A hadra hívó kard fejét fölemelte,
Majd ősi szokással, mártva meleg vérbe,
Majd irva pirosan a hívó levélbe.
  Nem parancsolat ez, nem is kénytelenség;
De kinek ne volna több, mint kötelesség?
Ki maradna itthon? ugyan ki ne menne? —
Igy érzett a magyar: Lajos bízott benne.

Hadi készületek. (Azonos T. Sz. VII. 10—28; de ez utóbbiban hiányzik a következő versszak:)

Most a kopasz róna Rákoson virágzik,
Most buborékot hány: sátortól nem látszik;
Most lobog a zászló ezerféle szinben,
Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden.
  Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
Porfelleg verődik, melyben a ló prüszköl,
Egy út az egész táj; a csapatok gyűlnek,
Mint villámló felhők, mind össze vegyűlnek.

A dandárok felvonulása. Hősök és nemesi czímerek rajza. (Kevés különbséggel azonos T. Sz. VII. 31—62.) Toldi azonban még Kesziben marad, mátkasága örömeit élvezni.

Igy az egész tábor indulásra készen
Együtt vala Pestnél, a rákosi részen;
Csak Toldi hiányzik, csak ő marad vissza,
Édes szerelemnek kóstolóját iszsza;
  Béke van szivében, most először béke;
Felejti ha-óta Rozgonyi vendége,
Az egész hó egy nap és e nap egy óra . . . .
Nincs is az időnek ottan mutatója!

Sőt az éj meg a nap sem tesz különbséget:
Ébrenlét? vagy álom? sző csupán egy véget:
Akkor is ott járnak egymás deli karján,
Illatozó kertben füzes Tisza partján . . . .
   Mit beszéltek annyit, ti susogó lombok?
Miér' búgtok össze, ti páros galambok?
Hab, hab után, mér' futsz örök vágyódással? . . .
Igy álmodtak össze, gondolom, egymással.

Hanem, előbb hogysem életét megkötni,
Toldi a harcz gondját el akarta vetni,
Az utolsó harczét, míg foly élte hossza:
Nincs eset azontúl, hogy szivét megoszsza:
   Élni fog magának, élni Piroskának,
Élni . . . . azt nem mondja tovább a leánynak;
Egész élte sorját hosszan elrendezte,
Mikor együtt voltak az utolsó este.

Hogy aztán a hajnal tetszett indulóra,
Megállt jegyesével a leány egy szóra, —
Azaz el se hagynák azt az egy szót soha,
De nyerít a Miklós nyughatatlan lova.
   «Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' —
Isten veled atyám és szívem szerelme!»
«Áldjon meg az isten, kedves fiam, téged:
De várd meg legalább a kenyérebédet.»

Megfogadta Miklós, elkelt az ebéd is,
Beszéltek, beszéltek: több volt hátra mégis;
Jött azonban Toldi fegyveres szolgája
Hogy nem áll a Pirkó, a földet kapálja.
   «Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' —
Isten veled atyám és szívem szerelme!»
«Áldjon meg az isten, kedves fiam, téged:
De várd meg legalább a déli ebédet.»

Megvárta, megevék azt is együtt délben,
Jó-soká maradt még Toldi menő-félben:
Ehol jő azonban a fegyveres szolga:
Nem kell-e bekötni a lovat az ólba?
«Paripám nyergelve, lábam a kengyelbe' —
Megyek édes atyám és szivem szerelme! . . . .»
«Hordozzon az isten, jó fiú, de már ma
Ugyan hova mennél, ilyen éjszakára?»

«Este, vagy éjszaka: tőle nem irtódzom;
Hova, merre megyek? az is az én dolgom;
De tovább sehogy sincs maradásom itten,
Hogy eddig maradjak, bizony azt se hittem.
Isten hozzád szívem édes szép szerelme!
Addsza kicsiny kezed, borulj az ölemre:
Hadd szakasztok rózsát gyönge rózsafádról —
Egy csókot az útra, piros két orczádról.»

Elcsattant az a csók, nem is egyszer pedig,
Mint a földi eper csattan, mikor szedik;
Rövid vége lett a hosszu búcsuzásnak;
Nem is integettek messziről egymásnak;
Jó Toldi lovára csakhamar felűle,
Szeméből valamit lopva kitörűle;
Sarkantyúzza lovát, szintúgy vérzik belé . . .
«Czo fel, jó paripám, szülő helyem felé!» —

Miklós tehát anyjához megy Nagyfaluba. Ott anyja és unokahúga fogadják. Az öreg Bencze bemutatja neki fiát, kérve, hogy vigye magával csatlósának. (Kevés különbséggel azonos T. Sz. III. 13—24.) Míg pajkos unokahúga Benczét vitézi ruhába öltözteti:

Ezalatt elmondá Toldi az anyjának
Hogy jutott kezéhez a szép úri lánynak,
Mutatá a gyűrűt, melyet hoza jegybe,
Háború végével kelnek, ugymond, egybe.
«Akkor, édes anyám — no hiszen meglátod –
Akkor nem futok én országot, világot,
Nem kószálok hadba, hanem együtt élünk,
Az én gyöngy galambom, Piroskám is vélünk!»

Sirt, nevetett anyja, mikor ezt meghallá,
Szíve az örömet nem várta, sokallá;
Elpirult, tüzes lett halvány arczulatja,
Elpirítá benső titkos gondolatja:
Előtte fia még mind a régi gyermek:
Oly furcsán esett most képzelni embernek,
Házasult embernek . . . . képzelni továbbat
Göndörhaju, fürge, játszi unokákat.

Hányszor mondatá el, kérdezé ki ujra!
Nem maradt szó nélkül egy legkisebb ujja:
Karcsu-e, magas-e, barna-e, vagy szőke?
Fehér-e, piros-e, vagy milyen a képe?
Haja, szemöldöke, szeme, szempillája?
Ajaki, beszéde, lábai, ruhája? . . . .
Felelni se győzne Miklós annyit neki,
Ha oly jól nem esnék, mikor emlegeti.

S jaj lett volna szegény Piroskának dolga,
Ha, míg emlegették, folyvást csuklott volna! —

Azonban félben kell hagyniok a beszédet, mert belép az ifjú Bencze, jelentve, hogy egy idegen lovag jött, a ki Toldival életre-halálra meg akar vívni. Húga az, lovagnak öltözve. (Azonos T. Sz. III. 30—33.) Földerülnek a tréfán.

Mígnem aztán Miklós tréfa közé fonta
A mit Tar Lőrincznek komoly czéllal monda.

T. i., hogy a húgát neki adja nőül.

Elkezdi barátját dicsérni, de nagyon,
Kétszer is mond egyet inkább, mint elhagyjon:
Mily eszes, mily józan, mily szelíd, hű, derék, —
Gondolá Etelka: jól van, de már elég.

Abból ugyan semmi sem lesz, a mit Miklós bátyja Kesziben elhamarkodva igért. Felkapja az ágyról a pihenő lantot s busa szemöldökét ránczolva keményen, tiszta erős hangon elénekeli pajzán dalát: «A mi lyányunk nem eladó» stb. (T. Sz. III. 34.)

Így az estét vidáman elbeszélgetik. Másnap Miklós az ifjú Benczével hadi útjára indul.

MURÁNY OSTROMA

1847

O hölgy! az Isten *gyönyörűl*
Teremte tégedet.
Vörösmarty.

ELSŐ SZAKASZ.

Álla még Murányvár szűzi épségében
Hozzá férhetetlen szikla tetejében,
Kevélyen tekintett völgye lapályára,
Veselényi Ferencz ostromló hadára.

A tábor hatalmasb erővel, mint számmal,
Mind szemen szedett nép, gazdag borostyánnal,
De, ha nem mind órjás a ki bérczet szaggat,
Hogyan víhatna meg a sziklás Muránynyal?

E miatt boszúság, aggodalom, szégyen
Váltogatja egymást a vezér lelkében;
Tervre tervet épít, de mind csak hiába:
Áll Murány, a sok terv összerogy magába'.

A csapatvezérlő hadnagyok elunták
Arczpirulva nézni a napok lehunytát,
Sarkalák a vezért: hagyja e sas fészket,
Másfelé keressen könnyebb dicsőséget.

Össze voltak gyűlve szellős sátorában
Órákat veszítni hasztalan vitában,
Mert nincs oly tanácsuk mely megingathassa,
Veselényi lelkét föltett szándokában.

«Ne beszéljen nékem, monda, senki olyat,
Hogy czélom nem érve innen elmozduljak,
S annyi drága időn, annyi drága véren
Vásárlott gyalázat legyen minden bérem.

Azért kezdtem-é el, hogy végre ne hajtsam,
S a magamnál gyávább kaczajt üssön rajtam,
Nagy fáról mesélvén s gyönge kis fejszéről:
Veselényieknek füstbe ment tervéről?

Vagy azért jövék-e várat ülni itten,
Hogy talán a dolgot tréfaságnak hittem,
S hogy vén napjaimra, kérkedhetés végett,
Lopjak, munka nélkül, olcsó dicsőséget?

Küzdelmet kerestem e helyen, nem álmot,
S nem feledtem ama hires vezért, Salmot,
Ki e sziklavölgyet, előbb egy századdal,
Hasztalan sokáig ülte vívó haddal.

Elejét, utóját meghánytam tettemnek:
Csak nehéznek láttam, nem lehetetlennek:
S mit egyszer magamban föltevék előre,
Ember nem, csak Isten tántorít el tőle.»

Igy szólván felállott. Csak hamar utána
Gombkötő emelt szót, Fülek kapitánya;
Hallgatott a többi, nem volt szólni kedve,
Látván hogy a vezér fel vagyon gerjedve.

S monda Gombkötő: «Én előbbi szóltomban
Az ostromat félbenhagyni tanácsoltam,
De mostan (a miben nincsen semmi szégyen)
Ellenkező részre fordult véleményem.

Könnyü itt minékünk apró hadnagyoknak
Ez s amaz tanácsot adni a nagyobbnak;
Könnyü megszállt várat hagyogatni sorba:
A mi hirnevünkön nem esik nagy csorba.

Nézzük ám a dicső Veselényi nevet:
Retteg ettől Eger, Hatvan, Szolnok, Heves,
Reszket, míg kimondja, a pogány nép ajka,
Csecsemőket ijjeszt véle török dajka.

Ismeri hatalmát a ravasz Rákóczi,
Fáj neki, hogy véle nem szeret fogózni:
S hol babérja termett, a felső országok,
Róla tesznek élő tanúbizonyságot.

E dicső gyémántot szilárdul ölelve
Ékesen foglalja a király kegyelme.
S e nevet ha félti vezér ő nagysága:
Kérdem én, bajtársak, nincs-e igazsága?»

Végezé s leűle; fél szemét azonban
A vezérre veté, lesve alattomban.
De nem hallgatá az a színes beszédet,
Sátorajtón állott és Murányra nézett.

Benn pedig feláila s így kezdé Kazai:
«Nem uj dolog, a mit akarok mondani,
Isten bizonyságom, hogy ha kell s eszélyes,
Nem félek hazámért vérem kiontani.

Kérkedés, dicsekvés nem szokott kenyerem,
Nem szólok magamról, szóljon a fegyverem,
Szóljon a gyalogság, a melyet vezérlek,
Hisz elég csatát nyert néha napján velem.

Nincs, mi férfit inkább férfivá emeljen,
Mint szilárd kitűrés, állhatatos jellem;
Ez hitem, vallásom, — szólhat bármi tettem:
E hitet magam is mindenkor követtem.

Így tehát örömmel hallom vezéremtül
Azt, hogy szándokában soha meg nem rendül,
És, hogy a mit egyszer czélbavett előre,
Ember nem, csak Isten tántorítja tőle.

De vajon, barátim, Murányvárt megülve,
Emberrel van-é most a bajunk meggyülve?
Nem béken tanyáz-e fent a renyhe őrség
S neveti a völgynek feltörekvő hősét?

És kérdem: mi volna e falakat nékünk
Meghágnunk, bevennünk, ízre-porra tépnünk,
Ha e sziklatömeg, mit Isten alkotott,
Semmivé nem tenne minden ily szándokot?

Szédítő magasra helyheték e várat,
Hová felrepülve a madár is fárad,*
Óriás kőszálak viselik ott gondját,
És mint féltő kincset tenyerökben hordják.

Az ágyúgolyó is fél uton leszédül
S szárnya-szegve hull le légi ösvenyérül,
Vagy a sziklafalba ütve olykor magát
Szélyelzúzza benne kemény vas homlokát.

Hányszor megkisértők, mint kőszáli zerge,
Egyenkint hatolni fel a meredekre?
De szemes vadászok álltak lest felettünk,
S jól jártunk nehányan, a kik lejöhettünk.

Nincs tehát mit tenni, nagyságos vezérem,
Mint tovább nem víni egyenetlen téren,
Felhagyni a harczczal, mit a föld embere
Ezredeket élő sziklák ellen mere.

S e kövekben Isten kezére ismervén
Túladni az ostrom sikeretlen tervén;
Mit ha gyalázatul róna fel valaki,
Jőjön maga és a kaput nyittassa ki.»

Elmondá s leűle a derék Kazai.
Ráhagyák beszédit alvezér társai:
Gábor Pál, két Farkas: Ferencz s öcscse Fábján;
De fölállt Vadászi homlokát megrázván,

S monda: «Mind ezt immár hasztalan beszéljük,
Bár saját tettinket hozzá elregéljük,
S a mi szépet tettünk: hol, mikor és mennyit?
Mind fölemlegessük, nem kérkedve semmit.

* Gyöngyösi szavai.

Régen megismertem a fővezért ebben,
Hogy nem enged fogytig semmi föltételben:
A félbenszakítást azért ne sürgessük,
Inkább az ostromnak végét siettessük.

Íme a szép nyárnak nem sokára fele
Múlik, a mióta itt vesződünk vele:
És vajon a czélhoz mennyit közeledtünk?
Jó remény fejébe' sok vitézt vesztettünk.

Eljöhet az ősz is szürke hajszálakkal,
És elűzhet innen üres gyalázattal,
S a világ utána mondja majd nevünknek:
Azok, kik oly soká Murány alatt *ültek*.

Hát ne üldögéljünk meddő kétkedésben:
Még az éjjel, majd ha szép holdvilág lészen,
Csendesen mászszuk meg e kevély sziklákat,
Holdvilágon az őr nem oly messze láthat.

S vagy sikerül végre bevennünk a várat,
Vagy kiontott vérünk e kövekre szárad —
S hadd száradjon inkább vérünk sziklafélre,
Mint szennyes gyalázat ennyi tiszta névre.»

Most Fekete László hátrább tette székét,
Fölemelkedett és így kezdé beszédét
Halk, nyugott, mély hangon, és ha néhol megállt,
Kezével törölvén szép magas homlokát:

«Illik a vitéznek, kivált a ki nem vén,
A veszélyt keresni, háborúba menvén,
Illik, ha már nem tud becsületben élni,
Pironságos éltet halállal cserélni.

De szükségtelenül tenni azt koczkára,
Míg csillog felétek jobb remény sugára:
Ez nemcsak botorság: valóságos vétek,
Mit a közügy ellen tudva cselekvétek.

Vegyük gondolóra: hiába hogy nyár van:
Aratás ideje nincs magas Murányban;
És az ég, midőn hull éjjeli harmatja,
Hogy szomjat eloltson, oly bőven nem adja.

Ivó víz nem léte és a kínos éhség
Sok várnak lerontá büszke erősségét:
S a mi már nem egyen, hanem akárhányon
Megesett, miért nem eshetnék Murányon?

Én hát azt javaslom, legyünk türelemmel,
A várnak útait tartsuk vizsga szemmel;
Így remélem, hogy e gőgös várbeliek
Magok kérnek egykor: hagyjuk lejőniek.»

Mindenik helyeslé a mit ez tanácsolt,
Mert a többieknél érettebb korú volt;
Maga Veselényi hajtott a szavára;
Mostan is figyelt rá, mihelyest felálla.

S monda: «Erről én is sokat gondolkoztam,
Kémeim által is gyakran tudakoztam:
Van-e a megszállott népnek elesége
És ivó kútvizben nincsen-e szüksége?

Bizonytalan hírnél nem hoztak egyebet:
Ma tehát Solymosit küldtem, mint követet,
Fenyegető szókkal kisérletet tenni;
Nem soká meglátjuk, mire tudott menni.»

El se' mondta még jól, mikor a mogorva
Vén követ betoppant a hüves sátorba,
Eltörődött, és a déli nap sugára
Sötét piros színt csalt az ábrázatára.

Nagy lélekzetet vőn és körültekintett,
De nem szólt előbb, mint Veselényi intett;
Csak midőn a vezér megengedte jellel,
Kezdte el nyers hangon, de gyakorlott nyelvvel:

«Ne gondolja senki, hogy talán mesélek,
Vagy déli álmomban történtet beszélek;
A mit mondok, úgy van mindenik szócskája,
Akár most előre hitet tegyek rája.

Magas Murányvárba a mint feljutottam,
Annak parancsnokát kérdezém legottan;
Mosolygott az ember, s ismeretes helyre
A hóhér bástyára vezetett egyszerre.

De mily rendkivűli lőn meglepetésem,
Midőn a nevezett bástyára felértem:
Fegyvert öltve, mint egy szép ifju katona,
Maga állt előttem a várnak asszonya.

Sisak fedte fejét, szép aranyos sisak,
Róla három színü tollak lobogtanak,
Magas bokor tollak, hajlongván kevélyen,
Mint sugár jegenyék a tolongó szélen.

Gömbölyű vállait és karcsú derekát
Kékellő zománczos pánczél övezte át,
Mellén vert ezüsttel gazdagon borítva
S két kisded halommá vala domborítva.

Csípejéig nyult a pánczél, attól fogva
Földig ért tengerzöld nehéz bársony szoknya:
Nehéz már magában a nagy becsü kelme,
Nehezebb aranynyal pazarul terhelve.

Kopja volt kezében, támaszkodott rajta,
És az őrség felett hadi szemlét tarta:
Szóló ajakáról messze csengett a hang
S egyik ó toronyrul a másikra pattant.

A mint szembe lettünk a falon egymással
S köszöntém az urnőt illő meghajlással,
S láttam ékes arczát, gyönge állát, melybe
Sisak-állazója el vala mélyedve;

Villogó szemeit a mint rám vetette,
Szemöldöke ívét egyenesre vette,
Alsó ajakával felnyomá a felsőt
S homlokán redőkbül könnyü felleget szőtt:

Kétes habozásban állék egy darabig:
Merjek, vagy ne merjek mondani valamit?
Végre megszólaltam, illően és szépen,
Válogatván a szót kitelhetőképen:

‚Asszonyom, igy mondék, én, uram vezérem
Hatalmas nevében, váradat fölkérem:
Nyittasd meg kapuid hős Veselényinek,
S harmadik Ferdinánd győztes sereginek.

Nem kivánja rosszad a vezér, s ne véljed
Hogy miatta bút lát nagyságos személyed:
Népedet foglyául, vagy kincses táraid
Nem kivánja, csupán váradnak kulcsait,

Melyeket ha átadsz néki jó szántodbul,
Úgy egész váradban egy cserép sem csorbul,
Kiki bátorsággal viheti vagyonát,
Egy ujjal se' bántják a békes katonák.

De ha átaladni még tovább is késel
S a vezért ingerled ellenszegüléssel;
Akkor jaj neked s jaj a nyomorúltaknak,
Kik e fecskefészek üregében laknak!

Kő kövön nem áll meg reszkető faladon,
Szabad zsákmányra jut mindennemü vagyon,
Kardra hányatik mind: férfi, asszony, gyermek,
Még a csecsszopója sem talál kegyelmet.

Mert ne hidd, hogy addig Fel-Murányt itt hagyja,
Míg fokán zászlóit szél nem lobogtatja,
Eszközölje bár azt okos hadi csellel,
Kínozó éhséggel vagy tüzes fegyverrel.‘

Meghallá beszédem gróf Szécsi Mária
De nem adott választ annak szavaira,
Elfordult, fogával bibor ajkit marván
S nagy felindulását nehezen takarván.

Végre szóla gúnynyal: ‚Elmondhatd uradnak
A mik e falak közt szemedbe akadnak,
Fenyegetésére az legyen a válasz.
Menj, mutass meg mindent a követnek, Kádas!'

Nagy kopasz ember volt, hajlott férfikorban,
Ki e névrül érteti, s elvezetett sorban,
Megmutatva mindent: a derék őrséget,
Kútat, éléskamrát, bástyaerősséget.

Válogatott nép az, mind derék emberek,
Víni sík mezőn is dolgot adna velek:
Hátha még falaknak biztos vértje őrzi!
Nincs erő, mely birjon ővelök mérkőzni.

Ismerem Muránynak külsejét, belsejét,
Szem behunyva járom tekergő ösvenyét,
Laktam egykor benne, Szécsi György korában,
De sokkal különb most mint volt hajdanában.

Mily roppant erősség! egy falat sem lelnél,
Mely csekélyebb volna a tizenkét ölnél;
Pattantyuk, mozsarak, nagy golyók halommal,
Fegyverek és lőpor két egész toronynyal.

Élelem, mi három évre is sok lenne,
Száz öles kút, gazdag tiszta forrás benne,
Nyers anyag: fa, kő, vas; műhelyek, munkások...
Szóval semmiben sincs megfogyatkozások.

Azért esztelenség itt tovább tanyáznunk,
Hő napon felégnünk, harmaton megáznunk:
Mert elébb ledőlnek e magas kőszálak,
Mint mi bévehetnők híres Murányvárat.»

Solymosi tovább is akart még beszélni,
De felállt tüzesen bajnok Vesselényi,
Ki eddig hallgatott egész figyelemmel,
De szembetünőleg fogyó türelemmel.

Most felugrott hévvel s hármat avagy négyet,
Mintha futva menne, oly sebesen lépett;
Hirtelen megállott s monda békevesztve,
Solymosit szemével mintegy átszegezve:

«Tudsz-e még Murányra s gőgös asszonyára
Több dicsőitő szót halmozni rakásra?
Mérthogy róla nyelved olyan ékesen szól?
Hogy nem győz kitérni a magasztalásból?

Tán megvert szemével, és azért raggatod
Rá a napot, holdat és minden csillagot?
Vén, aszott velődet megzavarta véred,
S eszed rovására bolondul dicséred?

Nem... erre vén volnál; pénzt adtak, ugy-e pénzt?
Vén embert, mint te vagy, a fösvénység emészt.
Rakodva, mint a méh, kellett visszatérned:
Szájad hazug hirrel, aranynyal erszényed.

Az asszony asszony mind; egy asszonytól ki fél?
Belőled, ősz, mégis a félelem beszél;
Nem vesztegettek meg, van tiszta jellemed
De rémet láttatott a félelem veled.

Öreg vagy a résre, félénk, erőtelen,
Azért akarsz mást is leverni szüntelen.
Eredj, öreg, pihenj; ne költs rosz híreket:
Ne félj, a zsákmányból majd juttatunk neked.»

Az ősz katonának igen fájt e beszéd,
Mert öreg szolgának a szó is vereség,
Nehéz leczke ez, mit vén fejével tanul,
És, azt sugja lelke, most is ártatlanul.

Vér tolult szemébe, csikorgatta fogát
S már kemény szavakra megnyitá ajakát,
De az alvezérek integettek kézzel:
Hagyja el, ne szóljon, béken távozzék el.

Meggondolta magát, szó nélkül kifordult,
Őszes bajuszára nagy nehéz köny csordult,
Észrevette, mert a szíve könyebbedett,
S titkon a kárpithoz törülé azt menet.

A vezér csak később, vére higgadtával,
Bánta meg a mit tett az ősz katonával;
Most még fogva tartá első gerjedelme,
Indulatvihartól elborult az elme.

Gyorsan járt alá s fel tágas sátorában,
A hallott beszédet forgatván agyában;
Meg-megállott néha és nézett merően,
Ismét menni kezdett s ajka járt menőben.

Sziklavár, magas fal, víhatlan erősség,
Hadszerek, telt kamrák, jól gyakorlott őrség,
És kormányon egy nő, a ki pánczélt visel,
Hősöket kigúnyol dölyfös szemeivel...

Evvel tépelődött, e szókbul szalajta
Egy-egy érthetetlen töredéket ajka.
Egymásra néztek a hadnagyok s kelének,
Rosz kedvét, haragját látván a vezérnek.

Hirtelen eléjök álla Vesselényi:
«Szégyen és pironság» igy kezdett beszélni,
«Szégyen és pironság víni olyan várat,
Melyben asszonyi kar vezet gyeplüszárat.

De ha már megűltük, nincs egyéb mit tennünk,
Mint akármi áron falait bevennünk;
Mert egy nőt legyőzni fél gyalázat, igaz,
De győzetni tőle... mondjátok meg: mi az?

Nem segít az éhség? ne habozzunk sokat:
Folytassuk a véres megrohanásokat;
Mert erő, vér, élet legyen bármi drága,
Drágább a vitézi névnek tisztasága.

Isten szent nevére esküszöm, hogy innen
Még eszembe sem jut hadamat elvinnem,
És nem is mozdúlok míg vagy életem vesz,
Vagy Muránynak kulcsát felszúrom övemhez.»

Alig távoztak az osztályok vezéri,
Alighogy magában maradt Veselényi,
Kémek jelenkeztek, izzadt, poros kémek,
Kik nehéz hirekkel terhelten jövének.

Rákóczinak, mondák (amaz első Györgynek),
Erdélyi hadai nagy-sietve jönnek,
Mind erős, edzett nép, vérszomjas fenevad,
Melyet a csatára vak buzgalom ragad.

Útat irtogatnak embererdők felett,
Vérrel írogatnak útazó levelet,
Rá pecsétül fényes győzelmöket nyomják,
S jaj azoknak, a kik ezt kétségbe vonnák.

Ott van Illyésházi, s hallva, hogy Muránynak
Kénytelen kelletlen vendégi volnának,
Siet szabadítni a vár nővezérét,
Mert hitvesül birja ennek a testvérét.

És már, adák hozzá, nem is messze vannak,
Csak egy napi járó föld a köze annak;
Ha nem hisz a vezér, ma-holnap itt lesznek
S a hallott beszédről tanúságot tesznek.

Lesujtá e balhír Veselényi lelkét,
Szokatlan kétségnek vad kínai szelték,
Mert, midőn valami becsületben jára,
Maga volt magának kegyetlen birája.

Tudta, hogy a népes erdélyi seregnek,
Kis számú hadával, ő nem felelhet meg;
Bizonyosnak hitte, hogy, ha azt bevárja,
A murányi völgyön romlását találja.

Elfusson-e hát most, kerülve a csatát?
Vagy czél s haszon nélkül elveszesse hadát? —
Így sem, ugy sem övé híres Murány, csak a
Hosszu ostromlásnak híres gyalázata.

Meghagyá, hogy senkit ne ereszszenek be,
Elzárkózott mélyen a sátorfenekbe,
Tábori ágyára ott leborult arczczal,
És küzdött sokáig nehéz, benső harczczal.

Néma volt a nagy harcz. Végre könnyebbűle,
A gyötrő szorongás szavakban enyhűle,
S mit emberi fülek sohasem hallának,
Panaszolni kezde a csendes magánynak.

«Azért jöttem-é hát» szóla kifakadtan,
«Magas Murányvárhoz, fenyegető hadban,
Hogy rideg völgyében, rút bélyegü helyen,
El sem feledhető síromat megleljem!

Vagy azért jövék-e, hogy hetekig ülvén
Meredek szikláit hasztalan kerülném,
S végre, mint a tolvaj, szökném meg galádul,
Üldözve egy asszony méltó kaczajátul!

Hah! legnemesb kincsem', féltő drágaságom',
Melyért hősek ellen harczoltam csatákon:
Lovagsarkantyúmat, híremmel-nevemmel,
Sárba tapossa egy félénk asszonyember?

Egy némber, egy özvegy, egy hősködő asszony,
A ki pánczélt hordoz, hogy kaczajt támaszszon,
A ki gyáva kézzel nyúl hadi szerszámhoz,
S katonásdit játszó gyermeket utánoz?

Hős asszony! asszonyhős! neme kinövése,
A csodás természet méla tévedése;
Férfi, a ki tűt fog, vagy guzsalyát őrzi,
Tűkörét bámulja és magát kendőzi.

Vagy ad-é a pánczél, bárhogyan viselve,
Férfi-bátorságot a női kebelbe?
S a nehéz aczél kard, női kézzel fogva,
Önt-e férfierőt a gyenge karokba?

A szivben, ha védi mellvas boritéka,
Megszün-é a vérnek hullámzó játéka?
Gyáva rettegésre nincs-e mindig résen?
És nem döbben-é meg minden zörrenésen?

Nem hiú, szeszélyes, változó, hivékeny?
Könnyü, játszi sajka tenger gyöngeségen?
Nem teremtve másért, mint, hogy készakarva
Meggyőzetés legyen legszebb diadalma?

Egy nő, egy ilyen nő kaczagjon engem ki . . . !
Hah, őket ugy, mint én, nem ismeri senki . . . !
Diadal, diadal! enyém a diadal:
Murány! semmi dolgom kemény szikláiddal.

Kemény a te bérczed, magas és meredek,
Falaid tövérek, megvehetetlenek,
Tornyaid, bástyáid, kapuidnak íve —
Minden, minden erős! csak nem urnőd szíve.

Hiába fedi azt vassal és aczéllal,
Biztató paizszsal, férfias pánczéllal:
Az lesz az én résem, melyen áthatolván
Felütöm zászlómat a vár büszke ormán.»

Monda, és tenyérrel homlokára vágott,
Csengetett, hivatta Pétert a deákot:
«Fel, Murányba, Péter! szárnyakelt léptekkel,
Szécsi Máriához ilyen izenettel:

‚Asszonyom, köszöntet és általam kéri
Magas személyedet uram Vesselényi,
(Ki, bár ellensége pártfogolt ügyednek,
Buzgó tisztelője hősi erényednek):

Fontos tárgyak iránt, értekezés végett,
Hozzád küldene egy tábori segédet,
Ha, becses bizalmad által megtisztelve,
Annak szabad járást, kihallgatást nyerne.'

Add hozzá: e kérést — nagy a reménységem —
Hogy nem tagadja meg nemes ellenségem,
Kit, ámbár személyét nem láttam, becsülni
Megtanított a hir s annyi veszteségem.»

Péter ment. Utána nézett Veselényi,
Látta bérczösvényén jobbra balra térni,
Végre elvesztette s többé nem lelé fel
A sziklák oldalán kereső szemével.

Visszament tehát a sátor bensejébe,
Író eszközöket vett maga elébe,
Írt sokáig ottan, és megpecsételvén,
Íratát elrejté felső köntösébe.

MÁSODIK SZAKASZ.

Jót haladt e közben a nagy ég vándora,
Fellengő ösvénye lejtővé hajola,
S mintha nyugtanyáján kedvesi volnának,
Mind jobban sietett fogytán a pályának.

Murány falán állt a szép özvegy, Mária,
Nézve napkeletnek kéklő ormaira,
Napkelet tájáról várva segítséget:
Illyésházi Gábort s az erdélyi népet.

Jött azonban Kádas kopasz homlokával,
Szólván Máriához dörmögő szavával:
«Asszonyom, össze van hordva a gabona,
Mely a hombárokon szétterítve vala.

Mérni nem mértem, de hozzávetve szemmel
Hiszem és állítom akárhány hitemmel,
Hogy tíz nap sem eszünk kenyérből eleget,
Tíz nap mulva pedig éhhalál fenyeget.»

«Tiz nap!» felelt a hölgy «tudod hogy tiz napban
Egy ostromlott várnak egész századja van:
Várom Illyésházit, az erdélyi hadak
Nem lehet Muránynyal hogy ne gondoljanak.

Más felől reményt nyujt egynémi sejtelem,
Hogy most tán elűzi Veselényit cselem
— Legalább nem számít többé az éhségre —
Nem vett-é követje semmi csalást észre?»

«Dehogy vett! remek volt a játék» felele
Kádas, Máriának leghívebb embere,
«Rakva lőn a magtár, mintha színig volna
Rozszsal a sok hombár, liszttel a sok tonna.

Meg-megállt csudálva benn az éléstárban,
Nézte a gabonát a tele hombárban,
Majd megint járkált a fenékre fordított
Hordók közt, melyeket ujjnyi liszt borított.

Féltem, ha koczczanni talál kardja vége,
Elárúl a hordók hangos üressége;
Vagy, ha ujjaival a buzát megvájja,
Csalfa deszka padját benne megtalálja;

De jobban elámult mintsem hogy ilyesmi
Fortélyt észrevenne, vagy tudna keresni;
Összecsapta kezét s esküvék nagy hittel:
Három évig sem fogy az eleség itt el.»

Most félbenszakítá a kapus réz kürtje
Vitéz Kádas Mártont, kit asszonya külde,
Hogy vezesse fel az alvezért, ki hozzá
Veselényi fontos közleményit hozná.

Kádas távozék, de megtért nemsokára
Két lovász egy pár ként vezetvén utána:
Almás szürke, épvér, hatodfű paripát,
Melyekben irigység sem találna hibát.

Hasonlók egészen: mindenik arab faj,
Váltság gyanánt nyerte Veselényi tavaly
A szolnoki bégért, kit nagyon megszokott
Zsákmánylásin érve körülvett s elfogott.

Most, takarva hímzett drága szőnyegekkel
És fölékesítve csillogó nyereggel,
Ajándékul jöttek Murányba, nehezen
Vergődhetve csak fel a sziklaösvenyen.

Hátul két legény jött, valamit emelve,
Szekrény volt az, ékes ajándokkal telve;
Felnyitotta Kádas és kivett egy drága
Pánczélt, vérpirosat, vert arany virágra.

Kék szinű sisak volt a vas derék megett,
Melyet nagy ezüst sas szárnyaival fedett;
Ezt a vezér, alig serdülő korában,
Harczjátékon nyerte volt Lengyelországban.

De mindenek között leggazdagabb a kard,
Melyet drágaköves bársony hüvely takart,
Ritkaszép török mű, ugyhogy árát szabni
Sem lehetne könnyen, nemhogy azt megadni.

Nem kevésbbé díszes egy ezüst kis óra:
Hátul a hadistent képezi tartója
Szerelem-istennőt fedve paizsával...
Az óramutató annak paizsán van.

Ragyogó szemekkel nézte a hölgy, kivált
A nyeregszerszámot s a két szép paripát,
És hol a lovakra hol Kádasra vetett,
Nyugtalan örömmel, kérdő tekintetet.

«Veselényi küldi» szóla Kádas végre,
«Künn a kapuban vár tábori segéde,
Útasítva lévén be sem lépni addig,
Míg ez az ajándék el nem fogadtatik.

Ha megnyerné, ugymond, nagyságos kegyedet
Jó neven fogadni e csekélységeket,
Ez pecsét, ez zálog lenne, hogy azontul
Nem tarthat személye semmi bántalomtul.

Ellenben, ha e részt nyer tagadó választ,
Úgy magas Murányig czéltalanul fárad,
Benne semmi dolga, s megfordított nyommal,
Ösvenyén, a hol jött, visszatér azonnal.»

Mária neheztelt: mérthogy Veselényi
Az adott kezes szót oly kevésre nézi,
Hogy, szabad járásnak birva is szentségét,
Aljas bántalomtul félti követségét.

Másrészt kedve telt a drága küldeményben,
Hősi fegyverekben, két szép hadi ménben;
De, főleg, ki kelle elégítni vágyát,
Mivel égett tudni a követség tárgyát.

Azért a lovakat kötteté ólába,
A fegyvert vitette fegyveres házába,
S küldte Kádast, hogy a tábori segédet
Vezetné elébe kihallgatás végett.

Jött az nem sokára, szétvigyázva jövet,
De nem volt ám segéd, sem hadnagy, sem követ;
Szécsi Máriának bajnok Veselényi
Maga állt előtte s így kezde beszélni:

«Magas Murányvárban légy üdvöz, asszonyom!
Veselényi Ferencz köszöntését hozom,
A ki nagyra becsül, nagyon tisztel téged,
Mint magához méltó vitéz ellenséget.

Gyermek volt, midőn már ismeré a nevet,
Melyet hős apáktól nemződ örökbe vett,
S mikor első kardját oldalára fűzte,
Példányul magának Szécsi Györgyöt tűzte.

Ennek tábora lőn néki versenypálya,
Hol első babérját nyerte homlokára,
S a fényes dicsőség, mely vezérét fedte,
Egy vagy két sugárát őrá is vetette.

A halál azonban (mely irigy határt von,
Hogy halandó ember istenné ne váljon)
Sokalá a Szécsi névnek dicsőségét
S egy csapással hitte annak vetni végét.

De feledni látszott számitása mellett,
Hogy a Szécsi hír-név mind két ágat illet,
És ha a fiágat eltörülte végkép,
Nőág örökli a család vitézségét.

Megdönté hatalma bajnok Szécsi Györgyöt,
Fiágon kihalt a Rimaszécsi törzsök,
S íme a ledőlt törzs életerős fát hoz,
Bajnok leányt, méltót a hősi apákhoz.

Hanem...» monda mélyebb hangon «fővezérem
Meghagyá egyszersmind bocsánatot kérnem,
S kimondanom, hogy te, nagyságos asszonyom,
Nem haladsz mindenben az apai nyomon.

Tévedésen kezdte Szécsi György a pályát,
Bocskainak tartá hajdan koronáját,
De megbánta vétkét, s hódolva megtére
Törvényes királya igaz hűségére.

Ellenben a grófné — ne vegyed sértésül —
Pártütőkhöz álla igaz fejdelmétül,
S melyen atyja járdalt érettebb korában,
Elhagyá az útat ifjú mámorában.

Vagy talán szégyenled, asszonyom, az ösvenyt,
Melyen édes nemződ a sir széleig ment?
Gondolod, hogy az tán nem becsület utja?
S honnak ellensége minden, a ki futja?

Hát nem félne ütni egy Szécsi Mária
Árulás bélyegét atyja hamvaira?
Vagy, kinek porában áldja jó emlékét,
Képes megátkozni annak véleményét . . .?

Nem, nem édes úrnő! Engedd elismernem:
Káromlék ellened és az elhunyt ellen;
Kinek nem pirultál fegyverét fölvenni,
Mért pirulnál annak nyomdokain menni?

Engedd hírüladnom lenn a fővezérnek,
Hogy vívó hadával más vidékre térhet,
Mert sziklás Murány, mint asszonyának szíve,
Mától kezdve immár Ferdinándnak híve.

És én — mit vezérem tisztemül is szabott —
Királyom nevében teljes bocsánatot
Ígérek Muránynak, s benne mindazoknak,
A kik a hűségre visszafolyamodnak.»

Mária csak mostan vette magát észre,
Hogy ráfeledkezett lelke a beszédre.
Másfelé tekintett, elpirult az arcza,
Vérrel hintve azt meg pillanatnyi harcza.

S monda: «Mit apámról emlegetsz, a tetten
Nincs mit szégyenelnem, nincs is mit követnem;
Tette a mit kívánt hona jobb reménye
S az akkori idők súlyos körülménye.

De ki van fárasztva a remény türelme,
A súlyos körülmény súlyosbbá növelve,
És lábbal tiporva minden a mi drága:
Nemzetiség, törvény, s a hit szabadsága.

Vagy tovább is várjunk? várjuk, hogy az ellen
Békés tűzhelyénél békóvasat verjen?
És, ha kész a békó, járom, vagy kaloda,
Lábunkat, nyakunkat szépen tartsuk oda?

Nem kell messze néznünk, országokon végig,
Nézzünk csak a szegény romlott cseh szomszédig:
A mit ottan látunk, megtanít a példa,
Milyen tervet vettek ellenünk is czélba.

Vagy, ha nem tanít meg a más kára minket,
Érezzük legalább tulajdon sebünket,
És, midőn naponkint újra vérzik, sajog,
Ne hazudjuk azt, hogy megszüntek a bajok.

Még nem pártütés, ha nem segít kérelmünk,
Törvényadta módon kardunkat emelnünk;
Mért várnók tehát a szolgaibb napokat,
Mikor lázadás lesz egy szó, egy gondolat?

Vagy talán vezéred oly gyengének tartott,
Hogy nem érzem mélyen, mért kötöttem kardot?
Ha! máskor is harczolt — tudnia kellene —
Hona mellett a nő, de soha ellene.

Azért, ha velem most nem akart egyebet,
Mint hogy honvédőbül árulóvá legyek:
Köszönöm tanácsát most egyszer, jövőre
Legyen lovagias megkimélni tőle.

Mert ezen az úton — bizonyossá teszem —
Míg élek, Muránynak urává nem leszen;
Fegyverét sem félem, de ha bízik abban,
Ostromát folytassa minél szorgosabban.»

A dacz, a hevesség, melylyel szólt Mária,
Gyenge mosolyt csalt a vezér ajkaira:
Most komoly szint ölte nemes ábrazata,
S válaszúl a hölgynek ilyen szókat ada:

«Nagyon fájlalhatja uram Veselényi,
Hogy kegyes grófnémnak sujtják véleményi,
Mintha ő, azért hogy nem szegett hűséget,
Árulókkal űlne kárhozatos széket.

Hidd el, asszonyom, hogy előtte is drága
A nemzet, vélemény, vallás szabadsága
S meghal inkább, hogysem a szabadság ellen
Szentségtörő szókat, kezeket emeljen.

Sőt, ha a nemzetsérv már oly fokon állna,
Hogy orvoslatot csak fegyverben találna,
Hidd, vezérem kardja nem vonúlna félre,
Se az ellenséghez nem szegődnék bérbe.

És, ne adja Isten, de jöhet gonosz nap,
Melyen a remények hozzá csatlakoznak,
S ő lesz első azok közt, a kik megóják
A nemzetszabadság sértett lobogóját.

De, mig tanácsosabb, módunkban is vagyon
Törvényhozás által segítni a bajon,
Addig a legszentebb ügy elleni vétség,
Pártokra szaggatni az erők egységét.

Nézz körül a honban, haj! ez árva honban,
Mely török kanócztul füstölög még romban,
Melyben a mit hagyott a had dühössége,
Azt is elrabolja hűtlen török béke:

Nincs-e többé szükség hazavédő karra,
Hogy kardját emelte magyar a magyarra,
S mihez még török tőr és tatár nyil nem fért,
Kíméletlen önti egymásból ki a vért?

Mit nyerünk, ha ekkép vesztegetjük egymást?
A hazát juttatjuk végveszélyre, meglásd:
Kitépik kezünkből lázongó vasunkat
S foglalt tartománynak nevezik honunkat.

Végre: hát Rákóczi György-e a szabadság,
Hogy hazánkat érte ennyit nyomorgassák,
S aljas érdek végett, zsarnok önkény alatt,
Keserű legyen az el nem húzott falat...?»

«Uram» vága közbe Mária nagy hévvel,
«Ovatos légy itten élni zsarnok névvel,
Mert.... azonban ez volt követséged tárgya?
Ugy kihallgattalak. Semmi sincsen hátra?»

«De van» mond a bajnok: «ha Szécsi Mária
Nem hajol beszédem józan okaira,
Akkor Veselényi — fogadd el asszonyom —
E levélkét hagyta kezedbe nyujtanom.»

Átadá a vezér s távozék sietve,
Utána tekintett a hölgy meglepetve,
S mintha háborítná különös sejtelem,
Tétovázott keze a feltört levelen.

Átfutá s az alatt olyanná lőn arcza,
Mintha vére mingyárt csöppenni akarna,
Zavartan tekintett Veselényi után,
A ki épen eltűnt a várnak kapuján.

Összemarczonglá a levelet két kézzel
És kettészakítá minden erejével,
Egyszersmind, darabját jobbra balra vetve,
Magános lakába ment fel nagy-sietve.

Kádas pedig a ki nem vala oly messze,
Hogy a történt dolgot észre ne vehesse,
Óvatos léptekkel ballagott most elé
S a roncsolt levelet gyorsan fölemelé.

Összeillesztette, olvasgatta soká,
Rázta fejét, midőn értelmét felfogá,
S elrejtvén az irást dolmánya keblében,
Érthetetlen szókat mormogott mentében.

Felment asszonyához s benyitott sebesen;
Járt az teremében fel s alá hevesen,
Hirtelen megfordult hogy Kádas belépett,
S visszatiltva kérdé: «hivattalak téged?»

Az öreg megállott, nem ment se ki, sem be,
Csak nézett merően asszonyával szembe,
S szóla, megfeszítve ujját a kilincsen:
«Nem tudám, hogy szabad járhatásom nincsen.»

«Igazad van, Kádas» a nemes hölgy monda,
«Mindenkor szabadon béjöhetsz lakomba,
De most hagyj magamra, látod, semmi kedvem,
Hagyjad a vár gondját egy kissé felednem.»

«Nem is a vár gondja» válaszola Kádas,
«Hozta most, asszonyom, régi hű szolgádat;
Négy szem közt akartam egyet szólni veled:
Szándékosan dobtad *így* el e levelet?»

«Hah!» kiáltott a hölgy «mit nem költenének . . .
Szégyen és boszúság szelessé tevének;
Milyen vakmerőség . . . ily ajánlat s nekem . . . !
Aztán néma lészesz . . . addsza, elégetem.»

Elvevé az írást, s mely szünetlen égett,
A mécs fölé tartá elhamvadás végett;
De mást gondolt megint: gyorsan visszakapá,
És, hogy olvasná fel, az öregnek adá.

«Olvasd» szólt nevetve «mit ir az az *ember*,
Meg sem érthetém jól fölgerjedésemben,
Most nyugott a vérem és kaczaghatom már,
Mint kellene néki minden áron a vár.»

Kádas elfogadta s olvasott ekképen:
«Asszonyom, remélem megbocsátasz nékem,
Hogy, ki mind maig nem láttalak tégedet,
Íly uton kerestem ismeretségedet.

Régen óhajtottam lenni veled szembe,
Messzehangzó híred elhatott fülembe,
És képzeletemben bálványomul lakott
Amazon szépséged, istennő alakod.

Mert a hír, mely fukar midőn dicsérni kell,
Felruházа téged dicső erényekkel,
S míg felmagasztalta benned saját nemed,
Feste másrészt bátor, férfias jellemet.

Mindenünnen tisztes hangok emelkednek
Szigorú voltáról női erényednek,
Mely, mikép Murányvár, sőt erősben annál,
Sérthetlen, világos, büszke magasban áll.

E miatt lelkemben lángoló vágy éledt
Színről színre látnom hódító személyed,
És a ki előtted álla mostan épen,
Veselényi volt az, a követ képében.

De ne vedd, asszonyom, tőlem hízelgésnek,
Ha hired beszédit tartom mind kevésnek,
S a hallott csudákat a látott valóhoz
Mérve, ámultomban alig jutok szóhoz.

Nincs nekem költői szárnyas képzeletem,
Szólni bájaidról meg nem kísérthetem,
Azt az érzelmet sem bírom kifejezni,
Mely égő lelkemet véges-végig rezgi;

De, ha szólok egyet elődbe omolva,
Kérlek a mennybéli örök irgalomra,
Fogadd meg azt a szót, az egyetlen egyet:
Add nekem cserébe kezeddel szivedet.

És, mivel Muránynál becsesek az órák,
Várom válaszodnak fejér lobogóját,
Várom azt epedve, harczolok kinommal,
Oh küldj békét nekem, küldj választ azonnal!»

«No lásd» kezdte a hölgy keserűn nevetve
S a levelet záros fiókjába vetve,
«No lásd, hogyan űznek és micsoda szemmel-
Láthatóan csúfot ezen gyáva nemmel.

Oh! szégyen, gyalázat, a mely lelket éget,
Föl is tenni rólam ennyi gyöngeséget,
Hogy nem látnak által asszonyi szemeim
Jó haszon fejébe csinált érzelmein.

Amazoni szépség! istennői alak!
S minden képzeleten felül találtalak!
Es mind ezt megirja otthonn, jó előre,
Későbbi szerelmét szépen jövendölve!

Mégis, nincsen egy nő, nincsen ezer közül,
Ki az efféléknek nem hiszen, nem örül,
A ki, hízelgő szók által elhitetve,
Rabbá nem aljasul, midőn úr lehetne.

Vagy nem ember a nő», folytatá gerjedve,
«Hogy törvényét szabja férfi kénye, kedve?
Hogy, mikép a kisded, járjon vezetéken?
Szabad akaratja megnyügözve légyen?

Ki adá jogotok, büszke férfiak, ti!
A cselekvéstérről minket letiltani,
S arra kárhoztatni áttatlan fejünket,
Hogy türésben leljük minden erényünket?

Vajha minden asszony olyan volna, mint én!
Úgy az amazonkort ujra felderítném,
S illő tiszteletet vínék ki a nemnek,
Mely most bábja csupán puha szerelemnek.

Büszke Veselényi . . .! bárcsak ugy lángolna,
Oly mélyen szeretne, a mint irja tolla:
Hadd boszulhatnám meg — mit ő tépe szélyel —
A sok nőerényért gúnyos megvetéssel.

És miként eped most Murány birtokáért,
Égne százszor jobban annak asszonyáért,
Hogy, midőn falamra nézne bús sóhajjal,
Űzném messze onnan egy éles kaczajjal.»

Kapva kapott Márton e tüzes beszéden,
Ő is azt akarta, hogy ne máskép légyen:
Mert sehogysem esnék lelke nyugalmára,
Hogy más kézre birjék Murány erős vára.

Mint Rákóczi híve, most azon lőn tehát,
Hogy szilárddá tegye pártjához asszonyát,
S míg az elmerülve ablakába hajlék,
Kádas ajakiról ilyen beszéd hallék:

«Nincsen is véredben, bágyadozó szemmel
Bíbelődni apró, léha szerelemmel,
S négy fal börtönébe hagyva zárni magad,
Élvezni a házi boldog unalmakat.

Gyermekséged óta lángol a vágy benned,
Nemed szűk körén tul hősi módra tenned,
S míg egyrészt irigyléd a férfi küzdelmét,
Megvetetted másrészt hódoló szerelmét.

Jut-e még eszedbe, mily makacs, mily hideg
Szívvel gúnyolád el számos kérőidet,
És midőn ajtódnál esdett a szerelem,
Mily nyugottan kérdéd: ki az? nem ismerem.

Eljött végre Bethlen, a szép ifju bajnok,
Szüleid reménye, kedve hozzá hajlott,
De atyád parancsi, szilárd akarata
Ellenére, lelked hajthatlan marada.

Sőt, ámbár az apa, bőszült haragjában,
Harmincz napig tarta sanyarú fogságban,
Azt is tűrted inkább, mintsem élethosszat
Férfi uralomnak magad feláldozzad.

Csak, midőn könyezve esdekelt agg nemződ,
Hogy fogadd el érte a reményteljes vőt,
A ki felfrisítse már haldokló vérét,
Gyűrüdet Bethlennel csak akkor cseréléd.

Hanem új rabságod sem soká viseléd:
A halál elmetszé kényszerű kötelét;
S most midőn szabad vagy, mint az égi madár,
Nyűgöző kalitkát miért választanál?

De nemcsak egyéni szabadságod forog
Kérdésben, hanem egy még fontosabb dolog:
A veszteség, a mely pártodat sujtaná,
Ha Murány s Balogvárt másnak szalasztaná...»

«Jó hogy erre tértél» a hölgy közbevága,
«Szabadságom ugyan nem hajtom igába,
S nem uralok férjet... semmi esetre nem...
De van e dologbul egy derék ötletem.

Cselfogás ugyan, de helyzetem mentheti:
Váramat rövidnap éhség fenyegeti...
És melyik csel volna, egy ostromlott várban,
Árulás a vívó ellen irányában?

Illyésházi jötte szinte bizonytalan,
Rákóczi hadának sokfelé dolga van;
De, bár jőnének is, bár feloldoznának,
Mit magunk kibírunk, mért köszönnők másnak?

Azért siess, öreg, siess a völgybe le,
Hamar választ kíván kérőmnek levele,
Légy, ha még nem voltál, vénséged korára
Harczias vitézből szerelem futára.

Mit bámulsz? nincs minek megütköznöd ezen:
Veselényi még ma hatalmamban leszen,
S a kevély oroszlán, rázza bár sörényét,
Kényszerül követni egy asszony törvényét.»

Kádas kopasz fejét rázta kételkedve,
Nem hivé a dolgot hogy való lehetne.
«Mégsem érted öreg?» mosolyga Mária,
Leült asztalához és levelet ira.

Csakhamar készen lett a rövid levéllel,
S Kádasnak szeméhez tartá két kezével:
Elolvasta Márton, hanem csak magában,
De még a szava is elállt bámultában.

«Hadd vigyem!» kiálta lelkesülten végre,
«Asszonyom, nincs párod okos cselvetésre,
Hadd vigyem!» vitte is, azt is alig várta,
Sárga pecsétjével míg a hölgy lezárta.

Most előkereste a bajnok levelét
Mária s a mécsen elégette felét;
A másik darabját, míg amazt égette,
Átfutotta szemmel s halkan visszatette.

HARMADIK SZAKASZ.

Murányalja megett, délszaki oldalon,
Tiszolcz felé menve domborul egy halom,
E halom lejtőjén feküvék a tábor,
Tetején piroslott a vezéri sátor.

Megszállotta immár a völgyet az este,
Szürke fél homálya áradozni kezde,
Lassan elborítá a tábort, a halmot,
A sátort s vezért, ki a tetőn andalgott.

Ott áll Veselényi a halomnak ormán,
Domború mellében új szerelme forrván,
Ifju még szerelme, van sebes növésben,
S már is kínosan fér öblös kebelében.

Szemeit függeszti magas Murányvárra,
Melyen ég a napnak visszavert sugára:
Azt reméli tán, hogy valamint e kövek,
Úgy gyul szerelmétől asszonya szive meg?

Vagy talán azt nézi kétes borongásban,
Gondolati lánczként fűződvén egymásban,
Mint ver a kő vissza minden szál sugarat,
S maga kemény, hideg, érzéketlen marad...?

De im, jó jel gyanánt — ha nem csak képzelet —
Galambcsoport szállong az őrtorony felett,
Fejér szárnyaikat megfestette a nap,
S megannyi aranyos lepkének látszanak.

Jöttök-é, szerelem s hűség madarai,
A váró kebelnek édes hirt mondani?
Hoztok-é a hősnek — a mi üdvet áraszt —
Szécsi Máriától örvendetes választ?

Nem, azok nem jőnek, nem, azok nem hoznak:
Párosan enyelgnek, vígan múlatoznak.
Alantabb sötétlik, a szikla oldalán,
Egy... holló? vagy ember? az a hírnök talán.

Sem holló, sem ember a bérczösvenyen már,
Elhagyá Murányt is a végső napsugár,
Tornyai sötéten merednek a falon,
Vár és szikla együtt egy óriási rom.

Elszállt az esthajnal a hegytetők felett,
Bő harmatot síra búcsukönyek helyett.
Ormokon és völgyön gyászos éjszaka űl,
Búsan feketéllik az őrtüzek körűl.

A vezér ott áll még háborus kebellel.
Érkezik azonban Kádas a levéllel,
Kézbe adja és megy, tovább szónak sem áll,
Vissza a teljes hold kelő világánál.

Veselényi pedig sátorába mégyen,
A pecsétnek színén megdöbben keményen,
Felszakasztja mégis, bár retteg előre,
S tartalmát ekképen olvassa belőle:

«A levél írója, ha válaszát várja,
Maga jöjön annak elfogadására,
Most kitüntetheti férfi-merészségét
S bebizonyíthatja szerelme mélységét.

Éjfélkor, a várnak éjszaki oldalán,
Egy ablakfény alatt kötélhágcsót talál:
Azon siessen fel, hallgatva, egyedűl;
Belépve megtudja sorsát, hogy mire dűl.»

A vezér habozott egy kevés ideig,
Megfordult eszében, hogy tőrbe ejthetik,
Gondolt ő mesékre, szomorú példákra,
Férfiaknak ártott női ravaszságra.

Sokkal ébrebb volt ám szörnye szerelmének,
Hogysem elringassa régi mesés ének,
Sokkal kívánatosb vére kiomlása,
Hogysem gyávaságát szíve hölgye lássa.

Azt is átallátta, hogy, ha van reménye,
Csak az elmenésből csillog az feléje;
Ellenben, ha marad, ugy Szécsi Mária
Kezéről örökre le kell mondania.

Azért Vadászi Pált hívatja magához
És ily szókat intéz kedves hadnagyához:
«Kedves jó vitézem, leghivebb emberem,
Nekem még ez éjjel Murányba kell mennem.

Hogy miért? ne kérdezd, mert azt meg nem mondom,
Azt tudod, hogy a vár gondja főfő gondom,
Most sem teszek olyat, megnyughatol benne,
A mi terveimnek ártalmára lenne.

Jóval éjfél előtt, egyedül megyek ki,
A miről kivűled nem fog tudni senki,
Azalatt te a rád bízottakat teszed
S legmélyebb titokban ezeket végezed:

Kiszemelsz száz embert a legjobbak közül,
Összegyüjtöd szélen, valamely tüz körül,
Csörgő fegyveröket fűvel némíttatod,
Zörgő sarkantyúik szíját leoldatod.

Jeladásra vártok, hallgatózva, készen:
Föltekert mordályom köntösujjban lészen,
Ha roszúl találna kalandom kiütni,
Módot ejtek azt egy ablakon kisütni.

Csendes éj van: a hang lehallik bizonynyal;
Hallván, talpra keltek és jöttök azonnal,
Felmásztok Murányhoz s éjszaki oldalon
Kötélhágcsót leltek függeni a falon.

Felhágtok e lépcsőn, és ha ottfenn lesztek,
További parancsot akkor tőlem vesztek;
Oly dolgot viszünk ki, mely hirünk megedzi,
Fejünk hervadatlan babérral övedzi.

Ha pedig a hágcsót nem lelnétek ottan,
Jele, hogy Murányban fogságra jutottam:
Akkor nincs egyéb mód... nem vezet czélra más...
Mint véletlen, elszánt, teljes megrohanás.»

A hadnagy merész volt, néha vakmerő is,
Életét koczkára sokszor tette ő is:
Mégis elszörnyedt most, hallván e szándokot
S felhordott az ellen minden józan okot.

De van-é ok, a mely nyomna csak felényit,
Mint az a kettő, mely vonsza Veselényit:
Szerelem, becsület, kettős küzdelmi bér,
Hősi életével mindegyike fölér.

Engedett Vadászi, engednie kellett;
De legott agyában merész terv szülemlett:
Haderőt javaslott a hágcsón vinni be,
S egyéb kaland helyett, a várat venni be.

A vezér azonban, e nem várt szavakra,
A tanácsló ellen gyult nemes haragra,
Felelés helyett csak elfordúla tőle,
Forduló szeméből villámokat lőve.

Érezé Vadászi, sebheté őt mélyen
Ez a néma feddés a vezér szemében,
Észrevette mingyárt, hogy a mit ajánla,
A cselt Veselényi aljasnak találja.

Abbahagyta hát azt megkövetés gyanánt,
És egyebet nem kért, egyebet nem ajánlt,
Csak hogy vészes utra ne keljen egyedül:
Hagyja őt legalább menni kíséretül.

De vezére abba sem egyezett belé,
Küldte, hogy végezzen, a mikép rendelé.
Távozott a hadnagy; Veselényi pedig
A rejtélyes útra tette készületit. —

E közben az éjnek tündér fejedelme
A mennyre királyi székét fölemelte,
Rajt' ült maga, s a hold, szép szende arája,
Félénk szerelemmel símul vala rája.

Az ég szürke boltja keleten tiszta volt,
A nagy országútig nem födte semmi folt,
Szerény csillagocskák álltak őrt, csoportban,
Királynéjok körül, illemes távolban.

Nyúgaton ellenben halkkal emelkedtek
Óriás sziklái sötét fellegeknek,
Tarjagos tetőik messze kihajlának,
Mintha minden perczben földre szakadnának.

Messze, a látkörnek nyúgati legalján,
Vad vihar száguld a, szekerén nyargalván,
Rezgett a föld háta lassu morajától,
Szikrát hányt a felleg lova patkójától.

Most előre küldé gyenge hűs fuvalmát,
Mely tovább lehelte az őrtüzek hamvát,
És a lenge álmot, mely könnyedén fedte,
Az őrök szeméről el-ellebbentette.

Csendes volt a tábor, mély álmát aluván —
Mint a vér mezeje öldöklő harcz után,
Melyen a halottak vérfagyasztó csendét
Egy-két álomszerü hörgés zavarja még.

S mint ott, a halálnak termékeny határán,
Olykor egy-egy árnykép széttekint, felállván,
De megint leszédül a földre (ah, hogy a
Lelkére nőtt álmot örökké alugya!)

Ugy állt, ugy fekütt le itt egy sötét alak;
Csakhogy nincs halálköd szempillái alatt,
Testén volt elég seb, de már egy sem vérzik...
Legfölebb az idő változását érzik.

De, mint eleven seb, melyre balzsam helyett
Irgalmatlan orvos szíta izzó szenet,
Ugy ujúl örökké lelkének egy sebe:
Kedves ember által bántott becsülete.

Solymosi ez, a vén; — vénebb koru, hogysem
Elvett bántalmakat álomba temessen:
De nem oly vén, hogy ha boszúlni akarna,
Ebbeli segélyét megtagadná karja.

Nem talála nyugtot éji sátorában,
Ridegen virrasztott az alvók sorában,
Bosszusan hallgatta egyik avagy másik
Első álmu szomszéd éles horkanásit.

Kelt tehát, s mikép ezt egyébkor is tette,
A tábor őreit sorra kerülgette;
Most elvégezé azt, s a táboron kivűl
Félreeső árnyas helyen alunni dűl.

De hiába nyitja s húnyja szeme héjját
Ki- s bezárva ennek két ezüst rostélyát,
Mert az enyhe álmot nem rekesztheti be
Benső küzdelemtől éber szemeibe.

Nem vala szivének egyéb óhajtása,
Mint hogy Veselényit megtorolva lássa:
Megboszúlva *bátor, dícséretes* tettel
És egy diadalmas büszke tekintettel.

Míg igy tépelődnék húzamos ideig,
Sík gyepen nyugasztva fáradt tetemeit,
Egyszer — a mint füllel földön fekve vala —
Mintha tompa csendes dobogást hallana.

Felüté fejét, de lecsapá megint, mert
Tiszta holdvilágnál a vezérre ismert,
A ki, burkolózva sötét palástjába,
A tábor felől jött Murány irányába.

Várta hogy haladjon: halkan emelé fel
Magát fél könyökre s kisérte szemével,
Majd fennült sokáig, azután felállla
S ballagó léptekkel indult meg utána.

Messziről követte, nem, hogy elérhesse,
Csak, hogy szemeivel folyvást kisérhesse;
Egyszer elvesztette: az ég borulása
Elfödé előle, nem hagyá, hogy lássa.

Egyszersmind nyugotról megzúdult a vihar
Csapkodván az erdőt széles szárnyaival,
Közelebb közelebb hallott mormolása,
Búgó bömbölése, füttyös sipolása.

Rémes, idomtalan, óriás fellegek
Lomha testeikkel átfekvék az eget,
Holdat, csillagokat éktelen, mogorva
Csudás szájaikkal elnyelének sorra.

Az apró, tüzelő villámok feljőttek,
Mind megannyi hosszu lángkigyóvá nőttek,
Mérges üvöltéssel víttak a felhőben,
S nagyokat csattantak olykor, leesőben.

Egy perczben a menny, föld villámfényben égett,
Más perczben lesulykolt vastag sötétség lett:
Mintha a vihar, hogy gazdagítsa magát,
Kirabolta volna a napot s éjszakát.

A vezér azonban nem gondolt veszélylyel,
Szembeszállt viharral, birkozott a széllel,
Úti szövétnekül villámfény vezette,
A sötétben utja czélpontját kereste.

Magasan, a várnak éjszaki oldalán,
Halvány lámpa rémlett égni annak falán,
Ködszerün sillámlott kétséges világa:
Irányában a hős bérczről bérczre hága.

Régen elvesztette azt a sziklaösvenyt
Mely Murányaljától a várkapuig ment,
Most magának kellett föllelni az útat
Melyen küzdelemmel a falakig juthat.

Olykor, ha a felhők lángseb módra nyilván
Szemvakító fénynyel lecsapott a villám,
Olykor meg-megállott, s fénybiró sas szemmel
Kémelé az útat, merre mehessen fel.

Ha pedig a szilaj tűzroham kiége
S összecsapott az éj sűrü sötétsége
És meg mert jelenni várfalon a ködfény:
Megindult a bajnok, feljebb erölködvén.

Igy folytatta utját, míg egyszer fölére
A Murányt emelő sziklák tetejére,
És megállt pihenni, hol a töves falak
A szirtkaponyába gyökért bocsátanak.

Felleli a hágcsót, a függő kötelet,
Halad ingadozva sötét mélység felett —
S a mint egy-egy villám lobban el ujonnan
Rettenetes lőn a letekintés onnan.

De azért nem szédült, ment fölebb merészen,
Feljutott s belépett a nagy ablakrésen,
S a mely pillanatban a hágcsót elhagyá
Akkor ért Solymosi a várablak alá.

Feltekintett arra: egy ragyogó villám
A belépő vezért láttatá meg nyilván;
Most sötét lőn ujra; a merész öregnek
Kezei a hágcsón kétesen remegtek.

E perczben füleit tompa nesz üté meg,
Hallatszott felűlről, mintha küzdenének,
Megfeszített lábak súlyos dobogása,
Titkos erőszaknak vad dulakodása.

Közbehallott néha egy csikorgó nyögés
A melybe kitört a néma erölködés,
Egy-egy káromkodás dörmögő darabja
Fog közül bocsátva, meg' visszaharapva.

Solymosi fölfelé sietett ez alatt,
És már a hágcsónak legderekán haladt,
Fenn a tompa küzdés folyvást hallatott még,
De ugy vette észre, mintha távolodnék.

Végre sűrüebben dobogtak a lábak,
De lágyabb ütéssel, a mint távozának,
S tisztán kivehette dörgeni a vezért:
«Áruló zsivány had! meglakoltok ezért.»

Megfeszité mostan izmai erejét
Hogy hamar elérje a hágcsó tetejét,
S nem soká, az ablakrésbe kapaszkodván,
Végigtekinthete annak boltos odván.

Hosszu, elhagyatott falsikátor vala
Melynek távolába kémlő szeme hala,
Melyet függő lámpa homályos bősénye*
Megől világított egy mécs fakó fénye.

Nem nyilt abból ajtó sem jobbra, se' balra,
Szája egyenesen szolgált az udvarra,
Most az is sötét volt, de, ha villant az ég,
Fénye innen és túl egybetalálkozék.

E szűk folyosórul (ismeré Solymosi)
Hányták le a várnak régi birtokosi
A kit el akartak veszteni, s innen vett
Mellette a bástya *hóhérbástya* nevet.

Nézett s hallgatódzott ottan egy darabig
A nélkül hogy látna s hallana valamit;
Egyszer kialudt a mécsnek fakó fénye
S láthatatlanná lőn a lámpa bősénye.

Lebocsátkozék most a fogas kötelen,
Jártasan tekergett a sziklaösvenyen
Melyen biztosabban jött imént fölfelé
Veselényinél, ki azt ugy nem ismeré.

* *Bősény:* lantorna. Hártya, mit üveg gyanánt használtak ablakhoz, lámpához.

Ez alatt kifogyott az ég a villámbol,
Hulló szövétneke már seholsem lángol,
Gyorsan száguldozó fekete fellegek
Meddő csoportjai boritják az eget.

Elszállt a vihar, de a felleg nem sira
Engesztelő záport pusztult nyomaira,
Itt amott ha egy-két csöppet elhullatott,
Zúgó szelek szárnyán az is fennakadott.

Solymosi nem soká a táborhoz ére
S ráakadt Vadászi kisded seregére,
Mindjárt félrehitta Vadászit, Feketét
S elmondá azoknak a vezér esetét.

Ott a három hadnagy mély tanácskozással
Húzamos időig suttogott egymással;
Végre elvált tőlük a derék Fekete
S a táborba vévén utját, elsiete.

Ellenben a kettő inte a csapatnak...
De mig ők Murányig küzködve haladnak,
Sólyom szárnyaidon, oh tündér képzelet!
Hagyj a sziklavárba felrepülnöm veled. —

Szép hölgye a várnak tűnődik magában,
Nyugtalanul vîraszt éji szobájában,
S mintha tán szerelem ellen védné magát,
Harczias pánczélban tölti az éjszakát.

Néha gazdag bíbor kerevetjére dül,
Majd sebesen jár-kel és beszél egyedül;
Most leűl, majd feláll; nyughelyét nem leli;
Arczán indulatok változó jelei.

Csend van körülötte, a vár népe alszik,
Csak a kisded óra szívverése hallik,
Arra veti néha nyugtalan szemeit,
S elmerengve nézi szobor isteneit.

Gyakrabban tekinget a mutatólapra,
Hogy siet, hogy késik, boszankodik rajta:
Éjfélig hibául késedelmét veti,
Akkor sietését rója vétkül neki.

Tán azért nincs nyugta, attól látszik félni,
Hogy kelepczéjébe nem jut Veselényi,
Tőrét bizonyosra hasztalan vetette,
A vezér átlátott cselén s kinevette.

Ím az éjfél elmult, nincs semmi nesz még is,
Mely előbb viharzott, már hallgat az ég is:
S tán alszik a bajnok édesen álmodva,
Hasztalan ül Kádas lesben ólálkodva.

«Esztelenség is volt» monda «a mit tettem,
Hogy színes szavakra tervem építettem,
S pártom érdekébe', jó remény fejébe,
Gyöngéd becsűletem koczkára vetettem.

Hisz' tudhattam akkor s tudtam jó eleve,
Hogy nincs szerelmének mélysége és heve,
Hidegen kiszámolt aljas hadicsel volt;
Hogy bukjék el a vár s egy nő tiszta neve.

Mint írja előre: «Ne vedd hizelgésnek
Ha hired beszédit tartom mind kevésnek
S a hallott csudákat a látott valóhoz
Mérve, ámultomban alig jutok szóhoz.»

A látott valóhoz! s «mely lelkem átrezgi
Nem birom az érzést szóval kifejezni...»
Mind szépen kigondolt hazug érzemények,
Csalhatlan tanúi színlett szerelmének.

«És én» folytatá most tüzzel, kifakadtan
«E csalárd beszédre kézvonásim adtam!
Titkos helyet tűztem a találkozásra...
Lesz mit magyarázni egyre avagy másra.

Ah! ha Veselényi mint győzelem-jelet
Fogná mutogatni a kapott levelet,
S' kaczajt indítnának Szécsi Máriának
Férfiak iránti büszkesége felett...

Nem, nem...! De láb kopog, hozzám valaki jő...»
Pedig ki volt volna egyéb az érkező
Mint az öreg Kádas, a ki örömittan
Benyitott s kiálta: «Veselényi itt van!»

Megdöbbent a szép hölgy Veselényi nevén,
Megrezzent a lelke mint a nyárfa-levél,
Sohasem érezte ily gyöngének magát,
Egy szóra sem birta megnyitni ajakát.

Ő, ki félt az imént hogy a hős elmarad,
Ravaszul kivetett horgába nem harap,
Most, midőn kezében a várt győzedelem,
Azt látszék kivánni: bár ne volna jelen!

Végre, hogy zavarát némileg fedezze,
Örömet szinelvén: «hol van ő?» kérdezte;
Erőltette hangját, de minden csengése
Mellett elárulta őt a hang rezgése.

Kádas elbeszélte diadalérzéssel
Az álarczosak mit tettek a vitézzel,
A sötét zugolyból hogy' rohantak elé
Gyorsan a belépett Veselényi felé.

Hogy ragadták őt meg, a ki szerencsére
Fegyvert sem vonhatott maga védelmére,
Egy mordálya volt, de az a küzdés alatt
Nyakából lefoszlott köntösében maradt.

Hogyan hurczolák el záros helyre, rabul,
Honnan (biztositá) élve nem szabadul,
Csak, ha felfogadja eskü szentségével
Hogy Rákóczihoz tér egész seregével.

De a bajnok, ámbár mint a zárt oroszlán
Dúl-ful, árulói vérét szomjuhozván:
Készebb elviselni örökös rabságot,
Mint e feltétellel nyerni szabadságot.

Most kikelt az özvegy őszinte haraggal:
«Ha! mily durva bánás egy nemes lovaggal:
Utána zsiványkép lesı hányni bokorbul,
Hát megől ráütni s rabbá tenni orvul.»

Kádas álmélkodva nézett asszonyára,
Nem lőn gondolatja, elméje megálla;
Végre, összeszedvén a hallott szavakat,
Kérdé: «avagy nem igy rendelted-e magad?»

«Igen» felelt a hölgy «s te, a mint elleséd,
Mit szól belőlem a megsértett büszkeség,
Siettél — hogy közbe ne jőjön valami —
Azt vad mohósággal végre is hajtani.

Ki hítte, hogy eljő! ha ezt hittem volna,
Kormányozó tisztem nem ugy vittem volna...
De nem hívém azt, és azért adott neked
Haragom játéka olyan rendeletet.»

«És most, midőn eljött» csudálkozék Kádas,
«Panaszra nem tudom miért nyitod szádat;
Szerencsédet, midőn a vár felszabadul,
Miért kárhoztatod megfoghatatlanúl.

Magának köszönje... senkit ne okoljon...
Rajtaállt eljőni, vagy maradni otthon...
Nem hoztuk erővel: ha még is megjelent...
Szorult állapotunk minden bánást kiment.

«Oh!» felelt Bethlenné «nincs szorult állapot
Mely lemossa rólunk ezen gyalázatot:
Czél az aljas eszközt soha ki nem menti,
S itt nem Veselényit veti okul senki.

Ime ő elszánja magát jó hiszemmel,
Bátorítja keblét hősi szerelemmel,
Bérczeket mász éjjel, viharban, egyedül,
Ellenséges várba lép fegyvertelenül:

És mi bizalmáért miképen fizetünk?
Lábára véletlen bilincseket vetünk,
S kit virágfüzérrel szerelem csalogat,
Rút árulást talál s nehéz rablánczokat.

De, bár viszonozni szerelmét nem fogom,
Őt azért büntetni van-e méltó okom?
Égő szenvedélye, bár nyugottan nézem,
Nem érdemli-é meg hideg tisztelésem?

Ah! a világ előtt — ilyen úton győzve —
Engem kárhozatos árulás szeplőz be,
És míg őt dicsővé teszi a szerelem,
Én varázsló névnek átkait viselem.»

Erre hallgatás lőn egy darab ideig:
A hölgy sorra nézte fénylő fegyvereit,
Vagy talán szemei csak tévedezének,
Nem levén bennök a kormányvívő lélek.

Kádas pedig ott állt egy állóhelyében,
A hallott beszédet forgatá fejében,
A hallott beszédet, a látott jeleket:
Összeillesztgeté gyanuja ezeket.

Tisztán kezdte látni, hogy erősen gyúlad.
A hölgy kebelében amaz uj indúlat;
Nőttön nő tagadva, gerjedez titokban,
Visszafojtva éled, míg egyszer kilobban.

Ő ugyan nem bánná, nem törődnék vele,
Csak Muránynak sorsa ettől ne függene,
S melyért ő buzog, az erdélyországi párt
Egy ingatag nőért ne vallna ennyi kárt.

De félt, hogy egy perczben, ha szive fölpezsdül,
Átengedi kezét s várát mindenestül,
Büszkeségét, pártja érdekét feledi,
S győztes szerelmének áldozatul veti.

Azt is tudta más részt, hogy e titkos hevet,
Hideg tanácscsal már kihűtni nem lehet,
Sem elnyomni többé . . . ki ilyet akarna:
Tűzokádó hegyet tenyérrel takarna.

Most azért mindenkép azon mesterkedett,
Hogyan egyesítsen két külön érdeket:
Hogy, ha a büszke sziv lánczra lesz is verve,
Árulóvá mégse változzék szerelme.

Szóla hát: «Asszonyom, én meg nem foghatom
Miért ne bánhatnál foglyoddal szabadon,
És midőn e cseltől élet függ vagy halál,
Kezedből ily fegyvert ki mért bocsátanál.

Ám, ha világ előtt, mintegy fölöslegül,
Igazolni tetted van könnyebbségedül:
Íme a mód, melyen e czélt is eléred:
A fogoly vezérnek kezedet igéred . . .»

Mária, e szókon igen megütközve,
«Ki beszél itt kézről» vága gyorsan közbe,
«Ki kérd ily tanácsot tőled, s ki emleget
Gyáva nőhöz illő hitvány szerelmeket . . .?»

«Hallgasd végig előbb asszonyom» mond amaz,
«És ne szaggasd félbe jó czélú szavamat:
Mondám, a vitéznek kezedet nyújthatod,
Csakhogy a feltételt ilyen formán szabod:

«Jól van, ám legyen meg, birja hát a lovag
Egy feltétel alatt szívemet s jobbomat:
Ha esküt teszen, hogy Ferdinánd királytol
A szabadság ügyhöz — Rákóczihoz — pártol.»

Ezt, ha szerelmének nem a vár birtoka,
Hanem személyed volt felingerlő oka,
Megtenni éretted nem oly nagy áldozat,
S te győztél, mert dicsőn nevelted pártodat.

Ellenben, asszonyom, ha nem fogadja el,
Aljas haszonlesés vezérli, ott a jel!
Akkor kitünik, hogy csábitó és csalárd,
Akkor méltán lakol . . . érdemli a halált.

Így, a rágalmazó kaján világ előtt,
Ha ő halált választ, te nem lészsz felelős:
Akár a bástyáról fővel levetteted,
Akár kegyelmet adsz s szeliden bünteted.»

Elhallgatott Kádas. Nem felelt Mária,
Szép arczát lehajtá fekvő karjaira;
Tűnődött sokáig, és mire felálla,
Rózsát nyomott vérből fejér homlokára.

Szóla most: «Hatalmas két erő küzd bennem:
Lázad egész lényem férfi járom ellen;
Másrészt a köz ügyért égek s minden áron
Annak előmentét óhajtom, munkálom.

Szeretem egyéni szép szabadságomat;
Tőle megfosztatnom . . . iszonyú gondolat!
És minden bilincstől visszaborzad kezem,
Mert csak hidegségét, csak súlyát érezem.

De midőn ama szent szabadság követel
Tőlem áldozatot és választanom kell:
Akkor . . . ha a köz jót előmozdíthatom,
Keblemben az önző szívet megtagadom.

A lovag kezem közt. Fogsága, halála
Ügyünknek bizonynyal szolgálna javára,
Mert midőn nagyot veszt és gyengűl az ellen,
Nem lehet a más fél hogy nagyot ne nyerjen.

De ha Veselényit pártom szent ügyének
Buzgó és hatalmas bajnokúl nyerém meg,
Nem tettem-e így mind emberileg szebbet,
Mind az ügyre nézve nyereségesebbet?

És ezért . . . nem másért . . . igen, csupán ezért
Elszántam . . . férjemül fogadni a vezért;
Szenvedni egymagam gyülölt bilincseket:
Ha szabadnak látnám végre a nemzetet!

Most eredj s tudassad. Megállj . . . azt ne hazudd
Hogy erről valamit talán szívem is tud:
Mert nem hő szerelem . . . oh! kínos áldozat
Adja — szívemet nem — csak hideg jobbomat.»

Kádas eltávozék. Sietett az öreg,
Szólítá asszonya, de nem hallotta meg;
Vagy talán jól hallá, csak félt visszamenni,
Hogy szavát megbánta s vissza fogja venni?

Mária még egyet kiáltott utána.
«Elment már!» sohajtott s tűköréhez álla,
Kalpagát fejéről egy szögletbe dobta,
Hollószín fürteit körül leontotta.

Hollószín fürtei, a mint leomlának,
Elfödék pánczélját karcsu derekának,
Eltakartak mindent, a mi csak férfias,
Válltól csípejéig nem látszik semmi vas.

Csak mellén tör elő, jobb és bal oldalon,
Sötét fürtök közül egy-egy ezüst halom,
Melyen a mécs fénye játszik enyelegve
És hullámzik rajta, mintha az remegne.

Vagy valóban remeg a szép hölgy kebele?
S a hideg kemény ércz, az is remeg vele?
Mi az, a mi bántja: borzadó félelem?
Vagy sokáig szunnyadt, nem ismert szerelem?

Érzi-e már szíve — a mit szája tagad —
A csiklándva metsző lelki fájdalmakat?
Érzi-e a lángot, mely midőn áthatja,
Fázlaló hevétől reszket minden tagja?

Nem, mégse szerelem ... lám nem hiszi ő sem,
Hogy szerelme birna kelni oly erősen:
Tán csak álmatlanság vett hatalmat testén,
A miatt lőn rosszul, forró lázba esvén ...

Ellankadva dőlt le bársony pamlagára,
Kádas visszajöttét rettegve és várva,
Ki azalatt az éj viszhangját fölveré,
Kopogván a lépcsőn le, a börtön felé.

Hallá kopogását a vár nemes foglya,
A ki négy fal között ült nagy-buslakodva;
Háborús melléből sóhajok kelének:
Kínai s átkai vészes szerelmének.

Nem félt a haláltól: hányszor látta szembe?
Hányszor ingerlé azt, ütközetre menve?
Rabságát se' bánná, ha vére-szakadva,
Kétségb'esett harczon jutott volna abba.

De egy asszony által ekkép kijátszatni,
Élni gúny alatt és bosszut nem állhatni,
Szenvedélye tárgyát átokkal illetni,
Vérét szomjuhozni — és mégis szeretni ...

Majd higgatag vérrel rágondolni végre
A kemény vádlóra, a kötelességre,
Látni ennek rémét, mint halálfőt, jelen,
Melyet a gyalázat kínos fája terem ...

Kell-e még egyéb ok, hogy kétségbe essék!
Égő szerelem és fagyos kötelesség:
Az kigúnyoltatva, eldobva, megvetve;
Ez fenyegetőleg ujjait zörgetve. —

Megbirá nagy lelke a kemény ostromot,
Megrendűlt alatta, de le mégsem rogyott;
S most, a mint erében lohadni kezd a vér,
Szokott szilárdsága s nyúgalma visszatér.

Helyzetét vizsgálja. Nem kétkedik semmit,
Hogy hiv seregétől várnia nincsen mit;
Sőt, a mint eszébe jutnak rendeleti,
Szégyenli azokat s keserűn neveti.

Mintha meg lett volna verve kemény bortul,
És most józanodnék zavaros mámorbul,
És eszébe jutván egy két dőre tette,
Félne: hátha mégsem álomban követte.

De ébren, józanul, miképen jöhetne
Veselényi Ferencz oly balga ötletre:
Ellenséges várban lövéssel adni jelt,
S hinni, hogy az őrség nem gyanít semmi cselt?

Vagy, hát várhatá-e, hogy (a mit meghagyott)
Szabadítására jőnek a hadnagyok,
S rögtön, egy rohammal beveszik a várat,
Melynek vívásából őmaga kifáradt?

Felkaczagott erre, keserűn, hangosan;
Érezé, hogy sorsa egy nő kezében van;
És a mint füleit kopogás üté meg,
Ugy képzelé, mintha gyilkosi jőnének.

Most csikorgott a zár és kiöltött nyelve
Kétszer visszapattant, nagy kulcscsal tekerve:
Megnyilt a vas ajtó, és a ki belépett,
Kádas Márton emigy kezdé a beszédet:

«Úgy hiszem volt időd, uram nemes lovag,
Jól szemügyre venni ez uj szállásodat,
Mely erős falával talán meggyőzhetett,
Hogy kegyelemtől függ eljátszott életed.

De im, midőn épen kezében a halál,
Nagy lelkű asszonyom szabadságot ajánl,
Jobbját azonfelül — ha a nemes vitéz
Rákóczi s a vallás ügyéhez állni kész.

Ellenben ha magad annyira felednéd,
Hogy ezen feltételt így is visszavetnéd,
Akkor . . . a szép hajnalt többé nem láthatod:
Menyegzős ágy helyett választál vérpadot.»

Hallván e beszédet bajnok Veselényi,
Szíve gyors örömnek már-már kezde nyilni;
De midőn Kádas a feltételhez ére,
Összekulcsolódék s visszahökkent vére.

Végre felelt büszkén: «Szünjék meg» izeni,
«Asszonyod lelkemet tovább kisérteni,
Mert nincsen előttem semmi drága — ollyan
Hogy hűségem árán is megvásároljam.

Tudja a grófné, hogy nem szabad éltemmel,
Gyilkosságra talán vetemedni nem mer:
De inkább választom a tőrt, vagy vérpadot,
Mint akármi díjért ama gyalázatot.»

Kádas megütközék e kerek válaszon,
Nem várta, hogy a hős oly hamar válaszszon,
«Kérj időt» unszolta «és határozz jobban:
Lovag . . . minden késő, ha a mécs kilobban!»

Így szól amaz kérve, de a hős nem felel,
Csak megrázza fejét gazdag fürteivel,
Nagy sötét szemeit a szólóra veti,
Melyek égetését Kádas nem türheti.

Megfordúl tehát és a rabot elhagyja;
Küzd a kulcs a zárral s fogát csikorgatja,
Csörömpöl a vas rud a nehéz ajtókon,
S elhal a kopogás messze folyosókon.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Bethlen Istvánnénak éjjeli szobája
Csendes, mintha volna halottak tanyája,
Azt hinné az ember, nincs benne más élő
Csak az ezüst mécs, mely függ menyezetéről.

Ott áll pedig Kádas, szemét lefüggesztve,
Gondok között fonta karjait keresztbe:
Gondjai szerzője a hatás lehetett,
Mit a hozott válasz a szép özvegyre tett.

Nem felelt az, foglya izenetét hallván,
Ábrázata elhűlt: hideg lőn és halvány;
Fölkelt a nyugágyról, de visszahanyatlék,
S szótalanul fekszik fél dülésben ott még.

Hímezett vánkosát arczára öleli,
Keserves könyével zokogja azt teli
Melyet önt szerelem, önt szégyen és harag,
Kik most kebelében együtt viharzanak.

Majd felszökik onnan. Lángol ábrázatja,
Sűrü zápor könnye tüzét nem olthatja,
— Sűrü zápor könnye még olaj e tűznek —
Meg-megriad, mint kit kísértetek űznek.

«Ezt kelle megérnem» kezdé kifakadtan,
«Megérnem a szégyent, hogy jobbomat adjam,
Legyőzve a makacs természetet bennem:
És nyujtott kezemet vissza kelljen vennem!

Ha! rút, becstelen kéz, mely unszolva sem kell,
Miért nem vágtak el . . . miért nem dobtak el . . . .
Miért nem születtél nyomorú bénának:
Hadd okoznál undort: így nem gyaláznának.

Azt gondolám, kincs vagy — hiu egy gondolat!
Mint nagy drágaságot őrzém birtokodat;
Epedve tekintett rád a férfi sereg:
Te hívem maradtál, s büszke voltam veled!

Mit nem adtak volna — nem áldoztak volna
Egy szem-intésemre, egy biztató szómra:
Éltet, becsületet, örök idvességet:
Mindent rajtad kivül . . . hogy birjanak téged.

És ím . . . ! ez a büszke, ez a gőgös, kevély!
Még véleményt: egy szót, egy semmit sem cserél!
S midőn engem és a szabadság zászlaját
Együtt ölelhetne, inkább választ halált.

Halált . . . ! mi a halál, ha ismernem szabad?
Ismerni szeretném új vetélytársamat:
Mint ama tükörben, szebb-e képe mása?
S én rútabb vagyok, mint ösztövér csontváza?

Tudja-é a dölyfös fogoly, mi a halál?
Képzeli-e fagyos ölét, mely rája vár?
Nem borzad-e vissza, nem fázik-e vére,
Nem vágy melegebb kar hév ölelésére?

Hah! tudja-e mi az: ott állani, szembe,
Fegyvert sem emelni önnön védelemre,
Zúgó füleiben hallgatni az eret
Mint háborus örvényt szédült feje felett? . . .

Egyszer: «suh . . .» az érnek szétpattan a medre,
Kiront a piros vér tóvá kerekedve;
De míg az utolsó csepp vér is elakad,
Szenved . . . ki mondja meg miféle kínokat?

Képzelted-e, ember, mily szörnyű a halál,
Hogy azt jegyezéd el, midőn választhatál?
Nincsenek reményid, melyek elhervadnak?
Nincsenek gyermekid, kik árván maradnak? —»

— «Hadd lássa közelrül» szünet mulva kezdi
«A mint váz karjait felé kiterjeszti,
Hadd érezze arczán hideg fúvallatát,
Mely egyet lehell még s... az ember nincs tovább.

Kádas! a fekete szobába vérpadot!
Ha kész . . . közel leszek s uj rendelést adok.
Ne állj meg, ne nézz rám: miért vagy oly halvány?
Vígadni akarok kérőm lakodalmán!»

Megfogadta Kádas s ahhoz láta tüstént,
Nem mintha örűlne Veselényi vesztén,
De nem is fél attól, mert nem hiszi soha,
Hogy pártért szerelmet áldozzon asszonya.

Azt ohajtá csak, a pártjához hű öreg,
Hogy véleményét a bajnok cserélje meg:
És most e czéljához jó eszközi vannak:
Nem a halál, hanem félelmei annak.

Mária sebesen járt körül ez alatt;
Szeme véletlenül egy tükrén megakadt,
Hirtelen megálla, mintegy felijedve,
S monda, képmására mérges szemet vetve:

«Ez hát az a kép, mit szépnek tart a világ?
Melyet, mint egy csudát, kikürtöl és kiált?
Ez hát az a termet — e nyúlánk, pongyola —
Mit tőlem irígyel fél ország asszonya?

Rúttá tesz e pánczél . . . nehéz is: levetem.
Benne oly férfias, zordon a termetem,
Oly visszataszító . . . hideg, mint a halál:
Ily nőtül a férfi iszonyodik talán.»

Csengetett azonban, háromszor, keményen,
Mert a szobahölgyek már aluttak mélyen;
Titkába nem akart beavatni nőket,
Azért este mindjárt elküldötte őket.

«Így látott a bajnok» folytatá gerjedten,
«Karcsu derekamat pánczéllal öveztem,
Rút sisak borítá szép hajfürteimet,
Elfödé homlokom, és képemből kivett.

Hadd lásson egyszer még. Hadd lásson engemet
A mikor magam is hiszem szépségemet:
Gazdag öltözetben, mely ékszertül ragyog,
Melyben én a hölgyek királynéja vagyok.

Ha! mily élvezet lesz... majd, midőn a vitéz
A halál szemébe összeroskadva néz,
Széttekint segélyért s csak a bakót látja
Mint villog kezében irgalmatlan bárdja;

Majd, midőn kezeit ég felé emeli,
De az imádságnak egy szavát sem leli,
Ajka értelmetlen zagyvalékot rebeg,
Szólítja gyermekit, de nem láthatja meg:

Ah! mily élvezet lesz akkor megjelennem,
Uj menyasszonyának nyoszolyója lennem:
Hadd érezze szíve, összehasonlítván,
Mit nyert a halálban, és mit veszte bennem.

S majd midőn lelkének elnyomott lángjai
Önmegátkozásban fognak kirontani —
És az élet sem kell, ha nem nyer szerelmet:
Akkor dobni gúnynyal a *hideg kegyelmet!*»

Most közelgni hallván felrettent hölgyeit,
Árnyékba fordítá kisírott szemeit,
Mert nem akará, hogy megsejtsék a nyomot,
Dúló könyek árja melyet arczán hagyott.

Pánczéla kapcsait velök megoldatá,
Legszebb kösöntyűit, ékszerét hozatá,
Köntöst válogatott, s öltözék gazdagon,
Hogy hódítást tegyen mindjárt... a vérpadon.

A vérpad fenáll már. Egyszerű valami,
Melyről semmi szörnyűt nem lehet mondani:
Négyszegű pad, egy pár lépcsőig emelve,
Lépcseit és magát födi vérszin kelme.

Rajta áll a bakó, némán és mereven,
Mintha nem is volna érző és eleven;
Olyan ott álltában, mint egy vérbe mártott
Kőszobor, mely visel hosszu fényes bárdot.

A teremnek fala merevűl fekete:
Sötétebb időknek munkája lehete,
Mikor mintegy házi szükségnek tartatott,
S ily czélokra, mint ma, többször használtatott.

Ajtaja kettő van: közepen és balra,
Emennek ablaka fátyollal takarva,
Amaz kettős ajtó, a folyosóra ki, —
Keményen csukódvák egymáshoz ajaki.

Nyilnak most. A bakó megmocczan és figyel,
Arra tekint apró fényes szemeivel,
Látja jőni Kádas megett a bajnokot,
Kit hat erős szolga fegyver közzé fogott.

A hős arcza nyugott, léptei szilárdak
Legrövídebb útján a szörnyű halálnak,
Viselete komoly, elszántsága erős,
Mely a félelemmel távol sem ismerős.

És ha választani jőne egy idegen:
Melyik ezek közzül a ki halni megyen,
Változékony arczról vetve hozzá, talán
A bakót magát is inkább választaná.

Midőn a kis csapat a vesztőpadig ért,
Kádas megszólítá kérőleg a vezért:
«Ím, látod a pallost; ez nem játék, lovag;
Ne erőszakold ki tőlünk halálodat.

Még nem volna késő; nem kerül egyébbe:
Egy ajkmocczanásba, egy hitvány igébe,
Hogy élet, szabadság, hatalom, szerelem
Nagyobbá mint valál s boldogabbá tegyen.

Hisz' szabadságodnak van-e illőbb ára
Mint a *szabadság*nak kelned oltalmára?
Miért még akkor is ez árt sokallanod
Ha Széchi Máriát fölöslegül kapod?

És vajon e hölgyet mikép győzheted meg
Tiszta szándokárul ajánlt szerelmednek,
Ha az áldozattal ekkép fösvénykedel,
Midőn nem bűnre készt, sőt erényt követel?

Bizony, hidd el nékem, kiomolhat véred,
S asszu hamvaidból kihalhat a féreg,
Mégsem hiszi ő, hogy e vakmerő tettet
Nem *váráért,* hanem *szerelemből* tetted.»

Mondott volna Kádas akármit egyebet,
Veselényi szívén nem vágna uj sebet,
Sebjei, a melyek előbb fakadának,
El vannak zsibbadva, és többé nem fájnak.

Megszokta volt immár a halálnak képét,
Kezde lassan-lassan kötni vele békét;
Sőt, mint rosz számoló tévedésből a kárt,
Nyereségnek kezdte számítni a halált.

Minek éljen? ugymond, mi öröme benne?
Élete ezentúl csak gyalázat lenne;
És a szabadsággal, nyerne bár, mit érne?
Csúfos hadi törvényt vonnának fejére.

Igy — midőn hűségét halállal pecsétli,
Annak tisztaságát a világ nem kétli,
Legnagyobb vétkéűl vak szerelmét rója,
Hogy oly könnyen hajlott az asszonyi szóra.

Sőt szerelme — oh sziv csudás önzései! —
Édes bosszut hitt a halálban rejleni:
Méreg-édes bosszut, hogy, ha neki vége,
Gyötri majd a hölgyet kisértő emléke.

Ily gondolatokból véve nyugasztalást,
És ilyen alakban szokta meg a halált;
De száz rémarcza van e rút szörnyetegnek:
Mást mutat, ha egytől a szív nem ijed meg.

Iszonyúvá lőn most, Kádas szavaira.
Tehát mégsem hinné szerelmét Mária?
Hát csak rajtavesztett kalandornak veszi,
Ki mindezt csupán a vár fejébe teszi?

Ím meghal, a nélkül, hogy a kiért elvész,
Hígye, méltányolja, tisztelje szerelmét!
Oda lesz, mint olyan levélnek írati
Melyet olvasatlan éget el valaki!

És meghal, a nélkül hogy legördült feje
A kegyetlen nőben *szerelmet* költene,
Szerelmet, mely annak, halál órájaig,
Bosszút teremjen: a megbánás kínjait.

De mit tegyen hát most? megszegje a hitet
Melyet zászlajának hűségére letett?
Elfogadja ez egy gyalázatos útat
Melyen szerelmének czéljához eljuthat? —

E gondolat kellett, hogy csüggedő lelke
Nagyságát, erejét ujfent visszanyerje;
Arcza elszántságot öltözék magára...
Rendületlen hágott a vérnek padára.

Szóla ott, bal kezét megfeszítve mellén,
S jobbját ünnepélylyel ég felé emelvén:
«Bizonyságom Isten, a ki ottfenn lakik,
Mily igen szerettem... amaz egy valakit.

De ha nem elégli a mit eddig tettem,
Ha kevésli a mit zálogul vetettem:
Szép szabadságomat, reménydús éltemet —
S áldozatul kéri ép becsűletemet:

Úgy, bár jogtalanul vett is rajtam erőt,
— Miért tiltakozom Isten s világ előtt —
Áldozatul inkább életemet adom...
Mely szerelme nélkül úgyis rideg, vadon.»

Azzal térdre hullva könyörög magában,
Istennek ajánlja lelkét egy fohászban;
— Méltóság van arczán, nyugott, lelkiható —
És szól erős hangon: «most vágj, ha mersz, bakó.»

De a bakó nem vág... bámul meglepetve:
Suhogó selyemben hölgyalak siet be,
Melyen a legtisztább, a legszebb *nőiség*
Királyilag űli diadalünnepét.

Szenvedély-ragadtan siet a vérpadra,
Megáll a hős előtt, és szól kezet adva:
«Vitéz, vedd jobbomat... csudát tesz erényed:
Pártomat elhagyom, hogy kövessek *férjet.*»

Veselényi fölnéz, hallja e szavakat,
Szeme, szíve, vére, elméje elakad,
Remegő kezében érzi a hő kezet:
Összefoly lelkében remény, emlékezet.

Megtapintja fejét, mintegy kételkedve,
Hogy *élő* embernek ily *álma* lehetne:
Hát majd, ha föleszmél hogy való a mit lát,
Megbirja-e szíve üdvének rohamát?

Nem birta volna meg földi gyarló kebel
Hogy ily boldog legyen s mégse repedjen el,
Mégse váljon mennye küszöbén semmivé,
Csak az oly erős, mint a Veselényié.

Eldobá a multat kínzó álom gyanánt
A valóért, melyet a jelenben talált,
S gyötrelme feloszlott e pár feddő szóba:
«Oh Mária, miért e kegyetlen *próba!*»

A hölgy elpirult a feddő szemek előtt,
Mosolygva emelte föl a térdepelőt:
Fölkelt Veselényi, a délczeg levente,
S tündöklő aráját szívéhez ölelte. —

Nem esett inyére az öreg Mártonnak
Hogy a dolgok itten ilyetténkép folynak,
Bosszusan vakarta üstökének helyét,
Köszörülte torkát és csóválta fejét.

Végre nem állhatta hogy ki ne fakadjon:
«Asszonyom» zsémbele, «ez igen jól vagyon,
Igen szépen vagyon, én megnyugszom benne,
Ha nem nyugonnám is, tudom egyre menne.

De talán jó volna megkérdezned elébb:
Ha belé egyez-e a Muránybeli nép
Hogy a várt, melyet ők védnek, más kézre add
S vele ráadásul őket mint juhokat.

Mert, bár tied a vár, az őrség is tiéd,
De Rákóczi birja a katonák szivét:
Csak egy *lázasztó* kell... aztán ki bir velek?
Isten óhat ugyan, de én nem felelek.»

Szóla és megindult, távozni akarván,
Hanem Veselényi megragadta karján:
«Itt maradsz,» mennydörgé, «te itt fogsz maradni
A többi nép alszik, nem ér rá lázadni.

Hűséges szolgáid ezek itt, asszonyom...?
Mint ura e várnak, nektek parancsolom,
Fegyver közzé mingyárt e vén árulóval
S le kell vágni, ha zajt ütne csak egy szóval.

Addsza kardod, öreg, arra szükségem lesz;
Vissza kell sietnem váró seregemhez;
Jó erős a hágcsó: ha megbirt engemet,
Mért ne birna meg egy csapat emberemet.»

Mária csudálva nézett jegyesére;
De bezzeg kihült a szegény Kádas vére
Kit a hajduk s bakó, mint hív új cselédek,
Fegyver alá venni legott sietének.

Nem birta megoldni a kard szíjazatját,
Rajta járt a keze, mégsem lelte csatját,
Megtalálta végre, búsan kipeczkelé
S fanyalogva nyujtá Veselényi felé.

De az másra figyelt: hirtelen valami
Lábak topogása kezde hallatszani:
Megnyilt a nagy ajtó és rajta bejöttek
Solymosi, Vadászi, Gábor Pál és többek.

A derék Solymosi bosszut állva vetett
A vezérre győztes, büszke tekintetet:
«Uram vezér, téged szabadítni jövénk:
Jer velünk, szabad vagy, a vár pedig miénk.»

Veselényi alig mert hinni szemének
A mint hű vitézi begyülekezének;
Meglepetve kérdé: az égből estek-e,
Vagy honnan teremtek ily váratlan ide?

«Nem az égből estünk» vén Solymosi felel,
«Inkább mély pokolbul vergődtünk ide fel...
Ámbár, a mint sejtem, már szükségtelenül...
De hisz elbeszélnem semmibe sem kerül.

Nem sokat ér, ha vén ez az emberféle,
Másnak és magának van csupán terhére,
Sokat fekszik, mégis keveset alhatik, —
Tán, mivel majd ráér az itéletnapig.

Kehel-kahol mindig; itt is fáj, ott is fáj,
Hol egyik, hol másik nyilallás kezdi rá,
Sebje, a mit egész éltében felszedett,
Meg-meg újul, mint a fájós emlékezet.

Az álom szép leány; a vén nem kell neki,
Irtózva fut tőle hiába kergeti:
Ellenben az ifjat ölébe fogadja,
S arczát símogatván szépen elaltatja.

Rajtam is ugy történt. Vén szemem, hiába
Hogy oly sokat nézett élte világába,
Nem akart alunni tegnap egy mákszemnyit,
Soká nézte fájva a fekete semmit.

Fölkelék tehát, és mentem a mezőre,
Ott vártam az álmot egy part megé dőlve,
Láttalak, vezér, a vár felé sietni,
Unatkoztam úgyis, kedvem jött követni.

Messziről kisérlek, fel a várig épen;
Hallom a siket zajt a rés közelében;
Gondolám: vígan megy ottfenn a lakoma!
De az ördög benne a násznagy, a koma.

Ínam szakadtában sietek lefelé;
Vadászit az Isten útamba rendelé,
Igy s igy van a dolog, elbeszélem neki:
«Megmondtam» kiált ő, «hogy most nyakát szegi!»

«De, bajtárs, az idő» mondok, «igen drága,
Egy pillanat is sok a sopánkodásra,
Ott a kötélhágcsó, készen vár bennünket...
Vagy rabbá hagyjuk-e lenni vezérünket?»

Azonnal Feketét küldjük siettébe:
Vezesse hadunkat fel, a vár elébe;
Kis csapatunk pedig némán indul, halad,
Mint fellegek árnya, mely a mezőn szalad.

Csakhamar rálelünk a kötélhágcsóra,
Feljutunk a hosszu régi folyosóra,
Ott bevárjuk egymást és nyugodva késünk
Míg lecsillapodik fáradt pihegésünk.

Most hol keressünk fel — az volt a bökkenő —
Hogy zajt, verekedést ne idézzünk elő?
Lármát kiált az őr, ez éji vészkakas:
Kibúnak a baglyok, s fogva marad a sas.

A kakasnak kell hát előbb szegni nyakát
Hogy ne háborítsa a csendes éjszakát;
Titkon elfoglalni minden őrhelyeket,
Fegyver alá venni az őr vitézeket.

Ugy lett: az őröknek elnémúla nyelve,
Megnémítá azt a halálnak félelme.
És most nagy fordítást tenne e kis csapat...
— De, sejtem, nagyobbat tettél, uram, magad.»

Nem várta a hős, hogy végződjék a beszéd,
Megrázta erősen az ősz bajnok kezét,
A jobbot; — szabadon lévén pedig a bal,
Letörlé az öreg hév könyeit avval.

Ekkor Veselényi, a vitézek felé
Nyájasan fordulva, szavát fölemelé:
«Bajtársak! a hajnal, mely imé ott derül,
Emlékezetes lesz Murány hőseirül.

Tettetek dicső, de én is követelem
Hogy babérotokat megoszszátok velem:
Ki *ily erősségnek* lettem hódítója,
Mikép...? Isten annak a megmondhatója.»

Szóla, s elhagyandó a rémség tanyáját,
Jobb karjára fűzte mosolygó arájat:
Megnyilt minden lélek, megnyilt minden ajak,
S a szép párnak öröm-éljent riadtanak.

Csak az öreg Kádas, csak ő áll ott félre,
Nézvén szomorúan a nemes vezérre,
Ott tartá, leoldva, fegyverét kezében
S mindenféle dolgot forgatott eszében.

«Uram, ha már igy van» megszólala végre,
«Hagyd ez ócska vasat felkötnöm helyére;
Már kopott: de van még belőle valami,
Hűségem irántad megbizonyítani.»

«Kösd fel» mond a vezér, vállát veregetve.
«Kösd fel, öreg,» monda Mária nevetve
«Most legyőzetének, de csak azért hódolunk
Hogy biztosabb legyen *egykor* diadalunk.»

Távoztak. Lenn pedig megperdűl a dobszó,
Harsog hahotával a réz tárogató,
Felriad az őrség . . . markában fegyvere:
De nem viaskodni, hódolni jön vele.

És mire a napnak felkelő sugára
Röptében pihenni száll magas Murányra,
Csattogó zászlókat, mint győzelmi jelet,
Lobogtat a hűs szél a nyilt kapuk felett.

*

Pénteki nap lévén mely reájok viradt,
Nem ültek menyegzőt e baljós nap miatt.
Murányt Veselényi két éjen, két napon
Megrakta Fülekről éléssel gazdagon.

Harmadnap a völgyet hadsereg telé be:
Rákóczi zászlai, Illyésházi népe.
Fenn mozsarak zúgtak s tomboló vitézek
Termetes kupákkal leköszöngetének.

Néz föl Illyésházi, föl néz keseredve,
Nem jön az áldomást elfogadni kedve:
Mély völgyén Muránynak, mint tolvaj, elhalad,
Meg sem áll hadával a büszke vár alatt.

TARTALOM.

	Lap
Buda halála, hún rege, 1863	5
Csaba királyfi, 1852—56	117
Előhang	119
Első dolgozat	121
Második dolgozat	142
Utolsó dolgozat	165
Az utolsó magyar, 1858	180
Édua	197
Öldöklő angyal	204
Daliás Idők	214
Első dolgozat	214
Részletek a második dolgozatból	264
Murány ostroma. 1847	281

